

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİMDALI

DİN PSİKOLOJİSİ AÇISINDAN DÜNYEVİ İSTEK
DUALARI

DOKTORA TEZİ

HAZIRLAYAN
ÜMİT HOROZCU
2502040218

DANIŞMAN
DOÇ. DR. İRFAN BAŞKURT

İSTANBUL 2010

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİMDALI

DİN PSİKOLOJİSİ AÇISINDAN DÜNYEVİ İSTEK
DUALARI
DOKTORA TEZİ

HAZIRLAYAN
ÜMİT HOROZCU
2502040218

DANIŞMAN
DOÇ. DR. İRFAN BAŞKURT

**(Tez, İ.Ü. Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi Tarafından
Desteklenmiştir)**

İSTANBUL 2010

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ ONAYI

Enstitümüz **FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI** 2502040218 numaralı **ÜMİT HOROZCU'nun** hazırladığı **“DİN PSİKOLOJİSİ AÇISINDAN DÜNYEVİ İSTEK DUALARI”** konulu **YÜKSEK LİSANS / DOKTORA TEZİ** ile ilgili **TEZ SAVUNMA SINAVI**, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin 35. Maddesi uyarınca **06.07.2010 SALI** günü saat **Saat :14.00** DA yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **K.A.B.İ.H.İ.....'ne*** **OYBİRLİĞİ -OYÇOKLUĞUYLA** karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	KANAATİ(*)	İMZA
PROF.DR.REŞAT ÖNGÖREN	KABİL	R. Öngören
DOÇ.DR.İRFAN BAŞKURT	Kabulü	İrfan Başkurt
DOÇ.DR.ÖMER MAHİR ALPER	KABULÜ	Ö. Mahir Alper
DOÇ.DR.MUSTAFA DOĞAN KARACOŞKUN	Kabul	M. Doğan Karacoşkun
DOÇ.DR.ABDULVAHİT İMAMOĞLU	Kabul	A. Vahit İmamoğlu

ÖZ

Bu tezde dünyevi istek duaları, Din Psikolojisi bakış açısıyla ele alınmaktadır. Dünyevi istek duaları psikolojik açıdan incelenirken, bir taraftan duanın arka planında yer alan psikolojik süreçler, diğer taraftan da dünyevi istek dualarının etkileri üzerinde durulmaktadır. Duanın etkilerinin ortaya konması, tezin birinci planda düşünülen hedefidir. Bu amaçla bir de İstanbul'da yetişkinler üzerinde bir alan araştırması yapılmıştır. Yapılan literatürel çalışma ve bu araştırma sonucunda dünyevi istek dualarının duada talep edilen hususların elde edilmesinde etkili olduğu kanaatine varılmıştır.

ABSTRACT

In this dissertation petitionary and intercessory prayers are studied according to the psychology of religion. In this respect on the one hand the psychological processes which underline the prayer and on the other hand the effects of petitionary and intercessory prayers are discussed. The latter, to determine the efficiency of this kind of prayers, is the main goal of this dissertation. For this aim, also, a survey is made in İstanbul on adults. As a result of our researchs we find that petitionary and intercessory prayers are effective.

ÖNSÖZ

Dua, insanlık tarihi boyunca hemen her din ve gelenekte uygulanmış ve uygulanmakta olan evrensel bir dini davranıştır. İnsanlar çeşitli vesilelerle mensubu oldukları dinin Tanrısına yönelmekte, sevinç, üzüntü, pişmanlık, kızgınlık gibi duygularını onunla paylaşmakta, daha önemlisi ondan dünyevi konularda taleplerde bulunmakta ve Tanrı'nın bu talepleri karşıladığına dair inanç beslemektedirler. Bu bakımdan dua, insanların Tanrı'yla iletişim kurmak üzere başvurduğu bir dini davranış olmaktadır.

Dua konusu felsefe, kelimeler, dinler tarihi, din sosyolojisi, Din Psikolojisi gibi pek çok bilim dalının ilgi alanına girmektedir. Her biri bu konuyu kendi ilke ve yöntemleri çerçevesinde ele alıp incelemektedir. Bu araştırmada ise dua, Din Psikolojisi açısından ele alınmaktadır. Ancak dua, sadece Din Psikolojisi çerçevesinden araştırılsa bile, bir doktora tezinde incelenemeyecek kadar geniş kapsamlı bir konu olduğundan, bu noktada da bir sınırlandırmaya gidilmiş, ülkemizde az sayıda din psikoloğu tarafından akademik çalışmalara konu edilmiş olan duanın, hiç incelenmemiş bir türü olan dünyevi istek duaları ele alınmıştır.

Tezin birinci bölümünde duanın tanımının, din ve kültürlerdeki uygulanışının, evrenselliğinin, tür, şekil ve araçlarının ele alındığı kavramsal çerçeveye yer verilmiş, fenomenolojik bir çalışma yapılmıştır.

Tezin ikinci bölümünde, istek dualarının psikolojisi denildiğinde akla ilk gelen, duanın arka planında yer alan psikolojik süreçler ele alınmıştır. Burada, duanın ortaya çıkışında etkili olan geçici/anlık psikolojik süreçler ve geçici olmayan/uzun vadeli psikolojik süreçler irdelenmiştir. Bu çerçevede bağlanma teorisi, rol alma teorisi ve yükleme teorisi gibi bazı teorilerin duaya uygulanması söz konusu olmuştur. İlk ikisi, daha önce batılı ilim adamları tarafından duaya uygulanırken yükleme teorisinin duaya tatbik edilmesi ilk defa bu tezde denenmiştir.

Tezin üçüncü bölümünde ise, dünyevi istek dualarının etkilerinin tespitine çalışılmıştır. Bu konunun ele alınmasındaki amaç bir taraftan duayla ilgili aslında en çok merak edilen bu konuya ışık tutmak; bir taraftan da, şayet etkili olduğu görülürse, insanların dünyevi istek dualarına neden bu kadar yaygın şekilde başvurduklarını anlamaktır. Dünyevi istek dualarının etkilerini tespit etmek üzere dinlerin ortaya koydukları inanç ve öğretiler, uzman kişilerin düşünceleri, yapılan tecrübi çalışmalarda bireysel dua deneyimleri inceden inceye tetkik edilmiştir. Sözü edilen etkiler, sağlık, eğitim, iş, sosyal ilişkiler, hava olayları gibi konularda araştırılmış, ağırlıklı olarak ise sağlık alanındaki etkiler üzerinde durulmuştur. Zira bilim dünyasının ilgisini duanın en çok sağlık üzerindeki etkileri çekmiş ve tecrübi çalışmaların büyük bir bölümü bu sahada gerçekleştirilmiştir.

Tezin dördüncü bölümünde ise, üçüncü bölümde dünyevi istek dualarının etkileri konusundaki tespitlerin sağlamlasını yapmak üzere, İstanbul'da yetişkinler üzerinde yapılan bir anket çalışması ve bu çalışmanın sonuçları ele alınmıştır. Ankette katılımcılara duanın sağlık, eğitim, iş, iklim, sosyal yaşam vb. konulardaki etkisine inanıp inanmadıkları ve duanın bu konularda etkili olduğuna şahit olup olmadıkları sorulmuştur.

Bu çalışmanın yapılması esnasında ortaya çıkan bir gerçek de, maalesef, ülkemizde dua konusundaki araştırmaların da son derece sınırlı olduğudur. Batıda din psikologları başta olmak üzere bilim adamları, resmi kurum ve kuruluşların sağladıkları büyük finansal destekle duanın etkileri konusunu çeşitli açılardan ele aldıkları yüzlerce çalışma gerçekleştirebilirken, ülkemizde konuya ilgi son derece az ve yetkili kurumların finansal desteği oldukça sınırlıdır. Dahası, ülkemizdeki bürokratik bir takım sıkıntılar bu tür araştırmaları daha da zorlaştırmaktadır. Oysa sadece dünyevi istek dualarının etkileri, üzerinde çok sayıda akademik çalışmanın yapılması gereken önemli bir konudur. Sadece duanın sağlık üzerindeki etkileri dahi, üzerine pek çok çalışmanın yapılması mümkün ve gereklidir. Bizim araştırmamız bu anlamda ülkemiz açısından konuya genel bir başlangıç niteliğindedir.

Bu tez çalışmasının yapılmasında büyük katkıları olan kimseleri burada anmak bir şükran borcudur. Öncelikle tezin her satırını okuyan ve önemli katkılar sağlayan danışman hocam sayın Doç. Dr. İrfan BAŞKURT'a, tez izleme jürisinde yer alan, sunulan raporları titizlikle inceleyen ve teze çok önemli katkılarda bulunan kıymetli hocamız Prof. Dr. Reşat ÖNGÖREN'e ve yine tez izleme jürisinde yer alıp teze katkı sağlayan hocamız sayın Doç. Dr. Ömer Mahir ALPER'e teşekkürlerimi arz ederim. Tezi okuyarak, çok önemli tavsiyeleriyle teze önemli derecede artı değer katan kıymetli hocamız Doç. Dr. Mustafa Doğan KARACOŞKUN'a, geçici bir süre için tez izleme jürimizde yer alan, fakat tezde mühim değişiklikler önererek teze en önemli katkılardan birini sağlayan değerli hocamız Prof. Dr. Şinasi GÜNDÜZ'e teşekkürlerimi sunarım. Diğer taraftan, tezin üçüncü bölümünde konu edilen anket çalışmasında başından sonuna kadar büyük emekleri geçen kıymetli arkadaşım Yard. Doç. Dr. Ayşe Zişan FURAT'a, tezi okuyup tashih eden, önemli düzeltmelerle katkılar sağlayan, muhterem hocam Dr. Musa ALAK'a, eşim Selda HOROZCU'ya, çok değerli büyüğüm Hatice ŞEKERCİ'ye, kardeşlerim Ayşenur ERKEN'e, Halil İbrahim HANÇABAY'a ve Saide YETİŞKEN HANÇABAY'a müteşekkirim. Son olarak, yapmış olduğumuz anket çalışmasında gerekli bürokratik izinlerin alınması aşamasında bize yardımcı olan İstanbul İl Milli Eğitim Müdür Yardımcısı Ahmet Faik GÜLER'e, İSMEK ve Halk Eğitim Merkezlerinde anket uygulaması esnasında yardımcı olan kıymetli hoca ve yöneticilere minnettarlığımı ifade ederim. Son olarak, anket formlarını doldurarak, bizimle çok değerli düşüncelerini paylaşmak suretiyle böyle bir akademik çalışmanın

gerçekleşmesini sağlayan saygıdeğer katılımcıların her birine ayrı ayrı şükranlarımı arz ederim.

Ümit HOROZCU
İstanbul, 2010

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
ÖZ	III
ABSTRACT	III
ÖNSÖZ	IV
İÇİNDEKİLER	VII
KISALTMALAR	IX
TABLO LİSTESİ	X
GİRİŞ	1
I. ARAŞTIRMANIN KONUSU	2
II. KONUNUN AMAÇ VE ÖNEMİ	2
III. KONUNUN TARİHÇESİ	3
IV. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ	4
V. ARAŞTIRMANIN HİPOTEZLERİ	7
VI. ARAŞTIRMANIN ÖN KABULLERİ	11
VII. KONUNUN SINIRLANDIRILMASI	11
BİRİNCİ BÖLÜM	13
DUA FENOMENİ	13
1.1. TANIM	14
1.1.1. SÖZLÜK ANLAMI	14
1.1.2. İSLAMİ LİTERATÜRDE DUA İLE BENZERLİK ARZEDEN KELİMELER	15
1.1.3. DUANIN TERİM ANLAMI VE YAPILAN TARİFLER	16
1.2. EVRENSEL BİR FENOMEN OLARAK DUA	20
1.3. İÇERİK VE ŞEKİL BAKIMINDAN DUA	31
1.3.1. İÇERİK BAKIMINDAN DUA TÜRLERİ	38
1.3.1.1. İstek Duası	38
1.3.1.2. Şükür Duası	49
1.3.1.3. Övgü ve Yüceltme Duası	51
1.3.1.4. Tövbe, Af ve Günah Çıkarma Duası	53
1.3.2. YAPILIŞ ÜSLUBUNA GÖRE DUA TÜRLERİ	55
1.3.2.1. Özgün Dua ve Kalıplı (Formel) Dua	56
1.3.2.2. Törenselleşmiş Dua ve Bireysel Dua	59
1.3.2.3. Düşünselleşmiş Dualar	61
1.3.2.4. Takdiri Dua- Tevcihi Dua	64
1.3.2.5. Samimi Hitap Duası	64
1.4. DUA ARAÇLARI	65
1.4.1. Tesbih	65
1.4.2. Dua İpleri	67
1.4.3. Dua Çarkları	68
1.4.4. Dua Labirentleri	70
1.4.5. Mezuza	70
1.4.6. Muska	71
1.4.7. Cevşen	72
1.5. DUA JESTLERİ	73
İKİNCİ BÖLÜM	76
DÜNYEVİ İSTEK DUASI PSİKOLOJİSİ	76
2.1. DUANIN ELE ALINMASINDA UYULACAK DİN PSİKOLOJİSİ İLKELERİ	77
2.2. DUA DAVRANIŞININ ALTINDA YATAN PSİKOLOJİK SÜREÇLER	82
2.2.1. Anlık Psikolojik Süreç	83
2.2.2. Uzun Vadeli Psikolojik Süreç	84
2.2.2.1. Dua ve Fitrat	84
2.2.2.2. Dua ve Geçmiş Yaşam	86
2.2.2.3. Kişilik Tipleri ve Dua	88
2.2.2.4. Bağlanma Teorisi ve Dua	93

2.2.2.5. “Rol Alma” ve “Birlikte Yönelim” Teorileri ve Dua	98
2.2.2.6. Yükleme/atıf Teorisi ve Dünyevi İstek Duası	103
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	114
DÜNYEVİ İSTEK DUALARININ ETKİLERİ	114
3.1. DUA VE SAĞLIK	120
3.1.1. İstek Duasının Sağlık Üzerindeki Etkileri Konusundaki Yaklaşımlar	125
3.1.1.1. Olumsuz Yaklaşımlar	126
3.1.1.2. Olumlu Yaklaşımlar	129
3.1.2. Yapılan Tecrübi Çalışmalar	135
3.1.2.1. Olumsuz Sonuç Veren Araştırmalar	136
3.1.2.2. Olumlu Sonuç Veren Araştırmalar	141
3.1.3. Bireysel Tecrübeler	149
3.1.4. Diğer Dualar, Maneviyat ve Sağlık	159
3.2. DUA VE HAYATTA BAŞARI	165
3.3. BİTKİLER İÇİN DUA	169
3.4. DİĞER CANLILAR İÇİN DUA	173
3.5. YAĞMUR DUASI	177
3.6. ÇOCUK SAHİBİ OLMAK İÇİN DUA	183
3.7. DÜNYEVİ İSTEK DUALARININ ETKİLERİNİN DEĞERLENDİRMESİ	185
3.7.1. Tecrübi Çalışmalar	185
3.7.2. Duanın Gerçekleşmesinde Etkin Mekanizma	192
3.7.3. Dünyevi İstek Dualarının Gerçekleşip Gerçekleşmemesi	200
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	203
İSTEK DUALARININ DÜNYEVİ ETKİLERİ: İSTANBUL ÖRNEĞİNDE SAHA ÇALIŞMASI	203
4. BULGULAR VE YORUM	204
4.1. ANKETE KATILANLARIN DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİ	204
4.2. DUA SIKLIĞI, DUA İNANCI VE DUA TECRÜBELERİNE DAİR BULGULAR	209
4.3. DUA DAVRANIŞINDA KATILIMCILARIN DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİNİN ETKİSİ	248
4.4. DİĞER BULGULAR	255
4.5. DEĞERLENDİRME	263
SONUÇ	266
EKLER	291

KISALTMALAR

a.g.e.:	Adı geçen eser
a.y.:	Aynı yer
a.g.t.:	Adı geçen tez
a.g.m.:	Adı geçen makale
b.a.:	Eserin bütününe atf
bkz:	Bakınız
C.:	Cilt
ev.:	Çeviren
ed.:	Editör
edts.:	Editörler (ing.)
et al.:	Ve Diğerleri (ing.)
H.z.:	Hazreti
nr.:	Number (sayı)
s.:	sayfa
vb.:	Ve benzeri
vd.:	Ve diğerleri
vol.:	Volume (cilt)
vs.:	Ve saire
yay.:	Yayınları
yay. haz.:	Yayına hazırlayan
yy.:	Yüzyıl

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: Ankete Katılanların Yaş Dağılımı	s. 205
Tablo 2: Ankete Katılanların Cinsiyete Göre Dağılımı	s. 206
Tablo 3: Ankete Katılanların Eğitim Durumlarına Göre Dağılımı	s. 207
Tablo 4: Ankete Katılanların Medeni Hallerine Göre Dağılımı	s. 207
Tablo 5: Ankete Katılanların İş Durumlarına Göre Dağılımı	s. 208
Tablo 6: Ankete Katılanların Ekonomik Durumlarına Göre Dağılımı	s. 209
Tablo 7: Ankete Katılanların Dua Etme Sıklığı	s. 210
Tablo 8: Cinsiyetin Dua Sıklığına Etkisi	s. 211
Tablo 9: Dua Sayesinde Maddi Zenginlik ve Refah Elde Edileceğine Dair inanç	s. 212
Tablo 10: Eğitim Düzeyiyle Dua Sayesinde Maddi Zenginlik Elde Edileceğine İnanç Arasındaki İlişki	s. 213
Tablo 11: Duayla Rızıkta Bereket Elde Edileceğine Dair İnanç	s. 213
Tablo 12: Duayla Maddi Zenginlik Elde Edildiğine Şahit Olma	s. 214
Tablo 13: Duayla Rızıkta Bereket Elde Edildiğine Şahit Olma	s. 214
Tablo 14: Duanın Hastalara Şifa Vereceğine Dair İnanç	s. 217
Tablo 15: Gelir Düzeyinin Dua Sayesinde Şifa Bulmaya Dair İnanca Etkisi	s. 218
Tablo 16: Dua Sayesinde Şifa Bulmaya Şahit Olma	s. 218
Tablo 17: Dua Sayesinde Psikolojik Rahatlama Elde Edileceğine İnanma	s. 219
Tablo 18: Eğitim Düzeyi ile Dua Sayesinde Ruh Hastalıklarının İyileşmesine İnanma Arasındaki İlişki	s. 220
Tablo 19: Dua Sayesinde Psikolojik Olarak Rahatlamaya Şahit Olma	s. 221
Tablo 20: Dua Sayesinde Ruh Hastalıklarından Kurtulmaya İnanma	s. 221
Tablo 21: Medeni Hal ile Duanın Ruh Hastalıklarının Tedavisindeki Etkisine İnanma Arasındaki İlişki	s. 222
Tablo 22: Dua Sayesinde Ruh Hastalıklarının İyileşmesine Şahit Olma	s. 222
Tablo 23: Eğitim Düzeyi ile Dua Sayesinde Ruh Hastalıklarının İyileşmesine Şahit Olma Arasındaki İlişki	s. 223
Tablo 24: Yağmur Duasının Etkisine İnanma	s. 224
Tablo 25: Medeni Hal ile Yağmur Duasının Etkisine İnanma Arasındaki İlişki	s. 225
Tablo 26: Yaş ile Yağmur Duasının Etkisine İnanma Arasındaki İlişki	s. 225
Tablo 27: Eğitim Düzeyi ile Yağmur Duasının Etkisine İnanma Arasındaki İlişki	s. 226

Tablo 28: Yağmur Duası Sayesinde Yağmur Yağdığına Şahit Olma	s. 226
Tablo 29: Medeni Hal ile Yağmur Duası Sayesinde Yağmur Yağmasına Şahit Olma Arasındaki İlişki	s. 227
Tablo 30: Yaş ile Yağmur Duası Sayesinde Yağmur Yağdığına Şahit Olma Arasındaki İlişki	s. 228
Tablo 31: Eğitim Düzeyi ile Yağmur Duası Sayesinde Yağmur Yağdığına Şahit Olma Arasındaki İlişki	s. 229
Tablo 32: Duanın Karı-Koca Arasını Düzeltmedeki Etkisine İnanma	s. 230
Tablo 33: Eğitim Düzeyi ile Duanın Karı-Koca Arasını Düzeltmedeki Etkisine İnanma Arasındaki İlişki	s. 230
Tablo 34: Dua Sayesinde Karı-Koca Arasının Düzeldiğine Şahit Olma	s. 231
Tablo 35: Dua Sayesinde Ders ve Sınavda Başarılı Olmaya İnanma	s. 232
Tablo 36: Eğitim Düzeyi ile Dua Sayesinde Ders ve Sınavlarda Başarılı Olmaya İnanma Arasındaki İlişki	s. 233
Tablo 37: Duanın Ders ve Sınavlarda Başarı Sağladığına Şahit Olma	s. 233
Tablo 38: Dua Sayesinde Çocuk Sahibi Olmaya İnanma	s. 234
Tablo 39: Gelir Düzeyi ile Dua Sayesinde Çocuk Sahibi Olmaya İnanma Arasındaki İlişki	s. 235
Tablo 40: Dua Sayesinde Çocuk Sahibi Olmaya Şahit Olma	s. 236
Tablo 41: Yaş ile Dua Sayesinde Çocuk Sahibi Olmaya Şahit Olma Arasındaki İlişki	s. 237
Tablo 42: Dua Sayesinde Yitiğin Bulunmasına İnanma	s. 237
Tablo 43: Eğitim Düzeyi ile Dua Sayesinde Yitiğin Bulunmasına İnanma Arasındaki İlişki	s. 238
Tablo 44: Dua Sayesinde Yitiğin Bulunmasına Şahit Olma	s. 239
Tablo 45: Yaş ile Yitiğin Bulunmasına Şahit Olma Arasındaki İlişki	s. 239
Tablo 46: Dua Sayesinde Eş/Kısmet Bulmaya İnanma	s. 240
Tablo 47: Medeni Hal ile Dua Sayesinde Eş/Kısmet Bulmaya İnanma Arasındaki İlişki	s. 240
Tablo 48: Eğitim Düzeyi ile Dua Sayesinde Eş/Kısmet Bulmaya İnanma Arasındaki İlişki	s. 241
Tablo 49: Dua Sayesinde Eş-/Kısmet Bulmaya Şahit Olma	s. 241
Tablo 50: Eğitim Düzeyi ile Dua Sayesinde Kısmet Bulmaya Şahit Olma Arasındaki İlişki	s. 242
Tablo 51: Kabir ve Türbelerdeki Duaların Gerçekleşeceğine İnanma	s. 243
Tablo 52: Eğitim Düzeyi ile Kabir ve Türbelerde Edilen Duaların	s. 244

Gerçekleşeceğine İnanma Arasındaki İlişki	
Tablo 53: Kabir ve Türbelerde Edilen Duaların Gerçekleştiğine Şahit Olma	s. 244
Tablo 54: Eğitim Düzeyi ile Kabir ve Türbelerde Edilen Duaların Gerçekleştiğine Şahit Olma Arasındaki İlişki	s. 245
Tablo 55: Bedduaların Gerçekleşeceğine İnanma	s. 246
Tablo 56: Bedduaların Gerçekleştiğine Şahit Olma	s. 246
Tablo 57: Duayla Birlikte Kişisel Gayretin de Gerekli Olduğunu Düşünme	s. 247
Tablo 58: “Kesinlikle Katılıyorum” Seçeneğinin En Fazla Tercih Edildiği Durumlar	s. 256
Tablo 59: “Kesinlikle Katılmıyorum” Seçeneğinin En Fazla Tercih Edildiği Durumlar	s. 256
Tablo 60: “Kararsızım” Seçeneğinin En Fazla Tercih Edildiği Durumlar	s. 257
Tablo 61: Dünyevi İstek Duaların Etkilerine İnanma Konusunda İşaretlenen Seçeneklerin İstatistiği	s. 258
Tablo 62: En Fazla Şahit Olunan Konuların İstatistiği	s. 259
Tablo 63: En Az Şahit Olunan Konuların İstatistiği	s. 259
Tablo 64: Dünyevi İstek Dualarının Etkilerine Şahit Olma ya da Olmama Konusunda İşaretlenen Seçeneklerin İstatistiği	s. 259
Tablo 65: Herhangi Bir Duanın Gerçekleştiğine Şahit Olma veya Olmamaya Dair İstatistik	s. 260
Tablo 66: Duaların Gerçekleştiğine Şahit Olmanın Dua Sıklığıyla İlişkisi	s. 262

GİRİŞ

I. ARAŞTIRMANIN KONUSU

Dua, tarih boyunca dinlerin daima önemli, çoğu zaman da en merkezi unsuru olmuştur. Öte yandan dua, bireysel dini tecrübenin en belirgin şekilde yaşandığı dini davranışların başında gelmektedir. Bu denli yaygın oluşu ve bireysel tecrübeyle ilgisi sebebiyle dua, Din Psikolojisi biliminin doğrudan ilgi alanına girmektedir. Nitekim, Din Psikolojisinin önde gelen düşünürleri, eserlerinde mutlaka dua konusunu ele almışlardır. George Albert Coe'nun ifadesiyle "Dua psikolojisinin tarihi, Din Psikolojisinin tarihine denktir."¹

İşte bu araştırmanın konusu da, pek çok dua türünden biri olan **dünyevi istek duaları, bu duaların arka planında yer alan psikolojik süreçler ve karşılığı bu dünyada görülmek üzere yapılan duaların, dua eden kişi tarafından hedeflenen etkileridir.**

II. KONUNUN AMAÇ VE ÖNEMİ

Din Psikolojisini ilgilendiren pek çok konu, Batıda ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir. Ancak Türkiye'de bu bilim dalının henüz gelişmekte oluşu ve alanda çalışan akademisyenlerin sayısının azlığı sebebiyle, dua başta olmak üzere, Din Psikolojisinin hala derinlemesine incelenmeyi bekleyen konuları bulunmaktadır. Bu bakımdan, Din Psikolojisi alanında konuyla ilgili yapılacak her akademik çalışma önem arz etmektedir. Bununla birlikte, ülkemizde dünyevi istek dualarının sübjektif yönlerinden biri olan psikolojik etkileri üzerine yapılan araştırmaların varlığından söz edilebilirken, insanların dua etmelerine sebep olan bilinçli ya da bilinçdışı psikolojik süreçleri ele alan müstakil çalışma tespit edilememiştir. Öte yandan, insanlık tarihi boyunca dünyanın her köşesinde insanların neden dua ettiklerini açıklamada önemli derecede işe yarayacak bir başka konu daha bulunmaktadır. Bu da, dünyevi istek dualarının gerçekleşip gerçekleşmediği problemi, bir başka ifadeyle duanın objektif boyutudur. Araştırmamızın önemi de buradan kaynaklanmaktadır. Dünyevi istek dualarını ortaya çıkaran psikolojik süreçlerin yanı sıra, bu duaların meyvelerinin de tespit edilmesi, konunun daha bütüncül bir şekilde anlaşılabilmesini sağlayacaktır.

¹ L. B. Brown, **Human Side of Prayer**, Religious Education Press, Birmingham, Alabama, 1994, s. 49.

Dünyevi istek dualarının Din Psikolojisi açısından ele alınacağı bu çalışma, ülkemizde alanla ilgili belirli bir boşluğu doldurarak alana katkı yapması beklenmektedir. Belli konuların ilk defa ele alınıyor olması bakımından özgün değer taşıyan bu araştırmanın amacı, Din Psikolojisi sahasında konuya ilişkin yapılacak daha lokal ve derin çalışmaları teşvik etmek, bu çalışmalara bir ışık tutmak ve temel teşkil etmektir.

III. KONUNUN TARİHÇESİ

Din Psikolojisinin pek çok konusu gibi, dua da, yukarıda da ifade edildiği üzere, Batıda pek çok açıdan incelenmiştir. Kalemeye alınan çok sayıda çalışma arasında ön plana çıkanlardan bazıları; Francis Galton'un sağlık, ömür vb. konularda duanın etkisine dair olumsuz bir bakış ortaya koyduğu "*Statistical Inquiries into the Efficacy of Prayer*" başlıklı tecrübi araştırması, Franklin Loehr'in "*The Power of Prayer*", Alexander Hodge'nin "*Prayer and Its Psychology*", Larry Dossey'in "*Reinventing Medicine: Beyond Mind-Body to New Era of Healing*" isimli kitaplarıdır. Friedrich Heiler'in "*Prayer: A Study in the History of Religion*" ve L. B. Brown'un "*The Human Side of Prayer*" isimli çalışmaları ise, Din Psikolojisi alanındaki genel dua çalışmalarında başvurulması gereken temel kaynaklardır. Diğer taraftan, Batıda bu konunun pek çok ayrıntısını ele alan yüksek lisans-doktora tez çalışmalarının ve makalelerin sayısı oldukça fazladır.

Batıda durum böyleyken, ülkemizde Din Psikolojisi bakış açısıyla dünyevi istek duaları üzerine sınırlı sayıda akademik çalışma kaleme alınmıştır. Türkiye'de genel olarak dua başlığını taşıyan tezlerin sayısı, YÖK'ün resmi sitesindeki verilere göre, sadece 14'tür. Bunların arasında, tezimizin içeriği ile ilgili olan, fakat bu içeriğin sadece küçük bir kısmını ele alan iki adet yüksek lisans tezi bulunmaktadır. Bunlardan biri, 1997 yılında Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde, Hayati Hökelekli'nin danışmanlığında Mebrure Doğan tarafından "*Duanın Psikolojik ve Psikoterapik Etkileri*" başlığıyla hazırlanmıştır. Diğer çalışma ise, 1998'de Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Suat Cebeci'nin danışmanlığında Mustafa Kızmaz tarafından "*Dinin Hastalık Üzerindeki Etkisi*" başlığıyla yazılmıştır. Bu çalışmada dinin diğer unsurları arasında duanın, yalnızca, sağlık üzerindeki etkileri ele alınmıştır. Osman Cilacı'nın "*Psiko-Sosyal Açısından İlahi Dinlerde Dualar*" isimli

çalışması, duayı Din Psikolojisini ilgilendiren birtakım yönleriyle ele almıştır. Dua psikolojisi üzerine yapılan en önemli çalışma en önemli ise, din psikologu Ahmet Albayrak'ın kaleme aldığı, 2009 yılında basılan, “*Üniversite Gençlerinin Dua Tutum ve Davranışları*” isimli kitaptır. Bu çalışmalar ve burada zikredilmeyen bazı makale çalışmaları dünyevi istek dualarını kısmen ele almakta ise de, bizim çalışmamızın kapsamıyla tam olarak örtüşen herhangi bir akademik çalışma tespit edilememiştir.

IV. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Din Psikolojisi alanında yapılan çalışmalarda, genelde literatür taramasının teşkil ettiği teorik yöntemin yanı sıra, buradaki verileri sınamak veya yeni veriler elde etmek üzere yapılan tecrübi çalışmalarda kullanılan pratik yöntemden yararlanılmaktadır. Bizim tezimizde de teorik ve pratik olmak üzere iki ayrı yöntem kullanılmıştır. Konuyla ilgili daha önce yapılmış araştırmalar ve bunların sonuçlarıyla ilgili bilgi sahibi olmak üzere yapılan literatür çalışmasının yanı sıra, çeşitli dinlere ait kutsal metinler, temel kaynaklar ve çeşitli düşünürlerin konuya ilişkin fikirlerini ortaya koyan eserler ele alınırken, teorik yöntemden yararlanılmıştır. Öte yandan, Din Psikolojisinin alanına giren pek çok konuda aydınlatıcı bilgiye ulaşmak amacıyla alan araştırmalarına başvurulması gerekmektedir. Temelde dünyevi istek dualarının meyvelerinin tespitinin hedeflendiği bir tezde, alan araştırmasına başvurulması şüphesiz yerinde bir uygulamadır. Nitekim Batıda duanın etkilerini pek çok alanda araştıran tecrübi çalışmalar yapılmıştır. Oradaki araştırmaların kapsamına düşünce ve inançları tespit eden anket ve mülakatların yanı sıra, geniş bütçe ve imkanların desteklediği, bilimsel standartlarda yapılan külfetli deneyler de girmektedir.

Bizim tezimizin temel hedeflerinden biri olan dünyevi istek dualarının etkilerini ortaya çıkarmak üzere yapılacak en değerli çalışma, yukarıda sözü edilen bilimsel deneylerdir. Deneyleri desteklemek üzere gerçekleştirilecek anketler ve mülakatlar, tek başlarına olmasa da konuya ilişkin önemli veriler sağlayabilir. Fakat maddi imkanların kısıtlılığı, bürokratik engeller, konunun kapsamının çok sayıda deneyi gerektirmesi, bizim bu tür bilimsel deneyleri yapabilecek formasyona sahip olmayışımız vb. problemlerden ötürü bilimsel deneyler yapmamız mümkün olmamıştır. Bu nedenle tezde, Türk insanının dünyevi istek duaları hakkındaki

düşüncelerine ve yaşamış oldukları tecrübelere ışık tutabileceği düşünülen bir anket çalışmasıyla iktifa edilmiştir.

1. Araştırmada Kullanılan Ölçme Teknikleri

Bu çalışmada, tutum ölçmek hedeflenmediği için herhangi bir tutum ölçeği kullanılmamış ve yeni bir ölçek geliştirme yoluna gidilmemiştir. Bunun yerine, tezin üçüncü bölümünde dünyevi istek dualarının etkileri konusunda ortaya çıkan temel meselelere ışık tutması umulan sorulardan oluşan bir anket hazırlanmıştır. Bir başka ifadeyle, ankette sorulan sorular büyük ölçüde üçüncü bölümde ele alınan konularla ilgili olmuştur. Böylece, hem anketin hacmini gereksiz yere artırarak kullanılabilirliğini azaltmak zorunda kalmamış, hem de daha önce ele alınan her soruna dair bir soru sorularak, meseleye teorik yaklaşımımızın geçerliliği test edilmiştir.

Soruları hazırlanan anketin geçerliliğini sağlamak amacıyla, önce, İ.Ü. İlahiyat Fakültesi üçüncü sınıf öğrencilerinden oluşan 40 kişilik bir gruba ön test uygulanmış, bu testin verileri ışığında bazı sorular ankette çıkarılırken, bazıları yeniden düzenlenmiştir. Ortaya çıkan sorular çeşitli İlahiyat fakültelerindeki Din Psikolojisi hocalarıyla paylaşılarak görüşleri alındıktan ve uzman arkadaşlarla müzakere edildikten sonra ankete son şekli verilmiştir.

Anket beş bölümden meydana gelmektedir. Birinci bölümde, katılımcıların dua etme sıklığını anlamaya yönelik bir soruya yer verilmiştir. “Dua eder misiniz?” şeklindeki bu soruya cevap olarak “Evet, sık sık”, “Evet, ara sıra”, “Evet, nadiren” ve “Hayır etmem” seçenekleri konmuştur. İkinci bölümde katılımcılara, araştırmamızda dünyevi istek dualarında sıklıkla dile getirildiği saptanan çeşitli isteklerin, duayla gerçekten elde edilip edilmediği konusundaki düşünce ve inançları sorulmuştur. Burada “Kesinlikle katılıyorum”, “Katılıyorum”, “Kararsızım”, “Katılmıyorum” ve “Kesinlikle katılmıyorum” seçeneklerinin bulunduğu 5’li likert tipi 15 soru kullanılmıştır. Üçüncü bölümde ise, katılımcıların ikinci kısımdaki sorularda dile getirilen konularda edilen duaların gerçekleştiğine şahit olup olmadıklarını tespit etmek amacıyla, “Dua ile... elde edildiğine şahit oldunuz mu?” türünden 14 soru sorulmuş; bu sorulara cevap olarak “Evet, kendi hayatımda şahit oldum”, “Evet, etrafımda şahit oldum” ve “Hayır, şahit olmadım” şeklinde üç

seçenek sunulmuştur. Burada katılımcılara olumlu seçeneklerin ikisinin birden işaretlenebileceği belirtilmiştir. Dördüncü bölümde, dünyevi istek duaları hakkındaki kanaat ve tecrübeleri etkileyebileceği varsayılan kişisel ve demografik özellikler (yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi, medeni hal, gelir seviyesi ve iş durumu) sorulmuştur. Son bölümde ise, katılımcılardan varsa duanın gerçekleştiğine dair çarpıcı bireysel tecrübelerini kısaca yazmaları istenmiş, bu bölümde elde edilen verilerden bir kısmına tezin üçüncü bölümünde yer verilmiştir.

Anketin uygulanmasıyla elde edilen veriler SPSS programına aktarılmıştır. Verilerle değişkenler arasındaki ilişkinin değerlendirmesinde %95 güvenilirlik aralığında ki-kare testi uygulanmıştır. Her bir soruya ilişkin frekans tablolarının yanı sıra, değişkenlerden anlamlı olanların çapraz tabloları metne eklenmiştir. Bazı değişkenlerin daha iyi yorumlanabilmesi adına, katılımcıların yaşları çeşitli dönemlere göre gruplanmıştır. Yine bu amaçla, medeni durumla ilgili “boşanmış” ve “eşini kaybetmiş” seçenekleri “evli” seçeneği içinde işlenmiştir. Anlamlı istatistiksel ilişkilerin gözlemlenmediği durumlarda, anlamlı değişikliklerin tespit edilmesi ihtimali göz önünde bulundurularak 5’li seçeneklerden “Kesinlikle katılıyorum” ile “Katılıyorum” seçenekleri kendi aralarında, “Kesinlikle katılmıyorum” ile “Katılmıyorum” seçenekleri de kendi aralarında birleştirilmek suretiyle değerlendirilmiştir. Aynı amaçla, tecrübeler konusunda sorulan bazı sorularda, belirlenen değişkenlerin etkisinin anlamlı olabileceği gerekçesiyle, mevcut üç seçenektan şahit olmaya ait iki seçenek birleştirilerek, “Evet şahit oldum”, “Hayır, şahit olmadım” şeklinde iki seçenekle değerlendirme yapılmıştır.

Son olarak, anketin uygulanması sırasında, katılımcılara sorulara güvenle cevap verebilmelerini sağlamak amacıyla, bireysel kimliklerini ortaya çıkaracak hiçbir unsurun anketin içerisinde yer almadığı bildirilmiştir.

2. Anketin Evren ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini, dünyevi istek duaları konusunda oturmuş fikir ve tecrübelerine sahip olması muhtemel olan 18 yaş üstü bireyler teşkil etmektedir. Ülkemizin her ilinden katılımcıların bulunduğu, dini, ekonomik, sosyal ve kültürel anlamda kozmopolit bir yapıya sahip, halkımızın geneli hakkında doğruya en yakın bilgiyi verebileceği, başka bir ifadeyle ülke genelini temsil edebileceği varsayılan İstanbul şehri çalışma alanı olarak belirlenmiştir. Anket, şehrin genelini temsil edebileceği düşüncesiyle,² İstanbul Büyükşehir Belediyesi bünyesindeki Sanat ve Meslek Eğitimi Kursları (İSMEK)³ ve Milli Eğitim Bakanlığına bağlı Halk Eğitim Merkezlerinde öğrenim gören kursiyerlere uygulanmıştır. Haziran 2009'da gerçekleştirilen anket, Şişli, Beyoğlu, Beşiktaş, Fatih, Eminönü, Sarıyer, Esenler, Eyüp, Ümraniye, Üsküdar, Sancaktepe, Kadıköy ve Pendik ilçelerindeki bazı İSMEK ve Halk Eğitim Merkezlerinde öğrenim gören çeşitli yaş, cinsiyet, eğitim seviyesi, ekonomik durum ve medeni halden katılımcılara uygulanmıştır.⁴ Katılımcılar, ağırlıklı olarak İSMEK ve Halk Eğitim Merkezlerinde, İngilizce, bilgisayar, giyim, diksiyon, okuma-yazma, Arapça, boyama, bağlama ve fotoğrafçılık kurslarına devam eden kursiyerlerden oluşmakta, bunların da büyük çoğunluğunu, anketin düzenlendiği mevsim nedeniyle İngilizce ve bilgisayar kurslarına devam eden kursiyerler teşkil etmektedir. Böylelikle, mümkün olduğunca objektif yöntemlerle bilimsel kriterlere uygun bir şekilde, toplamda 507 kişi üzerinde gerçekleştirilen bir anket çalışması yapılmıştır.

V. ARAŞTIRMANIN HİPOTEZLERİ

Din Psikolojisi bağlamında dünyevi istek dualarını ve bu duaların etkilerini ele alan daha önce yapılmış çalışmalar ışığında, tezimizde doğruluğu sınanmak üzere belirlenmiş temel hipotezler ve bunlarla bağlantılı alt hipotezler bulunmaktadır. Tezimizin temel hipotezleri şunlardır:

² Söz konusu kursların yapısı nedeniyle katılımcıların cinsiyet ve eğitim düzeyi dağılımları İstanbul geneline ait dağılımla tam olarak paralellik arzemesine de bu, araştırmanın temel amacı olan duaların gerçekleşip gerçekleşmediğinin tespiti noktasında problem teşkil etmemektedir. Öte yandan araştırmanın katılımcıları demografik özellikler bakımından evreni yeteri kadar temsil edebilmiştir.

³ Çevrimiçi: <http://ismek.ibb.gov.tr/portal/kurs.asp>; erişim: 01.07.2009

⁴ Anket, zikredilen ilçelerin merkezlerindeki Halk Eğitim ve İSMEK kurslarının yanı sıra Üsküdar'da Ahmediye, Yavuztürk, Bulgurlu; Ümraniye'de Atakent ve Dudullu İSMEK kurs merkezlerinde uygulanmıştır.

1- Genelde dua, özelde ise dünyevi istek duası, birçok din ve gelenekte bulunan evrensel bir fenomendir.

2- Dünyevi istek dualarının yapılmasına sebep olan çeşitli psikolojik süreçler bulunmaktadır.

3- Türkiye’de ve dünyada insanlar dünyevi istek dualarının gerçekleştiğine inanmakta ve bu tür dualara müracaat etmektedir.

4- Kişinin kendisi veya başkası için, dünyevi ihtiyaçlara yönelik lehte ya da aleyhte yaptığı duanın etkisi söz konusudur.

5- İnsanların dünyevi istek dualarının etkili olduğunu düşünmelerinin ve bu dualara yönelmelerinin sebeplerinden biri, duaların gerçekleştiğine şahit olmalarıdır.

Araştırmamızda doğruluğu sınanacak alt hipotezleri ise üç başlıkta ele alabiliriz:

A- Dünyevi istek dualarının arka planında yer alan psikolojik süreçlere ilişkin alt hipotezler:

1- İnsanların **geçmiş yaşamları**, benimsedikleri dua üsluplarını etkilemektedir.

2- Bireylerin sahip oldukları **kişilik tipleri**, benimsedikleri dua üsluplarını etkilemektedir.

3- Önemli dini simaların **rolünü almak (role taking)**, kişinin Tanrı’dan hangi konularda isteklerde bulunup, hangilerinde bulunmayacağını etkilemektedir.

4- İnsanların sahip oldukları **yükleme alışkanlıkları**, dünyevi dualarının karşılık bulması ya da bulmaması durumunda nasıl bir davranış içinde olacaklarını etkilemektedir.

5- Toplumun ve bireylerin **yükleme alışkanlıklarının bilinmesi**, yapılan dünyevi istek dualarının nedenleri konusunda fikir sahibi olmayı sağlanmamaktadır.

B- Dünyevi istek dualarının etkilerine ilişkin alt hipotezler:

1- Dua deneyleri, duaların etkili olduğunu göstermektedir.

2- Temel dini metinler, dinlerin dünyevi istek dualarının gerçekleştiğini vaz'ettiğini ve inananlarından duaya başvurmalarını istediğini göstermektedir.

3- Bireysel tecrübeler, dünyevi istek dualarının etkili olduğunu göstermektedir.

4- İnsanların kendilerinin veya başkalarının sağlıklarına kavuşmaları için yaptıkları duaların gerçekleşmesi söz konusudur.

5- Doğrudan sağlık için yapılmasa da dua etmenin bizzat kendisi, duayı eden kimselerin ruhsal ve bedensel sağlıklarını olumlu etkilemektedir.

6- Bitkilerin, hayvanların ve birtakım bakteri ve mantarların gelişimi konusunda yapılan olumlu veya olumsuz dualar etkili olmaktadır.

7- Derslerde ve sınavlarda başarılı olmak için, kişinin kendisi ya da başkaları için yaptığı dualar etkili olmaktadır.

8- Yağmur duaları, yağmur yağmasında etkilidir.

9- Dünyevi istek duaları plasebo etkisinden bağımsız olarak da etkilidir.

C- Anket çalışmasının örnekleminin dünyevi istek dualarının etkilerine dair inanç ve tecrübelerine ilişkin alt hipotezler:

1- Örneklemin büyük bir bölümü dua etmektedir.

2- Katılımcıların çoğunluğu, ankette ele alınan konuların tamamında (maddi zenginlik, ruhsal ve bedensel sağlık, psikolojik rahatlama, yağmur, bitkilerin gelişimi, karı-koca arasının düzelmesi, derslerde ve sınavlarda başarı, kısmet bulma, çocuk sahibi olma, beddualar, türbe duaları, duanın yanı sıra gayret) dünyevi istek dualarının etkili olduğuna inanmaktadır.

3- Katılımcıların önemli bir kısmı dünyevi istek dualarının gerçekleştiğine şahit olmuştur.

4- Duanın sağlık konusunda etkili olduğuna; (1) kadınlar, erkeklere; (2) yaşlılar, gençlere; (3) düşük gelirliler, yüksek gelirlilere; (4) düşük eğitim düzeyindekiler, yüksek eğitim düzeyindekilere oranla daha fazla inanmaktadır.

5- Duanın derslerde ve sınavlarda başarıyı olumlu yönde etkilediğine; (1) kadınlar, erkeklere; (2) yaşlılar, gençlere; (3) düşük eğitim seviyesindekiler, yüksek eğitim seviyesindekilere oranla daha fazla inanmaktadır.

6- Duanın rızıkta bereket ve zenginlik elde etmede etkili olduğuna; (1) kadınlar, erkeklere; (2) düşük gelir seviyesindekiler, yüksek gelir seviyesindekilere; (3) düşük eğitim düzeyindekiler, yüksek eğitim düzeyindekilere; (4) yaşlılar, gençlere oranla daha fazla inanmaktadır.

7- Yağmur duasının gerçekleştiğine; (1) erkekler, kadınlara; (2) yaşlılar, gençlere; (3) düşük eğitim düzeyindekiler, yüksek eğitim düzeyindekilere oranla daha fazla inanmaktadır.

8- Dua sayesinde karı-koca arasının düzeldeğine; (1) yaşlılar, gençlere; (2) evliler, bekarlara; (3) düşük eğitim seviyesindekiler, yüksek eğitim seviyesindekilere; (4) kadınlar, erkeklere oranla daha fazla inanmaktadır.

9- Dua sayesinde çocuk sahibi olunacağına; (1) evliler bekarlara; (2) kadınlar erkeklere; (3) yaşlılar, gençlere; (4) düşük gelirliler, yüksek gelirlilere; (5) düşük eğitim düzeyindekiler, yüksek eğitim düzeyindekilere göre daha fazla inanmaktadır.

10- Kabir ve türbelerde edilen duaların gerçekleştiğine; (1) kadınlar, erkeklere; (2) düşük eğitim düzeyindekiler, yüksek eğitim düzeyindekilere göre daha fazla inanmaktadır.

11- Duanın psikolojik olarak rahatlattığına; yüksek eğitim düzeyindekiler düşük eğitim düzeyindekilere oranla daha fazla inanmaktadır.

12- Duanın gerçekleşmesi için kişinin aynı zamanda elinden gelen gayreti göstermesi gerektiğine, yüksek eğitim düzeyindekiler düşük eğitim düzeyindekilere oranla daha fazla inanmaktadır.

13- Dünyevi istek dualarının gerçekleştiğine; yaşlılar, gençlere oranla daha fazla şahit olmuşlardır.

14- Duanın karı-koca arasının düzelmesinde etkili olduğuna; evliler, bekarlara oranla daha fazla şahit olmuşlardır.

15- Duasının gerçekleştiğine daha fazla şahit olduğunu belirtenler daha sık dua etmektedir.

VI. ARAŞTIRMANIN ÖN KABULLERİ

Tezimizin ön kabulleri şunlardır:

1- Yapılan teorik araştırmanın, dünyevi istek dualarının gerçekleşip gerçekleşmediği konusunda fikir verebileceği varsayılmaktadır.

2- Yapılan teorik araştırmanın, duanın arka planında yer alan ve insanların dua etmelerini sağlayan psikolojik yapıyı anlamak noktasında fikir verebileceği varsayılmaktadır.

3- Yapılan empirik çalışmanın, teorik çalışmalarda elde edilen bulguları doğrulayabilecek ya da yanlış olduğunu gösterebilecek yeterlilikte olduğu varsayılmaktadır.

4- Araştırmada kullanılan anket için belirlenen örneklemin, evreni temsil ettiği varsayılmaktadır.

5- Anketin geçerli ve güvenilir olduğu varsayılmaktadır.

6- Anketin örneklemini oluşturan 507 katılımcının, sorulan sorulara doğru ve tarafsız olarak cevap verdikleri kabul edilmektedir.

VII. KONUNUN SINIRLANDIRILMASI

Dua oldukça geniş kapsamlı bir konudur. Hemen hemen bütün din ve geleneklerde çok sayıda dua türü bulunmaktadır. Öte yandan her bilim dalı duayı başka bir boyutuyla, başka ilke ve prensipler çerçevesinde ele alabilmektedir. Bu kadar geniş bir konunun bir tezin kapsamına dahil edilebilmesi neredeyse imkansız görünmektedir. Bu nedenle tezde belirli sınırlandırmalara gidilmiştir:

1- Tezimiz pek çok dua türünden sadece dünyevi istek duaları ile sınırlandırılmış, diğer dua türleri araştırmaya dahil edilmemiştir.

2- Konu, yalnızca Din Psikolojisi bakış açısıyla ele alınmış, Din Psikolojisi ilke ve prensipleri çerçevesinde incelenmiştir.

3- Dünyevi istek dualarının kapsamına, kişinin Tanrı'ya, kendisi veya başkaları için, *karşılığını bu dünyada görmek üzere yaptığı*, maddi ve manevi istekleri içeren olumlu ve olumsuz dualar alınmıştır.

4- Ülkemiz insanların dua tecrübelerinin araştırmamızda savunulan tezi destekleyip desteklemediğini tespit etmek üzere yaptığımız anket çalışması ise, yalnızca katılımcıların dünyevi istek dualarının etkilerine inanıp inanmadıkları ve duaların gerçekleştiğine şahit olup olmadıklarını tespitle sınırlandırılmıştır

BİRİNCİ BÖLÜM

DUA FENOMENİ

1.1. TANIM

1.1.1. SÖZLÜK ANLAMI

Arapça **d-a-v** kökünden gelmekte olan “dua” kelimesi; mastar olup, sözlükte çağırarak, seslenmek, istemek, yalvarmak, Allah’a yönelmek, Allah’ı birlemek, Allah’a övgüde bulunmak, ibadet etmek, ...e çağırarak, nida etmek, rağbet etmek, yardım istemek, teşvik etmek, ileri sürmek, teklif etmek, sevk etmek, hatırlatmak, namaz kılmak, ...diye çağırarak, cinleri çağırarak, propaganda yapmak, meydan okumak, referans göstermek anlamlarına gelmektedir. Küçükten büyüğe, aşağıdan yukarı vaki olan talep ve niyaz anlamında isim olarak da kullanılmaktadır. Ayrıca Allah’a sunulacak talepleri sözlü veya yazılı olarak dile getiren metinlere de dua denilmektedir.¹

Dua, İngilizcede “*prayer*”, Fransızcada “*prier*”, Almancada “*gebet*”, İtalyancada “*preghiera*”, Rusçada “*molitva*”, İbranicede “*hitpalâl salâh*”, Çince “*guido*”, Japoncada “*negau*” vb. kelimelerle ifade edilmektedir.² İngilizcede “*prayer*” kelimesiyle ifade edilen dua, Latince aslı olan “*Pre cari*” ve “*pre carieus*” kelimelerinden gelmektedir. Latince, “*pre cari*” terimi “rica etmek”, “istemek” anlamlarına gelmektedir. Yine Latince “*Pre carieus*”, “istemek veya rica etme yoluyla elde etmek” anlamlarına gelmektedir.³ *Pre carieus*, daha çok kişinin kendisi veya başkaları için yaptığı dünyevi istek dualarını ifade etmektedir.⁴

¹ Mecduddin Muhammed b. Ya’kûb el-Fîruzâbâdî, **el-Kâmusu’l-Muhît**, Beyrut, Daru’l –Hayâ Turâsu’l-Arabî, 1997, C. II, s. 1283, “d’av” md.; İbn Manzur, **Lisânü’l-Arab**, Beyrut, Dâru’s Sâdir, 1994, C. XIV, s. 258-262; “d’av” md., Luwis Me’lûf, **el-Müncid**, Fil-Lugati ve’l –A’lâm, Beyrut, el-Mektebetu’l- Şarkiyye, 1997, “daâ”, md., s. 216.; Osman Cilacı, “Dua”, **DİA**, C. IX, s. 529.; Bayraktar Bayraklı, **Kur’an Tefsiri**, Bayraklı Yay., İstanbul 2001, C. II, s. 427; İbranice’de dua anlamında ayrıca “tepbillah” kelimesi kullanılmaktadır.

² Anna Wierzbicka, “What is Prayer? In Search of a Definition”, **Human Side of Prayer**, ed.: L. B. Brown, s. 43-44.

³ Jacalyn Ann Williams Day, “A Developmental Study of the Effect of Intercessory Prayer on Family Relationships”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Spalding, University, Lusville, Kentucky, 2002, s. 18.

⁴ James M. Conti, “The Effects of Intercessory Prayer and Transpersonal Positive Visualization on a Hemodialysis Population”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Massachusetts Üniversitesi, USA, 1999, s. 22.

1.1.2. İSLAMİ LİTERATÜRDE DUA İLE BENZERLİK ARZEDEN KELİMELER

Tezimizin asıl konusu olan dünyevi istek duasını ifade eden müstakil bir kelime bulunmasa da, İslami literatürde kimi zaman dua kelimesinin yerine, aynı veya benzer anlama gelen başka kelimelerin de kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu kelimeler, özel olarak dünyevi istek duaları için kullanılmamakla birlikte bu anlamı da kapsamaktadır.

1- Salat: Sözlükte dua, namaz, Allah'ın rahmeti ve bereketi gibi anlamlara gelmektedir.⁵ Bu kelimenin ifade ettiği dua anlamının dünyalık isteklerden ziyade manevi istekleri kapsadığını söylemek mümkündür.⁶ Batıda yapılan bazı araştırmalarda namaz anlamına gelen bu kelime, Müslümanlara ait bir dua türü olarak zikredilmektedir.⁷

2- Nida: Birine seslenmek, hitap etmek gibi sözlük anlamı taşıyan bu kelime, Kuran'da bu anlamların yanı sıra “dua etmek” anlamında da kullanılmamaktadır.⁸

3- İltimas: Dilemek, istemek, ricada bulunmak, talepte bulunmak, dilek, istek ve dilekçe anlamlarına gelmektedir.⁹

4- İbtihal: Allah'a dua etmek, tazarruda bulunmak, yalvarmak, duada ihlaslı olmak, sebatla dua etmek anlamlarına gelmektedir.¹⁰ İbtihal kelimesinin dua kelimesinin özel ve dar manalı bir eşanlamlısı olduğunu söylemek mümkündür.¹¹

5- Tazarru: İhtiyacı dile getirmek, kendini hor ve hakir görmek, acziyetini ifade etmek anlamlarına gelmektedir.¹² Kur'an'da dört yerde “istenmeyen

⁵ Ragıb el-İsfehâni, **el-Müfredat**, Daru's-Şamiyye, Beyrut 1997, “s.l.v.” md.

⁶ Kur'an'da “salat” kelimesinin bu anlamda kullanıldığı pek çok ayet vardır. Ahzap suresi 43 ve 56 numaralı ayetler bunun iki örneğidir.

⁷ Mahboubeh Rezaei, “Prayer in Iranian Cancer Patients Undergoing Chemotherapy”, **Complementary Therapies in Clinical Practice**, yıl: 2008, sayı: 14.

⁸ Meryem 19/3; bkz.: **el-Müfredat**, “n.d.v.” md.,s. 797.; Enbiya, 21/89-80; bkz., Mahmud Seyyid Tantâvî, **ed- Dua**, Mısır, Daru'l-Gad' al-Arabî, 1993, s.17.

⁹ Mahmud Seyyid Tantavi, **a.g.e.**, s. 15

¹⁰ İsmail.b. Hammad el-Cevherî, **es-Sihah**, Beyrut, Daru'l Maarife, 2005, s. 13. “bhl” md.; **el-Kâmûsu'l- Muhît**, C. I, s. 1253, “bhl” md.; Mahmud Seyyid Tantâvî, **el- Dua**, s. 13.

¹¹ Adil Bebek, **Din ve Düşünce Açısından Dua**, İstanbul, Rağbet yay., 1998, s. 15.

¹² **el-Kâmûsu'l- Muhît**, C. I, s. 958, “d.r.a” md.

bir durumdan kurtarması için Allah'a yalvarma", üç yerde de "Cenab- ı Hakk'a olan duanın niteliği" olarak kullanılmaktadır.¹³

6- İstiğfar: Sözle ve fiillerle Allah'tan bağışlanma dilemek anlamına gelmektedir.¹⁴ İnsanın, yaratanından herhangi bir şey istemesi açısından, dua ile aynı manaya gelmekte ve onun bir çeşidini teşkil etmekte ise de, dünya ve ahirette ilave bir yarar, artı bir değer elde etmek değildir. Aksine, uhrevi bir zarardan kurtulma isteği olması hasebiyle duaya nispetle daha dar anlamlı ve onun bir türü olarak görünmektedir.¹⁵

7- İstihare: Sözlükte kişinin Allah'ın kendisi için uygun gördüğü şeyi istemesi anlamına gelmektedir.¹⁶

Bunların dışında sihir ve zikir kelimeleri de duanın eş anlamlıları arasında zikredilmektedir.¹⁷

1.1.3. DUANIN TERİM ANLAMI VE YAPILAN TARİFLER

Dindar insanlar, dini araştıranlar, her inanç ve eğilimden ilahiyatçılar, duanın dinin temel bir fenomeni ve dindarlığın başlıca şartlarından biri olduğu üzerinde ittifak etmektedir.¹⁸ Fakat çeşitli din ve geleneklerde dua farklı şekillerde ele alınıp değerlendirilmiştir. Fikir adamları kendi bakış açılarına göre farklı dua tanımları yapmışlardır. Bu nedenle, ıstılahi açıdan geniş bir dua çerçevesi ortaya çıkmıştır.

Duanın ilk akla gelen tarafı Tanrı'dan belli talepleri yerine getirmesini istemektir. Bu noktaya dikkat çeken Şemseddin Sami (ö: 1904), duanın Cenab-ı Hakk'a yalvarma, niyazda bulunma, ellerini kaldırıp kendine veya birilerine bir şey isteme anlamına geldiğini belirtmiştir.¹⁹ Seyyid Muhammed Tantavi de duayı samimiyetle yalvararak Allah Teâlâ'dan bir isteği yerine getirmesini, talep edilen bir

¹³ Adil Bebek, **a.g.e.**, s. 18.

¹⁴ **el-Müfredat**, s. 209, "ğ.f.r" md.

¹⁵ Bebek, **a.g.e.**, s. 16.

¹⁶ **el-Müncid fi'l-Lugati ve'-A'lâm**, s. 201, "h.y.r." md.

¹⁷ Adil Bebek, **a.g.e.**, s. 15-19.

¹⁸ Friedrich Heiler, **Prayer, A Study in the History and Psychology of Religion**, USA, Oxford University Pres, 1932, s. III.

¹⁹ Ahmet Övündür, "Kur'an-ı Kerimde Dua", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya 1996, s. 20.

şeyi, katındaki bir hayrı vermesini istemek olarak tanımlamıştır.²⁰ Ali Şeriatî (ö: 1977) ise duanın başka bir yönünü ön plana çıkararak, değer verilen bir aşkın, hisli olmanın ve sevmenin bir tecellisi olduğunu söylemiştir.²¹ Muhammed İkbal (ö: 1938), psikolojik bir yaklaşımla dua ve ibadetin, kâinatın dehşet verici sessizliği içinde insanoğlunun kendisine bir cevap bulmak için hissettiği derin hasret ve iştiağın ifadesi olduğunu düşünmektedir. Ona göre, tabiatı ilmî olarak araştırmak bizi “Mutlak Hakikat”le temas haline getirir. Bu da bir bakıma dua ve ibadettir. Ancak, dua ve ibadet bu zihnî faaliyet için zorunlu bir tamamlayıcı olarak kabul edilmelidir.²² Frank Topping de, “dua... iyi veya kötü bütün tecrübelerimizde Tanrı’nın farkında olmaktır” diyerek Şeriatî’ninkine benzer bir yaklaşım ortaya koymaktadır. Duanın kişinin kendisinin ve Tanrı’nın farkında olması anlamına geldiği kanaati, felsefeci Simone Weil’de (ö: 1943) “Tam uyanıklıktır” sözüyle hayat bulmuştur.²³

Cilacı, İslam literatüründe duanın, Allah’ın yüceliği karşısında kulun aczini itiraf etmesini, sevgi ve tazim duyguları içinde lütuf ve yardımını dilemesini ifade ettiğini belirtmiştir.²⁴ Gündüz ise, çeşitli dinleri göz önünde bulundurarak, duayı Tanrı’ya, herhangi bir tanrısal varlığa ya da üstün bir şahsiyete yönelik hamd, şükran, rica, dilek veya tövbe içerikli yakarış olarak tanımlamakta, ayrıca, duanın kutsalla iletişim kurmak olduğunu belirtmek suretiyle, duanın farklı yönlerini içine alan bir tanım yapmış olmaktadır.²⁵ İleri gelen din psikologlarından L. B. Brown, duayı, Tanrı’ya veya ibadet edilen objeye yöneltilen samimi ve ciddi bir yalvarma, vakur bir dilek veya şükran olarak tanımlamaktadır.²⁶

Din Psikolojisinin kurucularından William James (ö: 1910), duanın iletişim boyutuna dikkat çekmekte ve duayı kutsal kabul edilen güçle olan her tür birliktelik

²⁰ Mahmud Seyyid Tantâvî, **a.g.e.**, s.10.

²¹ Ali Şeriatî, **Dua**, çev: Mustafa Saruhan, Yeni Zamanlar Yay., İstanbul, 2006, s. 56.

²² Muhammed İkbal, **İslam’da Dini Tefekkürün Yeniden Teşekkülü**, çev. Ahmet Asrar, İstanbul 1984, Bir yay., 105.

²³ Anna Wierzbicka, a.g.m., s. 26-27.

²⁴ Osman Cilacı, “Dua”, **DİA**, C.IX, s. 529.

²⁵ Şinasi Gündüz, **Din ve İnanç Sözlüğü**, Ankara, Vadi Yayınları, 1998, s. 102.

²⁶ L.B. Brown, **Human Side of Prayer**, s. 3.

ve konuşma olarak tanımlamaktadır.²⁷ E. Baesler de duanın inananla Tanrı arasında konuşmayı, dinlemeyi ve diyalogu içeren manevi bir iletişim süreci olduğunu belirtir.²⁸ Önemli ilahiyatçılardan Adolf Deissmann (ö: 1937), dünyadan duanın kaldırılmasını insanı Tanrı'yla irtibatlandıran bağların koparılmasına, babanın huzurunda çocuğun dilinin bağlanmasına benzetmektedir.²⁹ Aziz Ignatius Loyola (ö: 1556), “Dua, bir arkadaşla, ne zaman susup dinleyeceğini bilmeyi de içeren bir konuşmadır” derken;³⁰ Luther, “Dua etmek, Tanrı'nın huzuruna gelmek ve O'nunla konuşmaktır” demektedir. Calvin (ö: 1564) de duanın Tanrı'yla karşılıklı konuşma olduğunu söyler.³¹ Ona göre dua, tıpkı çocukların yakınmalarını ebeveynlerine güvenle arz ettikleri gibi kulların ihtiyaçlarını Tanrı'ya itiraf etmeleridir.³² Zwingli'ye (ö: 1531) göre dua, “Tanrı'ya gitmek, O'nunla konuşmak ve O'nunla tanışık olmaktır.”³³ Filolog K. F. Hermann (ö: 1855), duayı “kişinin kendisini Tanrı'yla iletişime soktuğu en basit ve en doğrudan yol” olarak niteler.³⁴ R. J. Foster da duanın iletişim olduğunu düşünür.³⁵ 1982'de dua psikolojisi ile ilgili bir çalışmaya imza atan A. Ulanov ve B. Ulanov ise, duanın insan ruhunun Tanrı'yla irtibatlı oluşunu yansıtan bir aktivite olduğunu ifade etmişlerdir.³⁶

Duanın dinin özü olduğu düşüncesi pek çok fikir adamının bulduğu bir ortak noktadır. Mesela ünlü düşünür Schleiermacher (ö: 1834), dindar olma ve dua etmenin aynı şeyler olduğunu belirtirken, Romantizm şairi Novalis (ö: 1801), felsefe için düşünmek ne ise din için dua etmenin de o olduğunu ifade etmektedir. W. James'e göre de dua dinin ruhunun ta kendisidir.³⁷ Yine ünlü rahip Richard, dini

²⁷ William James, **The Varieties of Religious Experience**, Great Britain, Collins Clear Type Press, 1960, s. 444.

²⁸ S. Dein, L. Littlewood, “The Psychology of Prayer and the Development of the Prayer Experience Questionnaire, Mental Health”, **Religion and Culture**, January, 2008, vol.: 11, nr.: 1, s. 47.

²⁹ Friedrich Heiler, **a.g.e.**, s. XIII.

³⁰ Anna Wierzbicka, a.g.m., s. 26-27.

³¹ L. B. Brown, **Human Side of Prayer**, s. 16.

³² Heiler, **a.g.e.**, s. 240.

³³ L. B. Brown, **a.g.e.**, s. 16.

³⁴ Heiler, **a.g.e.**, s. XIV.

³⁵ Martha Gene Meraviglia, “The Mediating Effects of Meaning in Life and Prayer on the Physical and Psychological Responses of People Experiencing Lung Cancer”, Yayınlanmamış Doktora tezi, Teksas University, USA, 2001, s. 25.

³⁶ Meraviglia, a.g.t., s. 53.

³⁷ William James, **a.g.e.**, s. 444.

dürtünün esasen dua etme dürtüsü olduğunu, dua etmeyen kişinin dinen ölü bir kişi olduğunu söylemektedir. Auguste Sabatier (ö: 1901) de duanın olmadığı yerde dinin de olmayacağını, Katolik kitap yazarlarından Alman teolog Ablan Stolz (ö: 1883), duanın dini yaşamın kanı, dua etmenin ise bu kanın vücutta dolaşımı olduğunu belirtir.³⁸ Karl Girgensohn (ö: 1925), bir kimsenin ne kadar dindar olduğunu anlamak için onun ne kadar ve ne için dua ettiğini bilmek gerektiğini söyler.³⁹ Alexander Hodge'ye göre, dua her dinin merkezi ve ruhudur. Genel olarak dini tecrübenin güvenilirliği, duanın geçerliliğine bağlıdır. Şayet psikoloji duayı geçersiz kılabilirse, bunu tüm dinin çürütülmesi takip eder. Diğer taraftan, eğer dua yeni düşüncenin sınamasına karşı dayanabilirse, bir bütün olarak din temize çıkar.⁴⁰ En büyük din eleştirmenlerinden biri olan ve dinin bir yanılsama olduğunu düşünen Feuerbach, dinin en içteki özünün dinin en basit eylemi olan dua ile ortaya çıktığını ifade eder.⁴¹

Duayı, Tanrı'yla bir iletişimin de ötesinde, O'nunla mutlak bir birliktelik, hatta birlik olarak gören düşünürler vardır. Mesela, John Damascus (ö: 1984), duanın ruhun Tanrı'ya yükselmesi olduğunu ifade eder. Aziz Augustine'e (ö: 430) ait "Dua zihin ve kalbin Tanrı'ya yükselmesidir" şeklindeki tanım, Katolik kateşizminde çokça kullanılmaktadır. Cué d Ars ise, duanın sadece Tanrı'yla birlik olduğunu belirtir. Dua hakkında kaleme aldığı eserlerle tanınan son dönem yazarlarından James Borst'a göre dua, kişinin içerisinde Tanrı'nın hazır bulunuşunun uyanmasıdır. Luis Evely (ö: 1985), duayı "kendini tıpkı ateşe, güneşe ve ışığa açtığın gibi Tanrı'ya açmandır" diye tarif eder.⁴²

Duanın sadece insanla Tanrı arasındaki bir mesele olmayıp, insanlar arasındaki ilişkide de önemli bir unsur olduğunu düşünen öncü din psikologu W. H. Clark'a (ö: 1994) göre, insanların birbirlerini sevdiklerini anlamının en belirgin delili birbirleri için dua etmeleridir.⁴³

³⁸ Friedrich Heiler, **a.g.e.**, s.XIII- XIV.

³⁹ L.B. Brown, **Human Side of Prayer**, s. 16.

⁴⁰ Alexander Hodge, **Prayer and Its Psychology**, New York, Macmillan, 1931, s. X.

⁴¹ Heiler, **a.g.e.**, XV.

⁴² Anna Wierzbicka, a.g.m., s. 26-27.

⁴³ Walter Houston Clark, **The Psychology of Religion**, New York, The Macmillan, 1958, s. 308.

Sıralanan bu dua tanımlarında dikkati çeken en önemli husus, insanların en uygun dua tanımını bulmaya yönelik fikri gayretlerinden ziyade, bizzat hayatlarında uyguladıkları bir dini gerçekliği kendi yaşantı ve hissiyatlarının bir tercümesi olarak ortaya koymalarıdır. Yapılan pek çok tanım incelendiğinde; “Tanrı”, “Ruh” (soul), “öz” (din için), “konuşma”, “iletişim”, “diyalog” (conversation), “dinleme”, “dikkat etme”, “düşünme”, “sevme”, “birlik”, “ilişki” (relationship), “paylaşım” (communion), “karşılaşma”, “görüşme” (intercourse) vb. kavramların dua ile ilgili olarak sıklıkla zikredildiği görülmektedir. Öte yandan, farklı din ve geleneklere ait dua telakkilerinde belirli farklar bulunmakla birlikte, pek çok ortak nokta dikkat çekmektedir. Duanın dinin özü ve merkezi unsuru olduğu, Tanrı’dan dünyevi ya da uhrevi bir şeyler isteme, ona sığınma, şükretme, yönelme, onunla iletişim kurma gibi temel noktalarda buluştukları söylenebilir.

1.2. EVRENSEL BİR FENOMEN OLARAK DUA

Dua, ilahi dinler başta olmak üzere, hemen hemen tüm dünya dinlerinde ortak bir dini davranış olma özelliği taşımaktadır. En eski izlerine yaklaşık 4500 yıl önceki Sümer yazıtlarında rastlanan⁴⁴ dua; Pigmelerden, Avustralya, Amerika ve Afrika yerlilerine, Asurlulardan Babillilere, İnkalardan Maorilere, eski Çin medeniyetinden Hintlilere ve Türklere kadar tüm toplum ve dinlerde mevcuttur.⁴⁵

İslam dininde dua, en temel ibadetlerden biri olarak kabul edilmekte ve büyük bir önem taşımaktadır. Kur’an dua ile başlayıp dua ile son bulmaktadır. Şöyle ki, Kur’an’ın ilk suresi olan Fatıha, kısa ve özet bir dua niteliğindedir. Yine Kur’an’ın son iki suresi olan Felak ve Nas’ta yapılacak dualar öğütlenmektedir.⁴⁶ Kur’an-ı Kerim’de iki yüz kadar ayet doğrudan doğruya dua ile ilgilidir; ayrıca tövbe, istiğfar

⁴⁴ Gayle L. Casterline, “The Experience of the Act of Praying”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, USA, Mayıs 2006, s. 18.

⁴⁵ Adil Bebek, **Din ve Düşünce Açısından Dua**, s. 39; ayrıca bkz.: Roberta Cavendish, et. al, “Nurses Enhance Performance Through Prayer”, **Holistic Nursing Practice**, 2004; 18, s. 26.

⁴⁶ Selman Ünlü, **Bir Kutsal Dilekçe Dua**, Rehber Yayınevi, İstanbul 2005, s. 22.; ayrıca bkz.: Hasan Kıyıklık, “Kur’an’ın Işığında İnanan İnsanın Duasına Psikolojik Yaklaşımlar”, Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, Kayseri, 1994, s. 9.; Kur’an’ın ilk suresi olan “Fatıha”nın Allah’a hamden sonra yalnızca ona kulluk edileceği ve ondan yardım dileneceği belirtilip, Allah’ın kulları doğru yola iletmesi sapıklığa düşürmemesi için dua edilir. Kur’an’ın son suresi olan “Nas” da yine bir takım kötülüklerden Allah’a sığınma ifade eder.

gibi kulun Allah'a yönelişini ve ondan dileklerini ifade eden çok sayıda ayet de geniş anlamda dua ile alakalıdır.⁴⁷

“Duanız olmasaydı Rabbiniz size niçin değer versin...”⁴⁸, “Bana dua edin ki size karşılık vereyim”⁴⁹, “Kullarım beni sana sordukları vakit (onlara söyle) ben çok yakınım, dua ettiği vakit dua edenin duasını veririm...”⁵⁰, “En güzel isimler Allah'ındır. O halde Allah'a o güzel isimlerle dua ediniz.”⁵¹, “O daima diridir; O'ndan başka hiçbir ilah yoktur. O halde dinde samimi kimseler olarak O'na dua edin...”⁵² vb. ayetler, İslam'ın duaya verdiği önemi ortaya koyan ifadelerden yalnızca birkaçıdır.

Hz. Peygamber'in, “Dua İbadetin özüdür”,⁵³ “Kim Allah'tan istemezse, dua etmezse Allah o kişiye gazaplanır”,⁵⁴ “Allah katında duadan daha şerefli bir şey yoktur”,⁵⁵ şeklindeki sözleri ise Kur'an'daki dua vurgusunun sünnetteki yansımalarına örnek teşkil etmektedir.

İslam'da dua formel kalıplarla yapılabildiği gibi, kişinin anlık ruhsal durumuna göre tamamen özgün bir tarzda da yapılabilir. Dualar Kur'an'da yer alan kimi ayetlerden, Hz. Peygamber'e ait sözlerden veya büyük din alimlerine ait özlü ifadelerden alınabileceği gibi, kişi hiçbir kalıp gözetmeden içinden geldiği şekilde dua edebilir. Toplu olarak yapılabildiği gibi, bireysel olarak da dua edilebilir. Müslümanların, -duanın ileride ayrıntılı bir şekilde ele alınacak olan- istek, şükür, tazim, bağışlanma vb. türlerinin hemen hepsiyle Allah'a yönelmesi söz konusudur. Müslüman, başka bir ifadeyle, dua özgürlüğüne sahiptir. Öte yandan Hz. Peygamber'in hayatı incelendiğinde, duanın onun sadece namaz, oruç ve hac gibi dini fiillerinde değil, yeme, içme, yürüme, oturma ve kalkmadan, ticarete ve yolculuğa kadar dünyevi denilebilecek tüm işlerinde de önemli bir yer tutmaktadır.⁵⁶

⁴⁷ Mustafa Çağrı, “Dua, Literatür”, **DİA**, C. IX, s. 536.

⁴⁸ Furkan 25/77.

⁴⁹ Mümin 40/60.

⁵⁰ Bakara 2/186.

⁵¹ Araf 7/180.

⁵² Mümin 40/65.

⁵³ Tirmizi, Daavat, 2, Hadis no: 3371., Beyrut, Daru'l Ğarbi'l- İslami, 1996, C. V, s. 386.

⁵⁴ Tirmizi, Daavat, 3, Hadis no: 3373.

⁵⁵ Tirmizi, Daavat, 1, Hadis no: 3370.

⁵⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz.: Celâl İys, **Zikr ve Dua**, Kahire, Daru'ş-Sa'b,1998, s. 19-32.

Onun hemen her işinin duayla başlayıp duayla bittiğini söylemek yanlış olmaz. Bu nedenle Müslümanlar -bazı faziletli zaman ve yerlerin mevcudiyetiyle birlikte- zaman ve mekan ayrımı yapmaksızın dua ederler. Duayı ele alan çalışmalar, genellikle beş vakit namazı, İslam'daki vakitli dua çeşitlerinden biri olarak zikretmektedir. Kelime anlamı itibariyle namaz (salat), dua anlamına gelmekte ise de, Müslümanlar arasında yalnızca bir dua değil, duayı da içeren özel bir ibadet olarak görülmektedir.

İslam dinince özel olarak belirlenmiş herhangi bir dua kitabı bulunmasa da, çeşitli dini şahıs ve grupların *Evrad*, *Cevşen* vb. dua kitapları bulunmaktadır. İlgili grupların mensupları çoğunlukla Kur'an'dan ya da Hz. Peygamber'in sözlerinden alınan veciz duaları günlük olarak okumaktadırlar.

Tıpkı İslam'da olduğu gibi Hıristiyan geleneğinde de, dua çok büyük bir öneme sahiptir. Söderblöm'e göre, Hıristiyanlık kişisel duanın özel evidir. Bousset, "Hıristiyanlık dua dinidir." der. Hıristiyanlıkta dua kişisel dindarlığın merkezinde yer alır. Hıristiyan mistik Bunyan, "Eğer Hıristiyan değilsen, dua eden biri değilsin" der. Luther ise, "Nasıl bir ayakkabıcı ayakkabı, terzi ceket üretiyorsa, Hıristiyan da dua etmek zorundadır. Dua bir Hıristiyan'ın günlük vazifesidir" demektedir. Heiler ise, duanın sadece Hıristiyanlığın değil tüm dinlerin temel beyanı olduğunu belirtir. Ancak, ona göre, kişisel dua yaşamı, Tanrı'yla olan özgür ve canlı konuşma, dinler tarihine geçmiş hiçbir dinde bulamadığı doğal yerini Hıristiyanlıkta bulur; diğer dinlerin hiçbiri duada Hıristiyanlığın yükseldiği seviyeye yükselemez.⁵⁷ Wernle (ö:1939), İsa Mesih'in, insanlık tarihinde en güçlü dua eden kişi olduğunu söyler. Felsefeci Höffding'e (ö: 1931) göre, can verdiği sırada Hz. İsa'nın söylediği "Benim değil, Senin istediğin olsun" sözü, dua tarihinin en yüksek noktasıdır.⁵⁸

Özgün ve teklifsiz duaların da önemli bir yer tuttuğu Hıristiyanlıkta, duanın belli esaslar çerçevesinde yapılması, ilk defa İznik Konsili'nde (m. 325) kararlaştırılmış, daha sonra Vatikan, bu esaslar üzerinde bazı değişiklikler yapmıştır. Duada Hz. İsa temel unsuru teşkil etmekle beraber Baba ve Ruhulkudüs de duanın

⁵⁷ Heiler, **a.g.e.**, s. 119-120.

⁵⁸ Heiler, **a.g.e.**, s. 123.

önemli rükünlerindedir. Günümüzde Hıristiyanların günlük (sabah, öğle, akşam), haftalık (Pazar) ve yıllık (Paskalya) olarak keşişler ve rahipler gözetiminde manastırlarda yaptıkları dua geleneği oldukça uzun bir geçmişe sahiptir (m. 150). “Rabbin Duası” Hıristiyanlık için toplu ibadetin doruk noktasını teşkil eder. Katolik kilisesinde günde yedi ayrı dua saati bulunmaktadır. Ortodoks kilisesinin geleneğinde gün batarken okunan “vesperum” günün ilk duasını teşkil eder. Genel olarak kiliselerdeki dua şekilleri pek fazla değişiklik göstermez.⁵⁹

Hıristiyanlar duanın Tanrı armağanı olduğuna, tanrısal merhametin insanı duaya yönelttiğine inanırlar.⁶⁰ Onlara göre dua, ihtiyaçların Tanrı’ya bildirilme çabası olmayıp, kişinin güçsüzlük ve Tanrı’ya olan bağımlılığını kabullenmesi anlamına gelir. Dua bencil bir tutum değildir.⁶¹ Katolik Kilisesi öğretilerine göre, insanın Tanrı’ya susamasının yanı sıra, Tanrı da insanların dualarına susamıştır. Katoliklere göre dua, insan ister bilincinde olsun isterse olmasın, Tanrı’nın susuzluğuyla insanın susuzluğunun buluşmasıdır. Tanrı, insanların kendisine olan susuzluğuna susamıştır.⁶²

Tüm Hıristiyanlar tarafından kullanılan genel bir dua kitabının bulunduğundan söz edilemese de, pek çok Hıristiyan mezhebinin kendilerine ait kitapları vardır. Anglikanların halen kullandıkları *Book of Common Prayer* isimli İngilizce kaleme alınmış dua kitabı, bunların en önemlilerinden biridir. Lutheran Kilise’de kullanılan *Agenda* isimli dua kitabı, Birleşik Metodist Kilise’nin kullandığı *The Upper Room* isimli kitap ve Roma Kilisesi mensuplarınca kullanılan *Breviary*, önemli dua kitaplarındandır.⁶³ Öte yandan, Hıristiyanlıkta Kitab-ı Mukaddes,

⁵⁹ Osman Cilacı, “Dua”, **DİA**, C. IX, s. 530.; ayrıca bkz.: Ekrem Sarıkçıoğlu, **Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi**, Isparta, Fakülte Kitabevi, 2004, s. 337.

⁶⁰ **Hıristiyan İnancı; Kutsal Kitaplara, Kilise Babaları ve Belgelerine Göre Açıklanan Hıristiyan Gerçekleri**, İstanbul, Müjde Yayıncılık, 1994, s. 191.

⁶¹ **Hıristiyan İnancı; Kutsal Kitaplara, Kilise Babaları ve Belgelerine Göre Açıklanan Hıristiyan Gerçekleri**, s. 271.

⁶² **Katolik kilisesi Din ve Ahlak İlkeleri**, çev. Dominik Pamir, İstanbul, Yaylacık Matbaacılık, 2000, s. 580.

⁶³ Prayer in Christianity, çevrimiçi: <http://www.answers.com/topic/prayer-in-christianity> erişim: 30.4.2007.

bilhassa Mezmurlar bölümü, duaların çokça elde edilip okunduğu, nasıl dua edileceğinin öğrenildiği kaynaktır.⁶⁴

Yahudiler için de duanın büyük önemi vardır. Yahudilikte dua Allah'a yaklaşma vesilesi kabul edilir. İbranice “tepbillah” kelimesi, dua anlamına gelir. Tevrat'ta dua için genel bir kavram ve genel bir sıra mevcut olmamakla beraber, 66 cümle doğrudan veya dolaylı olarak dua ile ilgilidir.⁶⁵ Tevrat'taki, “Ya RAB, Tanrım, kulunun bugün ettiği duayı, yalvarışı işit; duasına ve yakarışına kulak ver”⁶⁶, “Dua ettiğinde Tanrı ondan hoşnut kalır...”⁶⁷, “Feryadımı dinle, ey Kralım ve Tanrım! Duam sanadır”⁶⁸, “Ya RAB, duamı işit, yakarışım Sana erişsin”⁶⁹, “RAB kötülerden uzak durur, oysa doğruların duasını duyar”⁷⁰ şeklindeki ifadeler, Tevrat'ta bulunan duaya ilişkin pek çok ibareden yalnızca birkaçıdır.

Yahudilikte dua, ibadete ait bir özellik ise de, I. Mabed zamanında tamamen ihtiyariydi. Önceleri Yahudilerin günlük dua şeklinde ibadetleri yoktu, sadece mabede takdim edilen kurbanlar vardı. Düzenli günlük dualar, I. Mabedin tahribinden sonra, kurbanların yerine geçmeye başladı. II. Mabedin tahribine (m. 70) kadar devam eden uzun zaman kohenerin⁷¹ inhisarı altında olan kurban ibadetinin yerini, kademeli olarak, kesin bir zaman veya sınıfa tahsis edilmeyen ve hahamlar tarafından “kalbin ibadeti” olarak ifade edilen, cemaatle dua ibadeti aldı. Böylece sürgün sonrasında sinagogların kurban mezbahalarının yerini alması gibi, Ahd-i Atık okunması ile birlikte dua da kurbanın yerine geçti.⁷²

⁶⁴ **Katolik Kilisesi Din ve Ahlak İlkeleri**, s. 586.

⁶⁵ Sibel Paşaoğlu, “Türkiye’de Yaşayan Musevi Cemaatinde Çeşitli Törenlerde Okunan Dualarda Türk Müziği Makamlarının Kullanılması ve Bunun Temelinde Yatan Nedenler”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Abant İzzet Baysal Ün. Sos. Bil. Enst., 2000, s. 11-12.

⁶⁶ 1. Krallar 8:28; 2. Tarihçiler 6:19.

⁶⁷ Eyüp, 33:26.

⁶⁸ Mezmurlar: 5:2.

⁶⁹ Mezmurlar: 102:1.

⁷⁰ S. Özdeyişler, 15:29.

⁷¹ Yahudilikte Levililerin sınıfından olan din adamı, rahip. Bkz.: Şinasi Gündüz, **Din ve İnanç Sözlüğü**, s. 221.; ayrıca bkz.: Scott-Martin Kosofsky, **The Book of Customs: A Complete Handbook of Jewish Year**, New York, Harper Collins Publishers, 2004, s. 4.

⁷² Adem Özen, **Yahudilikte İbadet**, İstanbul, Ayışığı Kitapları, 2001, s. 107.

Günümüzde Yahudiler sabah (sharit), öğle (minha) ve akşam (arvit) olmak üzere günde üç defa dua ederler.⁷³ Ayrıca sinagogda Cumartesi (şabat) ve bayram günlerinde bunlara başka dualar ilave edilir. Dua dili İbranice olmakla birlikte bazı eski Aramice dualar da okunur. Dua öncesinde temizlik yapmak ve özel dua elbisesi giymek gerekir. Duaların büyük bir kısmını ihtiva eden Mezmurlar Yahudilerce de dua sırasında okunmaktadır.⁷⁴ Dua etmek için zaman konusunda da herhangi bir sınırlama yoktur. Gece gündüz Rabbe dua edilebilir.⁷⁵

En önemli Yahudi duaları “İşit ey İsrail” anlamına gelen “Shema Yisrael” ve sabah, öğle, akşam olmak üzere günde üç kez ayakta yapılan “Amidah”tır. Yahudiler, topluluk halinde yapılan duanın en iyi dua şekli olduğuna inanırlar. Mesela, sinagogda dua etmek için on kişiden oluşan “minyan” diye ifade edilen bir grubun olması gerekir. Onlar, dua ne kadar çok insanla yapılırsa, iletişimin de o kadar kuvvetli olduğuna inanırlar.⁷⁶ Öte yandan duanın belirli bir biçimi bulunmadığı gibi, sabit bir şeklinin de olmaması gerektiği, tekdüzeliğin sıkıcılığından kurtulmak için her gün yeni bir duanın okunması öğütlenmektedir.⁷⁷

Siddur, Yahudi inançlısının dua ve ibadet kitabı olup, günümüz diline “Düzenleme” kelimesiyle çevrilebilir. Yüzyıllar boyunca Yahudi yaşamının gereklerine göre, kimi zaman Siddur’a bazı dualar eklenmiş, kimi zaman da içerisinde bazı değişiklikler yapılmıştır. Sonuçta, her anlamda zengin bir Yahudi tören ve ibadet edebiyatı bütünü haline gelmiştir. Siddur yapısı gereği, tanınmış ya da isimsiz birçok yazarın ilahilerini, dinsel şiirlerini ve dualarını içermekte ve 1000 yıldan uzun bir süredir, dünyanın hemen her köşesindeki Yahudi inançlılarının ibadet ve dua rehberi olarak işlevini sürdürmektedir.⁷⁸

⁷³ Paşaoğlu, a.g.t., 2000, s. 11-12.

⁷⁴ Cilacı, “Dua”, **DİA**, C. IX., s. 530.

⁷⁵ Adem Özen, **Yahudilikte İbadet**, s. 109.

⁷⁶ Shema Yisrael, http://www.absoluteastronomy.com/topics/Shema_Yisrael

⁷⁷ Özen, **a.g.e.**, s. 106, 110.

⁷⁸ Yusuf Altıntaş (II. Baskıya hazırlayan), **Yahudilikte Kavram ve Değerler**, İstanbul, Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın, 2001, s. 290.

Budizm’de yüce varlığa karşı belli bir dua söz konusu olmamakla beraber, Buda’ya dua etmek ve ondan istekte bulunma geleneği hakimdir.⁷⁹ Ancak Budistlere göre Buda bir tanrı değil, büyük bir öğretmendir. Buda, her şeyi gören, her şeye gücü yeten, herkese anında yardım eden biri değil, mükemmelliğe ulaşmış bir bilge olarak kabul edilir. M. Anesaki, Budizm’deki duanın bir inanç ifadesi olduğunu, bu duada asıl olanın Buda’ya, onun hakikatine ve toplumuna saygı ve daha çok ona tapınma ve onu yüceltme olduğunu belirtir. Budizm’de, istek ve ricada bulunma anlamındaki dua için özel bir mekan bulunmamaktadır. W. J. Klausner, Tai kültüründe, köylülerin belli şartlarda tapınaklarında Buda heykeline ruh sakinliği, zenginlik ve benzeri konular için dua ettiklerini belirtir.⁸⁰ Bilindik anlamdaki duadan ziyade meditasyonun ön plana çıktığı Budizm’de insanlar dünyalık işler için de dua etmektedirler. Dualarda aşk, para gibi konularda şanslı olmak, bıçak, kurşun vs. yarası almamak, zehirlenmemek gibi istekler dile getirilmektedir.⁸¹

Budizm’de, ciddi şekilde hasta olan rahip ve rahibelerin iyileşmesi için Buda’ya övgüde bulunulan ifadeler söylenir. Buda’nın ismi 100-1000 defa zikredilir, sonra da “şayet bu kişi yolun sonuna gelmemişse onu bir an önce iyileştir, şayet artık ölüm vakti gelmişse bunun Temiz Ülke’de (Pure Land) yeniden doğmasını sağla” diye dua edilir.⁸²

Hinduizm’de en yüce metinler olan Vedalar, en geniş dini duaların bulunduğu kaynaklardır. Duada en üstün kuvvet olan Brahman’a övgüye odaklanılır. Brahman’ın yanı sıra daha yaygın bir şekilde onun üç tezahürü olan Brahma (yaratıcı tanrı), Vişnu (koruyucu tanrı) ve Şiva’ya (yıkıcı tanrı) dua edilir. Bir sonraki seviyede ise Vişnu’nun avatarları (dünyada görünen yüzleri) Rama ve Kirişna’ya veya diğer erkek ve kadın kutsal varlıklara dua edilir.⁸³ Hint mistisizminde ise, Upanişadlar’dan kaynaklanan ve yoganın psikotekniğine dayanan ibadetsiz bir dua

⁷⁹ Cilacı, a.g.m., s. 530; ayrıca bkz.: M. N. Water, “Ancestors”, **Encyclopedia of Buddhism**, ed. Robert E. Buswell, USA, Macmillan Reference, Thomson Gale, 2003, s. 21.

⁸⁰ Anna Wierzbicka, a.g.m., s. 40.

⁸¹ G.J. Tanabe, “Mijiao (Esoterik) Scholl”, **Encyclopedia of Buddhism**, ed. Robert E. Buswell, USA, Macmillan Reference USA, Thomson Gale, 2003, s. 133, 457, 534.

⁸² **The Seeker’s Glossary of Buddhism**, Sutra Translation Committee of the United States and Canada, USA, 1998, s. 549.

⁸³ Martin Palmer, **World Religions**, London, Times Books, 2004, s. 147-155.

türü vardır. Hinduizm’de dua inandırıcı sözlerle yapılır; ortak dua sembolü bir tür besmele olan “om”dur.⁸⁴

Dua, dinsel geleneklerin birçoğunda olduğu gibi, Sâbiîlerin de bütün yaşantılarına baştan sona hakim olan bir unsurdur. Sâbiî geleneğinde dua iki şekilde toplum hayatında aktivitesini devam ettirir. Birincisi, dua Sâbiîlerin hayatlarının ayrılmaz bir parçasıdır. Onlar, her hareketlerinde ışık varlıklarına duayı ön plana çıkarırlar. Onlara göre dua, kötülük ve karanlık varlıklardan kendilerini koruyucu ve ışık güçlerini celbedici bir görev ifa eder. Bu yönüyle dua ayrı bir ibadet tarzı değil, çeşitli ibadetlerin ayrılmaz bir parçası olarak düşünülebilir. İkinci yönüyle dua, Sâbiîlikte birincisinden farklı olarak sistematik bir ibadet tarzı olarak da mevcuttur. Bu yönüyle Sâbiîlikteki dua, İslam’daki namaz ibadetinin karşılığı olmakla birlikte ondan oldukça farklı yönlere sahiptir. Sâbiîlerin kutsal kitapları *Ginza* ve *Qolasta*’da, Sâbiîler düzenli olarak duaya davet edilirler.⁸⁵

Yunan dininde din adına yapılan temel ibadetler, sadece Homerik kahramanların, tanrılarıyla iletişim kurdukları dua ve kurban olmuştur. Popüler dinin unsurlarından olan kehanet, sihir, arınma türünden ritler Yunan dininde ikinci planda gelmekteydi. Halka açık programlar, toplantılar, festivaller, mahkemeler, anlaşmalar, bilimsel incelemeler ve savaşlar hep duayla açılmaktaydı. Atinalı hatipler konuşmalarına tanrılara yakarmalarla başlamakta, senatörler senato evinin girişinde dua etmekteydi. Tıpkı hayatın genelinde olduğu gibi, özel yaşam içerisinde de duanın önemli bir yeri vardı. Atinalılar iyilik getirsin diye şarap fıçısını açarken bile dua ederdi. İkel geleneklerden olan sabah ve akşam yemeklerden önce yapılan dua uygulaması Yunan’da da devam etmekteydi. Öte yandan Yunan dininde her ne kadar genel ibadetlerde okunan birtakım dua kalıpları oluşmuşsa da duanın tekdüze bir kalıba dökülüp donuklaştırılması söz konusu değildi.⁸⁶

Şintoizm’de dua, mabed veya evde tanrılara pirinç ve pirinç şarabı sunmakla yerine getirilirdi. Eski Meksika, Sümer, Babil ve Mısır dinlerinde birbirine benzeyen

⁸⁴ Cilacı, “Dua”, *DİA*, C. IX., s. 530.

⁸⁵ Şinasi Gündüz, *Sâbiîler Son Gnostikler: İnanç Esasları ve İbadetleri*, Ankara, Vadi Yay., 1995, s. 187-188.

⁸⁶ Heiler, *Prayer*, s. 74-78.

ve dua yerine kullanılan kolektif şiirler vardı. Maniheizm'deki duada ruhu etkileyen dualist bir görüş hakimdi. Romalılar dualarını genellikle Jupiter mabedinde yaparlardı. Sümerler dua esnasında ellerini başlarının üzerine koyarlar, sevinçlerini göstermek ve duanın etkili olmasını sağlamak için ellerini alınlarına çarparlar, böylece ölülerine de saygı göstermiş olurlardı. Bu durum Doğu Asya'da özellikle Hint yogasında da görülmektedir.⁸⁷

İlkel toplumlarda da dua mevcuttu. Onlarda derin coşku ve arzulardan kaynaklanan dua, kalplerinin özgürce dışavurum ve psişik uyarımın doğrudan bir ifadesidir. Bu nedenle duanın dili tamamen özgür, gayrı resmi, önceden tasarlanmamış ve irticalidir. Dua eden kişi, kelimelerini başkalarından almaz, kelimeler ona tabii bir şekilde gelir. Kişi, kelimeleri o anki duruma göre içinden geldiği gibi, kalpten söyler. İlkel duanın en belirgin özelliği saflığıdır. Dua edenin içerisinde kıpırdayan endişe, arzu, güven, depresyon, öfke, acelecilik türünden her şey özgürce ifade edilir. Hayat ve sağlık ilkel istek dualarının içerisinde yer alan en belirgin taleplerdendir. Bir İndian, tehlikeli bir durumla karşı karşıya kaldığında, tanrısına “bana karşı barışçıl ol ve beni incitme!” diye dua eder. Malenezyalılar denizde bir fırtınaya yakalandıklarında atalarının ruhlarına “...Bizi fırtınadan kurtar, bizi karaya çıkar!” diye dua ederler. Bir Aiunu, “Ben hastayım ve bedenim zayıf, lütfen bana kısa zamanda yardım et!” diye dua eder. Afrikalı Pigmeler “Ey Waka! Bana dayanıklılık ve hayat ver!” diye dua ederler. Bunlar dışında alkol almak isteyip, bu alkolün kendilerini sarhoş etmemesini istemek türünden paradoksal duaların yanı sıra, gelişme, korunma, tarlada ekili olan üründe bereket, yiyecek, içecek, mal ve davarda bolluk, geniş aileler vs. ilkel toplumların dualarında en çok rastlanan taleplerindendir.⁸⁸

Günümüz modern dünyasına gelinecek olursa, bugün de duanın evrensel bir dini fenomen olduğu açıkça görülmektedir. Dünya genelinde yapılan alan araştırmaları net bir şekilde ortaya koymaktadır. Nitekim Amerika'da 1948'de yapılan ankete göre, katılımcıların %90'ı dua etmekteydi, bundan kırk yıl sonra

⁸⁷ Cilacı, “Dua”, **DİA**, C. IX., s. 530.

⁸⁸ Heiler, **Prayer**, s. 9-19.

1988'de yapılan çalışmada Amerikalıların %88'i Tanrı'ya dua ettiğini ifade etti.⁸⁹ Gallup'un araştırmasına göre Amerikalıların %78'i haftalık ve %57'si günlük olarak dua etmektedir. Bu araştırmaya göre, yaşlıların %95'i düzenli olarak dua ettiğini belirtirken, dua ettiğini belirtenlerin %97'si dualarına cevap verildiğine inanmaktadır.⁹⁰ Yine Gallup'un 1997'de yaptığı ankete göre, katılımcıların yarıya yakını öldükleri günde birilerinin onları rahatlatmak üzere dua okumalarını istediğini belirtmiştir. Ünlü araştırmacılar Larson ve Larson; Gallup, Poloma ve Greeley'in dua üzerine yaptığı ünlü araştırmalardan elde ettikleri sonucu şu şekilde özetlemektedir:

1- Erkeklerin %85'i, kadınların ise %90'ı dua ediyor.

2- Zencilerin %94'ü ve beyazların %87'si dua ediyor.

3- Amerikalıların % 78'i haftada en az bir kere dua ediyor.

4- %57'si günde en az bir kere dua ediyor.

5- Kendisini agnostik veya ateist olarak kabul edenlerin %13'ü hala günlük olarak dua ediyor.⁹¹

Murray G. Ross'un, gençlerin dini inanışları üzerine yaptığı araştırmaya göre ankete katılan 2000'e yakın kişinin %15'inden daha azı hiçbir zaman dua etmediklerini belirtirken, aralarında genel olarak dua edenler grubunda yer alması beklenmeyen, genç entelektüellerin de bulunduğu büyük çoğunluk düzenli ya da düzensiz dua ettiğini belirtmektedir. Allport ve arkadaşlarının Harvard ve Radcliff öğrencileri üzerine yaptıkları araştırmada erkeklerin %65'i kızların ise %75'i dua ettiklerini belirtmişlerdir. Dua edenler arasında hayatlarında dine ihtiyaç duymadıklarını ifade edenler bile bulunmaktadır.⁹²

⁸⁹ K. A. Choi, "The Relationship Among Adult Attachment, Attachment to God, and Prayer", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Biola University, USA, 2006, s. 24.

⁹⁰ Jennifer L. Jacobson, "An Exploratory Study Regarding the Effects of Praying for Others on Physical and Mental Health in Older Adults", Yayınlanmamış Doktora tezi, Spalding University, Kentucky, USA, 2002, s. 31-32.

⁹¹ Marlena F. Woodmansee, "Mental Health and Prayer: an Investigation of Prayer, Temperament and the Effects of Prayer on Stress When Individuals Pray for Others", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Spalding University, USA, 2000, s.75.

⁹² W. H. Clark, **The Psychology of Religion**, s. 307.

1984'te, İngiltere ekseninde tüm Avrupa'da yapılan geniş çaplı bir araştırma ise insanların dua uygulamalarının çokluğuna ve duanın diğer ibadetlere oranla daha fazla yapıldığına dikkat çekmektedir. Buna göre, insanların İrlanda'da %81'i, Kuzey İrlanda'da %73'ü, İngiltere'de %50'si ve Avrupa'nın genelinde %58'i dua ve meditasyon yapmaktadır. Ancak haftalık olarak kiliseye gitme konusunda Kuzey İrlanda'da %21'e, İngiltere'de %36'ya, Avrupa genelinde ise %33'e varan oranda azalma görülmektedir.⁹³

K. G. Soderstrom ve I. M. Martinson, 1987'de hastaların hastalıklarıyla başa çıkma yöntemleri üzerine gerçekleştirdikleri çalışmada 25 onkoloji hastası ve bunların hastanedeki bakıcılarıyla görüşmeler yaptılar. Bunun neticesinde katılımcıların en sıklıkla ifade ettikleri başa çıkma yönteminin özel olarak kendileri için dua etmeleri ve yakınlarından onlar için dua etmelerini istemeleri olduğu bulgusuna ulaşılar.⁹⁴ T.D. Sutton ve S. P. Murphy'nin 1989 ve 1993'te yaptıkları çalışmalarda da benzer bulgulara ulaşıldı.⁹⁵

Türkiye'de yapılan çalışmalar da insanların günlük hayatlarında çeşitli vesilelerle ettiğini göstermektedir. Bunlardan biri, Kızmaz'ın 1998'de yüksek lisans tezi çerçevesinde Harran Üniversitesi Araştırma Hastanesi ile Çukurova Üniversitesi Araştırma Hastanesinde yatmakta olan toplam 150 hastaya uyguladığı ankettir. Ankete katılan hastaların %70'i her zaman dua ettiğini, %18'i sadece sıkıntı anında dua ettiğini, %8'i ise hiç dua etmediğini belirtmiştir. Katılımcıların yaklaşık %39'u faydasına inandığı, %16'sı onu rahatlattığı ve yaklaşık %33'ü bir ibadet olduğu için dua ettiğini ifade etmiştir. Öte yandan, katılımcıların yaklaşık %3'ü, faydasına inanmadığı, %6'sı dua bilmediği ve yaklaşık %3'ü de duaya temelinden inanmadığı için dua etmediğini söylemiştir.⁹⁶

Mebrure Doğan'ın 1997'de duanın psikolojik ve psikoterapik etkileri üzerine gerçekleştirdiği alan araştırmasına (İstanbul, Fatsa ve Düzce örneği) katılan erkeklerin %94,3'ü, kadınların ise %95,4'ü duanın faydasına inandığını belirtmiştir.

⁹³ L. B. Brown, **Human Side of Prayer**, s. 4.

⁹⁴ M. G. Meraviglia, a.g.t., 2001, s. 53.

⁹⁵ Meraviglia, a.g.t., s. 58.

⁹⁶ Mustafa Kızmaz, "Dinin Hastalar Üzerindeki Etkisi", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şanlıurfa, 1998, s. 91-93.

Bu ankette, ne kadar sıklıkla dua ettiği sorulan katılımcıların, %49'u her an dua edebileceğini, %28'i ibadetlerden sonra ettiğini, %15,6'sı özellikle sıkıntı anlarında ettiğini, %0,7'si ise hiç dua etmediğini belirtmiştir.⁹⁷ Din Psikolojisi alanındaki öğretim üyeleri danışmanlığında hazırlanan bitirme ödevleri çerçevesinde yapılan araştırmalar da duanın yaygınlığını ortaya koymaktadır.⁹⁸

2007 yılında Türkiye'de yapılan geniş çaplı dindarlık anketinde de Türk halkının çokça dua ettiği tezini destekler nitelikte bulgulara ulaşılmıştır. Buna göre, katılımcıların %75,2'si düzenli olarak dua ettiğini belirtmiştir.⁹⁹

Özetle, insanlık tarihi boyunca her din ve geleneğin bir dua kültürünün bulunduğu, duanın her dönemde, insanların hayatında önemli bir yere sahip olduğu, günümüzde de her coğrafyada insanların en fazla yaptığı dini davranışlardan birinin dua olduğu, anlaşılmaktadır. Bu ise, tezimizin “Dua evrensel bir dini davranıştır” şeklindeki temel hipotezinin doğruluğu anlamına gelmektedir.

1.3. İÇERİK VE ŞEKİL BAKIMINDAN DUA

Tezin bu kısmında, İslam dünyasında ve Batıda yapılan tasnifler ışığında dua tür, şekil ve araçları; tanımı, uygulama şekilleri ve din ve gelenekler içerisindeki yaygınlığı açısından incelenecek, ancak bu bölümde bunların Din Psikolojisi açısından tahlili söz konusu olmayacaktır. Tezin belirlenmiş kapsamına uygun olarak, bu türler içerisinden de sadece istek duasının Din Psikolojisi açısından derinlemesine bir analizi, ikinci ve üçüncü bölümde yapılacaktır. Dua tür ve şekilleri konusunda; öncelikle, çeşitli din ve gelenekten düşünürlerin ileri sürdüğü fikirlere ışık tutulduktan sonra, tezde benimsenen sınıflandırma açıklanarak detaylandırılacaktır.

İslam dünyasında dua tür ve şekillerine ilişkin belirgin tasniflerin yapıldığı çalışmadan söz etmek güçtür. Tür ve şekil tasnifinden ziyade, duada bulunması

⁹⁷ Mebrure Doğan, “Duanın Psikolojik ve Psikoterapik Etkileri”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi Uudağ Ün. İlahiyat Fak., Bursa, 1997, s. 55-59.

⁹⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz.: Mustafa Koç, “Ergenlik Döneminde Dua ve İbadet Psikolojisinin Ruh Sağlığı Üzerindeki Etkileri”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, Bursa, 2002.

⁹⁹ Çevrimiçi: http://www.aktifhaber.com/news_detail.php?id=14369, son erişim 05.12.2007.

gereken özellikler, duanın makbul olması için yapılması gerekenler, hangi durumlar için hangi duaların okunacağı gibi konular Müslüman düşünürlerin daha fazla dikkatini çekmiştir. Dua tür ve şekillerine ilişkin tasnif, daha çok duayı bilimsel bir konu olarak değerlendiren Din Psikolojisi araştırmacıları tarafından yapılmaktadır. Türkiye’de Din Psikolojisinin gelişiminde önemli rolü bulunan din psikologlarından Hayati Hökelekli, istek ve dilek duası, şükür duası, şefaath duası, tapınma ve övgü duası, günahları itiraf ve bağışlanma duası olmak üzere beş dua türünden bahsetmektedir.¹⁰⁰

Müslüman mütefekkirlerden Ali Şeriati, duayı, içinde kulun gerçekleştirdiği aksiyonun bulunup bulunmaması açısından ele alarak üç türlü duadan bahseder. Bunlardan birincisi sevap almak için yapılan duadır. Sevaptan kasıt, toplumsal hayatta anlaşıldığı şekliyle, yapılan işin karşılığında verilen değil, o iş yapılırken elde edilendir. Mesela, belli bir ücret karşılığında bir yerdeki kerpiçleri başka bir yere nakleden kişi bilir ki, onun asıl istediği şey o işin bitmesi değil, ücrettir. Ulaşmak istenilen fayda kerpiçlerin naklinden değil, nakil karşılığı verilen ücretten gelmektedir. Nakil işleminin kendisinin kişiye bir yararı olmaz. Mesela vücudu kuvvetli ve sağlıklı bir hale getirmek üzere yapılan sporda durum farklıdır. Burada sevap, bizzat işin kendisidir. Sevap için yapılan bu dua türünde böyle bir incelik söz konusudur. İkinci tür dua ise, kişinin çabalayarak, sabrederek ya da yardımlaşarak yapabileceği yahut yapabileceği hiçbir şeyin bulunmadığı bir işi, bütün bunları yapmadan dua ederek gerçekleştirmek isteğidir. Şeriati’ye göre üçüncü bir dua türü de vardır ki, İslam’ın belirtisidir. Hem İslam’a hem de bilime uygundur. Bu, kişinin imkanları dahilinde elinden gelen her çabayı sarfedip, bütün tedbirleri aldıktan sonra bir kenara çekilip o işi gerçekleştirmesi için Allah’a dua etmesidir. Şeriati, böyle bir ortamda yapılan duaya Allah’ın icabet edeceğini belirtir. Dua, duacının bünyesini, huy, karakter, ahlak, gidiş ve mahiyetini etkiler. Dua ihtiyaç duyulan şeyleri istemekten başka, duacının ruhunu ibadet ve istekle terbiye edici bir etkendir.¹⁰¹

İslam dünyasında yapılan dua çalışmalarına bakıldığında, Ali Şeriati’nin yaptığına benzer şekilde, duaların sözlü (kavlî) ve fiili olmak üzere ikiye ayrıldığı

¹⁰⁰ Hökelekli, **Din Psikolojisi**, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., 2001, s. 226-227.

¹⁰¹ Ali Şeriati, **Dua**, s. 142-150.

görülmektedir. Sözlü dualar kulun Allah'a söylemek istediği şeyleri sözlü olarak veya kalben ifade ettiği dualardır. Burada kul belli bir ifade tarzıyla meramını Allah'a bildirmektedir. Fiili dua ise sözlü olarak Allah'tan istenen şeyin yerine gelmesine zemin hazırlamak üzere, kulun elinden gelen gayreti göstermesi şeklinde yapılan duadır. Çocuk sahibi olmak isteyen kişinin evlenmesi, para kazanmak isteyen kişinin iş araması ve çalışması, bu tarz duaya örnektir. Müslümanlar arasında sözlü ve fiili duaların daima bir arada olması, birbirini tamamlaması gerektiği vurgulanır.¹⁰²

Katolik Kilisesi öğretisinde 4 tür duadan bahsedilmektedir. Bunlar, tapınma, şükran, dilek ve tövbe dualarıdır. Ancak sevgi, övgü, boyun eğme gibi diğer türlerin de bu dört dua türünden birine eklenebileceği belirtilmektedir.¹⁰³

Din Psikolojisinin tanınmış araştırmacılarından Bernard Spilka ve Kevin Ladd, 2002 yılında dua türleri üzerine gerçekleştirdikleri bir çalışmalarında, duanın hangi yöne doğru yapıldığını göz önünde bulundurarak bir sınıflandırmaya gitmişlerdir. Buna göre; içe doğru (inward prayer), dışa doğru (outward prayer) ve yukarı doğru (upward prayer) olmak üzere üç dua tipinden bahsedilmektedir. İçe doğru edilen duada, kişi kendi iç yaşamını gözden geçirmekte, kendini sınamakta ve kendi hakkında değerlendirme yapmaktadır. Kişinin kendisini Tanrı'ya adadığını ve ona teslim olduğunu ikrar ettiği bu dua tipinde, aynı zamanda kendi durumuna yönelik hüznün, elem ve gözyaşları da söz konusudur. Spilka ve Ladd'ın dışa doğru dua diye isimlendirdiği ikinci türde farklı unsurlar bulunmaktadır. Bu dua devrimci, radikal, sert çizgilere sahiptir. Aynı zamanda kişi başkalarının acılarını paylaşarak onlarla birlikte duyduğu acıyı dile getirir. Başkaları için Tanrı'dan dileklerde bulunur, onlar için yardım ister, bir anlamda onlara aracılık eder. Bu dua tipinde ayrıca kişi kendisi için dünyevi isteklerde bulunur. Yukarı doğru dua tipi ise, cemaat

¹⁰² Bkz.: İsmail Karagöz, v.d., **Kulluğun Özü, İbadetin Ruhu Dualar**, Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı, 2006, s. 30-53.

¹⁰³ **Hıristiyan İnanıcı; Kutsal Kitaplara, Kilise Babaları ve Belgelerine Göre Açıklanan Hıristiyan Gerçekleri**, s. 272.

halinde yapılan sakramentler hakkında tefekkürün ve ayinlerin yanı sıra, sessizliği, sükunu ve özel tecrübeleri içermektedir.¹⁰⁴

Araştırmacı A. U. Kesler, dua türlerini şu şekilde sıralamaktadır: istek duası (petitionary prayer), övgü duası (prayer of praise), şükran duası (prayer of thanksgiving), kutsal metinle dua (prayer with scripture), başkası için yapılan dua (intercessory prayer), teslimiyet duası (prayer of surrender), itiraf ve pişmanlık duası (prayer of confession and repentance), ayin duaları (liturgical prayers), derin düşünme duası (contemplative prayer/meditation) ve kutsama duası (blessing).¹⁰⁵ Kesler, genel olarak dua türlerini saymakla birlikte, duanın içeriği ya da yapılış şekline göre herhangi bir ayrıma gitmemiştir.

Bir diğer araştırmacı J.A.W. Day ise daha sistematik bir yaklaşımla, dua kim için yapıldığına göre sınıflandırılırsa; kişinin kendisi için yaptığı “istek duası” (petitionary prayer) ve başkası için yaptığı dua (intercessory Prayer) olmak üzere ikiye ayırmanın mümkün olduğunu belirtir. Öte yandan, ona göre duayı, Tanrı’dan bir isteği yerine getirmesi istenirse tevcihi dua (directive Prayer), Tanrı’nın ne takdir ediyorsa onu nasip etmesi istenirse takdiri dua (non-directive prayer) olmak üzere ikiye ayırmak da mümkündür.¹⁰⁶

Dua türlerinin ele alındığı çalışmalar arasında en bilinenlerinden birine M. M. Poloma ve B. F. Pendleton imza atmıştır. Araştırmacılar; düşünsel (meditative) dua, törensel (ritualist) dua, istek (petitionary) duası ve samimi hitap (colloquial) duası olmak üzere dördü bir sınıflandırma yapmış, insanların bunlardan hangilerini hangi oranda uyguladıklarını anlamak üzere şu soruları sormuşlardır:

Derin Düşünme Duası (Meditative Prayer):

- 1- Tanrı’nın huzurunda olmak ya da öyleymiş gibi hissetmek için ne kadar sıklıkla zaman ayırıyorsunuz?

¹⁰⁴ K. L. Ladd & B. Spilka, “Inward, Outward, and Upward: Cognitive Aspects of Prayer”, **Journal for the Scientific Study of Religion**, 2006, 45, s. 475-484. Araştırmacılar benzer bir çalışmayı 2006 yılında da gerçekleştirmişlerdir.

¹⁰⁵ Amanda Udis – Kessler, Heartwork: A Loving Meditation on Various Forms of Prayer çevrimiçi: <http://www.whosoever.org/v3i3/heartwork.html> son erişim: 29.08.2008

¹⁰⁶ Jacalyn Ann Williams Day, a.g.t., 2002, s. 3-4. Bu dua türleri için “takdiri” ve “tevcihi” isimlerini biz tercih ettik. İleride konuyla ilgili detaylı bilgi verilecektir.

- 2- Sadece Tanrı hakkında sessiz bir şekilde düşünmek için ne kadar sıklıkla zaman ayırıyorsunuz?
- 3- Tanrı'ya ibadet etmek için zaman ayırıyor musunuz?
- 4- Tanrı'yla konuşmak üzere, ona sorup sonra da cevabını dinliyor musunuz?

Poloma ve Pendleton'un derin düşünme diye isimlendirdiği bu duanın İslam kültüründe bir dua türünden ziyade, zikir, tezekkür ve tefekkür vb. olarak isimlendirilebilen, herhangi bir talebi içermeyen, mahsus şekilleri olmayan ibadeti hatırlatmaktadır. Mistik yönü bulunan bu dua türünün bazı tasavvufî gruplarca uygulanan rabıtaya belli yönlerden benzediğini söylemek yanlış olmaz.

Törenselleme (ritualist prayer):

1. Ne kadar sıklıkla herhangi bir kitaptan dualar okuyorsunuz?
2. Ezberlemiş olduğunuz dualardan ne kadar sıklıkla okuyorsunuz?

Bu sorulardan anlaşıldığına göre törenselleme, sözleri bir kutsal metinden ya da gelenek içerisinde oluşmuş dua kaynaklarından elde edilmiş dualara verilen isimdir. Buna formel/kalıplı dualar demek de mümkündür. İslam kültüründe Kur'an'dan, Hz. Peygamber'in ve ileri gelen dini şahsiyetlerin sözlerinden yahut eserlerinden alınan duaları içeren kitaplar bulunmaktadır. Bilhassa toplu olarak dua edilirken bu dualara çokça müracaat edilmektedir.

İstek duası (petitionary prayer):

- 1- Ne kadar sıklıkla ihtiyaç duyduğunuz maddi bir şey için Tanrı'dan istekte bulunuyorsunuz?
- 2- Arkadaşlarınızın ya da akrabalarınızın ihtiyaç duydukları bir şey için Tanrı'dan istekte bulunur musunuz?

Bu iki sorudan, Poloma ve Pendleton'un tezimizde dünyevi istek duası diye isimlendirilen, hem kişinin kendisi hem de başkaları için dünyevi bir takım taleplerin Tanrı'ya yöneltilmesi şeklindeki duayı kastettikleri anlaşılmaktadır. İslam kültüründe sadece dünyevi istekleri içeren dualar bulunmakla birlikte, özel olarak bu duaları ifade eden bir isim bulunmamaktadır.

“*Samimi hitap duası*” (*colloquial prayer*):

- 1- Ne kadar sıklıkla Tanrı’dan size rehberlik etmesini istersiniz?
- 2- Size olan lütfundan dolayı şükreder misiniz?
- 3- Tanrı’dan günahlarınızı affetmesini ister misiniz?
- 4- Tanrı’yla size ait kendi kelimelerinizle konuşur musunuz?
- 5- Tanrı’dan dünyanın sıkıntılarını azaltmasını ne kadar sıklıkla istersiniz?
- 6- Tanrı’ya onu ne kadar sevdiğinizi söylemek üzere zaman ayırıyor musunuz?¹⁰⁷

Müslüman din psikologlarının zikrettiği dua türleri arasında bu duanın yer almaması nedeniyle, bu türün ismi konusunda yerleşmiş bir kanaatten söz etmek mümkün değildir.¹⁰⁸ Fakat sorulan sorulardan, Tanrı’yı samimi bir dost gibi görerek ona karşı sevgi ve hürmeti ifade etmenin yanı sıra, ona halini arz etmeyi ve isteklerde bulunmayı hedefleyen birinin yapacağı duanın kastedildiği anlaşılmaktadır. Bu nedenle tezde bu dua türünün “Samimi Hitap Duası” şeklinde isimlendirilmesi uygun görülmüştür. Samimi hitap duası her ne kadar istek duasında olduğu gibi bir takım talepleri içerse de, bunda taleplerden ziyade samimiyet ve teklifsizlik ön plandadır.¹⁰⁹

Glenn Mosley ve Joanna Hill, duanın beş türünden söz etmektedir. Bunlardan birincisi kalıpsız (informal) duadır. Bu dua türünde herhangi bir kalıp gözetilmez ve sanki bir danışmanla sohbet ediyormuşçasına Tanrı’ya hitap edilir. Samimi hitap duasına benzeyen bu duaya, karşılıklı konuşma duası da denir. İkincisi ise istek duasıdır. Bu dua türünde kişi kendisi veya başkaları için Tanrı’dan isteklerde bulunur. Üçüncü dua türü, törensel duadır. Belirli kalıpların kullanıldığı bu türde, resmiyetinden dolayı bireysel olarak yapılan kalıpsız duaların samimi havasını yakalamak güçtür. Dördüncü dua türü ise, şükran duasıdır. Bahsetmiş olduğu

¹⁰⁷ Margaret M. Poloma ve Brian F. Pendleton, “Exploring Types of Prayer and Quality of Life. A Research Note”, **Review of Religious Research**, September 1989, vol.: 31, nr: 1, Table 1., s. 48-49.

¹⁰⁸ Ülkemizdeki din psikologlarından Mustafa Koç’un Ergenlik döneminde duayı ele aldığı çalışmasında bu dua türünü “Konuşma diline özgü dua” diye tercüme etmiştir. Bkz.: Mustafa Koç, “Ergenlik Döneminde Dua ve İbadet Psikolojisi Üzerine Teorik Bir Yaklaşım”, **C. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C. VII, Haziran 2003, Sivas, s. 376.

¹⁰⁹ Anne Elizabeth Cooper, “An Investigation of the Relationships Among Spirituality, Prayer and Meditation, And Aspects of Stress and Coping”, Doktora Tezi, Wright Institute Graduate School of Psychology, USA, 2003, s. 21.

nimetlerden ötürü Tanrı'ya hamd ve teşekkür edilir. Mosley ve Hill'in sözünü ettiği son dua türü ise meditasyondur.¹¹⁰

J.R. Finney ve H. N. Malony ise duayı sözlü dua ve sözlü olmayan dua diye ikiye ayırmaktadır. Sözlü olmayan dua, içerisinde sözlerin bulunmadığı, dikkatin Tanrı'ya yöneltildiği, derin düşünme duası ya da mistik dua olarak da isimlendirilen dua çeşididir. Sözlü dua ise istek duası, şükran duası, tapınma duası gibi içerisinde sözün bulunduğu duadır. D. G. Richards ise, sözlü duaları ikiye ayırmaktadır: birincisi onun "ilişki duaları" (relationship prayers) diye isimlendirdiği, kişiyle Tanrı arasındaki ilişkileri derinleştiren dualardır. Şükran, tapınma ve övgü duaları bu kabildendir. İkincisi ise, istek dualarıdır. Kişinin Tanrı'dan kendisi veya başkaları için, sağlık, başarı ve rehberlik istediği dualardır. A. Ameling ise sözlü duayı, istek duası (kendisi için), başkası için dua, itiraf duası, ağlama-feryat duası (lamentation), münacaat duası (invocation), tapınma duası (adoration) ve şükran duası olmak üzere yediye ayırmaktadır. Öte yandan, onun tasnifinde istek duası da ikiye ayrılmaktadır. Birincisi kişinin ne istiyorsa onu söylediği ve Tanrı'dan da onun (dua edenin) talebini yerine getirmesini istediği "tevcihi" (directive) dua ve durumun Tanrı'ya arzedilip O (Tanrı) ne istiyorsa onu yapması için edilen "takdiri" (non-directive) duadır.¹¹¹

Son olarak, Scarlett ve Perriello tarafından yapılan psikolojik tasnif dikkat çekicidir. Onlara göre dua, "olgun dua" (mature prayer) ve "olgunlaşmamış dua" (immature) olmak üzere ikiye ayrılır. Olgunlaşmamış dua daha çok çocukların yaptığı duadır. Bu dua Tanrı'ya belli şeyleri yapması, ihtiyacını gidermesi ve dış dünyada bir şeyleri değiştirmesi yönünde taleplerin yönlendirilmesini içermektedir. Öte yandan yaş ilerledikçe duada değişim olmakta, dualar olgunlaşmaktadır. Olgun dualarda belli ihtiyaçların giderilmesine nesnel gerçekliklerin değiştirilmesine yönelik taleplerin yerini duyguların değişimine ya da duygularla başa çıkmaya ve Tanrı'yla samimiyeti artırmaya yönelik talepler alır. Dualar daha interaktif ve

¹¹⁰ Glenn Mosley & Joanna Hill, **The Power of Prayer**, Templeton Foundation Press, London, 2000, s. 15-33.

¹¹¹ Anne-Merie Kiehne, "The Lived Experiences of Nurses Who Prayed for Their Patients: A Phenomonological Inquiry", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Temple University, USA, 2003, s. 8-9.

diyalojik bir hal alır. Finney ve Malony de 1985'te pek çok çalışma üzerinde yaptıkları araştırmada yaş ilerledikçe ve kişi olgunlaştıkça duanın dış dünyada materyal değişiklikler meydana getireceğine dair inançta azalma olduğunu tespit etmişlerdir.¹¹² Bu açıklamaların Batı dünyası için geçerliliği söz konusu olabilirse de İslam dünyası için böyle olmadığını belirtmek gerekir. Zira Müslümanlar çocukluk dönemlerinde de, ilerleyen yaşlarında da dünyevi istek dualarına yönelmektedirler. Bu tür duaların olgunlaşmamış dualar olduğu düşüncesi de oldukça subjektif bir yargıdan ibaret görünmektedir. Kaldı ki batıda yapılan başka araştırmalar, çocuklar 20 yaşına geldiklerinde de somut isteklerin dile getirildiği istek dualarına yönelmeye devam ettiklerini göstermektedir.¹¹³

Tüm bu tasnifler göz önünde bulundurularak, tezimizde dua, içerik ve şekil bakımından iki temel kategoride ele alınmıştır. İçeriğine göre “istek”, “şükür”, “övgü ve yüceltme” ve “tövbe, af ve günah çıkarma” olmak üzere dört; şekil bakımında ise, “özgün-kalıplı”, “törenselleşmiş”, “düşünsel”, “takdiri-tevcihî”, ve “samimi hitap” olmak üzere beş dua türü üzerinde durulmuştur. Baştan belirtmek gerekir ki, söz konusu tasnifimiz tamamen sanal çizgilere sahip olup, türlerin birbiriyle kesişen yönleri bulunmaktadır. Yeri geldiğinde bu kesişmelere değinilecektir.

1.3.1. İÇERİK BAKIMINDAN DUA TÜRLERİ

1.3.1.1. İstek Duası

İstek duası bir kimsenin Tanrı'dan kendisi için destek rica etme, bunun için yakarma fiilidir.¹¹⁴ Kişisel dua (personal prayer) olarak da algılanan ve isimlendirilen¹¹⁵ bu dua türü hakkında G. S. Hendry, “Eğer dua dinin özüyse, istek duası duanın kalbidir” ifadesini kullanmaktadır. Donald Capps ise, Din Psikolojisinin özünün dua ve özellikle de istek duası olduğunu belirtmektedir.¹¹⁶ İstek kelimesi

¹¹² R. W. Hood, P. C. Hill, B. Spilka, **The Psychology of Religion, an Empirical Approach**, The Guilford Press, USA, 2009, s. 99; ayrıca bkz.: S. Dein & Littlewood, “a.g.m.”, s. 44.

¹¹³ R. W. Hood, P. C. Hill, B. Spilka, **a.g.e.**, s. 99.

¹¹⁴ J. A. W. Day, a.g.t., 2002, s. 3.

¹¹⁵ Heather J. Spring, “Encountering God, A Grounded Theory of Prayer in Illness”, Florida University, Doktora Tezi, USA, 2002, s. 17.

¹¹⁶ Donald Capps, “İstek Duası (Petitionary Prayer) Psikolojisi”, çev. Ümit Horozcu, **İ. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi**, sayı: 12, yıl 2005, s. 157-158.

genel olarak bir menfaatin celbini ifade ettiğinden dolayı, maddi isteklerin yanı sıra manevi istekler de bu kapsama sokulmaktadır.

Esas itibariyle, Batılı araştırmacılar kişinin kendisi için yaptığı duayı “petitionary prayer” olarak isimlendirmekte ve bunu “intercessory prayer” olarak ifade edilen başkası için yapılan duadan ayırmaktadır.¹¹⁷ Din psikologu, Michael Argyle ise istek duasını bireyin kendisinin, ailesinin ve arkadaşlarının ciddi bir ihtiyacı olduğunda, onların mutluluğunu engelleyecek bir tehdit unsuru veya onların ve kendisinin gücünü aşan problemler ortaya çıktığında Tanrı’dan yardım talep etmeye yönelik bir dua olarak tanımlar.¹¹⁸

Çalışmamızda, içinde bulunduğumuz dini kültürümüz ve dua algımız göz önünde bulundurularak, kişinin kendisi için ve başkaları için yaptığı maddi ve manevi istek duaları genel olarak “istek duaları” başlığı altında değerlendirilecektir. Dünyevi istek duaları sağlık, iklim, doğal çevre, başarı, korunma ve rızık gibi pek çok dünya nimeti olarak nitelenen unsurların elde edilmesi için Tanrı’dan talep edilen yardımı ifade ederken, manevi istek dualarında günahlardan kurtulma, hidayete erme, günahları terk etme ve dindarlaşma gibi talepler söz konusudur. Tezimizde manevi olanlardan ziyade maddi isteklerin dile getirildiği duaların araştırılması hedeflenmekle birlikte, manevi isteklerin dile getirildiği dualara da yer verilmektedir. Bunun temel sebebi, bu tarz isteklerin bir kısmının karşılığının bu dünyada görülmesinin istenmesidir. Cennet, şefaet, cehennemden kurtuluş vs. için yapılan dualar özünde istek barındırmalarına rağmen, bu dünyada karşılığının görülemeyeceği dualar olmaları sebebiyle tamamen tezimizin kapsamı dışında kalırken; hidayete erme, dindarlaşma, kötü huyları terk etme vs. için yapılan dualarda manevi yönün bulunmasına rağmen karşılığının bu dünyada görülmesinin istenmesi sebebiyle tezimizin kapsamına dahil olmaktadır. İstek duaları çalışmamızda kişinin kendisi için yaptığı istek duası ve başkaları için yaptığı istek duası şeklinde iki başlıkta ele alınacaktır.

¹¹⁷ Merold Westphal, “Prayer as the Posture of the Decentered Self”, ed. B.E. Benson, N. Wizba, **The Phenomenology of Prayer**, New York, Fordham University Press, 2005, s. 13.

¹¹⁸ Michael Argyle, **Psychology and Religion, An Introduction**, Routledge, USA, 2000, s. 121; ayrıca bkz.: Michael Argyle, “İbadet ve Dua”, çev. Mustafa Koç, **Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, yıl: 2006/2, sayı: 21, s. 331.

1- Kişinin Kendisi İçin İstek Duası

Batıdaki çalışmalarda kişinin kendisi için yaptığı dua, İngilizcede “petitionary prayer” şeklinde ifade edilmektedir. “Petition” kelimesi talep etmek, rica etmek, dilemek ve dilekçe gibi anlamlara gelmektedir. “Petitionary prayer” istek duası olarak tercüme edilmektedir. Ancak bu kavramın kullanıldığı literatür incelendiğinde, ekseriyetle, kişinin kendisi için yaptığı duayı ifade ettiği görülmektedir. Bu anlamda, birilerinin kötülüğünün dilendiği, bir şeylerin yıkılmasının, mahvolmasının ve zarar görmesinin istendiği beddualar da dünyevi istek dualarının kapsamına dahil olmaktadır.

Kur’an’da istek duasının çok sayıda örneği yer almaktadır. Bunlardan biri Hz. Süleyman’a ait şu duadır: “*Rabbim..., bana benden önce hiç kimseye verilmeyen bir hakimiyet ver, sen karşılıksız verensin.*”¹¹⁹ Hz. Zekeriya şöyle dua etmektedir. “*Rabbim, bana katından tertemiz bir soy armağan et, bana mirasçı olsun.*”¹²⁰ Hz. Nuh, tufan sırasında Allah’tan yardım dileyerek, “*Rabbim, beni mübarek bir yere indir, sen indirenlerin en hayırlısın*”¹²¹ diye dua eder. Hz. Musa’nın duası ise Kur’an’da şöyle ifade edilmektedir: “*Rabbim! Beni zalimler guruhundan kurtar.*”¹²² Kur’an’da yer alan istek dualarının en ilgi çekicilerinden bir tanesi Hz. İsa’ya aittir. O, şöyle dua eder: “*... Rabbimiz, bize gökten bir sofrayı indir, öncemiz ve sonramız için bir bayram ve Sen’den de bir belge olsun. Bizi rızıklandır, Sen rızık vericilerin en hayırlısın.*”¹²³

Hz. Peygamber’in bir hastaya şifa için “*Ey Allah’ım, ona şifa ver, onu iyileştir!*” diye dua ettiği, kendisi için dua edilen kişinin ise söz konusu ağrıyı bir daha hissetmediği anlatılmaktadır.¹²⁴ Yine, Hz. Peygamber’in yolculuğa çıkarken şöyle dua ettiği aktarılmaktadır: *Yolculuğun yorgunluk ve sıkıntılardan, kötü bir şekilde dönmekten; iyi durum ve hallerden kötü hallere ve durumlara düşmekten, mazlumun bedduasından, mal ve aileye gelecek kötü görüntülerden de Sana*

¹¹⁹ Sâd 38/35.

¹²⁰ Al’i İmran, 3/38.

¹²¹ Mümin 40/29.

¹²² Kasas 28/21.

¹²³ Maide, 5/114.

¹²⁴ İbn-i Hanbel I, 82, Hadis no: 637, Mısır, Daru’l- Maarif, 1958, C.II., s.54.

sığınırım.”¹²⁵ Son olarak, Hz. Peygamber’in şu ifadesi İslam dininde istek duasının kendisine bulunduğu yeri açık bir şekilde ortaya koymaktadır: “Sizden biriniz her ihtiyacını Allah’tan istesin, hatta kopan ayakkabı bağını bile.”¹²⁶

Yahudi-Hıristiyan geleneğinde, maddi istek duasının önemli bir yeri bulunmaktadır. Kutsal Kitap’ta bu yönde pek çok ifade yer almaktadır. Mesela Hz. İsa’nın pek çok duası aktarılır: “Biraz ilerledi, yüzüstü yere kapanıp dua etmeye başladı. “Baba” dedi, “Mümkünse bu kâse benden uzaklaştırılsın.”¹²⁷ “Dua edin ki, kaçışınız kışa rastlamasın.”¹²⁸ “Bugün pınarın başına geldiğimde şöyle dua ettim: `Ya Rab, efendim İbrahim’in Tanrısı, yalvarırım yolumu aç.”¹²⁹ “Rabbe yalvarınca Rab yakarışını, duasını duydu ve onu yine Yerusâlim’e, krallığına getirdi. İşte o zaman Manaşşe Rabbin Tanrı olduğunu anladı.”¹³⁰

Dua konusunda yaptığı çalışmalarla tanınan Donald Capps, istek duasının Hz. İsa’nın bizzat uyguladığı ve havarilerine öğrettiği bir dua türü olduğunu ileri sürer. Mesela Matta 6: 9-13 ve Luka 11: 2-4’te¹³¹ yer alan, “Rabbin Duası” (Lord’s Prayer) diye de anılan,¹³² İslam’daki “Fatiha Suresi” mesabesinde olan,¹³³ Hz. İsa’ya ait dualar belli bir şükran ifadesini ve itirafı içeriyorsa da, esas itibariyle istek dualarıdır.¹³⁴

Hıristiyanlara göre İsa Mesih, Kutsal Kitap’ta, Tanrı’dan çeşitli şeylerin istenmesini söylemiştir. Tanrı dualara her zaman kulak verir. O, çocuklarına iyi şeylerin nasıl verileceğini bilir. Kişinin mantıklı bulunduğu ve gereksinim duyduğu şeyler Tanrı’dan istenebilir. Her ne kadar dua manevi bir etkinlik ise de, göklerdeki Baba’dan “gündelik ekme” gibi bedensel ve maddi şeyler istenebilir. Hıristiyan’a

¹²⁵ Nesai, İstiaze, 43, Hadis no: 7935, Beyrut, Daru’l- Kutubi’l- İlmiyye, 1991, C. IV, s. 459.

¹²⁶ Tizmizi, Daavat, 132.

¹²⁷ Matta, 26: 39.

¹²⁸ Markos, 13:18

¹²⁹ Yaratılış, 24: 42

¹³⁰ 2. Tarihçiler, 33:13

¹³¹ Duanın Metni şu şekildedir: “Göklerdeki Babamız! Adın kutsansın. Hükümlerinin gelsin. Gökte olduğu gibi yeryüzünde de senin istediğin olsun. Gündelik ekmeğimizi bize bugün ver. Bize karşı suç işleyenleri bağışladığımız gibi sen de bizleri bağışla! Ayartılmamıza izin verme. Bizleri kötü olandan kurtar.

¹³² Joer Schorn, “How Does God Answer Prayer”, U.S. Catholic; Mayıs, 2008; 73, 5, Proquest, Religion, s. 41.

¹³³ Ekrem Sarıçioğlu, **Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi**, s. 337.

¹³⁴ Donald Capps, “Don’t Forget to Pray for Yourself”, Catholic, USA, June, 1995, nr. 60, s. 14.

ilgilendiği her şey için dua etmek yakıştır. Çünkü onu seven Tanrı, onun için önemli olan şeylerle ilgilenir. Ancak Hıristiyan, maddi şeylerle ilgili dua ederken seçici olmalıdır. Kurtuluşa götürecekt maddi şeyler istenmeli, kurtuluşa zarar verecek şeyler istenmemelidir. Zaten Tanrı, sağlık, iş, mal ve mülk isteklerinin hepsini yerine getirmez, çünkü bunların bir kısmı kurtuluşa zarar verir.¹³⁵

Budizm’de yüce varlığa yönelik belli bir dua söz konusu olmamakla beraber, Buda’ya dua etmek ve ondan istekte bulunma geleneği hakimdir.¹³⁶ W. J. Klausner, Tai kültüründe köylülerin belli şartlarda tapınaklarında Buda heykeline ruh sakinliği, zenginlik ve benzeri konular için dua ettiklerini belirtir.¹³⁷

Sâbiîler’de ise, istek duası karanlık güçlerinin uzaklaştırılıp ışık güçlerinin celbedilmesi şeklinde vücut bulur.¹³⁸

Eski Anadolu medeniyetlerinden Hitit Krallığına ait olduğu tespit edilmiş çok sayıda istek duası arşivlere geçmiştir. Genel olarak Kralların organizasyonu sonucu oluşan dua metinleri, istek dualarına seçkin örnekler teşkil etmektedir. Çok Tanrılı dine inanılan Hitit krallığında, tanrılara edilen dualarda daha çok; sağlık, kötülüklerden kurtuluş, uzun hayat, mutluluk, çok oğul, cinsel ve politik güç, düşman üzerinde zafer gibi istekler yer almaktadır.¹³⁹

İlkel kabilelerde en yaygın dua türlerinin başında istek duası gelmektedir. Heiler’in ifadesine göre istek, ilkel kabilelerde duanın kalbidir. Bütün isteklerin amacı kişinin tabii ve sağlıklı bir yaşamın yanı sıra en derin ihtiyaçlarının teminine dair arzusunun ortaya konması, güçlendirilmesi ve geliştirilmesidir.¹⁴⁰

Diğer dua türlerinde olduğu gibi istek duası da tüm dünyada insanlar tarafından yaygın bir şekilde müracaat edilen dini uygulamalardan birisidir. Yapılan araştırmalar insanların istek duası yapmaya genel bir eğilimi olduğunu net bir

¹³⁵ Hıristiyan İnancı; Kutsal Kitaplara, Kilise Babaları ve Belgelerine Göre Açıklanan Hıristiyan Gerçekleri, s. 273.

¹³⁶ Cilacı, Dua, DİA, C. IX, s. 530.

¹³⁷ Anna Wierzbicka, a.g.m., s. 40.

¹³⁸ Şinasi Gündüz, Sâbiîler Son Gnostikler: İnanç Esasları ve İbadetleri, s. 187-188.

¹³⁹ Yasemin Arıkan, a.g.t., 1994, s. 11.

¹⁴⁰ Heiler, Prayer, s. 17.

biçimde ortaya koymaktadır.¹⁴¹Dünya genelinde yapılan çalışmalara göre, insanlar bilhassa zorluk anlarında istek duasına başvurmaktadır. Bu kabilden olarak, Poloma ve Pendleton'un 1987'de yaptıkları araştırmada, insanların %88'i Tanrı'ya dua ettiğini ve bunların %42'si Tanrı'ya dünyevi şeyler için de dua ettiğini belirtmiştir.¹⁴² Benzer şekilde, W. Cadge ve M. Daglian'nın bir hastanede 1999-2005 yılları arasında yapmış oldukları araştırmaya göre, hastaların, hasta yakınlarının ve hastane çalışanlarının en fazla başvurdukları dua türü istek duası olmuştur.¹⁴³ C. Manfredi ve M. Pickett 1987 yılında yaptıkları araştırmada yaşları 65 ile 79 arasında değişen kimselerin zorluklarla başa çıkmada kullandıkları yöntemler listesinin en başında dua gelmekteydi.¹⁴⁴

Yapılan maddi istek dualarının başında şüphesiz sağlık için Tanrı'ya yöneltilen talepler gelmektedir. P. M. Barnes ve arkadaşlarının 2004 yılında 31044 kişi üzerinde gerçekleştirdikleri alan araştırmasında (National Health Interview Survey), yetişkinlerin %40'ı kendi sağlıkları için, %24'ü başkalarının onların sağlığı için dua ettiğini ifade etmiştir.¹⁴⁵ Öte yandan, Mc Caffrey ve arkadaşlarının yine aynı yıl yaptıkları çalışmada Amerikalı 2000 yetişkinin %35'i kendi sağlıkları için duaya başvurduklarını belirtmiştir.¹⁴⁶ Yine, G. Hawley ve V. Irurita çalışmalarında (1998) pek çok ülkedeki hastanelerde hastaların belirsizliklerle karşılaştıklarında duaya başvurduklarını belirtmektedirler. Bypass ameliyatı olan hastalar da bu hastalıkla mücadele konusunda duaya başvurduklarını söylemişlerdir.¹⁴⁷ 1990'da yapılan bir araştırma, insanların genel olarak hastalık zamanlarında duaya yöneldiklerini ortaya koymaktadır.¹⁴⁸ Bir başka araştırma ise, hastaların kendilerini tedavi eden sağlık

¹⁴¹ K. A. Choi, a.g.t., s. 27.

¹⁴² Choi, a.g.t., s. 27.

¹⁴³ W. Cadge, M. Daglian, "Blessings, Strengh, and Guidance: Prayer Frames in a Hospital Prayer Book", **Science Direct**, Poetics 36, s. 358.

¹⁴⁴ Marlena F. Woodmansee, a.g.t., s. 80.

¹⁴⁵ John A. Astin, et. al, "The Efficacy of Distant Healing for Human Immunodeficiency Virus-Results of a Randomized Trial", **Alternative Therapies in Health and Medicine**, November/December, 2006, vol: 12, nr. 6, Health Module, s. 36.

¹⁴⁶ A. M. McCaffrey et. al., "Prayer for Health Concerns", **Archive of International Medicine**, yıl: 2004, sayı: 164, s. 858-862.

¹⁴⁷ Spring, a.g.t., s. 21.

¹⁴⁸ Spring, a.g.t., s. 17.

görevlilerinden, onlarla birlikte hastalıkları için dua etmelerini istediklerini göstermektedir.¹⁴⁹

2- Başkası İçin İstek Duası

Başkası için dua, İngilizcede “Intercessory Prayer” olarak ifade edilmektedir. Aracılık etmek, araya girmek, şefaet ve tavassut anlamlarına gelen “Intercession” kelimesinden türetilen “Intercessory” kelimesi, dua anlamındaki “prayer” kelimesine sıfat olduğunda, aracılık etmek için dua etmek, başkaları için ricacı olmak anlamlarını ifade etmektedir. İslam kültüründe kişinin kendisine yaptığı dua ile başkası için yaptığı duayı birbirinden ayıracak özel bir kelime bulunmadığından biz bu kavramı “başkası için istek duası” olarak isimlendirmeyi tercih ediyoruz. Şayet başkası için yapılan dua, olumlu istekleri içeriyorsa dilimizde bu, “hayır duası” olarak ifade edilmektedir. Duanın içeriğinde olumsuz istekler yer alıyorsa buna da “beddua” denilmektedir.

Dinlerin, mensuplarından, başkalarına iyilik yapmalarını talep ettiği bilinmektedir. İçerisinde dua ibadetinin bulunduğu bilhassa ilahi dinlerde, kişinin kendisi için dua etmesinin yanında, başkaları için de maddi ve manevi meseleler için dua etmesi de övülen ve talep edilen bir davranıştır. Başkası için yapılan duada kişisel bir menfaat beklentisi bulunmayıp diğerkâmlık ön planda olduğu için bunun, iç güdümlü/iç kaynaklı bir dua türü olduğu kabul edilir.¹⁵⁰

Kişinin mümin kardeşi için yaptığı duanın, geri çevrilmeyecek iki duadan biri olduğuna inanılan¹⁵¹ İslam dininde, başkasına yapılan duaya dair pek çok örnek bulunmaktadır. Mesela Hz. İbrahim’in kendisiyle birlikte, kendisinden sonra gelecek olan zürriyeti için ettiği dua bu kabildendir.¹⁵² Hz. Peygamber’in, umreye gitmek için kendisinden izin isteyen Hz. Ömer’e, “*Kardeşim! Dualarına bizi de ortak et, bizi*

¹⁴⁹ Spring, a.g.t., s. 17. Konuyla ilgili yapılmış olan daha pek çok çalışmaya yeri geldikçe temas edilecektir.

¹⁵⁰ Ahmet Albayrak, “Dindarlık Tipleri Açısından Dua Formları”, **Marife Dergisi**, Yıl: 7, sayı: 2, güz 2007, s. 197.

¹⁵¹ İbn Mâce, Menâsik, 5, Hadis no: 2340, C. II, Riyad, Mektebtü'l İslami, 1986.

¹⁵² İbrahim 14/40.

unutma” şeklindeki ifadesi, başkası için duanın Hz. Peygamber’in hayatındaki tezahürlerinden yalnızca biridir.¹⁵³

Kur’an’da yer alan ifadeler ve Hz. Peygamber’in hayatı incelendiğinde, İslam dininde insanların diğer müminler için dua etmeye teşvik edildiği ve bunun kişinin kendisi için ettiği duadan daha değerli bir yere sahip olduğu anlaşılmaktadır. Hz. Peygamber’in kişinin mümin kardeşi için ettiği duaya meleklerin de ortak olduğu ve onunla birlikte aynı duaya “amin” dediğini ifade eden sözleri buna delalet etmektedir.¹⁵⁴

Hıristiyan geleneğinde de başkasına dua, üzerinde önemle durulan hususiyetlerdendir. Kutsal Kitab’a göre, inananlar başkaları için dua etmelidir.¹⁵⁵ Bir mesele için ne kadar çok kişi dua ederse, o işin gerçekleşme ihtimali o kadar artar. Tanrı’nın kullarının birbirlerine yaptıkları duaları kabul etmesinin sebebi, onların birbirlerine bağlılıklarını artırmak istemesidir. Böyle bir birlik, Tanrı’nın kiliseden istediği şeydir. Kulların birbirlerine dua etmeleri, yani bağlılık göstermeleri Tanrı’nın bireysel duaları kabul etmesi için yeterli bir sebeptir. Bu noktada ebeveyn-çocuk analogisine başvurulmaktadır. Evde ebeveyn, çocuğuna sadece kendisi için değil kardeşi için de isterse dileğini yerine getireceğini söylerse, kardeşler birbirleri için istemenin önemini anlarlar. İhtiyaçlarını ve umutlarını paylaşırlar. Birbirleri için isteklerde bulunmaları birbirlerini sevmelerini sağlar. Bu da anne-babanın asıl amacı olduğundan çocukların birbirleri için yaptıkları istekleri reddetmezler.¹⁵⁶ D. Nordin, başkası için dua yapan kimseyi (intercessor), “bir eline problemi, diğer eline ise Tanrı’nın elini alıp, bu ikisini birleştiren kişi olarak tanımlar.¹⁵⁷

Yahudilikte de başkaları için dua edilmesi istenmektedir. Bir kimse yalnız kendisi için dua etmemeli, aynı zamanda diğer insanları da düşünmelidir. Çoğul olarak “bizi bağışla” demeli, tekil olarak “beni bağışla” dememelidir. Eğer bir kişi kendisi için bir şeye ihtiyaç duyar, fakat ihtiyacı olan komşusuna da çok şey ihsan

¹⁵³ Tirmizi, Daavat, 109, Hadis no: 3562.

¹⁵⁴ İbn-i Mace, Menasik, 5.

¹⁵⁵ 1. Selanikliler, 57/ 25.

¹⁵⁶ Michael J. Murray, “Does Prayer Change Things?” çevrimiçi: <http://server1.fandm.edu/departments/Philosophy/staticpages/Murray/prayer.pdf> 21.09.2007.

¹⁵⁷ Linda R. Rath, “Intercessory Prayer as an Intervention for Stress in Critically Ill Neonates”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Texas University, USA, 2006, s. 43.

etmesi için Allah'a dua ederse, böyle cömertçe yapılan bir dua, Allah'ın ona ilk arzusunu vermesine sebep olur.¹⁵⁸

Başkası için yapılan duaya ilkel kabilelerde de sıklıkla rastlanmaktadır. Mesela bir aile babası, eşi ve çocuğu için gerek özel durumlarda gerekse düzenli ibadetlerinde dua eder. Güney Afrika kabilelerinden olan bir kişi tanrısı Hue'ye şöyle yakarmaktadır: *“Benim çocuğum neden hasta? Onu tekrar sağlığına kavuştur!”* Güney Asya Aynu yerlilerinden bir baba, kızının düğününde şöyle dua eder: *“Burada senin için toplandık! Kızımızla oğlumuzun evlenmesini onaylıyoruz, bu nedenle, ey Ateş Tanrıçası! İşit ve buraya şahit ol. Bu çifti hastalıktan koru, onları koru ki yaşlılıklarına kadar yaşasınlar!”*¹⁵⁹

Günümüze gelindiğinde ise, yapılan alan araştırmaları insanların, başkası için duaya çokça başvurduklarını ortaya koymaktadır. Newsweek dergisinin anketine göre, Amerikalıların %84'ü hasta ve yaralıların sağlığı için yapılan duanın olumlu sonuçlar vereceğine, %74'ü ise bu duanın dua eden kişiler dua ettikleri kimseleri tanımasalar bile etkili olacağına inanmaktadır.¹⁶⁰

Tezimizin üçüncü bölümünde detaylı şekilde görüleceği üzere, dünyanın pek çok ülkesinde bu duaların etkisini test eden yüzlerce tecrübi çalışma gerçekleştirmiştir. Bu tez kapsamında yapmış olduğumuz anket çalışmasında halkımızın büyük bir kısmının hem kendisi hem de başkaları için dua ettikleri tespit edilmiştir.

Kişinin başkaları için olumlu dualar etmesinin yanı sıra olumsuz dualar etmesi de söz konusudur. Beddua olarak isimlendirilen olumsuz istek duası, herhangi bir sebeple başkası hakkında kötü istek ve temennileri ifade etmektedir. Beddua, Farsça fena, çirkin, yaramaz, kötü anlamında olan “bed” kelimesiyle, Arapça “dua” kelimelerinin birleşiminden meydana gelmiş bir tamlamadır.¹⁶¹ İslam kültüründe beddua üzerine titizlik gösterilmektedir. Gerek Kur'an'da ve Hz. Peygamber'in

¹⁵⁸ Adem Özen, **Yahudilikte İbadet**, s. 111.

¹⁵⁹ Heiler, **Dua**, s. 23.

¹⁶⁰ April Minatrea Lok, “The Effects of Intercessory Prayer on the Psychological Well-Being of College Students”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kansas University, 2001, s. 11.

¹⁶¹ Selman Ünlü, **Bir Kutsi Dilekçe Dua**, s. 30.

hayatında gerekse İslam tarihinde beddua örneklerine ve bedduaya ilişkin değerlendirmelere rastlanmaktadır. Ancak hemen belirtmek gerekir ki, İslam'da insanların kendilerine ve mallarına beddua etmeleri hoş görülmemiştir. Bu bağlamda, Hz. Peygamber, “*Kendi aleyhinize, evlatlarınızın ve mallarınızın aleyhine beddua etmeyiniz, çünkü duaların kabul olacağı bir saate rastlarsınız da bedduanız kabul olur*”¹⁶² diyerek; bedduanın kişinin kendisine, başkalarına ve cansızlara da yapılmasının söz konusu olabileceğine, bu duanın gerçekleşebileceğine, fakat yapılmasının doğru olmadığına işaret etmektedir. İslam'da başkalarına yapılan bedduaların da ancak zulme uğranan büyük sıkıntı ve zorluk anlarında söz konusu olduğu açık bir şekilde bilinmektedir.

Kur'an'da Hz. Nuh¹⁶³ ve Hz. Musa¹⁶⁴ başta olmak üzere çeşitli peygamberlere ait beddualar yer almaktadır. Yine, Kur'an'da doğrudan Allah'a ait¹⁶⁵ beddua ifadelerine rastlamak mümkündür. Hz. Peygamber'in de zulümle karşılaştığı bazı sıkıntı anlarında, beddua ettiği bilinmektedir. Hendek savaşında düşman güçler için¹⁶⁶ ve gönderdiği mektubu yırtan Kısra¹⁶⁷ için sarfettiği sözler bu kabildendir. Hz. Peygamber'in topluluklara genel olarak beddua ettiği gibi isim zikrederek bireylere beddua ettiği de bilinmektedir. Mudar kabilesi için namaz içerisinde ettiği beddualar birincisine; Safvân b. Umeyye, Sehl b. Amr, Hâris b. Hişâm aleyhine ettiği beddualar¹⁶⁸ ikincisine örnektir.

Hz. Peygamber'in bedduaları arasında en dikkat çekicilerinden birini burada zikretmekte yarar görüyoruz. Hz. Peygamber "Kurrâ" adı verilen yetmiş Kur'ân hafızı, Kur'ânı ve İslâm'ı öğretme ihtiyacı için bazı kabilelere göndermişti. Maûne Kuyusu denilen yerde Suleym oğullarından Rı'l ve Zekvân adında iki kabileden insanlar, hafızları öldürdüler. İşte bu suikast faciası üzerine Hz. Peygamber, bir ay

¹⁶² Ebu Davud, Salat, 362, Hadis no: 1532, Mektebetu'l- Maarif Li'n-Neşri ve't- Tervi', Riyad, 1988, s. 235.

¹⁶³ Nuh 71/26-28.

¹⁶⁴ Yunus 10/88-89.

¹⁶⁵ Tebbet 111/1.

¹⁶⁶ Tirmizi, Cihad, 8, hadis no: 1678.

¹⁶⁷ Buhari, İlim, 7.

¹⁶⁸ Buhari, Meğazi, 22.

süresince sabah namazında o müşriklerin aleyhine dua etti.¹⁶⁹ Hz. Peygamber'in, o zaman tam bir ay boyu, hiç ara vermeden, beş vakit namazın peşinde, son rekatta *semiallahu li-men hamideh* deyince Süleym aşiretinden Ri'l, Zekvan, Useyye kabilelerine beddua ettiği ve namazda kendine uyanların da “amin” dedikleri rivayet edilmektedir.¹⁷⁰

Verilen örneklerden İslam geleneğinde beddualara sıradan ve basit durumlarda başvurulmasının hoş görülmediği, ancak çok ağır zulümler karşısında, elden bir şeyin gelmediği durumlarda konunun Allah'a havale edilmesinin, intikamın Allah tarafından alınmasının istenmesinin bir ifadesi olarak beddualara müracaat edildiği açık bir şekilde anlaşılmaktadır.

Hıristiyan geleneğinde de tıpkı İslam'da olduğu gibi, kişinin beddua etmesi benimsenmez. Nitekim Kutsal Kitapta, “Size zulmedenler için iyilik dileyin. İyilik dileyin, lanet etmeyin”¹⁷¹ ifadesi yer almaktadır. Fakat yine Kutsal kitapta pek çok beddua örneği bulunmaktadır. Yaruşalim surlarının onarılmasıyla ilgili olarak kendileriyle alay edilen inananların duası açık bir bedduadır.¹⁷² İncil'de adı geçen peygamberlerden Jeremiah'ın kendisine zarar verenler için ettiği beddualar¹⁷³ ve Hz. Nuh'un bedduası yine bu kabildendir.¹⁷⁴

Eski Ahit'in “Yasanın Tekrarı” bölümünde ise Hz. Musa'nın dile getirdiği, insanlara söylenecek ve insanların “Amin” diye karşılık vereceği beddualar zikredilir.¹⁷⁵ Devamında emirlere uymayıp lanetlenenlerin, hastalıklardan kuraklığa, namus ihanetinden, düşman işgallerine kadar başına gelecek olan pek çok dünyevi

¹⁶⁹ Buhari, Meğazi, 29.

¹⁷⁰ Buhari, Kunut, 2615.

¹⁷¹ Romalılar: 12/14.

¹⁷² Nehemya: 4/4 “O zaman şöyle dua ettim: ‘Ey Tanrımız, bize kulak ver! Hor görüyorlar bizi. Onların aşağılamalarını kendi başlarına döndür. Sürüldükleri ülkede yağmaya uğrasınlar.’”

¹⁷³ Heiler, **Prayer**, s. 242.

¹⁷⁴ Yaratılış: 9/25-27 yer almaktadır: “Kenan'a lanet olsun, köleler kölesi olsun kardeşlerine... Kenan Sam'a kul olsun... Kenan Yafet'e kul olsun”

¹⁷⁵ Yasanın Tekrarı: 27/15-26 “Rabbin tiksindiği el işi oyma ya da dökme put yapana ve onu gizlice dikene” “Annesine babasına saygısızca davranana”, “Komşunun sınırını değiştirene”, “Kör olanı yoldan saptırana”, “Yabancıya, öksüze, dul kadına haksızlık edene”, “Babasının karısıyla yatana”, “Herhangi bir hayvanla cinsel ilişki kurana”, “Annesinden ya da babasından kardeşiyle yatana”, “Kaynanasıyla yatana”, “Komşusunu gizlice öldürene”, “Suçsuz birini öldürmek için rüşvet alana”, “Bu yasanın sözlerine uymayana” “lanet olsun” denmesi ve bu lanetlerin her birine halkın karşılık vererek “Amin” demesi istenir.

bela uzun uzadıya sıralanmaktadır.¹⁷⁶ Eski Ahitteki, Ağıtlar kitabında da Yeruslaim'in harap oluşuna yakılan ağıtta beddua anlamı taşıyan ifadeler yer almaktadır.¹⁷⁷ Son olarak, Mezmurlar kitabında zulmedip haksızlık eden kimselere edilen beddualar Kutsal Kitap'ta yer alan bedduaların çarpıcı örnekleri olarak karşımıza çıkmaktadır.¹⁷⁸

1.3.1.2. Şükür Duası

Şükür duası hemen her dinde, insanların kendi Tanrısına, verdiği nimetlerden ötürü şükranlarını ifade ettiği dua türüdür. Sıradan insan ilişkilerinde, kendisine iyilik yapılan kimse, bu durumdan memnuniyet duyar ve içinde kendisine iyiliği yapan kişiye karşı teşekkür etme isteği belirir ve çoğunlukla şükranını bir vesile ile o kimseye iletir. Aynı istek ve davranış, inanan insanda Tanrı'nın kendisine verdiği nimet ve iyiliğe karşı O'na şükür duasında bulunma şeklinde tezahür eder. Kimi zaman da kişi ihtiyaçlarından dolayı istek duasına başvurur ve duası gerçekleştiğinde spontane bir şekilde şükür duasına yönelir.¹⁷⁹ Şükür duası sözü edilen yapısı gereği iç kaynaklı bir dua türü olarak değerlendirilir.¹⁸⁰

Kur'an'da yer alan Hz. İbrahim'in oğlu İshak'ın kendisine bahşedilmesinden dolayı yaptığı, "*İhtiyar halimde bana İshak'ı lutfeden Allah'a hamdolsun*"¹⁸¹ şeklindeki dua bir şükür duası örneğidir. Şükür duasının, yapısı ve konusu gereği istek duasından sonra geldiği söylenebilir. Kişi kutsal varlıktan bir istekte bulunduktan sonra, bu isteğin karşılık bulması durumunda Tanrı'ya teşekkür etmek üzere dua eder. Şükür duasını hazırlayan bir diğer unsur da kişinin kutsal varlığa olan bağımlılık hissidir. İstek duasında dile getirdiği talebin de gerisinde yer alan bu hisle

¹⁷⁶ Yasanın Tekrarı: 28/15- (bölümün sonuna kadar)

¹⁷⁷ Ağıtlar: 1/21; "*İlan ettiğin günü getir! Onlar da benim gibi olsunlar! Yaptıkları her kötülüğü anımsa, İsyanlarımdan ötürü bana ne yaptınsa onlara da yap!*"

¹⁷⁸ Mezmurlar: 69/22-28 "*Önlerindeki sofraya tuzak olsun onlara, Yandaşları için kapan olsun! Gözleri kararsın, göremesinler! Bellerini hep bükük tut! Gazabımı yağdır üzerlerine! Öfkenin ateşi yapışın yakalarına! İssız kalsın konakları! Çadırlarında oturan olmasın! Çünkü senin vurduğun insanlara zulmediyor, yaraladığın insanların acısını konuşuyorlar. Ceza yağdır başlarına! Senin tarafından aklanmasınlar! Yaşam kitabından silinsin adları! Doğrularla yan yana yazılmasınlar!*"

¹⁷⁹ Michael Argyle, **Psychology and Religion, An Introduction**, s. 122.

¹⁸⁰ Ahmet Albayrak, a.g.m., s. 196.

¹⁸¹ İbrahim 14/39.

birlikte, isteğin gerçekleşmesi ve gerçekleştiriminin de kutsal varlık tarafından yapılması şükür duasına zemin hazırlar.¹⁸²

Hz. Peygamber, Allah'ın bir kimseden, bir şey yiyip içtikten sonra O'na hamd etmediği zaman razı olmayacağını belirtir. Nitekim kendisinin, yemeklerden sonra şu duayı ettiği aktarılmaktadır: “*Şükürler olsun o Allah'a ki bizi yedirdi, içirdi ve bize Müslüman olmayı nasip etti.*”¹⁸³

Hıristiyan literatüründe şükür duasına dair çokça bilgiye ulaşılmaktadır. Mesela, Calvin, duanın iki kısmından birinin istek duası diğerinin ise şükür duası olduğunu belirtmektedir.¹⁸⁴ Heiler'e göre Mezmur yazarının Yahve'ye yaptığı dua, bir şükür duasıdır.¹⁸⁵ “Mesih'in şükran duası” diye isimlendirilen dua,¹⁸⁶ Hz. İsa'nın Lazard isimli kişinin öldükten sonra dirilmesini gördüğünde ettiği dua,¹⁸⁷ Kutsal Kitap'ta yer alan pek çok şükür duasından yalnızca birkaçıdır.¹⁸⁸

Museviler, kadınları doğum yaptığı evden çıktıktan sonra, uzun yolculuklardan dönüşte, ağır bir hastalıktan iyileştiğinde ya da ceza evinden çıkıldığında şükran duası okurlar.¹⁸⁹ Yahudilere ait klasik dua kitabı olan Siddur'da yer alan, “Aleinu” diye isimlendirilen duada, Tanrı'ya, O'na hizmet etmeleri konusunda Yahudilere izin verdiği için şükredilir ve tüm dünyanın putperestliği bırakıp O'na itaat edeceğine dair ümit ifade edilir.¹⁹⁰

Hititlerin ünlü krallarından II. Mürsili, Tanrı Telipinu'ya şükür ve övgü duaları yöneltmiştir.¹⁹¹ Şükran duası ilkel kabilelere dair pek çok belgede yer almaktadır.¹⁹²

¹⁸² Selahaddin Parlador, “Dua”, **DİA**, C. IX, s. 534.

¹⁸³ Buhari, **Et'ime**, 54.

¹⁸⁴ Heiler, **Prayer**, s. 271.

¹⁸⁵ Heiler, **Prayer**, s. 271., “*Baba cevap verip kurtuluşum olduğun için Sana teşekkürlerimi sunuyorum.*”

¹⁸⁶ Matta: 11/25-26: “*Baba! Yerin göğün Rabbi! Bu gerçekleri bilge ve akıllı kimselerden gizleyip küçük çocuklara açtığın için sana şükrederim*”

¹⁸⁷ Yuhanna 11/41-42: “*Baba! İsteğimi yerine getirdiğin için sana şükrederim.*”

¹⁸⁸ Şükür duası örnekleri için ayrıca bkz.: Mezmurlar 66/20; 2. Korintliler 2/14; Koloseliler 1/3; Filimon: 1/ 4-5; 2. Timoteos: 1/3.

¹⁸⁹ Sibel Paşaoğlu, a.g.t., s. 73.

¹⁹⁰ Çevrimiçi: <http://www.jrf.org/edu/faqs.html>, erişim: 22.11.2008.

¹⁹¹ Yasemin Arıkan, a.g.t., s. 57.

¹⁹² Heiler, **Prayer**, s. 5.

1.3.1.3. Övgü ve Yüceltme Duası

Övgü ve yüceltme duası, kulun Tanrı'nın şeref, azamet ve ululuğunun bilincinde olarak, bunu Tanrı'ya ifade ettiği dua türüdür. Hamd, tesbih, tehlil gibi Allah'ın yüceliğini ifade eden dualar; bazen sırf Allah'a yakınlığı, onunla irtibatı ve onun rızasını amaçlayan bir sevgi ve saygıyı sunmaktan ibaretken, bazen de bunlara, uhrevi veya dünyevi isteklerin kabulünü kolaylaştıracak birer mukaddime olarak başvurulur.¹⁹³ Bu dua türü, kimi kaynaklarda yapısından ötürü tapınma (adoration) duası olarak da anılmaktadır.¹⁹⁴ Övgü duası insanlar tarafından yine Tanrı'ya övgü içeren şükür duasıyla aynı görülebilmektedir. Ancak arada fark bulunmaktadır. Şükür duasında Tanrı onun verdiği iyi şey için övülür. Övgü duasında ise Tanrı, Tanrı olduğu için övülür. Tanrı'dan gelecek iyilik bu dua esnasında göz önünde bulundurulmaz.¹⁹⁵ Herhangi bir dış etkenin baskısından kaynaklanmayıp doğrudan kişinin kulluk idrakinin bir neticesi olarak yapılması sebebiyle, tıpkı başkası için dua ve şükür duasında olduğu gibi, iç kaynaklı/iç güdümlü bir dua türü olarak değerlendirilmektedir.¹⁹⁶ Övgü duasının karşılık beklemezsizin yapılma konusunda dolayısıyla iç güdümsellikte diğer duaların önüne geçtiği düşünülmektedir. Zira istek duasında ve af/tövbe duasında belli bir karşılık beklentisi söz konusudur. Şükür duasında ise Tanrı'nın bir iyiliğine karşılık bir şükretme vardır.¹⁹⁷ İslam tarihinde iyilik karşılığı olmaksızın şükreden kimselere rastlanmaktadır. Ancak bu şekildeki duayı da şükür duasından ziyade, övgü ve yüceltme duası olarak kabul etmek daha doğru görünmektedir.

¹⁹³ Selahaddin Parlador, "Dua", **DİA**, C. IX, s.534.

¹⁹⁴ Anne-Merie Kiehne, a.g.t., s. 8-9.; Donald W. Mitchell, "A Christian Response to Buddhist Reflections on Prayer", **Buddhist-Christian Studies**, nr.: 22. (2002), s. 102; ayrıca bkz.: Deborah J. Monroe, "Prayers of Adoration, Confession, Thanksgiving and Supplication", Kuzey Texas University, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, USA, 2004; ayrıca bkz.: Joseph LeFarn Tumpkin, "Effectual Prayer: A Vital Key to Effective Christian Life and Ministry", Oral Robert University, Yayınlanmamış Doktora Tezi, USA, 1992, s. 44.; ayrıca bkz.: E. James Baesler, "Prayer and Relationship with God II: Replication and Extension of the Relational Prayer Model", **Review of Religious Research**, September, 2002 vol.: 44, nr.: 1. s. 58.; ayrıca bkz.: Ahmet Albayrak, a.g.m., s. 198.

¹⁹⁵ Merold Westphal, a.g.m., s. 14.

¹⁹⁶ Ahmet Albayrak, a.g.m., s. 198.

¹⁹⁷ Merold Westphal, a.g.m., s. 14.

İslam'da övgü ve yüceltme duası önemli bir yere sahiptir. Öyle ki, Kur'an'da sadece insanların değil tüm kâinatın O'nu yücelttiği belirtilir.¹⁹⁸ Öte yandan Kur'an'ın ilk suresi olan Fatıha'nın ilk ayeti, övgünün âlemlerin Rabbi olan Allah için olduğunu ifade eder. Yine Kur'an'da, Yaraticının kâinatta yarattığı mükemmel düzeni düşünen müminlerin O'nu övdüğü ve yücelttiği ifade edilmekte,¹⁹⁹ şekil bakımından da örnek nitelikte övgü ve yüceltme duaları bulunmaktadır.²⁰⁰

Yahya b. Muaz'ın (ö: 872) duası İslam geleneğinde var olan övgü ve yüceltme dualarının güzel örneklerinden biridir: *“İlahî! Kalbimdeki en tatlı ihsan senden ümitli olmamdır, dilimdeki en zevkli söz seni övmemdir, en sevimli zaman parçası, içinde dâdârını temaşa edeceğim andır.”*²⁰¹

Yahudi-Hıristiyan geleneğinde de çok sayıda övgü ve yüceltme duası örneği bulunmaktadır.²⁰² Kutsal Kitap'ta Tanrı'yı bilenlerin; dışarıdan bakıldığında içinde buldukları durum son derece vahim olsa da Tanrı'yı yücelttikleri,²⁰³ dualarına hamd ile başladıkları²⁰⁴ belirtilmekte, kâinattaki bütün varlıkların Tanrı'ya övgülerde bulunması vurgulu bir şekilde öğütlenmektedir.²⁰⁵ Kutsal Kitap'ta şekil olarak örnek teşkil edebilecek çok sayıda övgü ve yüceltme duası bulunmaktadır.

¹⁹⁸ Zuhruf 13: *“Yedi gök, yer ve bunlarda bulunanlar O'nu tesbih eder, O'nu överek yüceltmeyen hiçbir şey yoktur; fakat siz onların tesbihini anlamazsınız.”*

¹⁹⁹ Al-i İmran 3/190-191: *“Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelip gidişinde selim akıl sahipleri için deliller vardır... Onlar (müminler) göklerin ve yerin yaratılışı üzerinde tefekkür ederler ve şöyle derler: Rabbimiz sen bunları boşa yaratmadın; sen münezzehsin...”*

²⁰⁰ Zuhruf 43/13: *“Çocuk edinmeyen, hakimiyette ortağı bulunmayan, âcizlikten ötürü bir dosta da ihtiyacı olmayan Allah'a hamdederim” de ve tekbir getirerek O'nun şanını yücelt!”; İsrâ 17/111: “Böylece onların sırtına binip üzerlerine yerleşince, Rabbinizin nimetini anarak: Bunu bizim hizmetimize vereni tesbih ve takdis ederiz, yoksa biz bunlara güç yetiremezdik, diyesiniz.”*

²⁰¹ Kuşeyri Risalesi: s. 224.

²⁰² Romalılar: 11/33: *“Tanrının zenginliği ne büyük, bilgeliği ve bilgisi ne derindir!”*; Romalılar: 11/36: *Her şeyin kaynağı O'dur; her şey O'nun aracılığıyla ve O'nun için var oldu. Sonsuza dek O'na yücelik olsun. Amin”*; 1. Timoteos: 1/17: *Onur ve yücelik sonsuzlara dek bütün çağların Kralı, ölümsüz ve görünmez tek Tanrı'nın olsun! Amin.”*

²⁰³ Romalılar: 1/20, 21 (Hz. İbrahim çok yaşlı olduğu halde kendisine verilen evlat sözüne Tanrı'ya olan inanç ve güveninden dolayı ümitsizliğe kapılmaması ve daima Onu övmesi örneğinde olduğu gibi.

²⁰⁴ Daniel: 6/10: Daniel Peygamber'in ondan ve dininden hoşlanmayan kimselerin kraldan onun ve dininin aleyhine yasa çıkarmasını istemesi ve kralın da bu yasa'yı çıkarması üzerine odasına çekilip onlar aleyhine dua ettiği ve bu duaya Tanrı'ya yönelik övgü ve yüceltme ifadeleriyle başladığı anlatılmaktadır.

²⁰⁵ Mezmurlar: 148, 149.

1.3.1.4. Tövbe, Af ve Günah Çıkarma Duası

Her dinin, mensuplarından riayet etmelerini istediği kendine ait kuralları bulunmaktadır. İnsanlar bu kurallara riayet etmedikleri takdirde günaha girmiş olurlar ve varsa o dinin belirlediği bir cezaya mahkûm edilirler. Yine her dinin işlenen günahlardan pişmanlık duyma, tövbe etme ve bağışlanma dileme gibi özür mahiyetinde uygulamaları söz konusudur. Genel olarak, kul yaptığı günahın farkına varır, pişmanlık duyar, tövbe eder,²⁰⁶ bir daha yapmayacağına dair Tanrı'ya söz verir ve günahlarını bağışlamasını Tanrı'dan talep eder. Bunu yapmanın yolu da Tanrı'ya duadan geçer. Öte yandan bu dua, kulluk bilincinden beslenen bir dini davranış olması sebebiyle de iç kaynaklı dua türleri arasında zikredilmektedir.²⁰⁷

Kulun kendisinin ön planda olduğu dualara sübjektif, Tanrı'nın ön planda olduğu dualara ise objektif dua diyen W. H. Clark'a göre, tövbe ve günah itirafı duası, her ne kadar içerisinde Tanrı'ya yönelme bulunması sebebiyle objektif bir dua türü olsa da, kişinin kendi iç gerilimini azaltmayı amaçlaması sebebiyle sübjektif bir yöne de sahiptir.²⁰⁸ Bir başka ifadeyle, tövbe ve günah itirafı duasında Tanrı'dan bir talepte (günahların bağışlanması) bulunulmakla birlikte, kişinin hata ve günahlarını dile getirerek kendisine sıkıntı veren, içten içe onu bunaltan bir baskı unsurundan da kurtulma ve rahatlama söz konusudur. Kişi, daha Tanrı'nın cevabının ne olduğunu bilmeden, içsel bir huzur ve rahatlama hisseder.

Tövbe ve günah itirafı duası, dinden çokça uzaklaşmış insanların bile yararlı göreceği bir dua türüdür. Kişi bu duayla, Tanrı'ya; hata yaptığını, pişman olduğunu ve kusurunu düzeltmek istediğini belirtir. Herkes hata yapar, bu hatalar ne kadar yıkıcı ise bunları itiraf edip pişmanlık duyma da o derece yüceltici. Ayrıca bu bir dürüstlük ve tevazudur.²⁰⁹

İslam, insanların günahlarından dolayı tövbe etmelerini ve bağışlanma dilemelerini istemektedir.²¹⁰ Kur'an²¹¹ ve Hz. Peygamber'in sözleri²¹² incelendiğinde

²⁰⁶ Mehmet Katar, **Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam'da Tövbe**, s. 7.

²⁰⁷ Ahmet Albayrak, a.g.m., s. 196.

²⁰⁸ Walter Houston Clark, **The Psychology of Religion**, s. 314.

²⁰⁹ Amanda Udis – Kessler, "A Loving Meditation on Various Forms of Prayer" çevrimiçi: <http://www.whosoever.org/v3i3/heartwork.html>, 29.08.2008.

²¹⁰ Müminun, 118: "... Rabbim bağışla ve merhamet et, Sen merhamet edenlerin en hayırlısısın."

bu şekilde çok sayıda duaya rastlamak mümkündür. Hz. İbrahim'in kendisi, anne-babası ve tüm inananlar için Allah'tan bağışlanma dileğini ifade ettiği dua,²¹³ Hz. Musa'nın kendisi ve kardeşi için ettiği dua²¹⁴ Kur'an'daki bu türden dualara iyi birer örnek niteliğindedir.

Hıristiyanlar, Tanrı'dan bağışlanma dilemek üzere bilhassa Kutsal Kitap'tan alınan ifadeleri kullanırlar. Bunlardan bir tanesi "Rabbin Duası" içerisinde yer alan, "*Bize karşı suç işleyenleri bağışladığımız gibi, Sen de bizim suçlarımızı bağışla*"²¹⁵ sözleridir. Yine, Kutsal Kitapta Hz. Yahya'nın insanları tövbeye çağırdığında bahsedilmektedir.²¹⁶ Öte yandan, Hıristiyanlığın lider şahsiyetlerinden Luther, "*Sana yalvarıyorum, ruhumun ihtiyaçlarına karşı merhametli ol, bana merhamet et ve günahımı bağışla*"²¹⁷ şeklinde dua etmektedir.

Tıpkı Müslümanların yaptığı gibi Hıristiyanlar da günahlarını Tanrı'ya itiraf ederek tövbe ederler. Kitab-ı Mukaddes'te yer alan Hz. Eyyub'un yaptığı günah itirafı²¹⁸ bu kabilden bir duadır. Hıristiyanlıkta, İslam'da bulunmayan "günah çıkarma" uygulaması söz konusudur. Onlar, Müslümanlar gibi, günah işledikten sonra pişman olmaları halinde Tanrı'nın onları bağışlayacağına inanırlar. Ancak, Müslümanlardan farklı olarak günah çıkarma ayinine başvururlar. Bu ayinde bir papaza gelir ve işledikleri günahı anlatırlar. Meşruiyetini İncil'in Yuhanna²¹⁹ ve

²¹¹ Araf 7/23: "*Rabbimiz, biz kendimize zulmettik, eğer bizi bağışlamaz ve bize merhamet etmez isen, hüsrana uğrayanlardan oluruz*"

²¹² Sahih-i Buhari, Muhtasar-ı Tecrîd-i Sarih, Dua Bölümü, çev: Abdullah Feyzi Kocaer, Konya, Hüner Yay., 2008, Hadis no: 2082, s. 780: "*Allah'ım! İşlerimde hatalarımı, bilgisizliğimi, israflımı ve benden daha iyi bildiğin tüm günahlarımı bağışla. Allah'ım şaka olarak yaptığımı, ciddi olarak yaptığımı, hatalarımı, bilerek kasıtlı olarak yaptığımı bağışla, bunların hepsi bende vardır, itiraf ediyorum.*"

²¹³ İbrahim 14/41

²¹⁴ Araf 7/15: "*Ey Rabbim! Beni ve kardeşimi bağışla! Bizi rahmetinin içine al. Sen merhametlilerin en merhametlisisin*"

²¹⁵ Matta: 6/12

²¹⁶ "*O da Şeria ırmağı'nın çevresindeki bütün bölgeyi dolaşarak insanları, günahlarının bağışlanması için tövbe edip vaftiz olmaya çağırırdı.*" Matta: 3/3.

²¹⁷ Heiler, **Prayer**, s. 244.

²¹⁸ Eyüp: 42/3-6: "*...Kuşkusuz anlamadığım şeyleri konuştum, beni aşan şaşılasi işleri... bu yüzden kendimi hor görüyor, toz ve kül içinde tövbe ediyorum.*"

²¹⁹ Yuhanna:20/23: "*Kimin günahlarını bağışlarsanız onlar bağışlanmış olur ve kimlerinkini alıkoyarsanız alı konmuş olur.*"

Daniel²²⁰ kitaplarındaki bazı ifadelere dayandırdıkları²²¹ günah çıkarma işi için, günahı kaldırmaya yetkili kabul ettikleri kiliseye gelirler.²²²

Benzer uygulamalar Yahudilikte de yer almaktadır. Mabet dönemindeki tövbe ayinlerinin ifasında aracı olarak başrahibin oldukça önemli bir rolü vardı. Başrahip, Mabetteki mezbahada af vasıtası olarak görülen kurbanları sunardı. Yahudilerin, tövbeyi bir kefarete olarak algıladığı bu dönemde, kurban ve kurbanın sunulduğu mekan olan Mabetin de tövbede önemli bir fonksiyonu vardı. Mabet yıkılınca kurbanla kefarete etme imkanı da ortadan kalkmış ve bu anlayış terk edilmiştir. Bunun yerine tövbeye ve duaya verilen önem artmıştır.²²³

Tövbe ve pişmanlık duası, özel bir şekliyle Hititlerde de bulunmaktadır. Halka göre oldukça seçkin bir yeri olan krallar, tanrıların karşısında efendileri önündeki hizmetkârlar gibidir. Bir hataları olursa yapacakları dua, bir şeyi talep ettikleri istek duası değil, özür dileme ve af duasıdır.²²⁴

1.3.2. YAPILIŞ ÜSLUBUNA GÖRE DUA TÜRLERİ

Dua, içeriği açısından tasnif edildiği gibi yapılaş üslubu açısından da bir tasnife tabi tutulabilir. Dua üslubundan kastedilen şey dua esnasında dua eden kişinin jest, mimik ve hareketleri değil, dua ettiği esnada tercih ettiği yöntem ve tarzıdır. Bu anlamda dua tasnifinde kişinin kendi kelimeleriyle mi yoksa bilinen kalıplarla mı dua ettiği, sözle mi yoksa sadece düşünceyle mi dua ettiği vs. dikkate alınmıştır. Burada üzerinde durulması gereken durum, üslubu bakımından yapılan tasnife dahil olan dualar ile içerik bakımından yapılan tasnife dahil olan dualar birbirinden tamamen farklı değil, birbirine geçişiktir. Mesela, yapılaş üslubu açısından bireysel ya da törenselle olarak sınıflandırılan dualar aynı zamanda istek içermesi sebebiyle istek duası, şükür içermesi sebebiyle de şükür duası olarak da düşünülebilir.

²²⁰ Daniel 9/4: “RAB Tanrım’a dua edip günahlarımızı itiraf ettim. Şöyle dedim: Ya Rab, kendisini sevenlerle, buyruklarına uyanlarla yaptığı antlaşmaya bağlı kalan yüce ve görkemli Tanrı!”

²²¹ Ekrem Sarıkçıoğlu, **Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi**, s. 336.

²²² Şinasi Gündüz, **Din ve İnanç Sözlüğü**, s. 115.

²²³ Mehmet Katar, **Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam’da Tövbe**, s. 8.

²²⁴ Yasemin Arıkan, a.g.t., s. 30.

1.3.2.1. Özgün Dua ve Kalıplı (Formel) Dua

Kalıplı dualar, genellikle o dinin kutsal kitaplarında yer alan ifadeler ya da dinlerin ileri gelen şahsiyetlerinden duyulan, genellikle incelikle seçilmiş, sanatsal yönü de bulunan, din mensuplarınca umumiyetle ezbere bilinen dualardır. Müslümanlar bireysel ya da toplu dualarında sıklıkla Kur'an'da geçen duaları okurlar. “*Rabbimiz! Bize eşlerimizden ve nesillerimizden göz aydınlığı olacak salih insanlar ihsan et. Bizi iyilere önder kıl.*”²²⁵, “*Rabbim! Göğsümü aç, işimi kolaylaştır, dilimden düğümü çöz ki söyleyeceklerimi anlasınlar*”²²⁶ ve “*Rabbim! Beni ve soyumdan gelen salih kimseleri namazını dosdoğru kılanlardan eyle. Rabbimiz! Duamı kabul eyle, Rabbimiz herkesin hesaba çekileceği günde, beni, ana-babamı ve bütün müminleri affet*”²²⁷ gibi dualar Kur'an'da yer alan ve Müslümanlar tarafından sık sık okunan dualardan sadece bir kaçıdır.

Hz. Peygamber'in günlük hayatın çeşitli işleri için yaptığı yüzlerce dua, dua kitaplarında yer almakta ve ilgili zamanlarda Müslümanlar tarafından okunmaktadır. Ezan duası, nikah duası, hutbe duaları, cenaze duası, sefer duası, şifa için dua, korku anında dua, tövbe ve istiğfar duası gibi dualar Hz. Peygamber'den öğrenilen dualardan bazılarıdır. Bunun yanı sıra, çeşitli dua kitaplarında İslam dininin ileri gelen şahsiyetleri tarafından formüle edilen dualar, Müslümanlar tarafından bireysel dualarında da cemaat halinde yaptıkları törensel dualarında da çokça okunmaktadır.

Kalıplı dualar Yahudi ve Hıristiyan geleneğinde daha önce değinildiği gibi, daha çok Mezmurlara dayanmaktadır. Kutsal Kitab'ın bu bölümünde çeşitli vesilelerle okunan dualar bulunmaktadır. Mezmurlar dışından da kalıplaşmış duaların okunması Hıristiyan dünyasında sıkça karşılaşılan bir durumdur. Mesela, “Göklerdeki Babamız”, “Selam sana”, “Babaya, Oğul'a ve Kutsal Ruh'a şan ve şeref olsun”, “Allah'ın Meleği” diye isimlendirilen dualar bulunmaktadır.²²⁸

Tarihte dua kalıplarına büyük önem atfeden topluluklardan söz edilmektedir. Mesela, bunlardan biri olan Romalılar, dua nasıl bildirilmişse o şekilde okumak için

²²⁵ Furkan 25/74

²²⁶ Taha 20/25-28

²²⁷ İbrahim 14/40-41

²²⁸ Heiler, **Prayer**, s. 66-68.

gayret göstermişler ve kelimelerin yerlerini değiştirmeden okumaya çalışmışlardır. Zira onlarda duayı yanlış okumanın o duayı ve tüm ritüeli geçersiz kılacağına inanılmaktaydı. Hatta Roma imparatorluğu zamanında Latince okunan dualar rahipler tarafından bile anlaşılmaksızın okunmaktaydı.²²⁹

Kalıplı dualarda dikkat çeken bir diğer unsur, zaman zaman müzik eşliğinde okunmasıdır. Duaların musikiyle okunması pek çok dinde rastlanılan bir uygulamadır. Bantu ve Nergillo kabileleri mensupları duaların bir kısmını düz bir şekilde okuyup, bir kısmını nağmeli okurlardı.²³⁰

Yapılan araştırmalar da, günümüzde insanların kalıplı dua metinlerini dualarında kullandıklarını göstermektedir. Mesela, Poloma ve Pendleton'un 1987'de yaptıkları araştırmada insanların %88'inin Tanrı'ya dua ettiği ve bunlardan %22'sinin zaman zaman dua kitapları okuduğu, %50'sinin ezberledikleri duaları okudukları, %19'unun ise hem ezberledikleri duaları hem de dua kitaplarını okudukları tespit edilmiştir.²³¹ Belli bir istatistiksel çalışmadan söz edememekle birlikte, ülkemizde insanların "cevşen", "evrad" gibi isimlerle anılan ve günlük okunması gereken duaları içeren dua kitaplarını, gün içerisinde belli zamanlarda yahut fırsat buldukça okudukları, yukarıda zikredilen duaları da bilhassa dini konuşma ve etkinlikler sırasında sıklıkla okudukları bilinmektedir.

Luther (ö: 1546), ve Bunyan (ö: 1688) gibi dini şahsiyetlerin, hatta bazen Hz. İsa'nın kendisinin Kutsal Kitap'ta yer alan ifadeleri kullanarak dua ettiği aktarılmaktadır. Nitekim Hz. İsa, armıha gerildiğinde kendisinin söyleyecek bir şeyi kalmayınca Mezmurlar'dan birinde bulunan ifadeleri kullanarak dua ettiği belirtilmektedir. Luther, "*Kişi şayet dua gereksinimi duyduğunda kendiliğinden ifadeler dökülmüyorsa, bırakın Rabbin Duasından alıntılar yapsın. İbadet ruhunu bu ve benzeri dualarla canlandırın*" demektedir. Belirli kalıpların kullanıldığı duaların, içten doğaçlama olarak gelen özgün duaya bir giriş veya geçiş aşaması kabul edildiğinden, hafife alınmaması gerektiği ifade edilmektedir.²³² Özgün dua ise,

²²⁹ Heiler, **a.g.e.**, s. 66-68.

²³⁰ Heiler, **a.g.e.**, s. 69.

²³¹ K. A. Choi, a.g.t., s. 27.

²³² Heiler, **Prayer**, s. 236-237.

kişinin ruhunun derinliklerinden gelen bir iştıyakla, herhangi bir dış etkenin baskısı olmaksızın kalıp, düzen, şekil ve zaman kaygısı olmadan yaptığı duadır. Bu duayı yapan kişi, önceden öğrendiği ya da alışkanlık haline getirdiği kelime ve cümlelerle değil, o anda içinden nasıl geliyorsa o şekilde dua eder. Bazen bu tür dua için söz bile gerekli değildir. Bireysel özgün duanın genellikle iç kaynaklı dindarlığa ait bir eylem olduğu bu nedenle de iç kaynaklı bir dua türü olduğu ifade edilmektedir.²³³ Asıl olanın da kalıplardan uzak, hatta kelimelerin kullanılmadığı dualar olduğu düşünülmektedir. Luther, “*Ne kadar az söz, o kadar iyi dua, ne kadar çok söz o kadar kötü dua*” ifadesiyle bu duruma işaret etmektedir. Kişi az kelime kullanmalıdır, ama kullandığı kelimeyi büyük bir samimiyet ve ateşle kullanmalıdır.²³⁴

Özgün bireysel dua sessiz yapılabildiği gibi, sesli de yapılabilir; dua esnasındaki jestler de duanın özgünlüğüne zarar vermeyebilir. Bazen kişi topluluk içinde, yüksek sesle, ama içinden geldiği gibi, hiçbir dua kalıbına başvurmadan özgün bir dua yapabilir. Bir Yahudi şöyle söyler: “Kişi ıslıkla da dua edebilir, ama o esnada kalbi göğsünün içinde haykırır.” Kimi zaman kişi içinden geldiği gibi dua ettiği halde sesini yükseltebilir. Nitekim Hz. İsa’nın çarmıhta, “*Eli Eli Lama Sabachtani*” (Allah’ım beni neden terk ettin) diye yüksek sesle haykırdığı aktarılmaktadır. Yine, Luther geceleyin pencerenin önünde sesli bir şekilde dua etmeyi alışkanlık haline getirmişti.²³⁵

İlkel toplumlarda derin coşku ve arzuların kaynaklanan dua, kalplerinin özgür dışa vurumu, psişik uyarımın doğrudan bir ifadesidir. Bu nedenle duanın dili tamamen özgür, gayri resmi, önceden tasarlanmamış ve irticalidir. Dua eden kişi kelimelerini başkalarından almaz, kelimeler ona tabii bir şekilde gelir. Kişi kelimeleri, o anki duruma göre içinden geldiği gibi, kalpten söyler. Bugün Pigme ve benzeri ilkel kabilelerde bu hususiyetteki dualar görülmektedir.²³⁶

²³³ Ahmet Albayrak, a.g.m., s. 195-196.

²³⁴ Heiler, **a.g.e.**, s. 236-237.

²³⁵ Heiler, **Prayer**, s. 238.

²³⁶ Heiler, **a.g.e.**, s. 9.

1.3.2.2. Törenselle Dua ve Bireysel Dua

Törenselle dua ile anlatılmak istenen, belli münasebetlerle toplanan insanların genellikle gruba törende öncülük eden bir din görevlisinin kimi zaman kalıplı kimi zaman da özgün dualar okuması suretiyle yapılan dualardır.

İslam dininde törenselle ve bireysel duaların her ikisinin de önemi bulunmaktadır. Hz. Peygamber topluluk içinde dua etmiştir. İnsanları organize ederek belli yerlerde toplanılarak yapılan yağmur dualarının bu kapsama dahil olduğu söylenebilir. Öte yandan Hz. Peygamber'in başkalarının duymayacağı şekilde bireysel dualar ettiği, insanlara bireysel olarak hangi duaları edecekleri konusunda tavsiyede bulunduğu da bilinen bir gerçektir. Hz. Peygamber'in bir yönüyle dua anlamı taşıyan namazların cemaat halinde bir arada kılınması üzerine yaptığı kuvvetli vurgudan törenselle duanın daha fazla önemsendiğini anlamak mümkün olmakla birlikte, onun günlük hayatta bireysel olarak yaptığı duaların çokluğu ikincisinin de önem taşıdığını göstergesidir.

Hıristiyanlıkta sadece papaz veya papaz gibi işlevi olan kral ya da resmi görevli tarafından ezberden okunan törenselle duaya²³⁷ kişi, özel bir kişi olarak değil, Rabbin kilisesinin bir üyesi olarak katılır. Dinsel tören dualarına genellikle Kilise'nin "resmi" duası denir. Bireysel duaların aksine bu dualarda bir düzen söz konusudur. Dinsel tören duaları, Hıristiyanlıkta bireysel dualardan üstün olarak görülür. Bu üstünlük, bu duanın Mesih İsa'nın ve onun gizemli vücudunun, yani Kilise'nin, dualarını ve etkinliklerini oluşturuyor olmasından ileri gelmektedir. Bundan da anlaşılacağı üzere, her dinsel tören, Rab İsa Mesih'in ve onun gizemli vücudu olan Kilise'nin eylemidir.²³⁸

Hıristiyanlıkta bireysel dua da tavsiye edilmektedir. İncil'de Hz. İsa'nın dağdaki vaazında bu tür duayı övdüğü belirtilmektedir.²³⁹ Bu dua için belirli kalıplar yoktur. İslam'da olduğu gibi, herhangi bir yer ve herhangi bir duruşta bu dua gerçekleştirilebilir. Duanın sesli ya da düşünselle olması konusunda zorunluluk yoktur.

²³⁷ Heiler, a.g.e., s. 70.

²³⁸ Hıristiyan İnanç; Kutsal Kitaplara, Kilise Babaları ve Belgelerine Göre Açıklanan Hıristiyan Gerçekleri, s. 285.

²³⁹ Matta: 6/ 6: "...dua edecekğiniz zaman odanıza girip kapıyı örtün ve gizlide olan pederinize dua edin. Gizlilik içinde yapılanı gören Pederiniz sizi de ödüllendirecektir."

Gün boyunca kesin olarak belirlenmiş dua saatleri de yoktur. Nasıl dua edeceğini saptamak ve Tanrı ile konuşurken kendi kendine olmak konusunda kişi tam anlamıyla özgürdür.²⁴⁰

Din psikologlarınca törensel duanın bireysel duadan daha önemli görülmesinin söz konusu olmadığını belirtmek gerekir. Nitekim Friedrich Heiler, duanın törensel ortamda bireysel ortamdaki ruhunu kaybettiğini ileri sürmektedir. Ona göre, aslında dua, insanın Tanrı'yla doğrudan bir birliği, arkadaşlığı ve alış-veriştir. Fakat bir tören kalıbına döküldüğünde Tanrı'nın dua mekânında hazır bulunuşu ve O'nunla olan doğrudan irtibat hissi kaybolma tehlikesiyle karşı karşıya kalır. Yüksek uyanıklık hali etkin durumda değilse hayati öneme sahip olan ilgi de ortadan kalkar. Dualar ya seremoni katılığında ve bürokrasi donukluğunda olur yahut da tamamen mekanik bir tarzda ağızda gevelenen bir şey haline gelir. Törende duayı yapan kişi, hata yapmadan okumaya, eksik bırakmamaya ve doğru vurgular yapmaya konsantre olur. Öte yandan, dinleyiciler de duaya papaz kadar da dikkat etmezler, çocuklar eğlence peşindeyken, yetişkinlerin zihinleri de başka şeylerle meşguldür.²⁴¹

Heiler'in bu düşüncesinde haklı taraflar bulunmakla birlikte, kimi zaman topluluk halinde yapılan dualarda da ileri bir şuur seviyesine ulaşılabileceği yadsınamaz. Dua esnasında ortaya çıkan aynı inanca mensup kişilerin teşkil ettiği bir cemaat olma algısı ve birlik ruhu, duanın daha verimli olmasını sağlayabilir. Mesela, duayı yapan din görevlisinin topluluğa geçirebildiği samimiyet hissi, etkili jest ve mimikler kimi zaman kişiyi özgün duadan daha zengin bir ruh haline ulaştırabilir. Ayrıca topluluk halinde yapılan dualarda, duaya katılan herhangi bir kimsenin hürmetine cemaatin tamamının duasının kabul edilebileceği düşüncesiyle bu şekilde yapılan duaların tavsiye edilmesi söz konusudur. Din psikologu Argyle de, törensel dualarda kaybedilen doğallığın bilinen ve kutsal ifadelerin verdiği coşku sayesinde telafi edilebileceğini düşünmektedir.²⁴²

²⁴⁰ **Hıristiyan İnanç; Kutsal Kitaplara, Kilise Babaları ve Belgelerine Göre Açıklanan Hıristiyan Gerçekleri**, s. 191.

²⁴¹ Heiler, **Prayer**, s. 71.

²⁴² Michael Argyle, **Psychology and Religion, An Introduction**, s. 122.

1.3.2.3. Düşünsel Dualar

Düşünsel dualar, genellikle ses ve hareketten uzak bir şekilde yalnızca kalp ve zihnin iş başında olduğu meditasyon, derin düşünme²⁴³ (contemplative), içe yönelme (centering) gibi isimlerle anılan dualardır. Bu dualar birbiriyle çok fazla benzerlik göstermekte, kimi zaman birbiriyle aynı anlamda kullanılmaktadır.²⁴⁴

Düşünsel dualar denildiğinde, akla ilk gelen ve en yaygın olan uygulama meditasyondur. Başka türlü telakkileri söz konusu olmakla birlikte, işlevi açısından bakıldığında bazı dinlerde meditasyon bir dua türü olarak kabul edilmektedir. Meditasyon, uygulanma sıklığı bakımından diğer dua türlerine göre daha geri planda görünmekte ise de, dua eden kişi üzerinde en güçlü etki yaratan tür olarak görülmektedir.²⁴⁵ Daha çok Budizm, Hinduizm ve Taoizm gibi doğu dinlerinde görülen meditasyon uygulaması, Hıristiyanlar arasında ve Yahudilerin Kabbala akımı içerisinde farklı versiyonlarıyla da olsa revaç bulmuş bir dua türüdür. Esasen Hinduizm ve Budizm’de meditasyonun en büyük vurgusu, her nesne ve olayın birlik ve karşılıklı ilişki halinde olduğunun şuurunda olmak ise de, işlev açısından Batının dua uygulamasına denk bir tecrübedir.²⁴⁶

Şekil açısından bakıldığında, çeşitli meditasyon uygulamalarının bulunduğundan söz edilebilir. Minder benzeri bir platformda, bağdaş kurularak, parmaklar çeşitli şekillerde birbirleriyle birleştirilerek, eller diz veya bacaklar üzerine konularak oluşturulan şekil, en yaygın ve en bilinen meditasyon pozisyonudur. Bununla birlikte, bir sandalyeye oturarak, ayakta durarak, eğilerek, yürüyerek vb. pozisyonlarda da meditasyon yapılabilir. Dahası başka bir işle meşgulken, düşünme ve belli sözleri tekrarlama şeklinde de meditasyon yapılabilir.²⁴⁷

²⁴³ “Derin düşünme” yerine “Düşünsel izleme” ibaresi veya “tefekkür” kelimesi de kullanılabilir. Ancak biz tezimizde birincisini tercih ettik.

²⁴⁴ Ann Moir- Bussy, “Contemplative Prayer”, **Encyclopedia of Psychology of Religion**, eds, David A. Leeming, Kathryn Madden, Stanton Marlan, USA, Spring Science + Business Media, 2010, s. 178; ayrıca bkz.: Teresa A. Blythe, **50 Ways to Pray**, Nashville, Abingdon Press, 2006, s. 23-25.

²⁴⁵ Michael Argyle, **a.g.e.**, s. 122.

²⁴⁶ Ann Moir- Bussy, “Contemplative Prayer”, **Encyclopedia of Psychology of Religion**, David A. Leeming, Kathryn Madden, Stanton Marlan eds., USA, Spring Science + Business Media, 2010, s. 178.

²⁴⁷ Trish O’Sullivan, “Meditation” **Encyclopedia of Psychology of Religion**, David A. Leeming, Kathryn Madden, Stanton Marlan eds., USA, Spring Science + Business Media, 2010, s. 557.

Manevi yaşama başlayanların özellikle özendirildiği meditasyon, Hıristiyan dünyasında yüzyıllardır geliştirilen çeşitli yöntem ve tekniklerle uygulanmaktadır. Meditasyonda hazırlık, dua ve sonuç safhaları vardır. Hazırlık sessiz kalmak, Kutsal Kitap'tan ya da başka maneviyat kitaplarından seçilmiş metinler okumak, Tanrı'nın huzurunda olduğunu düşünmek ve iyi bir meditasyon için Tanrı'dan yardım dilemek vb. işlemler olur. Sonra uygun bir hatıraya geçildiğinde Kutsal Kitap nazik bir şekilde bir kenara bırakılır, kişi sessiz bir şekilde dua eder. Aklından cümleler de kurabilir veya basit bir şekilde, Hıristiyan'ın Tanrı'nın sevgisi olarak nitelendireceği şeyin tadını çıkarır. Meditasyon yapan kişi aklını, hayal gücünü ve tüm duygularını Tanrı'ya yönlendirir, böylelikle, imanını ve manevi konulardaki anlayışını artırmayı amaçlar. Meditasyonun büyük kısmı Mesih İsa'nın kurtarıcı gizlerinin ve mesajının düşünülmesine ayrılır. Meditasyonun sonucu ise Tanrı, Meryem Ana ya da herhangi bir azizle teklifsiz bir diyalogu içerebilir.²⁴⁸ Esasında Tanrı'nın hazır bulunuşu meditasyonda hedeflenen tecrübelerden biridir.²⁴⁹

Doğudaki meditasyon uygulamalarının kökleri büyük ölçüde Hindistan'a dayanmaktadır. Kutsal Aum (Om) kelimesinin tekrar edilmesiyle yapılan meditasyon klasik bir Hindu uygulamasıdır. Hinduizm'de meditasyon yoğun düşünsel ibadetle zihnin arındırılması olarak görülür. Meditasyon sayesinde, bireysel bilincin külli bilinçle birleştirilmesine, kutsalla bir olunmaya çalışılır. Temel Hint felsefeleri olan Yoga ve Vedanta'da amaç, süjenin ortadan kalkması, Nihai Gerçekliğin hakikatinin şuuruna varmaktır.²⁵⁰ Budist ve Taoist geleneklerde kişinin bu uygulama esnasında, düşüncelerinin ve fiillerinin tam olarak farkında olmak suretiyle içsel yaşama kendisini açması amaçlanır. Böylelikle kişi hem başkalarıyla hem de evrenle olan ilişkisinin farkında olacaktır.²⁵¹ Buda'nın, nirvana ve aydınlamaya meditasyonla ulaştığı belirtilmektedir.²⁵² Ruh ile beden birbiriyle sıkı sıkıya ilişkili olduğunu düşünen Taoistler, meditasyonu hem beden sağlıkları hem de ruhsal aydınlanma için

²⁴⁸ **Hıristiyan İnanıcı; Kutsal Kitaplara, Kilise Babaları ve Belgelerine Göre Açıklanan Hıristiyan Gerçekleri**, s. 280-284.

²⁴⁹ Ursula King, "A Response to Reflections on Buddhist and Christian Religious Practices", *Budhist-Christian Studies*, sayı 22, Hawai University Press, USA, 2002, s. 105-112.

²⁵⁰ Trish O'Sullivan, a.g.m., s. 558.

²⁵¹ Bussy, a.g.m. s. 178.

²⁵² Trish O'Sullivan, a.g.m., s. 558.

kullanırlar. Meditasyonda zihnin sükûnetine odaklanmak ve akılla nefesi bir arada tutmak suretiyle aydınlanmaya ulaşmak amaçlanır.²⁵³

Yapılan araştırmalar, Yahudilerin de uzak doğu orijinli bu uygulamayı çokça araştırdığını, hatta yaptığını göstermektedir. Yahudi yazar Aryeh Kaplan'a göre Amerika'da meditasyon, yoga vb. uygulamaları öğreten bazı merkezlerdeki talebelerin %75'ini Yahudiler teşkil etmektedir. Kaplan'a göre Yahudiler kendi dinlerinde meditasyonun bulunduğundan, Yahudiliğin bu anlamda zengin bir din olduğundan haberdar değillerdir.²⁵⁴

Uygulanma sıklığı açısından bakıldığında, uzak doğu kültürlerinde yaygın olarak bulunan meditasyon uygulaması, Batı halkları arasında da oldukça rağbet görmektedir. 1984'te, İngiltere ekseninde tüm Avrupa'da yapılan geniş çaplı bir araştırmaya göre, insanların İrlanda'da %81'i, Kuzey İrlanda'da %73'ü, İngiltere'de %50'si ve Avrupa'nın genelinde %58'i dua ve meditasyon yapmaktadır.²⁵⁵

İslam dünyasında Müslümanlarca yapılan rabita, tefekkür, tezekkür gibi bir takım uygulamaların meditasyona benzediği söylenebilirse de bunların şekil ve işlevi açısından Batıdaki meditasyondan oldukça farklı olduğu, Müslümanların meditasyon fikrine oldukça uzak olduğu açıktır.

Son olarak, günümüzde seküler meditasyon uygulamalarının da giderek yaygınlaştığına işaret etmek gerekir. Modern çağın stres yüklü yaşamında, manevi amaçlar gütmeksizin; konsantrasyon ve performans artırmaya, duygusal ve zihinsel problemleri çözmeye, iyi duygular elde etmeye, fiziksel ve zihinsel olarak rahatlamaya yönelik meditasyon uygulamalarına başvurulmaktadır. Buna paralel olarak meditasyonla sağlık arasındaki ilişkileri konu alan çok sayıda bilimsel araştırmaya imza atılmaktadır. Bu durum ise insanların meditasyona olan ilgilerini daha da artmasına sebep olmaktadır. Ancak, bu şekildeki meditasyonun,

²⁵³ Trish O'Sullivan, a.g.m., s. 559.; Düşünsel duaların alt türleri hakkında geniş bilgi için bkz.: J. M. Nelson, **Psychology, Religion and Spirituality**, USA, Springer Science+Business Media, 2009, s. 457-471.

²⁵⁴ B. T. Walsh, "The Practise of Praying for Others; Eight Examples from Late Twentieth-Century America", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Faculty of California Institute of Integral Studies, California, USA, 1999, s. 353.

²⁵⁵ L. B. Brown, **Human Side of Prayer**, s. 4.

meditasyonu dua bağlamından kopardığı şeklindeki eleştirilerin haklılık payı olduğu da aşıkardır.

1.3.2.4. Takdiri Dua- Tevcihi Dua

Takdiri (non-directive) dua, literatürde, kişinin durumunu Tanrı'ya arzettikten sonra, gerisini Tanrı nasıl isterse öyle yapmasının söylendiği dua türüdür. Bu duada kul Tanrı'dan söz konusu durumla ilgili herhangi bir istekte bulunmayıp, tam bir kulluk bilinci içerisinde Tanrı'nın kararına boyun eğeceğini izhar eder.²⁵⁶ Bu tür duaya pek çok kaynakta Hz. İsa'nın “*Yine de benim değil Senin istediğin olsun*”²⁵⁷ şeklindeki duası örnek olarak gösterilmektedir. İslam'da dua takdiri veya tevcihi olarak sınıflandırılmamaktadır. Bununla birlikte Kur'an'da, başına gelen türlü sıkıntılara rağmen şikayet etmeyerek haline rıza gösteren Hz. Eyyub'un yaptığı dua da takdiri duaya benzemektedir.²⁵⁸ Burada Hz. Eyyub'un, hanımının dua etmesi yönündeki ısrarı sonucunda bu duayı ettiği ve aslında şifayı dilediği ileri sürülebilir. Ancak, Hz. İsa'nın yukarıda alıntılanan ifadesinde de benzer şekilde sıkıntının giderilmesi isteğinin yer aldığı söylenebilir.

Tevcihi (directive) dua ise buraya kadar ele alınan tüm dua türlerinde örneklerine rastlanabilecek, Tanrı'ya arz edilen duruma ilişkin olarak O'ndan belirli bir talepte bulunulduğu duadır. Mesela hasta bir tanıdığa şifa vermesi için Tanrı'ya yapılan dua bu kabildendir.²⁵⁹

1.3.2.5. Samimi Hitap Duası

Samimi hitap duası, batıda son dönemlerin en çok zikredilen beş dua türünden bir tanesi ve yapılan araştırmalara göre en yaygın olanıdır.²⁶⁰ Bu dua türünde kişi, Tanrı'ya içinden geldiği şekilde, kendi kelimeleriyle hitap eder. “*Sevgili Tanrım! Eğer bana bu işi nasip edersen, Sana söz veriyorum daima işe zamanında*

²⁵⁶ J. A. W. Day, a.g.t., s. 3-4; Anne-Merie Kiehne, a.g.t., s. 8-9; Michael Alan Day, “A Study of the Developmental Effects of Additional Intercessory Prayer on Worldview in College Students”, Yayınlanmamış Doktora tezi, Spalding University, USA, 2006, s. 52.

²⁵⁷ Matta:26/39

²⁵⁸ Enbiya 21/83: “*Eyyub'u da (an), Hani Rabbine: 'Başıma bu dert geldi, Sen merhametlilerin en merhametlisinin' diye niyaz etmişti.*”

²⁵⁹ J. A. W. Day, a.g.t., s. 3-4; Anne-Merie Kiehne, a.g.t., s. 8-9; Michael Alan Day, a.g.t., s. 52.

²⁶⁰ Michael Argyle, **Psychology and Religion, An Introduction**, s. 121

*gidip geleceğim*²⁶¹ böyle bir duadır. Samimi hitap duası, daha önce de ifade edildiği gibi, İslam kültüründe bir dua türü olarak isimlendirilmemiştir. Bununla birlikte Hıristiyanların yaptıkları samimi hitap dualarının benzerlerini Müslümanların da yaptıkları görülmektedir.

Mevlana Celaleddin Rumi'nin (ö: 1273), meşhur eseri Mesnevi'de ihtiyar bir şarkıcının hikâyesi anlatılmaktadır. Hikâyeye göre ömrünü dinden uzak bir şekilde geçiren bir adam yaşlandıktan sonra hidayete erer ve Medine'de bir mezarlığın civarında kaba ve hoş olmayan bir sesle şarkılar söylemeye başlar. Adamın Allah'a yaptığı ve Mevlana'nın sadelik ve samimiyetinden dolayı çok hoşuna giden duası, samimi hitap duasına bir örnek teşkil edebilir. Dua şu şekildedir: *“Allah'ım! Bana çok ömür ve mühlet verdin. Hakir bir kişiye karşı lütuflarda bulundun. Yetmiş yıldır isyan edip durdum. Benden bir gün bile ihsanını kesmedin. Bugün kazanç yok, senin konuğumum. Çengi sana çalacağım, gayri seninim.”*²⁶²

1.4. DUA ARAÇLARI

Dua araçları, çeşitli dinlere mensup inananların dua esnasında kullandıkları, yapılan duaları saymaya yarayan ya da duaya vasıta teşkil eden nesnelere dir. Şüphesiz dua gibi evrensel bir fenomeni icra ederken kullanılacak araç da çok çeşitli olacaktır. Tesbih, dua ipleri, dua çarkları, dua labirentleri, mezusa, cevşen, muska vs. bunlardan bazılarıdır.

1.4.1. Tesbih

Müslümanlar arasında namazlardan sonra belli sayıda tekrar edilen bazı zikirlerin²⁶³ sayısını akıldan takip etme zorluğundan kurtulmak ve böylelikle zihnin zikirden uzaklaşip sayılara takılmasını engellemek amacıyla kullanılan bir alettir. Genellikle 99 boncuğun bir ipe dizilmesiyle yapılan tesbihin, üç kısma ayrılması için 33 boncukta bir ayırıcı boncuk bulunur. 99 ve 33 sayıları Hz. Peygamber'den rivayet

²⁶¹ Greg Braden, bir röportajında örnek olarak verir.

Çevrimiçi: http://www.spiritofmaat.com/archive/aug1/gb_interview.html, erişim: 15.02.2008.

²⁶² Safi Arpaguş, **Mevlana ve İslam**, Vefa Yayınları, İstanbul 2007, s.476. (Mesnevi, I, 166 b. (2083-85))

²⁶³ Subhanallah, Elhamdülillah ve Allahuekber

edilen bir hadise dayanmaktadır.²⁶⁴ Öte yandan çeşitli tasavvufi geleneklerde mürşit tarafından verilen zikir ve virdlerin sayılarını takip etmek üzere edinilen tane sayısı 500'ü ve 1000'i bulan tesbihler de kullanılmaktadır.

Tesbih kullanımı Müslümanlar arasında revaç bulmuş olmakla birlikte, yapılan zikirleri saymak için parmakları kullanmak da yaygın bir uygulamadır. Hz. Peygamber'in tesbihi parmaklarıyla çektiği ve böyle yapmayı tavsiye ettiği aktarılmaktadır.²⁶⁵ Ancak diğer taraftan da, insanların sayılara fazla önem atfetmelerini engellemeye matuf olsa gerek, zikirlerin sayımını kolaylaştırmak üzere çakıl taşı, hurma çekirdeği gibi çeşitli unsurlar kullanan bazı kimselere, "*Gökteki yaratıkları sayısınca sübhanallah... yaratacağı şeyler sayısınca sübhanallah, bütün bunların sayısı kadar Allahü ekber, bütün bunların sayısı kadar Elhamdülillah ve yine bütün bunların sayısı kadar la havle vela kuvvete illa billah*" demeyi tavsiye ettiği de aktarılmaktadır.²⁶⁶

Müslümanlar arasında kullanılan tesbih aracının kendisi, yalnız başına bir zikir ifade etmeyip, yapılacak zikirde bir araç durumundadır. Bu nedenle daha sonra ele alınacak olan bazı araçlar kadar kutsal olduğu söylenemez. Tesbihi taşıyan kişi bu nesneye saygı göstermekle birlikte onu belden yukarı tutacak, yerine yavaşça bırakacak, öpüp alnına koyacak kadar da büyük bir ihtiram göstermeye ihtiyaç duymaz.

Müslümanlarda olduğu gibi, Hıristiyanların da tesbih kullandıkları bilinmektedir. Onlar tesbihe "dua boncukları" (prayer beads/rosary) ismini vermektedir.²⁶⁷ Katolikler arasında yaygın bir kullanıma sahip olan dua boncukları,²⁶⁸ tekrarla okunan duaların sayısının karışmaması için elverişli kabul

²⁶⁴ Tirmizi, Salat, 185, Hadis no: 410; Nesai, Sehih, 93 hadis no: 1279, Beyrut, El-Mektebetü'l-İslamî, 1988, C.I, s. 291.

²⁶⁵ Tirmizi, Daavat, 71, Hadis no: 3486; Tirmizi, Daavat, 120, Hadis no: 3583

²⁶⁶ Tirmizi, Daavat, 103, Hadis no: 3555; Tirmizi, Daavat, 113, Hadis no: 3568

²⁶⁷ Thomas Riggs, **Encyclopedia of Religious Practices**, vol.: 2, USA, Thomson Gale, 2006, s. 376, 562; ayrıca bkz.: Andrew Greeley, **The Catholic Imagination**, England, University of California Press, 2000, s. 1; ayrıca bkz.: Teresa A. Blythe, **a.g.e.**, s. 82.

²⁶⁸ Thomas Riggs, **a.g.e.**, s. 376, 562.

edilen bir dua objesidir. Dua boncuklarının Hıristiyanlardan önce çeşitli pagan toplulukları arasında da yaygın şekilde kullanıldığı bilinmektedir.²⁶⁹

Çeşitli Budist geleneklerde de tesbih kullanılmaktadır. Budistlerin Mantraları ya da özel bir Tanrı'nın adını tekrarlarken sayıyı kontrol etmek için kullandıkları tesbihe Budist tesbihi (Buddhist rosary) ismi verilmektedir. Hindistan'da ve Tibet'te Mahayana Budistleri tarafından kullanılan "japa mala" ve "mala" diye isimlendirilen tesbihler genellikle 108 boncuktan ibaret olmakla birlikte Buda'nın 18 talebesini temsilen 18 boncuktan da oluşabilmektedir. Tesbih çekimi sağ elle yapılır. Japa mala, kişinin en büyük engeli kabul edilen benliği temsil eden orta parmağına, kimi bölgelerde ise yüzük parmağına dolanır ve başparmak tarafından hafifçe vurarak çekilir. Japa malalar genellikle Tulasi ve Rudraksha ağaçlarından yapılırken, kimi mistik gruplar insan kafatası parçalarından yaptıkları japa malaları kullanmaktadırlar. Budist geleneklerden Jodo Shu mensupları çift halkalı tesbihleri tercih etmektedir.²⁷⁰

1.4.2. Dua İpleri

Dua ipleri (prayer ropes), Doğu Ortodoks Kilisesi mensupları ve Doğu Katolikleri tarafından "Jesus Prayer" denilen duayı okurken ne kadar zaman geçirdiklerini hesaplamak için kullandıkları, tesbihle benzer şekil ve işleve sahip bir dua aracıdır. Her bir dua ipinde, 100 kadar düğüm olmakla birlikte günümüzde kullanılan dua iplerinde 50 veya 33 düğüm bulunmaktadır. Fazladan 10 düğüm de parmağa geçirilmek üzere atılmaktadır. Hıristiyan münzevilerin kullandıkları dua iplerindeki düğümler 500'e kadar çıkabilmektedir. Sayımı kolaylaştırmak için her 12 düğümden bir ara düğüm atılır. İpin iki ucunun birleştiği noktaya, düğümlerden meydana gelen bir tane haç takılarak halka oluşturulur. Uzun dua iplerinde haçın ucuna bir püskül eklenir. Bu püskül, işlenen günahlardan ötürü duyulan vicdan azabı sebebiyle ağlayan kişinin gözyaşlarını silmesine yarar. Yahut haç vasıtasıyla girilen "cennet krallığı" (heavenly kingdom) sembolize eder.

Dua iplerinin kullanımı Hıristiyan manastır hayatına kadar dayanmaktadır. Mısır çöllerine gitmeye başlayan keşişler her gün 150 Mezmuru okumayı adet haline

²⁶⁹ Katolik Ansiklopedisi, çevrimiçi: <http://www.newadvent.org/cathen/02361c.htm>, 21.09.2007.

²⁷⁰ Thomas Riggs, **a.g.e.**, s. 335; ayrıca bkz.: aynı eser, vol.: 3, s. 363.; ayrıca bkz.: Katolik Ansiklopedisi, çevrimiçi: <http://www.newadvent.org/cathen/02361c.htm>, 21.09.2007.

getirmişlerdi. Ancak içlerinden okuma bilmeyenler, Mezmurların yerine başka bir şeyler okumak zorundaydı. Bu nedenle “Jesus Prayer” denilen duanın okunması geleneği başladı. IV. yy.’de Aziz Pachomius’un, okuma bilmeyen keşişlerin hücrelerinde doğru sayıda dua okumaları için bu objeyi icat ettiği belirtilmektedir. Keşişler, önceleri okudukları dua adedinde çakıl taşını kavanoza koyarlarken, sonradan yapılan dua ipleri sayesinde hücrelerinde de, dışarıda da kesintisiz olarak dua edebilir hale geldiler.²⁷¹

Dua ipleri yaygın olarak, Hz. İsa’nın sürüsünü sembolize etmek üzere, yünden imal edilir. Dua iplerindeki düğümleri bağlayan kimselerin keşişler olması tercih edilir, ancak sıradan insanlar da eğer zahidane bir yaşam sürüyorsa ve doğru inanca sahiplerse bağlayabilirler.

Dua ipleri sol elde tutulur. Sağ el haç işareti yapmak üzere serbest bırakılır. Kullanılmadığı sırada dua ipi, sol bileğe sarılı bulundurulur, böylelikle kişi sürekli duayı hatırlar. Eğer bileğe takmada bir sorun varsa dua ipi bir kutuya konur. Boyuna veya bele takma, tevazuya aykırı bir şekilde dikkat çekeceğinden hoş görülmez. Dua ipleri Kutsal Ruhun kılıcı olarak kabul edilir, çünkü Kutsal Ruhun inayetiyle kişide bulunan dua, şeytana karşı bir silahtır.

1.4.3. Dua Çarkları

Dua çarkları, üzerinde veya içinde dua metinleri yazılı olan; rüzgârla, suyla veya elle döndürülen dua araçlarıdır. Budizm’de, bilhassa Tibet Budizm’i olarak da anılan Lamaizm’de yaygın bir şekilde kullanılan dua çarkları ele alınabilecek kadar küçük olabildiği gibi, bir tapınağın içini dolduracak kadar da heybetli olabilmektedir.

Çarkın üzerine “mantra” denilen, Hinduizm ve Budizm’e ait kutsal hece veya sözlerden oluşan dualar yazılır ve bu çark her çevrildiğinde kişi o duaları okumuş sayılır. Bu işlemin ağızla ezberden okunan duaların meydana getirdiği etkiyi sağlayacağına inanılır.

²⁷¹ Çevrimiçi http://www.absoluteastronomy.com/topics/Prayer_ropes#encyclopedia son erişim: 20.10.2008; (çevrimiçi) http://www.st-george-church.org/English/Prayer_Rope.htm son erişim: 20.10.2008.

Kaydedilmiş en eski dua çarkı, m. 400 dolaylarında Ladka'da Çinli bir hacı tarafından yazılmıştır. Dua çarkının anlamı, Buda'nın öğrettiği yolu tanımlayan "Drahmanın çarkı dönüyor" ifadesinin fiziksel bir açıklamasıdır. Çarkta yazılı dualar oldukça özeldir. Kişi çarkı soldan sağa doğru çevirir, çünkü mantralar bu yöne doğru yazılmıştır. Çark çevrilmeden önce veya çevirdikten sonra mantra tekrarlanmalıdır, aksi halde bir faydası olmaz. Hızlı olanlar çarkı daha iyi çevirirler çünkü her bir tur yazılı olan duaları sesli okumak kadar faziletli kabul edilir. Dönme esnasında kişi ne kadar fazla mantra okuyup tekrar eder ve düşünürse o kadar iyidir.

İnanışa göre, dua çarkı kurmanın bir yeri tamamen dönüştürerek huzurlu, hoş bir ortama çevirme ve akla yardımcı olma kapasitesi vardır. Çarka basit bir şekilde dokunma negatif karmalardan ve karanlıklardan büyük bir arınmayı sağlar. Çeşitli dua çarkları bulunmaktadır:

Mani çarkı (Khor-lo): El çarkı da denir. Metal veya ahşap bir kulpa takılmış silindirik bir yapıdadır. Silindir kendisini, hafif bir bilek hareketiyle dönmesini sağlayacak bir ip veya zincirle aşağı doğru sarktır.

Su çarkları: Akan suyun etkisiyle dönen çok geniş bir çarktır. Çarkın dokunduğu suyun da, çarkla temasının ardından kutsanmış hale geldiği düşünülür. Bu suyun, çarktan çıkıp döküldüğü okyanus ya da göllere de arıtıcı gücünü taşıdığına inanılır.

Ateş çarkı: Bu çark da bir mumun ışığı ya da elektrik ısıyla döner. Işık, dua çarkından alınır sonra bu ışık dokunduğu canlılardan negatif karmaları temizler.

Rüzgâr çarkı: Bu tür çarklar rüzgârla döner. Bu çarka vuran rüzgâr, çarktan çıktıktan sonra değdiği şeylerdeki negatif karmayı azaltır.

Sabit dua çarkları: Tibet bölgesindeki pek çok manastırda sabitlenmiş sıra sıra dizilmiş büyük ve heybetli çarklar vardır. Yanlarından geçen kişiler ellerini üzerlerinden kaydırmak suretiyle tüm çarkları döndürür.

Elektrik erdem çarkları: Son zamanlarda çarklar elektrikle çalışır hale gelmiştir. Bu türlere "Thardo Khorlo" denmektedir. Üzerinde çok sayıda mantra yazılmaktadır. Thardo Khorlolar, kişinin tercihiyle göre müzik ve ışıklarla da

desteklenebilir. Thardo Khorloların, mani çarklarından daha faydalı olduğu söylenmektedir. Zira bu türde çok daha komple bir Buda Drahma temsili vardır.

Dijital dua çarkları: Dalai Lama'ya göre web sitelerinde anime edilmiş Gif resimleri tıpkı dua çarkları gibi işe yarar. Gif resmi döndükçe, şefkat dalgaları etrafa yayılır.

Dua çarklarının; kişiyi ruhsal olarak arındırdığı ve erdem kazandırdığına, öte yandan, kanser ve AIDS gibi hastalıkların tedavisinde de etkili olduğuna, üstelik buna müracaat edenin Budist olmasının da gerekmediğine inanılmaktadır.²⁷²

1.4.4. Dua Labirentleri

Hıristiyanlar arasında son dönemlerin popüler dua araçlarından biri de, aslında geçmişi oldukça eskiye dayanan dua labirentleridir. Labirentte yollar kıvrılarak merkeze gidecek ve oradan yine kıvrılarak dışarı, başlangıç noktasına doğru çıkacak şekilde düzenlenir. Dualar edilerek labirentin içinde merkeze, sonra da dışarı doğru yürümek; kişinin içine, Tanrı'ya doğru yürümesini, orada Tanrı'dan güç alarak tekrar dünyaya dönmesini sembolize eder.

Labirentteki bu yürüyüşe, dua yürüyüşü de denir. Adımların uzunluğuna göre yürüyüşün süresi değişmekle birlikte, esas olan ağır adımlarla yürümektir. Fakat bazıları bu labirentlerde sürünerek/emekleyerek yürürken, bazıları da yine dua maksadıyla yapılan dansı tercih etmektedir.²⁷³

1.4.5. Mezuza

İbranice bir kelime olan “mezuza”, “kapı pervazı” anlamına gelmektedir. Yahudi inanç ve yaşam biçimi bağlamında, mezuza; üstünde Tora'dan alıntılanmış metinlerin yazılı olduğu, kapı pervazlarına çakılarak sabitleştirilen tahta, plastik, metal, cam, seramik ve benzeri maddelerden yapılmış bir kılıf içindeki parşömendir.

²⁷² Dan Martin, “On the Origin and the Significance of Prayer Wheel: According to Two Ninteenth-Century Tibetan Literary Sources”, *Journal of the Tibet Society*, 1987, sayı. 7; 13-29; Gail Maxwell, “Esoteric Art, South and South East Asia”, *Encyclopedia of Buddhism*, ed. Robert E. Buswell, Macmillan Reference USA, Thomson Gale, 2003; ayrıca bkz.: Alexander Gardner, “Om Mani Padme Hüm”, *Encyclopedia of Buddhism*, s. 613.

²⁷³ Teresa A. Blythe, *a.g.e.*, s. 86.

Mezuza, Tora'nın Tesniye kitabından “Şema”²⁷⁴ ve “Ve-Haya”²⁷⁵ metinlerini içerir. Bu metinlerin yazılacağı parşömen, Yahudilerce yenilebilir/temiz/Kaşer bir hayvanın derisinden elde edilmiş olmalıdır. Mezuza mutlaka hayvan derisinden oluşturulmuş parşömen üzerine el yazması olmalı ve kutsallığı nedeniyle de, kapı pervazlarına sabitleştirilmeden önce uygun bir muhafaza içine konulmalıdır.

Mezuza Yahudi inançlarının oturduğu evin; tuvalet, banyo, kiler ve ahır kapıları dışındaki bütün kapılarının pervazlarına konmalıdır. Ev değiştirme durumunda İsrail topraklarında hemen, başka bir ülkede ise en geç 30 gün içerisinde Mezuza takma işlevi gerçekleştirilmelidir.

Yeni bir eve taşınıldığında önce; “*Bizleri yaşatıp baki kılan ve bu zamana ulaştıran, evrenin hükümdarı Tanrımız Ad. Sen kutsalsın*” şeklindeki dua okunup şükredildikten sonra mezuya yerleştirilir. Sonra, “*Bizleri talimatlarıyla kutsayıp bize mezuya tespit etmeyi buyuran, evrenin hükümdarı Tanrımız Ad. Sen kutsalsın*” diye dua edilir.²⁷⁶

1.4.6. Muska

Çok tanrılı dinlerden tek tanrılı dinlere kadar pek çok inançta yaygınca görülen muska, Arapça “nüsha” kelimesinin Türkçeleşmesiyle meydana gelmiş, Arapça’da “hicab” olarak isimlendirilen bir dua aracıdır. Taşdığı mana bakımından antik dinlerden günümüze kadar fazla değişmeden geldiğini, bugün Müslümanlar arasında da kullanıldığını söylemek yanlış olmaz. Bir deri, metal kutu ya da bir sargı içerisinde genellikle kare ya da üçgen şeklinde sarılan ve cinler, kötü ruhlar, talihsizlikler, hastalık ve belalara karşı bir kalkan olarak taşınan koruyucu söz ve şifre içerikli yazılı metinlerdir. Bunlar el ile yazılı ve bazen çeşitli şekillerle özel

²⁷⁴ Şema, Yahudilerce sabah ve akşam okunan, iman ikrarı anlamı taşıyan bir duadır. Bkz.: Şinasi Gündüz, **Din ve İnanç Sözlüğü**, s. 352. Dua ise şu şekildedir: “Dinle ey İsrail! Tanrımız Rab, tek Rabdir. Tanrımız Rabbi bütün yüreğinizle, bütün canınızla, bütün gücünüzle seveceksiniz. Bugün size verdiğim bu buyukları aklınızda tutun. Onları çocuklarınıza benimsetin. Evinizde otururken, yolda yürürken, yatarken, kalkarken onlardan söz edin. Bir belirti olarak onları ellerinize bağlayın, alın sargısı olarak takın. Evlerinizin kapı sövelerine, kentlerinizin kapılarına takın.” Tesniye: 6/4-9

²⁷⁵ Şema’ya benzer içerikte bir metindir. Tesniye: 11/13-21

²⁷⁶ Yusuf Altıntaş (II. Baskıya hazırlayan), **Yahudilikte Kavram ve Değerler**, s. 232-233.

büyü formüllerini içerir. Bir yerde saklanabildiği gibi kişinin üzerinde de taşınabilir.²⁷⁷

Muskada bulunan bir takım semboller, şekiller ebced hesabına göre yazılmış harf veya kelimeler, şifreler gibi, bu tezin kapsamı dışında kalan büyüsel unsurlar göz ardı edilecek olursa, yazılan bir takım dualar, Allah'ın isimleri, Muavvizetân gibi sureler ve şifa ayetleri²⁷⁸ muskanın dua değeri taşıdığını göstermektedir. Kültürel bir miras durumundaki muskanın günümüzde kimi din bilginlerince, ilahi dinlerde önemli bir yere sahip olan duanın yozlaşmış bir şekli, yahut da hastalık ve kötülüklerle sebepleri arasında doğru bir ilişki kuramayan ilkel toplulukların bir yanlıgısı olarak telakki edilmektedir.²⁷⁹

Eski Ahit'te,²⁸⁰ putperestlerin kabul ettiği, büyüsel amaçlarla kullanılan muskalar yasaklanmış olmakla birlikte; Yahudiler tarafından dua edilirken kola ve alına takılan “tefillin”,²⁸¹ evlerdeki “mezuzâ” ve elbiselerin dört kösesine takılan püsküller başlangıçta Tanrı'yı hatırlatan ve O'nun emriyle hazırlanmış olan objeler iken, sonradan muska olarak da kullanılır hale gelmiştir.²⁸²

1.4.7. Cevşen

Muskayla benzer bir işlev hedeflenerek kullanılan cevşen, Farsça asıllı bir kelime olup, sözlükte “bir tür zırh, savaş elbisesi” anlamına gelmektedir. Terim olarak Şii kaynaklarında Ehl-i Beyt tarihiyle Hz. Peygamber'e isnad edilen, cevşen-i kebir ve cevşen-i sağır diye bilinen iki farklı duanın ortak adıdır.

Şiilere göre, büyük cevşen anlamına gelen cevşen-i kebir, Hz. Peygamber'in bizzat katıldığı bir savaş esnasında ona bahşedilmiş, koruyucu bir duadır. Muhtemelen Uhud savaşı sırasında, zırhı kendisini sıkan Hz. Peygamber'in duası üzerine Hz. Cebrail tarafından zırh yerine onu koruması için okuyacağı bir dua olarak öğretilmiştir. Şii kaynaklarına göre bu dua, hem dünyevi hem de uhrevi

²⁷⁷ Şinasi Gündüz, **Din ve İnanç Sözlüğü**, s. 271; Kürşat Demirci, “Muska”, **DİA**, C. XXXI, s. 265.

²⁷⁸ İlyas Çelebi, “Muska (Kelam)”, **DİA**, C. XXXI., s. 267.

²⁷⁹ Çelebi, a.g.m., s. 267.

²⁸⁰ İşaya: 3/20

²⁸¹ Deri şeritlerle birbirine tutturulmuş iki kare kutudan müteşekkil dua objesi, bkz.: Şinasi Gündüz, **Din ve İnanç Sözlüğü**, s. 363

²⁸² Demirci, a.g.m., **DİA**, C. XXXI., s. 266.

sayısız faydaları, okunması halinde akla gelmeyecek kadar büyük bir sevabı bulunmaktadır. Bu duayı okuyan dünyada her türlü beladan, afet, hastalık, yangın ve soygundan korunduğu gibi, Allah ile arasında perde kalmayıp her istediği yerine getirilir. Bunu okuyana 900.000 şehit sevabı vardır. Kefenine bu dua yazılan kişi mümin ise azap görmez vs...

Cevşen-i kebir 100 bölümden oluşan uzunca bir duadır. Şiiiler tarafından çok büyük ilgi gören cevşen-i kebir, bazı Sünni gruplar arasında da itibar görmüştür. Ahmed Ziyaeeddin Gümüşhanevi'nin (ö: 1893) bu duayı müritlerine okuttuğu evradına dahil ettiği belirtilmektedir. Bu dua, Risale-i Nur külliyyatında da bazı farklarla birlikte yer almıştır. Risale-i Nur'daki söz konusu farklılıklar cevşen-i kebirin, Şia kaynaklarından değil, başka bir kaynaktan alınmış olmasına bağlanmaktadır. Mana itibariyle bir kısmının Allah'a nisbetinde bir sıkıntı olmazken bir kısmının sahih olması gerek anlam gerekse şekilsel bazı sebeplerden ötürü olası değildir.

Cevşen-i sağıir ise, birincisine oranla daha kısa bir dua metnidir. Bu duayı Ali b. Musa b. Tavus, "Muhecü'd-Daavât" adlı eserinde cevşen başlığı altında vermiştir.²⁸³

1.5. DUA JESTLERİ

Dua jestleri, Friedrich Heiler'e göre, dua seslerinden daha eski olabilir. Çünkü karşılıklı konuşmada da jestlerin kullanımının, seslerden daha önceye dayandığı düşünülmektedir.²⁸⁴ Din psikologu E.S. Ames de bu kanaati taşıyanlardandır.²⁸⁵ Her din ve gelenekte dua esnasında sergilenen kendine has jestler bulunmaktadır. Dünyanın çeşitli yerlerinde insanlar ayakta durma, oturma, boynu bükme, diz çökme, belli hareketlerle dans etme vb. şekillerde dua etmektedir.²⁸⁶

²⁸³ Mehmet Toprak, "Cevşen", *DİA*, C. VII., s. 463.

²⁸⁴ Heiler, *Dua*, s. 40.

²⁸⁵ E.S. Ames, *Psychology of Religious Experience*, USA, Houghton Mifflin Company, 1910, s. 134.

²⁸⁶ Kate M. Lowenthal, *The Psychology of Religion, A Short Introduction*, Oneworld, England 2004, s. 27.

Müslümanlar dua esnasında sergiledikleri jestleri büyük ölçüde Hz. Peygamber'den öğrenmiştir. Hz. Peygamber'in ise dua ederken ellerini açık bir vaziyette –rivayete göre koltuk altlarının beyazı görünecek kadar- yukarı kaldırdığı,²⁸⁷ duasını bitirince de mutlaka yüzüne sürdüğü aktarılmaktadır.²⁸⁸

Hıristiyanlıkta, ayakta, oturarak, dizlerin üzerinde ya da yüzükoyun kapanarak dua edilebilmektedir.²⁸⁹ Ellerin kaldırılarak birleştirilmesi, sesli ve sessiz dua edilmesi yaygın dua şekillerindedir. Kimi karizmatik gruplarda ellerden birinin ya da ikisinin birden kaldırılarak dua edildiği görülmektedir.²⁹⁰

Eski Anadolu medeniyetlerinde dua esnasında belli jestler sergilenmekteydi. Mesela, Hititlerin dualarında duaların yanı sıra ilahiler de okunmaktaydı. Öte yandan onlar kutsal yerlerde ve tanrılarının karşısında ellerini kaldırarak dua ederlerdi. Genellikle sol kol belli bir açıyla yukarı kaldırılır, başparmak yumruk şeklinde olan diğer parmaklara dik bir şekilde dururdu. Sümerlerin dua esnasında ellerini başlarının üzerine koydukları, sevinçlerini göstermek ve duanın etkili olmasını sağlamak için ellerini alınlarına çarptıkları, benzer durumun Doğu Asya'da özellikle Hint yogasında da görüldüğü bildirilmektedir.²⁹¹

İlkel toplum dinlerinde daha çok ayakta olmak üzere, oturarak, diz çökerek, çömelerek, sinerek dua edilmektedir. Sıklıkla dua öncesinde secdeye kapanma, kendini yere atma, eğilme, vücudun üst kısmını öne eğme, başı sallama gibi hareketler yapılır. Çok eski olmakla birlikte, dua esnasında hoplayıp zıplama uygulamalarına da rastlanmaktadır. Yine ellerin duruş şekillerinden en çok rastlanılanı ve en orijinal olanı, ellerin kaldırılması veya açık tutulmasıdır. Sıklıkla duanın başlangıcında, esnasında veya sonunda el çırpılması ve göğse vurulması söz

²⁸⁷ Buhari, Daavat, 23, Hadis no: 6341, (Fethu'l Bari) Mektebetü'l- Maarif, Riyad, C: XI, s. 141.,

²⁸⁸ Buhari, Daavat, 1767.

²⁸⁹ Nancy Schaaf, "Prayer and Prayer Beads: Meditation Tool", bkz. Çevrimiçi: http://www.associatedcontent.com/article/6616/prayer_and_beads_meditation.html?page:2, 21.09.2007.

²⁹⁰ Benjamin Beit-Hallahmi, Michael Argyle, **Religious Behaviour, Belief and Experience**, London, Routledge, 1997, s. 81; ayrıca bkz.: Nancy Schaaf, a.g.m.; ayrıca bkz.: Katolik Ansiklopedisi, çevrimiçi: <http://www.newadvent.org/cathen/12345b.htm>, erişim: 21.09.2007.

²⁹¹ Osman Cilacı, "Dua", **DİA**, C. IX., s. 530.

konusudur. El parmaklarının birbirine geçirilmesi de eski dualarda görülen tutumlardandır. Ellerin göğsün üzerine çapraz konulması doğulu geleneklerdendir.²⁹²

Buraya kadar duanın ne anlama geldiği, dinlerdeki dua algısının nasıl olduğu, duanın evrenselliği, dua tür ve şekilleri gibi konular üzerinde durulmak suretiyle fenomenolojik bir araştırma ortaya konmuş oldu. Bir sonraki bölümde ise, burada elde edilen bilgilerden de yararlanılarak dünyevi istek dualarının psikolojik yönüne ışık tutulacaktır.

²⁹² Heiler, **Dua**, s. 41.

İKİNCİ BÖLÜM
DÜNYEVİ İSTEK DUASI PSİKOLOJİSİ

Bu bölümde, öncelikle dünyevi istek duaları ele alınırken uyulacak Din Psikolojisi ilkelerinin tespiti yapılacak, daha sonra da dünyevi istek dualarının arka planında yer alan psikolojik süreçler ele alınacaktır. Bu bağlamda Batıda ortaya atılmış “Bağlanma”, “Rol alma”, “Yükleme” vb. teorilerin duaya uygulanması söz konusu olacaktır. Bu teoriler içerisinde daha önce başka araştırmacı ve düşünürler tarafından duaya uygulanmış ve yeni açılımlar getirilmiş olanlar hakkında bilgi vermenin yanı sıra, bazı teoriler duaya ilk defa bu tezde uygulanacaktır.

2.1. DUANIN ELE ALINMASINDA UYULACAK DİN PSİKOLOJİSİ İLKELERİ

Dua, farklı bilim dallarının kendi bakış açılarına göre ele alabilecekleri pek çok yönü bulunan kapsamlı bir konudur. Felsefe, Kelam, Tasavvuf, Sosyoloji ve Psikoloji gibi bilim dalları, duayı birbirinden farklı açılardan ve kendilerine has yöntemlerle ele alarak incelemektedir. Mesela bir felsefeci ya da kelamcı, duanın, dua edilen aşkın varlık ve dua eden insandan oluşan iki tarafından birincisinin gerek hakikati, gerek mahiyeti, gerekse duada oynayacağı rolü tartışır. Ancak, mesela, bir psikolog ya da sosyologun - öncekilerin aksine- ilahi boyutu tartışması söz konusu değildir. Bu bölümde dua, Din Psikolojisi bakış açısıyla ele alınacağı için; öncelikle, Din Psikolojisinin tanımını yaparak temel prensiplerini ana hatlarıyla ortaya koymak, daha sonra dünyevi istek dualarını ele alırken benimsenecek ilke ve yöntemleri açıklamak yerinde olacaktır.

Din Psikolojisi, bu bilim dalıyla uğraşanlar tarafından farklı şekillerde tarif edilmektedir. Burada tek tek zikredilmeyecek olan bu tanımlar göz önünde bulundurulduğunda, “insanların dini davranışlarını ve bu davranışların neden ve

sonuçlarını, bilimsel yöntemleri kullanmak suretiyle inceleyen bilim dalı” şeklindeki tanımın, en kapsayıcı ve uygun görünen tanım olduğu söylenebilir.¹

Din Psikolojisinin, diğer bilim dallarında olduğu gibi, ortaya çıkışından itibaren zamanla şekillenmiş ve büyük ölçüde kabul görmüş belli ilkeleri bulunmaktadır. Bu ilkelerin tespiti konusunda akla öncelikle, Theodore Flournoy (1854-1920) gelmektedir. Flournoy, belirlediği iki temel prensiple bu alana çok önemli bir katkı yapmıştır. Sözü edilen prensiplerden birincisi “Aşkın varlığı inceleme dışı tutma”dır. Bu prensibe göre, din psikologu dini objenin bağımsız varlığını ne reddetmeli ne de tasdik etmelidir. Çünkü bu, felsefecinin ele alacağı bir konudur ve din psikologunun uzmanlık alanının dışındadır. Fakat aşkını hissetmenin bilgisi, onun nüanslarının ve ona duyulan en büyük sadakat çeşitlemelerinin gözlemlenmesi Din Psikolojisinin alanına girmektedir.²

Fransız eklektik geleneğinin önemli din psikologlarından Georges Berguer (ö:1945) de, Flournoy’la aynı kanaati taşımaktadır. Ona göre, dinin aşkın varlık boyutu, Din Psikolojisinin uzmanlık sahasının dışında kalır. Bu boyut, inanç ve ahlak teolojisinin ilgi alanına girer. Psikoloji, mesela, ihtidanın bilinçaltı güçlerinin ve bunun yanı sıra sinirsel süreçlerin bir sonucu olduğunu söyleyebilir. Fakat ihtidanın meydana gelişinde, Tanrı’nın, ancak sezgi ve felsefi çalışmayla anlaşılabilen etkisinden söz edemez.³

İnsan tecrübesinin sınırlarını aşan, deneye konu olmayan varlık ve bununla ilgili meselelerin tabiatı ya da hakikati, bilimsel psikolojinin üstesinden gelemeyeceği bir konudur. Bu yüzden din psikologunun aşkın varlığı, diğer bir deyişle Yüce Tanrı’yı paranteze alması metodik bir zarurettir. Buna karşılık psikolog, dikkatini kutsal, ilahi ya da Mutlak Varlık olduğuna inandığı şeyle temas

¹ Din Psikolojisi tanımları için bkz.: Robert H. Thouless, **An Introduction to the Psychology of Religion**, Great Britain, Cambridge University Press, 1971, 1-6; ayrıca bkz.: G. Stephen Spinks, **Psychology and Religion**, Great Britain, Methuen &CO Ltd, 1963, s. 3-4; ayrıca bkz.: David M. Wulff, **Psychology of Religion**, USA, John Willey & Sons inc., 1997, s. 3.; ayrıca bkz.: Nils G. Holm, **Din Psikolojisine Giriş**, çev.: Abdulkerim Bahadır, İnsan Yay. İstanbul, 2004, s. 11-13; Hüseyin Peker, **Din Psikolojisi**, İstanbul, Çamlıca yay., 2003, s. 32.; ayrıca bkz.: Osman Pazarlı, **Din Psikolojisi**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1968, s. 57; ayrıca bkz.: Hökelekli, **Din Psikolojisi**, s. 64-67; ayrıca bkz.: Hüseyin Certel, **Din Psikolojisi**, Ankara, Andaç Yay., 2003, s. 31.

² Wulff, **a.g.e.**, s. 41.

³ Wulff, **a.g.e.**, s. 44.

kuran insanın kendisine has tavır ve davranışlarına yöneltir. Burada psikologun dini inançları sözlü, sembolik ve davranış ifadeleri seviyesinde, müşahede edebildiği kadarıyla ele alması ve sistemleştirmesi, bilimsel bir araştırma için yeterli olacaktır.⁴ Tanrı, ahiret hayatı, ruh, melek, şeytan vb. varlıklar gözlemlenebilir gerçeklik alanı içine girmedikleri için, bilimin değil teolojinin konusudur.⁵ Din Psikolojisi, dinin atıfta bulunduğu tabiatüstü varlıkların gerçekliği ve özellikleri hakkında bir hüküm verme yetkisine sahip olmadığı gibi, onların fiili birtakım eylemlerde bulunup bulunmadıkları yönündeki bazı inançları da dine bırakır. Tabiatüstü varlıkların görülür dünyada tezahür ettiklerine ve bazı özel eylemler ile devreye girdiklerine inanmak, kendi alanı olarak dine aittir. Din Psikolojisi bu ve benzer inançları dikkate alır ve gözlemler; ancak, mesela, gerçek ve sahte mistik ya da gerçek ve sahte cinlenme arasında ayırım yapmak Din Psikolojisinin işi değildir.⁶

Din Psikolojisinin önemli isimlerinden Robert H. Thouless (ö: 1984), “**An Introduction to the Psychology of Religion**” isimli eserinde Din Psikolojisinin konularını ele alırken bilimsel üslubu terk etmemek, hiçbir inanç ya da dine karşı ön yargılı olmamak ve dini tecrübelerle patolojik damgası vurmamak suretiyle aşağılamamak gerektiğini belirtmektedir. Ona göre hakikat ve değere ilişkin sorular din felsefesi tarafından sorulur.⁷

Din Psikolojisi, dinin emir ve yasakları üzerinde tartışmaktan kaçınarak, iyi-kötü, doğru-yanlış gibi değerlendirmeler yapmaksızın, sadece dinin bireydeki yansımalarını belirlemeye çalışır. Dinin esaslarını ve hükümlerini doğrulamak, ispatlamak ya da çürütmek gibi bir amaç gütmeyiz. Din Psikolojisi, olayları ön yargılardan, değer ölçüsüne varan sonuçlandırmalardan uzak bir şekilde bilimsel metotlarla araştırıp sınıflandırır. Metodolojik bir tarafsızlık içerisinde hareket eder.⁸ Başka bir ifadeyle, Din Psikolojisi için aşkın varlıkla ona inananlar arasındaki ilişkiye değer biçmenin de imkanı yoktur.⁹

⁴ Hökeleli, **Din Psikolojisi**, s. 18-19.

⁵ Certel, **Din Psikolojisi**, s. 36.

⁶ Peker, **Din Psikolojisi**, s. 34.

⁷ Thouless, **a.g.e.**, s. 5-6.

⁸ Pazarlı, **a.g.e.**, s. 57; ayrıca bkz.: Peker, **a.g.e.**, s. 34.

⁹ Hökeleli, **a.g.e.**, s. 21.

Flournoy'un benimsediği yukarıda sözü edilen ilkelere göre ise, Din Psikolojisi, (1) dini fenomenin organik şartlarının incelenmesinde fizyolojik, (2) insanların gelişimlerinde etkili olan dâhili ve harici faktörler konusunda sergilediği dikkatte genetik ve evrimsel, (3) bireysel farklılıklara duyarlılıkta karşılaştırmacı ve (4) hayatın canlılık ve karmaşıklığını tanımada dinamiktir.¹⁰ Diğer bir anlatımla, Din Psikolojisi ilgi alanına giren konuları incelerken fizyoloji ve genetik gibi bilimlerden yararlanır. Bunun yanı sıra, bireylerin dini tutumlarını birbiriyle karşılaştırarak genel sonuçlar elde etmek amacıyla dinamik bir şekilde çalışır.

Din Psikolojisinin benimsediği bir diğer ilke de, din, mezhep ve inanç öğretileri arasında tarafsız bir duruş benimsemedir. Din Psikolojisi, hiçbir dinin savunmasını yapma ve ona bilimsel bir geçerlilik kazandırma gayreti içinde olmayacağı gibi, hiçbir dini küçümsemez ve onun aleyhine olacak bilimsel sonuçlar ortaya koyma amacı gütmaz.¹¹

Din Psikolojisinin prensipleri konusunda benimsenen bu genel anlayışın yanında, bir kısmı alana öncülük eden bazı din psikologlarının, dönem dönem bu sınırları gözetmeyerek yetki alanlarının dışına çıkmışlardır. Mesela, Fransız Din Psikolojisi geleneği içerisinde anılan Jean Martin Charcot, Jean Piaget, Ernst Mersier, Theodule Ribot, Pierre Janet, Pierre Bovet gibi din psikologları, Sigmund Freud başka olmak üzere Psikanalizinin önemli simaları bir takım dini davranışları daha çok ruhsal rahatsızlıklar olarak değerlendirmişlerdir. Öte yandan J.B. Watson gibi davranışçı yaklaşımı benimseyen psikologlar dini davranışları hayvan davranışlarına indirgemek suretiyle eleştirmişlerdir.¹² Ancak söz edilen ilim adamlarının bu şekilde yetki sahalarının dışına çıkmaları, henüz şekillenen ve sistemini yeni yeni oturtmaya çalışan bir bilim dalı için de yadırganmaması gereken bir durumdur.

Din Psikolojisinin önde gelen pek çok ismi, bu alanın en önemli konularından biri olan duayı bu ilkelere sadık kalarak ele almışlardır. Onlar duayı Aşkın Varlığın faaliyetinin sorgulanmasından ziyade; insanların duaya yaklaşımları, dua ederken

¹⁰ Wulff, **a.g.e.**, s.41 .

¹¹ Certel, **a.g.e.**, s. 36, Pazarlı, **a.g.e.**, s. 57.

¹² Wulff, **a.g.e.**, s. 37-48.

sergiledikleri davranışlar, jestler, duadan beklentiler, dua ederken ve sonrasında sahip olunan ruh halleri ve tecrübeler, dualarda dile getirilen isteklerin ne oranda gerçekleşip gerçekleşmediği vs. bağlamında incelemiştir.¹³ Bu temel prensipler çerçevesinde dünyevi istek dualarının arka planında yer alan psikolojik süreçlerin ele alındığı bu bölümde, yine dünyevi istek dualarının gerçekleşip gerçekleşmediğinin tartışıldığı üçüncü bölümde ve çalışmamız çerçevesinde İstanbul'da gerçekleştirdiğimiz bir alan araştırmasının işlendiği dördüncü bölümde bağlı kalınacak ilkeler şunlardır:

1- Yapılan duaları kabul edenin Allah veya ilgili dine ait olan Tanrı olup olmadığı tartışılmayacak; ancak duayı kabul edenin kim olduğuna dair inançların varlığından ve bu inançların insanlar üzerindeki etkisinden bahsedilecektir.

2- Tanrı'nın evrene müdahale edip etmediği, ediyorsa ne kadar ettiği felsefi veya kelâmi açıdan tartışılmayacak; ancak bu tür tartışmaların varlığından genel hatlarıyla söz edilecektir.

3- Dünyevi istek dualarının ortaya çıkmasında etkili olan psikolojik süreçler inceleme konusu yapılacaktır.

4- Duaların gerçekleşip gerçekleşmediğinden bahsedilecek; fakat Tanrı'nın bundaki etkisinden söz edilmeyecektir.

5- Hangi din ya da öğretinin ve bunlara ait dua telakki ve uygulamalarının haklı, üstün ve gerçek olduğu tartışılmayacak, herhangi bir dine tarafgir olmaktan kaçınılacaktır.

6- Büyü, efsun vb. Din Psikolojisinin alanının dışında kalan, ancak duayla da irtibatlı olan konulara ilişkin tartışmalara girilmeyecektir.

¹³ George Albert Coe, Edward Scribner Ames, James Bisset Pratt, **The Human Side of Prayer**, L. B. Brown (edt.), s. 47-67.

2.2. DUA DAVRANIŞININ ALTINDA YATAN PSİKOLOJİK SÜREÇLER

Duanın ortaya çıkışı denildiğinde iki farklı psikolojik sürece işaret edilmektedir. Birincisi, duanın edildiği andaki, kişiyi duaya iten psikolojik süreçtir. Bu süreçte, bir anlık korku, acziyet hissi, yardıma ihtiyaç duyma, taşan ve kişiyi duaya iten derin bir kulluk şuurunu (genelde şükür ve tazim dualarını ortaya çıkarır), bir menfaat sağlamaya yönelik arzu vb. hususlar kişiyi duaya sevk edebilir. Bunlar, duayı ortaya çıkaran geçici güdülerdir. Üzerinde durulması gereken ikinci bir psikolojik süreç daha vardır ki, daha derin açıklamaları ve tartışmaları beraberinde getirmektedir. Söz konusu olan, başlangıçtan günümüze insanlardaki dua yöneliminin altında yatan, dünyanın her yerinde, her din ve gelenekte insanların dua etmelerini sağlayan psikolojik süreçtir. Bu ise, bu tezde “uzun vadeli psikolojik süreç” olarak isimlendirilmiştir.

İstek duasının ortaya çıkışıyla ilgili ortaya atılan çok sayıda teoriden söz etmek mümkündür. Kimi düşünürler, istek duasını, Tanrı tarafından insanların fitratına, onlar daha doğmadan yerleştirilmiş olan tapınma güdüsünün bir ürünü olarak açıklarken, kimi de bunu, ilkel zamanlarda tabiatta korku duyan ataların sığınılacak bir Tanrı ihdas etmeleri ve bu Tanrı'ya korku ve stres anlarında başvurmalarının sonraki dönem için bir prototip teşkil etmesi olarak temellendirmektedir. Bazı araştırmacı ve düşünürler ise, duayı çocuklukta çeşitli gelişim dönemlerinde bilhassa anne veya babayla, yahut her ikisiyle yaşanan duygusal etkileşimin bir neticesi olarak yorumlamaktadır. Bunların dışında, duayı içinde yaşanılan toplumun adet ve geleneklerinin birey tarafından uygulanmasından ibaret bir dini davranış olarak görenler, duanın mekanik bir tarzda birey tarafından deneme-yanıma, ödüllendirilme ya da cezalandırılma neticesinde kazanılan şartlı refleksler olduğunu ileri sürenler bulunmaktadır.

Anlaşılabileceği üzere anlık psikolojik süreçler, korku, kaygı, sevinç, açlık gibi kısa bir süre için kişiyi etkileyip, doyurulduğunda ortadan kalkan geçici güdülerini kapsamaktadır. Uzun vadeli psikolojik süreçler ise, bilinçaltında gizli bir şekilde bulunup daima kişiyi etkileyen kalıcı güdülerini içine almaktadır. Şunu da belirtelim ki, bu sınıflandırma tamamen sanal çizgilerle yapılmıştır ve anlık psikolojik süreçler

ile uzun vadeli psikolojik süreçler daima iç içedir. Şimdi genellikle belli teoriler çerçevesinde ortaya çıkan bu ve benzeri yorumları ele alabiliriz.

2.2.1. Anlık Psikolojik Süreç

Friedrich Heiler, ilkel toplumlarda istek duasının altında yatan temel güdünün korku olduğunu belirtir. Kıtlik ve kuraklık, fırtına ve yıldırım düşmesi, düşmanların ve vahşi hayvanların saldırısı, hastalık ve salgın gibi durumların yanı sıra, suçlamalar, mesela, çocuk sahibi olamamanın verdiği utançtan kaynaklanan yakınmalar ilkel insanı hararetle yüce varlıklara duaya teşvik eden hususlardır. Heiler'e göre, ilkel insanlar medeni insanlara göre daha hassas, daha yoğun ve daha az dayanıklı bir duygusal yaşama sahiptirler. Onlarda en küçük uyarıcı bile aşırı derecede bir duygusal boşalmayı meydana getirebilir. Karşılaştıkları bir durumda sahip oldukları mutlak zayıflık hissi, yüce ve güçlü olana tamamen muhtaç oldukları duygusu, ilkel insanın tüm benliğini işgal eder. Bu bağıllık hissi sebebiyle kişide, onun efendisi olan varlığın ona yardım edebileceği ve onu o zor durumdan kurtarabileceği ümidini açığa çıkarır. Bu durum da kendiliğinden ve bilinç dışı olarak kutsal varlığa yalvarmayı ve duayı meydana getirir.¹⁴ Modern dönem insanları için de benzer durumlarda duaya yönelme söz konusudur. Nitekim yapılan araştırmalar bu düşüncüyü desteklemektedir. Mesela, Amerika'da yapılan bir araştırma, insanların 11 Eylül olaylarından sonra duaya daha fazla yöneldiklerini ortaya koymaktadır.¹⁵

Heiler, ilkel toplumlarda başkası için yapılan duanın ise diğerkâmlıktan güdülendiğini belirtir. Ona göre kişi sanıldığı gibi sadece kendisini düşünmez, ailesinin veya kabilesinin fertlerinin iyiliği için de dua eder.¹⁶ Bu durumda etkin olan anlık psikolojik süreçte prososyal/özgeci duygular yer almaktadır.

İlahi dinlerin mensupları için dünyevi istek dualarının altında yatan anlık psikolojik süreçlerin korku, zayıflık ve acizyet vb. duyguları içerdiği söylenebilir. Fakat dua davranışına kaynaklık eden güdüler sadece bu kadarla sınırlı değildir. İnsanların Tanrı'ya belli isteklerle yönelişinde çok daha zengin bir altyapı söz

¹⁴ Heiler, **Prayer**, s. 2-3.

¹⁵ Robert Moore Jumonville & Robert Woods, "A Role Taking Theory of Praying the Psalms: Using the Psalms as a Model for Structuring the Life of Prayer", **Journal of Biblical Studies**, Nisan, 2003, s. 23.

¹⁶ Heiler, **a.g.e.**, s. 5.

konusudur. İlahi dinlerin, mensuplarını istek duası da dahil çeşitli duaları yapmaya teşvik ettiği, teşvikin de ötesinde bunu emrettiği bilinmektedir. İnananlar için bundan uzak durmak, Tanrı'ya yönelmemek söz konusu değildir. Hatta bilhassa mistik eğilimli bazı kimselerin, içinde buldukları çok zor şartlara rağmen, aslında sıkıntı hissetmedikleri, aciz kalmadıkları, bir şeye ihtiyaç duymadıkları ya da korkmadıkları, hatta zorluğu tercih ettikleri halde, yine de sadece Tanrı'nın istemesi sebebiyle istek duasında buldukları bilinmektedir.¹⁷ Burada istek duasının altında yatan o anki güdünün şuurlu bir “kulluk etme güdüsü” olduğu açıktır. Bu şuurlu, yeri geldiğinde şükür, yeri geldiğinde tövbe ve istiğfar, yeri geldiğinde ise övgü ve tazim dualarını güdülemektedir. Özetle, duaların altında korku, sevinç, hayret gibi güdüler yatmakta ise de en içte yer alan güdünün, bilinçten uzak olmayan “kulluk etme güdüsü” olduğu söylenebilir.

2.2.2. Uzun Vadeli Psikolojik Süreç

2.2.2.1. Dua ve Fıtrat

Genelde dini inancın özelde ise dua etmenin insanda fitri bir ihtiyaç, bir refleks olarak bulunduğu düşünülmektedir.¹⁸ Bu düşüncede olanlardan biri, dua konusunda önemli bir çalışmaya imza atmış olan Pierre Marinier'dir. Ona göre, ölüm gelip çattığında ya da sıkıntı içine girildiğinde, dini duygulardan kendisini tamamen arındırmış rasyonalist çizgideki insanların bile duaya sarılmasında çocuklukta verilen eğitimin tortularının etken rol oynadığı düşünülse bile, bu, indirgemeci bir yaklaşımdır. Çocuklukta eğitim, sadece insan tabiatında bulunan çok doğal bir reflekse biçim vermekten ibarettir. Her medeniyet kendine has bir eğitim modeli benimsediği için, farklı dua şekilleri ortaya çıksa da dua hepsinde vardır.¹⁹ Marinier'e göre, insanların dua anındaki inanç ve geleneklere göre değişebilen bir takım jestleri, bu davranışın şartlı refleks yönüyle ilgilidir; yani sonradan öğrenilmiştir. Oysa insana ait asli bir karakter olan “şartsız refleks” tamamen farklıdır. Duanın şartsız refleks yönü, öğrenim ve şartlandırma öncesine ait olup, yapısal bir özelliktir. Deneysel olarak kesinleşmese de, inançsız bir kimsenin bile dua

¹⁷ Annemarie Schimmel, **İslam'ın Mistik Boyutları**, İstanbul, Kabalcı Yayınevi, 2001, s. 159-160.

¹⁸ Albayrak, a.g.m. s. 191.

¹⁹ Pierre Marinier, **Dua Üzerine Düşünceler**, çev: Sadık Kılıç, İzmir, Nil Yayınları, 1991, s. 23.

tecrübesine sahip olduğu söylenebilir.²⁰ Modern toplumlar dâhil, tüm dünyada insanların her dönemde duaya yönelmelerinden hareketle, Hökelekli de duanın insanın fitri bir eğilimi, vazgeçilmez bir ihtiyacı olduğunu belirtir.²¹

Bağlanma teorisini dine uygulayan psikologlardan L. A. Kirkpatrick ise, dinin insan fitratında yer alan bir özellik olduğu fikrini reddedenlerdendir. Ona göre birincisi, dini davranışlardaki bir takım hususiyetler kişilikteki dindarlık dışında başka özelliklerin bir yansıması olabilir. İkincisi ve daha önemlisi, bir şeydeki bireysel farklılıkların kısmen genetik faktörlerle ilgili olduğunu göstermek başka, o şeyin kendisinin kalıtımla aktarıldığını göstermek başkadır.

Duanın insan fitratında yer alan bir ihtiyaca binaen ortaya çıktığı, başka bir ifadeyle insanların dua etme eğilimiyle doğdukları düşüncesi belli açılardan tutarlı görünmektedir. Zira günümüzde genetik ilmindeki ilerlemeler, insanların aslında pek çok karakteristiğinin doğuştan geldiğini göstermektedir. Sadece göz rengi, boy uzunluğu, kafa yapısı gibi fiziksel özelliklerin değil, aynı zamanda davranışların ve kişilik yapısının ağırlıklı bir genetik yönünün bulunduğu anlaşılmıştır. Duygusal ya da mantıkçı yapıda olma, içe dönük ya da dışa dönük olma, estetik duygularına ve sanatçı ruhuna sahip olma gibi karakter özelliklerinin de doğuştan gelen hususiyetler olduğu bilinmektedir. Jung'un daha önce sözü edilen, ataların sahip oldukları inanç ve düşüncelerin sonraki insanlara bilinçdışı bir yolla aktarıldığı ve insanların atalarının sahip oldukları bir takım özelliklere sahip olarak dünyaya geldikleri düşüncesi de belli açıdan genetik özelliklerin tevarüsüyle paralellik arz etmektedir. Dinlerin insanlık tarihi boyunca her çağda varlıklarını sürdürmesi, dini ve manevi konuların da nesilden nesile aktarıldığının bir işaretidir. Bu bağlamda dinler kadar eskiye dayanan duanın da nesilden nesile aktarılan bir dini davranış olduğu, insanların din ve Tanrı ihtiyacının yanı sıra dua yönelimiyle birlikte dünyaya geldikleri söylenebilir. En azından bu düşüncüyü çürütecek kesin bir delilden söz edilemez. Öte yandan dinin ve dua davranışının insan fitratında yer alan hususiyetler olduğunun bilimsel bir kesinliğinin bulunduğunu iddia etmek konusunda da ihtiyatlı olmakta yarar görünmektedir.

²⁰ Marinier, **a.g.e.**, s.15.

²¹ Hökelekli, **a.g.e.**, s. 219.

2.2.2.2. Dua ve Geçmiş Yaşam

Psikanalizin kurucusu Sigmund Freud'a göre Tanrı, çocuklukta baba imajının genişletilmiş halidir. Kısaca, çocuk, zayıf ve güçsüzken onu dış tehlikelerden koruyan güçlü bir babası vardır. Babanın çocuğun zihninde oluşturduğu, herşeye gücü yeten ve koruyan imajı, çocuk büyüyüp babadaki aciziyeti farkettikten, diğer bir deyişle rasyonel düşünmeye başladıktan sonra söner, ancak tamamen ortadan kalkmaz. Bilinç altında beslenen baba imajı, herşeye gücü yeten bir Tanrı olarak yeniden bilinç alanına çıkar. Fallik döneme ait baba imajı kişinin ileriki yaşlarında dini hayatında kendisini gösterecektir.²² Dua da bilinç altındaki baba imajının bir uzantısı olarak ortaya çıkan davranışlardandır. Dua, özünde bilinç altındaki yalnızlık ve korumasızlık duygularını bastırmak üzere geliştirilen bir savunmadır.²³ Nelson ve Johnson'a ve diğer bazı psikanalistlere göre ise Tanrı imgesinin oluşumunda baba kadar anne figürünün de önemi vardır. Onlar, ayrıca erkekteki Tanrı anlayışının daha çok anne figürüyle, kadındaki ise daha çok baba figürüyle ilgili olduğunu, hatta kişinin ebeveynlerden hangisini tercih ediyorsa onunla ilgili olduğunu, daha ziyade tercih edilenin de anne olduğunu da tespit ettiklerini ileri sürmektedirler.²⁴ Ernest Jones da yetişkinlikte sahip olunan Tanrı'ya ya da Tanrısal varlıklara dair inanç ve duyguların, aslında çocuklukta anne-babaya olan yaklaşımın yeniden ortaya çıkması olduğunu belirtir.²⁵

Nesne ilişkileri ekolü de çocukken yaşanan kişiler arası ilişkilerin Tanrı imajının ortaya çıkışına katkıda bulunduğunu savunmaktadır. Ben ve diğerlerine ait içsel imgeler, çocukken yaşanan kişiler arası ilişki ve tecrübelerin sonucu olarak oluşur. Bunlar da Tanrı imgesinin ortaya çıkmasında etkilidir. Nesne ilişkileri psikanalizcisi Rizzuto, benzer kanaati taşıyanlardandır. Ona göre Tanrı imgesi, anne-çocuk ilişkileriyle ilgilidir.²⁶ Yetişkinlikteki dini tecrübeyle, ebeveyn-çocuk ilişkisi

²² Wulff, **a.g.e.**, s.270-277; ayrıca bkz.: Allan Hugh Cole, "Prayer", **Encyclopedia of Psychology of Religion**, eds, David A. Leeming, Kathryn Madden, Stanton Marlan, USA, Spring Science + Business Media, 2010, s. 701.

²³ L. Emmett, "A Study of Traditional Prayer, Inner Healing Prayer and Psychological Well-Being Among Evangelical Christians", California School Of Professional Psychology, Yayınlanmamış Doktora Tezi, USA, 1998, s. 18.

²⁴ K. A. Choi, **a.g.t.**, s. 14.

²⁵ Wulff, **a.g.e.**, s. 286.

²⁶ K. A. Choi, **a.g.t.**, s.15.

arasında ilgi bulunduğunu düşünenlerden biri de psikolog Meissner'dir.²⁷ Bu tarz yaklaşımlarda, Tanrı inancında olduğu gibi, dua davranışında da etkin olduğu düşünülen mekanizma, yine çocukluk dönemi tecrübeleri ve bilinçaltı süreçleridir. Çocuklukta anne veya babaya yahut her ikisine birden bağlanma ilişkilerinin, ileriki yaşamda bir Tanrı inancı ve dua başta olmak üzere ona karşı sergilenen tutum ve davranışlar olarak ortaya çıkışına dair bu kanaatin değerlendirilmesi, duanın bağlanma teorisi çerçevesinde ele alındığı ilerleyen bölümlerde yapılacaktır.

Davranışçı ekole mensup bazı psikologlar, dua davranışı konusunda indirgemeci denebilecek bir yaklaşımı benimsemektedirler. Bunlardan biri olan G. B. Vetter, duanın bir koşullu refleks olduğunu ileri sürer. Ona göre, durum ne olursa olsun ısrarla dua eden kişilere dikkat edildiğinde, onların, çocukluk yıllarından itibaren dua alışkanlığına sahip oldukları görülecektir. Çocuklukta zaten hazır olan yemeğin başında ve yahut zaten göz kapaklarına çökmüş olan uyku öncesinde dua edilir. Duygusal stres altındayken dua eden böyle bir kimsenin yapması gereken şey; sadece, diğer tüm duygu durumları, nasıl bir şekilde bitiyorsa, stres de kendi kendine bitinceye kadar duaya devam etmektir. Bu tür bir rahatlama, daha duaların edilmesi esnasında da meydana gelebilir. Bir defa stres durumunda işe yaradığı düşünülen duaya, stresin tekrar etmesi durumunda yine işe yarayacağı düşüncesiyle tekrar başvurulur. Böylelikle dua, bireyde bir alışkanlık halini alır. Duaya başvuru durumlarının çeşidi ne kadar artarsa, dua da o kadar kalıcı olur. Bunun nedeni de, klasik koşullanma kuramında “yüksek düzeyli şartlandırma” (higher-order conditioning)²⁸ ismi verilen durumdur. Birey halihazırdaki şartlı bir uyarıcıyla eşlenen nötr bir uyarıcıya şartlı bir tepki geliştirir. Başka bir anlatımla, önceki durumda rahatlayan birey, yeni durumda da derhal duaya başvurur ve bu kez, duygusal rahatlama bir öncekinden daha hızlı olur. Böylelikle dua birey için daha da önemli bir konuma yükselir. Bu durum dua gibi diğer ritüel davranışlar için de geçerlidir.²⁹

²⁷ Choi, a.g.t., s.16.

²⁸ Önce et için salya salgılayan, fakat sonra şartlandırılarak zil sesinden sonra da salgı yapması sağlanan köpeğin ışığı da koşullu uyarıcı kabul edip, ışıktan sonra da salgı salgılamasında olduğu gibi.

²⁹ Wulff, a.g.e., s. 127-128.

Vetter'e ait bu yaklaşım, oldukça problemlidir. Birincisi, her ne kadar insanların davranışlarının bir defa işe yaraması durumunda benzer şartlarda benzer davranışları sergileme eğiliminde oldukları doğru olsa da, tersi olduğunda, yani davranış işe yaramadığında o davranışın sönmesi gerekir. Dua bir şartlı refleks ise ve stres durumunda işe yarıyorsa benzer durumlarda dua etmek kişi için oldukça normaldir. Ancak, duanın pek çok zaman karşılık bulmadığı da bilinen bir gerçektir. Koşullu öğrenme kuralı gereği, ödüllendirilmediği takdirde davranışın ortadan kalkması gerekir. Oysa pek çok insan duaları gerçekleşmediğinde bile dua etmeye devam etmektedir. Bu durumda şartlı refleks izahının işe yaramadığı ortadadır. İkincisi, duaların çocukluk döneminde kazanılan şartlı refleksler olduğu, stresli durum geçene kadar dua edildiği ve durum kendiliğinden geçtiğinde de ortaya çıkan rahatlamamanın duaya atfedildiği kabul edilse bile, bunun her dua etme ve rahatlama için geçerli olduğu söylenemez. Bireysel tecrübe örnekleri, pek çok durumda dua edene kadar stresin sürdüğünü, dua eder etmez rahatlamamanın meydana geldiğini göstermektedir. Ayrıca bu durum, sadece psikolojik bunalım ya da stres durumlarında değil, insanın dışında meydana gelen, hiçbir şekilde psikolojik olarak izah edilemeyecek tabii ve sosyal durumlarda da vuku bulmaktadır. Mesela, ileride de görüleceği gibi, bazı deneylerde hastalara onların haberleri olmaksızın ve belirli bir süre için dua ettirildiğinde duanın işe yaradığı tespit edilmiştir. Bu da Vetter'in koşullu refleks açıklamasının güvenli bir temele oturmadığını açıkça göstermektedir.

2.2.2.3. Kişilik Tipleri ve Dua

Din psikologlarının ilgisini çeken konulardan biri, kişilik tiplerinin dua davranışı üzerindeki etkisidir. Geçmiş yaşam, eğitim, kalıtım, fitrat vb. unsurların bir veya birkaçının etkisi sonucu (hangisinin etkili olduğu psikologlar arasında tartışmalıdır) sahip olunan kişilik tipinin, dua davranışında etkili olduğu düşünülmektedir. Burada, hangi psikolojik tipe sahip olanların hangi tür duaları tercih ettikleri konusunu ele almadan önce, genel olarak psikolojik tiplerle ilgili yapılan çalışmalardan ve bu çalışmalarda ortaya çıkan kişilik tiplerinden söz etmek gerekmektedir.

1991'de Osborn ve Osborn, 1998'de Baab ve 2008'de L. Francis ve M. Robbins, Jung'un kişilik tipleri tasnifinden hareketle birbiriyle ortak noktalar taşıyan

bilimsel çalışmalar gerçekleştirmişlerdir. Bu çalışmalarda, “yönelim”, “yargı”, “algı” ve “yaklaşım” tercihlerine göre 4’lü bir kişilik tipolojisinden söz edilmektedir. Her bir tercih tipi de kendi içinde ikiye bölümlenmektedir. Buna göre, bireyler yönelim tercihleri açısından “içedönük” (introversion) veya “dışadönük” (extraversion), algı tercihleri açısından “duyumsamacı” (sensing) ve “sezgici” (intuition), yargı tercihleri açısından “mantıkçı” (thinking) veya “duygusal” (feeling), yaklaşım açısından ise “yargılayan” (judging) veya “algılayan” (perceiving) olmak üzere sekiz farklı kişilik tipine ayrılmaktadır.

Francis ve Robbins’e göre, içedönük tiptekiler enerjilerini iç dünyalarındaki fikirlerden alırken, dışa dönük tiptekiler enerjilerini çevresindeki insanlardan ve nesnelere alır. Duyumsamacı tiptekiler çevrelerini duyularıyla algılayıp o andaki detaylara odaklanırken, sezgiciler hayal gücü ve ilhamı kullanarak çevrelerini algırlar. Mantıkçılar yargılarında nesnel mantıklarına güvenirken, duygusal tiptekiler yargılarına kişisel ve kişiler arası faktörlerin yanı sıra subjektif takdirlerine güvenerek ulaşırlar. Yargılayıcı tiptekiler dış dünyayla münasebetlerinde tercih ettikleri yargılama şekillerini (mantıkçı veya duygusal) kullanırlar. Onların dış dünyaları organize, planlı ve programlıdır. Öte yandan, algılayıcı tiptekiler dış dünyayla olan münasebetlerinde tercih ettikleri algılama şekillerini (duyumsamacı veya sezgici) kullanırlar. Onların dış dünyaları ise esnek, spontane ve planlanmamıştır.

Ortaya çıkan bu psikolojik tiplerin hangi tür duaları tercih ettikleri konusu da psikologlar tarafından araştırılmıştır. Bunların başında, 1984’te Michael ve Norrisey tarafından yapılan çalışma gelmektedir. Onlar, bazı azizlerin mizaçlarını incelemişler ve insanların mizaçlarını bu azizlere olan benzerliklerine göre tasnif etmişlerdir. Buna göre; duyumsamacı-yargılamacı, sezgici-duygusal, duyumsamacı-algılayıcı ve sezgici-mantıkçı olmak üzere dört temel mizaç tipi bulunmaktadır. Araştırmacılar, “Ignatious Mizaç” olarak isimlendirdikleri duyumsamacı-yargılamacı psikolojik tipte olanların, kalıplı geleneksel dualara vurgu yaptıklarını belirtir. Onlara göre, bu mizaçtakiler kendilerini geçmişin hikaye edici ve tarihsel İncil ortamında hayal etmeyi ve geçmişle bugünün olayları arasında bağlantı kurmayı tercih ederler. “Augustin Mizaçlı” olarak isimlendirilen sezgici-duygusalın öncelikleri ise,

sürekli olarak geleceğe dönük gelişim için sarfedilen çabalara yönelik dualardır. Bu mizahtakiler İncil hikayelerini tarihsel bağlamını fazla göz önünde bulundurmadan bugüne taşımayı tercih ederler. “Francis Mizaçlı” olarak nitelenen duyumsamacı- algılamacı tiptekilerin önceliklerinde her zaman ve her yerde Ruh çağırmaya vurgu vardır. Araştırmacılara göre bu tiptekiler, tüm mahlûkatta Tanrı’nın hazır bulunuşunu görürler ve onların tercihi, hizmet işleriyle meşgul olmak şeklindeki duadan yanadır. “Thomas Mizaçlı” olarak nitelenen sezgici mantıkçı tiptekiler ise, mantığa ve düzenli düşünsel süreçlere vurgu yaparlar. Onların tercih ettikleri dualar gelecek için çalışmak, ilmi çalışmalar yapmak, hakikat ve iyilik için çabalamak şeklindedir.³⁰

Baab ise 1998’de yaptığı benzer bir çalışmada bireylerin içedönük ya da dışadönük oluşlarına göre bir tasnif ortaya koymuştur. Buna göre, insanlar, dışadönük- duyumsamacı, içedönük-duyumsamacı, dışadönük-sezgici, içedönük-sezgici, dışadönük-mantıkçı, içedönük-mantıkçı, dışadönük-duygusal ve içedönük duygusal olmak üzere sekiz farklı psikolojik tipe bölünmüştür. Her bir tipin kendine has bir dua şekli bulunmaktadır. Dışadönük-duyumsamacı dua, duyarlarla elde edilen dünya tecrübesine dayanmaktadır. İçedönük-duyumsamacı dua, Tanrı’ya derin düşünce içerisinde sessizce yöneltilen bir cevaptır. Dışadönük-sezgici dua, Tanrı’nın yeryüzündeki krallığını yüceltmek üzere yapılan vizyon, ilham ve yaratıcılık talebini içerir. İçedönük-sezgici dua, Tanrı’nın hazır bulunuşu üzerinde derince düşünmeyi ve zihnin bir düşünceden diğerine uçuşmasına izin vermeyi içerir. Dışadönük-mantıkçı dua, dış dünyaya bakarak mantığa dayalı bir analiz ve karar verme sürecidir. İçedönük mantıkçı dua, hakikat ve adaletin anlamının yanı sıra insan ırkının ilahi doğruluk sorgulamasına yanıtıyla ilgilidir. Dışadönük duygusal dua, kişiyi desteklemeye, cesaretlendirmeye, şefkat, sıcaklık, sadakat ve güvenilirlik noktasında diğer insanlara bağlanmaya yöneliktir. İçedönük duygusal dua ise, deruni değerlere dayanır. Bu, dünyanın ihtiyaçları için tutkulu bir şekilde yapılmış, Tanrı’nın konuşmasının beklendiği derin düşünce duasıdır.³¹

³⁰ L. Francis, M. Robbins, “Psychological Type and Prayer Preferences: A Study Among Anglican Clergy in the United Kingdom”, **Mental Health, Religion, Culture**, January, 2008, vol.: 11, nr.: s. 1.

³¹ L. Francis, M. Robbins, a.g.m., s. 73.

L. Francis ve M. Robbins; İngiltere, İskoçya, İrlanda ve Wales'daki Anglikan kilisesine diakon olarak yeni göreve başlamış kimseler üzerinde yaptıkları çalışmada, psikolojik tiplerle, başvuru olan dua türleri arasındaki ilişkiyi araştırdılar. Onlara göre, her ne kadar kişilik tipiyle tercih edilen dua türleri arasındaki ilişki oldukça kompleks olsa da, yine de kişilik tipi hakkındaki bilgilerimiz sayesinde bireyin hangi tür duaları tercih edeceğini kestirebiliriz. Buna göre, içedönük mizaca sahip olanlar daha çok aşağıda detayı verilen içedönük duayı tercih ederken, dışadönük mizaçlılar daha çok dışadönük duayı tercih etmektedir. Yine, duyumsamacı dua daha ziyade duyumsamacı mizaca sahip olanlar tarafından tercih edilirken, sezgici dualar daha ziyade sezgileriyle hareket eden kimseler tarafından tercih edilmektedir. Yargılama açısından bakıldığında, mantıkçı mizaca sahip kişilerin mantıkçı duaları, duygusal tiplerin de duygusal duaları tercih etmeleri söz konusudur. Araştırmada son olarak, yargılamacı mizaç tipine sahip olanların bu mizaca uygun bir şekilde yargılamacı duayı, algılamacı mizaçtakilerin ise algılamacı duayı tercih ettikleri tespit edilmiştir.

Dua türlerinin taşıdığı özelliklere gelince, araştırmaya göre; yönelim açısından bakıldığında, içedönük duanın en temel karakteristiği, duada yalnızlığın tercih edilmesidir. Gücün sessizlikten alındığı bu duada, sessizlik içinde Tanrı'ya kulak verilmekte, sessizlikle geçirilen uzun sürede kişi kendini bulmakta, ruhen tazelenmektedir. İnsanlardan uzaklaşma ihtiyacı, derin düşünme (meditasyon) bu dua türünün özelliklerindedir. Dışa dönük duada ise başka insanlarla birlikte dua etmek tercih edilir. Gücün gruptan alındığı bu duada, sessizlikten ziyade kelimeler, derin düşünmeden ziyade aşikâre yapılan dualar tercih edilir. Yabancılar arasında dua etmekten hoşlanılır.

Algılama açısından ele alındığında, duyumsamacı duada, kişi kendi hayatının ve Tanrı'nın nasıl görüldüğüne odaklanır. Geleneksel dua tercih edilir. Kişi dini resimlere bakar, ilahiler dinler, bedeninin duruşuna dikkat eder, kokuların farkına varır. Sezgici duada ise; kişinin kutsalda fena bulması, hayal gücünü kullanması, Tanrı'nın sırrı üzerinde düşünmesi, hayatın karmaşıklığına yönelik derin iç görüşü, kendini yeni fikirlere ve imkanlara açması, yeni fikirlere eşsiz ve bulunmazlarmış gibi açık olması söz konusudur.

Yargılama tercihi açısından bakıldığında; mantıkçı dua, iyice düşünülmüş ve mantık süzgecinden geçirilmiş fikirler, teolojik akıl yürütmeler, Tanrı inancının analizi, teolojik tutarlılık arayışı, aklın kullanımı, adalet isteği ve duygunun reddedilmesi gibi karakteristikleri taşır. Duygusal dua ise, kendisi için dua edilen kişilerle empati tecrübesini, Tanrı'nın onu kucaklamasını, insanların acısını gidermek için Tanrı'nın (Hz. İsa) acısını paylaşmayı, şefkat ve coşkuyu paylaşmayı, kalp üzerinde düşünmeyi ve Tanrı'yla samimi bir ilişki tecrübesini ihtiva etmektedir.

Son olarak yaklaşım tercihlerine göre, yargılayıcı duada, dua için özel bir zaman ayırma, her gün için dua etme, dua zamanını iyi planlama, belli bir dua kalıbını takip etme, bu kalıbı ve dua zamanlarını değiştirmek istememe ve duayı düzenli yaşamın bir parçası olarak görme söz konusudur. Algılayıcı duada, serbest ve ucu açık dualar tercih edilmektedir. Ne zaman vakit bulunursa o zaman ve akla ne gelirse o konuda dua edilir. Dua için belirli sabit zamanların ayarlanmasından hoşlanılmaz, aksine dua zamanları esnek ve spontanedir.³²

Kişilik tiplerinin insanların dua tercihlerine olan etkisi üzerine yapılan bu çalışmalar Din Psikolojisi açısından şüphesiz değerli faaliyetlerdir. Ancak burada bir hususa dikkat çekmek gerekmektedir. Hangi kişilik tipinin hangi dua tipine neden olduğunun tespiti ve buradan genel yargıların çıkarılması için; öncelikle, farklı din ve geleneklere mensup kimselerin de araştırmaya dahil edilmesinde zaruret bulunmaktadır. Oysa sözü edilen çalışmalar sadece Hristiyan dini gruplar arasında yapılmıştır. Mesela Müslümanlar arasında yapılan böyle bir çalışmaya araştırmamız esnasında rastlamış değiliz. Dolayısıyla çalışmaların sonuçları Hristiyanlar için geçerli kabul edilse bile, Müslümanlara veya diğer din ve geleneklere mensup kimselere genellenemez. Nitekim yukarıda ifade edilen, pek çok kavram Müslümanların dua algısı içerisinde herhangi bir yere oturmamaktadır. Daha önce belirtildiği gibi, Müslümanların dua anlayışları daha çok Kur'an ve Hz. Peygamber'in ortaya koyduğu genel ilke ve bilgiler çerçevesinde gerçekleşmektedir. Buna göre Müslümanlar, istisnalar olmakla birlikte, ihtiyaç zamanlarında istek dualarına, pişmanlık zamanlarında tövbe ve af dualarına, nimetler karşısında şükür

³² L. Francis, M. Robbins, a.g.m., s. 80-81.

dualarına, kâinattaki olağan üstü hallerin müşahedesi halinde övgü ve yüceltme dualarına teveccüh ederler. Ağırlıklı olarak İslam'ın naslarının ve Müslümanların geleneklerinin belirleyici olduğu bu algı ve teveccühte, sahip olunan kişilik tiplerinin yeri, varsa asgari düzeyde olsa gerektir. İnsanların hangi durumda şükredecekleri, hangi durumda yardım dileyebilecekleri bazen farklılaşabilmektedir. Mesela, kimi mutasavvıfların yaşadıkları hayat şartları, sıradan insanların Allah'tan yardım istemesini gerektirecek şekilde zorlu olmasına rağmen, istek duasına değil şükür duasına yöneldikleri bilinmektedir. Ancak, bu durumu onun sahip olduğu kişilik yapısına değil, benimsediği dini yaşam anlayışına bağlamak akla daha yakın görünmektedir. Bununla birlikte, yine de müslümanların kişilik tipleri ve bu kişilik tiplerinin dua anlayış ve uygulamalarına etkisi üzerinde çalışmalar yapılmasında yarar vardır. Kişilik tipinin dua tercihleri üzerinde hiçbir etkisinin bulunmadığının tespiti bile tek başına Din Psikolojisi bilimi açısından kıymetlidir.

2.2.2.4. Bağlanma Teorisi ve Dua

Dua davranışının arka planında yer alan psikolojik süreçlere ışık tuttuğu düşünülen teorilerden biri de, kişiler arası çekim ve ilişkilerin dinamiği konusunda geliştirilen, belli ölçüde kişilik tipleri teorileriyle paralellik arzeden, İngiliz Psikanalist John Bowlby'e ait "bağlanma teorisi" (attachment theory) olarak bilinen teoridir. Bağlanma teorisine göre, başkalarına bağlanma ihtiyacı çocuğun doğuştan getirdiği ve yaşamını sürdürmesinde önemli rolü bulunan tabii bir durumdur. Çocuklukta geliştirilen bağlanma ilişkisinin niteliği ileride kişinin göstereceği bağlılık davranışlarını da etkilemektedir.³³

Bağlanma teorisi psikanalitik gelenek içerisinde doğmuş ve gelişerek yeni bir yaklaşım halini almıştır. Bu kuram bir taraftan da nesne ilişkileri teorisinde temel bulmaktadır.³⁴ Ainsworth ve arkadaşları, çocuk-anne ilişkisinde üç farklı bağlanma stilinden ve dolayısıyla üç farklı ilişki tipinden söz etmektedir. Birincisi, "güvenli çocuk" tipidir. Bu tipte çocuk, yukarıda ifade edildiği gibi, annesini çevreyle ilişkisinde güven verici bir dayanak olarak kullanmaktadır. İkincisi "kaçıngan çocuk"

³³ K. A. Choi, a.g.t., s. 1.

³⁴ Akif Hayta, "Anneden Allah'a Bağlanma Teorisi ve İslam'da Allah Tasavvuru", **Değerler Eğitim Dergisi**, Cilt: 4, Sayı: 12, Aralık 2006, İstanbul, s. 31.

tipidir. Bu tipte, anne çocuğuna karşı mesafeli durmakta, çocuğun kendine yaklaşma çabalarını reddetmekte, bu ise çocuğun çekingen ve kaçınan biri olmasına sebep olmaktadır. Üçüncü tipte ise anne, çocuğun isteklerine cevap vermede geç kalmakta veya belirsiz/istikrarsız tepkiler göstermekte ve bunun sonucunda, “kaygılı çocuk” tipi ortaya çıkmaktadır.³⁵

Bu teoriyi ortaya atan ve savunan psikologlara göre, anne ile çocuk arasında kurulan bağ, eğer güvenli bir şekilde gerçekleşirse; çocuk kendisini, sevgiye değer ve önemli bularak, bu düşüncesini başkalarına da yansıtır. Anne veya bakıcıdan gerekli güvenlik duygusunu alan çocuk, başka ilişkilerde de bunu sağlayabileceğine dair olumlu ve kalıcı beklentiler geliştirir. Çocuk yetişkin haline geldiğinde annesinin/bakıcısının ona verdiği sevgi, ilgi ve değer başkalarına verme eğiliminde olur. Ailelerinden ayrı yaşayan ya da mahrum bırakılan çocuklarda görülen kaygı, depresyon, umutsuzluk, kayıtsızlık, öfkeli çıkışlar, geri çekilme ve benzeri psikolojik sorunlar da aynı şekilde yetişkinlik döneminde kendisini gösterebilmekte, karşılanmamış beklentilerin ağır yükü sonraki ilişkilere taşınabilmektedir.³⁶

Anne yahut bakıcı, çocuk için güvenli bir liman gibidir. Güvensizlik veya stres zamanlarında onu korur. Çocuk, anne veya bakıcıdan uzaklaştığında, geride onu koruyacak, istediğinde dönüp sığınabileceği birinin olduğunu bilir. Bu güvenli üssün varlığını bilmesi, çocuğun etrafı keşfe çıkmasında ve riskler almasında ona cesaret verir.³⁷

Batıda, başta Kirkpatrick ve Shaver olmak üzere bazı bilim adamları tarafından Bowlby'nin bağlanma teorisi dine teşmil edilerek, çocukluktaki bağlanmanın yetişkinlikte Tanrı'ya yönelik bağlanma davranışı üzerindeki etkisini ele alan bilimsel araştırmalar gerçekleştirilmiş ve bu araştırmalar çerçevesinde çeşitli anlayışlar ortaya çıkmıştır.³⁸ Çocukluktaki bağlanma modellerinin ileride kişinin din ve Tanrı'ya bağlanma durumlarını da etkileyeceği düşünölmektedir. Nitekim

³⁵ Bkz.: Encyclopedia of Psychology, çevrimiçi: <http://www.enotes.com/gale-psychology-encyclopedia/john-bowlby> son erişim: 10.01.2007; ayrıca bkz.: (çevrimiçi) <http://www.psikolojisayfam.com/teoriler/baglanma-teorisi.html>, son erişim: 10.01.2007.

³⁶ Hayta, a.g.m., s. 33.

³⁷ Hayta, a.g.m., s. 33.

³⁸ Lee. A. Kirkpatrick, Precıs: “Attachment, Evolution, an The Psychology of Religion”, **Archive for The Psychology of Religion**, 2006, nr.: 28, s. 6-9.

çocukluktaki anneye bağlanma davranışının çok benzeri yetişkinlikte Tanrı'ya karşı da yaşanmaktadır. İnsan, Tanrı'yı; her şeye gücü yeten, onu gören, işiten, duygularından haberdar olan, onu önemseyen ve hepsinden önemlisi her an dönüp sığınabileceği güvenli bir üs olarak görür. Kısacası Tanrı'da bir bağlanma figüründe var olan özelliklerin tamamı bulunmaktadır.³⁹

Spilka, Armatas ve Nussbaum da, rahatlık sağlayan, destekleyen, yardım eden, koruyan, güçlü ve seven gibi Tanrı sıfatlarının çocukluktaki ebeveyn sıfatları olduğunu belirtir. Richard Gorsuch'a göre, yardımsever, bağışlayan, seven, kurtaran, koruyan, kutsal, kişisel olmayan, ulaşılamayan, uzak ilah gibi Tanrı sıfatları, bağlılık ilişkileri için kullanılan tipik ifadelerdir. Tamayo ve Desjardins'e göre de yumuşak, sıcak, rahatlık verici, yumuşak kalpli, sığınılacak yer, bana kollarını açmaya hazır, beni severek koruyan ve daima beni bekleyen gibi tanrısal sıfatlar, aynı zamanda güvenle anne-babasına bağlanan çocuğun ilişkisindeki karakteristiklerdir.⁴⁰

Kirkpatrick ve Shaver, güvenli bağlanma stiline sahip olanların, kaçınan bağlanma stiline sahip olanlara göre daha olumlu Tanrı imajlarına sahip olduklarını tespit etmiştir. Bu Tanrı, onları daha çok seven, daha yakın ve onları daha az kontrol eden bir Tanrıdır. Güvenli bağlananlar, kaygılı ve kaçınan bağlananlara göre daha yüksek düzeyde dini teslimiyet göstermektedirler. Güvenli bağlanma stilinde Tanrı güvenilir ve itimada layıktır. Yüksek düzeylerde içtenlik ve yakınlık arayan kaygılı bağlanma stiline sahip kişiler, dinde duygusal olarak güçlü bir deneyim bulurlar. Kaçınan stildekiler ise dini inançlardan ve Tanrı'yla ilişkilerden uzak dururlar. Yapılan araştırmaya göre kaygılı bağlanma stiline sahip olanlar glossolaliden⁴¹ bahsetmişler, kaçınan bağlanma stiline sahip olanlar ise kendilerini agnostik olarak tanımlamışlardır.⁴²

³⁹ Choi, a.g.t., s.18.

⁴⁰ Choi, a.g.t., s. 15.

⁴¹ Genellikle Hristiyanlarda görülen, ancak farklı dinlerde de yer alan karmaşık diller tecrübesinin derin dini vecd hali esnasında kişinin daha önce öğrenmiş olmaksızın, anlaşılamayan, bilindik dillerdekenden farklı söz ve ifadelerle konuşmasıdır. Bkz.: Mark A. Sergaves, "A Qualitative Analysis of the Meaning, Values, Beliefs, and Practices Related to Glossolalia in Glossolalic Members of United Pentecostal Churches", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Capella University, USA, 2005, s. 7.

⁴² Hayta, a.g.m., 41-42.

Bağlılık teorisinde dua, bireyin Tanrı'yla ilişkiye girmesini sağlayan davranıştır. İlişkiye, Tanrı'nın gerçek ve doğrudan hazır bulunuşuna inanmakla girilir. Duada Tanrı'ya yakınlık amaçlanır. Bu yakınlık kişi için güvenli bir liman ve dayanak işlevi gördüğü için dua; stres zamanlarında, alışık olunmayan durumlarda ve hayatın meydan okumalarında Tanrı'ya ulaşma yolu olur.⁴³

Byrd ve Boe, 2001'de yaptıkları çalışmada kaçınan tipteki kimselerin stres zamanlarında dua etmekten de kaçındıklarını ortaya koymaktadır. Çünkü bu tip karaktere sahip olanlar, birileriyle yakınlık kurmaları durumunda kendilerini daha rahatsız hissetmektedirler. Bu nedenle, onlar streslerinin az olduğu zamanda meditasyon ve samimi hitap duası türlerine daha fazla yönelirken, kaygı arttıkça bu dualara müracaatları da azalmaktadır. Yine bu araştırmaya göre, kaygılı tip mizaca sahip olan kimseler, zor durumlarda güvenli tip ve kaçınan tipten daha fazla dünyevi istek duasına müracaat etme eğilimindedirler.⁴⁴

K. A. Choi de, doktora tezinde bağlılık ilişkilerinin kişinin ilerleyen yaşlarda sahip olduğu Tanrı inancı ve dua yaklaşımı üzerindeki etkisini ele almıştır. Choi çalışmasında, yaşları 18 ile 23 arasında değişen 90'ı kız, 186'sı erkek toplam 276 öğrenciden faydalanmıştır. Çalışmada yetişkine yönelik kaçınan bağlılık, Tanrı'ya yönelik kaçınan bağlılık, yetişkine yönelik kaygılı bağlılık ve Tanrı'ya yönelik kaygılı bağlılıktan oluşan 4 bağımsız değişkenin yanısıra üç dua türünü (istek, meditasyon, samimi hitap) bağımlı değişken olarak kullanmıştır. Çalışmada yer alan öğrencilerin tamamına yakını Hıristiyandır. Bunların %90'a yakını kendisini Evancelik Hıristiyan olarak nitelemiştir. Bu çalışma sonucunda Choi, insandaki dua davranışının başlangıçtan itibaren ortaya çıkışında ve tezahür şeklinin belirlenmesinde; çocuğun, anne (veya başka bakıcı) ile olan ilişkisinin şeklinin etkili olduğunu saptamıştır.⁴⁵

İlahi dinlerin özellikle ortodoks çizgisinde yer alan müntesipleri açısından Tanrı inancının, genelde dini tutum ve davranışların, özelde ise duanın çocukluk dönemindeki tecrübelerle dayandığı şeklindeki yaklaşım kabul edilebilir değildir.

⁴³ Choi, a.g.t., s. 2.

⁴⁴ Choi, a.g.t., s. 2.

⁴⁵ B.a.: Choi, a.g.t.

Onlar, Tanrı'nın insanı yarattığını, fitratına O'na yönelmeyi ve dua etmeyi yerleştirdiğini, başlangıçtan itibaren peygamberler, kutsal kitaplar, din bilginleri vs. vasıtasıyla fitrattaki bu özelliklerin ortaya çıkmasını amaçladığını düşünürler. Duanın çocukluk dönemindeki bir takım başka ilişkilerden güdülendiği ileri sürülerek, Tanrı'nın devre dışı bırakılması kabul edilemez. Fakat, Tanrı'nın insan fitratına yerleştirdiği bir bağlanma duygusunun, ilerleyen yaşlarda çeşitli vesilelerle bir çiçek açması gibi ortaya çıktığı, anne-baba veya diğer bakıcılarla ilişkilerin ise bir anlamda bu çiçeklerin hangi renklerde olacağına etki ettiği şeklindeki bir yaklaşım kabul edilebilir.

Tanrı'nın etkin olarak dahil edildiği açıklama modelleri, sadece istek dualarının değil, şükran, övgü, samimi hitap, günah çıkarma ve tövbe gibi duaların arka planında yer alan psikolojik süreçler için de daha benimsenebilir niteliktedir. İnsanı yarattığına, ona daima etki ettiğine, her şeye gücünün yettiğine, heryerde hazır bulunduğu inanan, Tanrı'dan iyilik gören ya da karşılaştığı bir iyi halin sebebinin Tanrı olduğunu düşünen insan, içinden kopan şükran duygularını şükür duası vesilesiyle dile getirir. Karşılaştığı fevkalade durumların Tanrı'nın eseri olduğuna inanan insanın ruh dünyasından taşan övgü ve tazim duyguları, yine dua vasıtasıyla Tanrı'ya ifade edilir. Öte yandan Tanrı'nın koyduğu kurallara aykırı harekette bulunduğu farkında olan insan, yaptığı hatadan duyduğu pişmanlık sebebiyle Tanrı'dan özür ve af dileme ihtiyacı hisseder ve bunun için duaya başvurur. İşte bu noktada geçmiş yaşantıların şekillendirici bir rolünden söz edilebilir.

Freud'un odivus kompleksi açıklaması, nesne ilişkileri kuramı, bağlanma teorisi gibi teorilerin duanın ortaya çıkışında, geçmiş yaşantının yegane etken olduğu görüşü, sadece dini açıdan değil, fikri, siyasi, sosyal ve duygusal açıdan da sorunludur. Zira bu telakkiler; insanın bireyselliğine, iradesinin özgürlüğüne, kendini gerçekleştirme potansiyeline gölge düşürmektedir. İnsan; iradesi olan, düşünen, araştıran, geçmişten etkilenen fakat dersler de çıkaran, her gün bilgi ve görgüsüne yeni bir şeyler katan, gelişen, geliştiren ve gelecekte de motive olan bir varlıktır. Aksi halde, dünyanın pek çok yerinde gerçekleşen ihtida vakalarını, siyasi, sosyal ve ideolojik yaklaşımlarda meydana gelen değişme, gelişme ve ilerlemeleri izah etmek mümkün olmaz. Diğer taraftan, geçmiş yaşantıların olası bir etkisinin kesin bir ispatı

da zordur. Söz gelimi, Tanrı'yla mesafeli olan insanların küçük yaşlarda kaçınan bağlanma stiliyle annesine bağlandığı tespit edilse bile bu, yetişkinlikteki dinden uzak yaşamının sebebinin çocuklukta kaçınan bağlanma stili olduğunu kesin olarak ispatlamaz. Güvenli bağlanma stiliyle annesine bağlanmış kimselerin ileride edindiği okul, arkadaş, iş vs. çevresinin etkisiyle ateist ya da günahkar olmaları söz konusu olabilir. Öte yandan çocuklukta bağlanma biçimleri toplumdan topluma, kültürden kültüre değişiklik arzettiği gibi, Tanrı'ya bağlanma biçimleri de her kültür ve gelenekte kendine özgü bir nitelik kazanmaktadır. Nitekim bağlanma teorisine bir takım bilimsel eleştiriler de yöneltilmiştir.⁴⁶ Bu durumda, araştırmaların, inkar edilemez derecede sağlam bulguları ortaya koyacak sayıda ve yaygınlıkta yapılması (mesela Müslümanları da kapsamayı), daha tatmin edici açıklamalarda bulunmayı sağlayabilir. Bu itiraz, bugüne kadar yapılmış çalışmaların ve ortaya konulan teorilerin değerini yok saymak gerektiğini ima etmek için değil, konuya daha ihtiyatlı bakılması gerektiğini vurgulamak içindir.

2.2.2.5. “Rol Alma” ve “Birlikte Yönelim” Teorileri ve Dua

İstek duasının gerçekleşmesi esnasında bireylerin geçirdiği psikolojik süreçleri açıklama konusunda Donald Capps oldukça değerli bir denemede bulunur. Bu, rol alma (role-taking) ve birlikte yönelim (coorientation) teorilerinin istek duasına uygulanmasıdır. Capps, istek duası psikolojisi konusunda psikologlar arasında revaç bulan iki yaklaşımı tenkit etmekte ve istek duasının başka bir yönünü ön plana çıkararak önemli bir perspektif sunmaktadır. Capps'ın karşı çıktığı yaklaşımlardan birincisi, istek duasına insan ve Tanrı'nın iradeleri ve bu iradeler arasındaki etkileşim açısından bakılmasıdır. Ona göre, istek duası insanın, Tanrı'nın iradesini manipüle etmek istediği bir dini davranış olarak görülmemelidir. En azından psikologlar konuya bu açıdan yaklaşmamalıdır. Oysa William James dahil, pek çok din psikologu, istek duasında insanın Tanrı'yı ikna etme, kararlarında değişiklik sağlama talebi söz konusu olduğunu belirterek, belli konularda (yağmur duası gibi) yapılan istek dualarını tenkit etmişlerdir.⁴⁷ Capps'ın karşı çıktığı ikinci

⁴⁶ R. W. Hood, P. C. Hill, B Spilka, **a.g.e.**, s. 101.

⁴⁷ Donald Capps, “İstek Duası Psikolojisi”, **İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, çev. Ümit Horozcu, yıl: 2005, sayı: 12, s. 161.

yaklaşım ise, psikologların fazlaca ilgi gösterdikleri, istek duasının aslında bir monolog olduğu ve kişinin duayla aslında oto-telkin yaptığı, böylece ortaya çıkan duygusal boşalma ve rahatlama ile özellikle sağlığı konusunda olumlu gelişmelerin olduğu şeklindeki yorumlardır. Bu yaklaşıma göre istek duasının değeri, kişinin kendi şahsi fikir ve gündemlerini ifade etmesine imkan sağlamasından kaynaklanır. Gerçek bir iletişim meydana gelmemekte, sadece bir duygusal dışavurum ve/veya kişinin kendi iradesini harekete geçirmesi söz konusudur. Capps, ilk dönem psikologlarının pek çoğunun hatalı bir şekilde istek dualarına bir iletişim olarak bakmayıp, o dönemde oldukça popüler olan telkin (suggestion) teorisinden etkilenerek duayı sadece kişinin kendisine yaptığı telkini olarak kabul ettiklerini belirtir.⁴⁸

Capps'ın tenkit ettiği kimselerden biri de Finlandiyalı din felsefecisi, Antti Alhonsaari'dir. "İstek duasında Tanrı'yla iletişime girmek istediğimizde Tanrı bizi görür ve ricalarımıza cevap verir mi?" şeklindeki soruya Alhonsaari "Hayır" demektedir. O, bu diyalogik görüşün, eğer dua şu dört iletişim unsurunu içeren tam bir diyalogik zinciri ortaya koyarsa doğrulanacağını ileri sürer: (1) biz konuşuruz, (2) Tanrı tahammül eder, (3) Tanrı cevap verir ve (4) biz Tanrı'nın verdiği cevabı işitiriz. Şayet yalnızca birinci ve ikinci gerçekleşirse, buradaki sadece bir monologdur. Şayet birinci, ikinci ve üçüncü gerçekleşir ve dördüncüsü noksan olursa, eksik bir diyalog olur. Alhonsaari, diyalogik dua görüşün desteklenemeyeceğini, çünkü Tanrı'nın isteklerimize cevap verip vermediğini tahkik etmenin mümkün olmadığını ileri sürer. Dua ettiğimiz konu gerçekleşse bile, bunun Tanrı'dan gelen bir cevap olduğunu nereden bileceğiz? Bir arkadaşımıza bir mektup göndersek, arkadaşımızın bizim mektubumuza verdiği cevabın makbuzu, mektubumuzun karşı taraf tarafından alındığını ve cevaplandığını teyit eder. Böyle bir teyit duada olmadığı için, diyalogik halka eksik olur ve doğru iletişim gerçekleşmez.

Capps'a göre, Alhonsaari'nin karşılıklı gönderilen mektup analogisi iletişim sürecinin karmaşıklığını izah etmede yetersizdir. O, bu noktada, George Herbert

⁴⁸ Capps, a.g.m. s. 164.

Mead'ın rol-alma düşüncesine dayanan bir kavram olan, Theodore Newcomb'un birlikte yönelim fikrini ileri sürer. İletişim sürecinde birlikte yönelim, eş zamanlı olarak tartışma konusuna ve muhatabın konu hakkındaki beklenen görüşüne intibak sağlamak ve aşinalık kesbedebilmek anlamına gelmektedir. Birlikte yönelim karşılıklı söz alışverişi olmadan da gerçekleşebilir. Basit bir şekilde muhatabın konuya cevabı önceden tahmin edilebilir ve bu tahmin gerçek bir sözlü cevap yerine geçer.

Birlikte yönelim, bir ferdin diğer ferdi tartışma konusuna nasıl cevap vereceğini bilecek kadar iyi tanıdığı aile ortamında sıkça meydana gelmektedir. Ailelerde bazı konular açık bir şekilde dile getirilirken, bazı konulardan kaçınılır. Mesela, ergenlik dönemindeki çocuklar, belli taleplerde bulunmaktan kaçınırlar, çünkü onlar zaten anne babalarının olumsuz cevap vereceğini bilirler. Fakat başka meselelerde tereddütsüz olarak taleplerini bildirirler, zira benzer taleplere anne babaları geçmişte olumlu cevap vermiştir. Elbette aynı süreç, anne babalar talep edip çocuklar cevap verirken de meydana gelir. Bu süreç aileyle sınırlı olmayıp, günlük yaşamda insanların birbirleriyle iletişim içinde oldukları pek çok durum için de geçerlidir.

Birlikte yönelim telakkisi, istek duasında da Tanrı'nın bizim bir ihtiyaç ya da problemimize nasıl cevap vereceğini tahmin edebileceğimizi ileri sürer. Bu beklenti de kendi kendine diyalojik zinciri tamamlar. İstekte bulunan kişi bir şekilde Tanrı'nın sorunu nasıl gördüğünü "bilir" ve bu bilgi ya da farkındalığın kendisi duaya "cevap"tır. Tanrı'nın cevabına yönelik bu beklenti, Tanrı'nın görüşünü paylaşmadığımız zaman bile meydana gelebilir. Bu durumda birlikte yönelim göz göze gelmek değil, bir meseleyi diğerinin perspektifinden görmek demektir. William James ve diğerleri konuyu farklı şekilde görmüş olsalar bile, mesele Tanrı'nın iradesine boyun eğme ya da onu manipüle etme değil, Tanrı'nın cevabını önceden tahmin etmedir.

İncil'de bulunan meşhur dualardan birbirine zıt gibi görünen ikisi, Capps'ın görüşlerini somutlaştırmasına yardımcı olmaktadır. Birinci duada Tanrı'dan ne

istenirse vereceği⁴⁹ bildirilir. İkincisinde ise (Hz. İsa'nın Getsemani'deki duası) "Senin dilediğin olsun"⁵⁰ ifadesi yer almaktadır. Yani, birinci dua belli bir direktifi içerirken (tevcihi dua) ikincisinde hiçbir direktif bulunmamaktadır (takdiri dua). Capps'a göre bu iki dua arasında bir çelişki yoktur. Çünkü ikincisi, şüphesiz birlikte yönelimin ürünüdür. Tanrı'yla olan samimi ilişkisinden dolayı aslında Hz. İsa, kendi dilediği şeyle Babanın niyet ettiği şeyin birbiriyle uyuşmaz olduğunu farketmektedir. Yani Hz. İsa, Tanrı'nın görüşünü, onun gönlündekine uygun olmasa da, kesin olarak anlamıştır. Bu nedenle, irade iletişim sürecinden bağımsız değil, bu sürecin bir vechesi olarak görülmelidir.

Birlikte yönelim telakkisi istek duasına uygulandığında "Tanrı'nın isteklerimize cevabını hangi temele dayanarak önceden tahmin edeceğiz? Tanrı'nın nasıl cevap verebileceğini nereden bilebiliriz?" gibi sorular akla gelmektedir. Capps, bu soruların cevabında William James'ten yararlanır. James'e göre kişi mutlak güç sahibi Tanrı'ya, ona vereceği destek ve yol göstermesi konusunda güvenir ve bu güvende sebat ederse, sonunda onun hazır bulunuşunu (presence) idrak eder. Tanrı'nın desteğine alışık hale gelmek kişinin Tanrı'nın yeni durumlardaki cevabını önceden tahmin etmesine imkan sağlar. Kişi Tanrı'nın cevap verme yöntemlerine aşına hale gelir ve bu ona, Tanrı'nın yeni durumlarda ne şekilde cevap verebileceğine dair bir his sağlar. Fakat bu da "Kişi Tanrı'nın cevap verme şekillerine nasıl aşına hale gelir?" "Eğer kişi isteklerine karşı Tanrı'nın cevap verme şekillerine aşına hale gelirse, bu süreç nerede başlar?" sorularını gündeme getirir. Capps bu soruların cevabının iki yerde elde edilebileceğini söyler. Birincisi, çocukluk alışkanlıklarıdır. Çocuk ebeveynle, öğretmenlerle, kardeşlerle, samimi arkadaşlarla vs. iletişim içine girer ve onlardan isteklerde bulunur. Böylelikle bir isteğe karşılık bulma aşinalığı elde eder. Bu aşinalık, çocuğun Tanrı'nın dualara olan cevaplarına olan aşinalığına da kaynaklık eder. Bu tür bir aşinalığın ikinci kaynağı ise, Capps'a göre, çocuğun Yahudi-Hıristiyan geleneğini kendisine mâletmesidir. Kapsamlı bir dini rol alma teorisi geliştirmiş olan İsveçli din psikologu Hjalmar Sunden, kişinin İncil'e ait bir figür ya da aziz rolüne iştirak etmesi/onunla özdeşleşmesi halinde, Tanrı'nın bu

⁴⁹ Luka: 11/9

⁵⁰ Matta: 26/39

kişiyi karşı nasıl davrandığına bakarak kendisine karşı nasıl davranacağını da önceden tahmin eder. Böyle rol alma sayesinde, kişinin dini geleneği, Tanrı'nın yakarışlara cevap verme şekline bir aşinalık sağlar. Bu, çocukları İncil'e ait figürlerin ve azizlerin hikâyeleriyle, bilhassa tarihi figürlerin Tanrı'dan isteklerde bulunduğu hikâyelerle, eğitmenin lehinde bir argümandır.⁵¹

Sunden ve Capps, Tanrı'nın cevabına aşına olma konusunda İncil'den ve Yahudi-Hıristiyan geleneğinden yararlanmak gerektiğini söylemektedirler. Rol alma teorisi çerçevesinde, her din mensubunun, kendisine ait değerlerden yararlanmasının önünde herhangi bir engel bulunmamaktadır. Söz gelimi bir Müslüman da Hz. Peygamber'in dualı yaşamından ve Kur'an'daki dua perspektifinden yararlanarak Allah'ın dualara cevap verme şekline aşına hale gelebilir. Nitekim, insanların kuraklık dönemlerinde duaya başvurmaları, gerek Hz. Peygamber'in gerekse geçmişte Müslümanların bu konuda dua etmelerine ve dualarına karşılık bulmalarına dayanmaktadır. Aynı şekilde Allah'tan, mesela güneşin batıdan doğması, hiçbir sevdiğimiz insanın ölmemesi gibi akla aykırı isteklerde bulunmamanın arka planında bir rol alma davranışı yatmaktadır. Başka bir ifadeyle, kişi, Hz. Peygamber'in rolünü almakta, Allah'tan cevabını beklemektedir. Allah'ın cevabına aşına hale gelmede, yine, bizim çocukluk ve gençlik dönemimizdeki alışkanlıklarımızın etkisi olabilir. Ailemiz başta olmak üzere diğer insanlardan yaptığımız istekler ve aldığımız karşılıklar, bizim diğer insanlardan ve farklı bir formda olsa da Allah'tan neyin istenip neyin istenmeyeceğini anlamamızı sağlayabilmektedir.

Son olarak, Tanrı'nın ve O'nun cevap verme şeklinin bilindiğinin düşünülmesinin Tanrı'nın insanlara vereceği cevabı kısıtlayacağı şeklindeki eleştiriye Capps oldukça mantıklı bir cevap vermektedir. Ona göre, bu eleştiri haklı değildir, çünkü dua, irade meselesi olarak ele alınırsa, asıl o zaman Tanrı ve dua eden kısıtlanmış olur.⁵²

⁵¹ Capps, a.g.m., s. 164-169.

⁵² Capps, a.g.m. s. 169.

2.2.2.6. Yükleme/atıf Teorisi ve Dünyevi İstek Duası

Yükleme teorisi 1950'lerin sonlarında Fritz Heider, Edward Jones, Keith Davis ve Harold Kelley gibi sosyal psikologlar tarafından ortaya atılan, insanların davranışlarının nedenlerini ve ortaya çıkış süreçlerini açıklayan bir enstrüman olarak geliştirilen bir teoridir.⁵³ Bu teorinin dua konusuna uyarlanmasına geçmeden önce, teori hakkında bilgi vermek istiyoruz.

Heider, insanlarda bulunan iki güçlü motivasyondan söz etmektedir. Birincisi, dünyayı tutarlı bir şekilde anlama, ikincisi ise çevreyi kontrol etme ihtiyacıdır.⁵⁴ Bu iki güdünün doyurulması için kişinin insanların nasıl davranacağını kestirebilmesi gerekir. İşte bu noktada yükleme teorisi gündeme gelmektedir.⁵⁵ Davranışlar kişinin kendisiyle ilgili öznel sebeplere mi (yetenekler, zeka, kişisel ilgiler, karakter vs.) yoksa harici birtakım etkenlere mi (tahrik, şartlar vs.) atfedilir? Yaygın olan yükleme hataları nelerdir? Yapılan yüklemeler insanların davranışlarını nasıl etkiler? Yükleme teorisi, işte tüm bu soruların cevabını aramaktadır.⁵⁶ Bu soruların cevaplarından hareketle insanların dua davranışlarını da yükleme teorisi çerçevesinde anlamlandırmak mümkün olabilecektir.

Yüklemenin sonuç çıkarma süreci olduğunu⁵⁷ belirten Heider'e göre, davranışın sebebi, ya kişinin kendisine ya da onu etkileyen dış şartlara yüklenir. Kişinin kendisine, yani karakter, yetenek ve duygularına yüklenirse, buna içe yükleme (internal); ortam veya şartlara yüklenirse buna da dışa (external) yükleme denir.⁵⁸

Teorinin gelişimine katkıda bulunan Jones ve Davis, bir kişinin davranışının onun kişisel özelliklerinden mi, yoksa durumun etkisinden mi kaynaklandığını

⁵³ Judy A. Kimberly, "An Application of Attribution Theory in Persons Willingness and Obligation to Disclose HIV- Positive Status to Family Members", Texas Tech University, Yayınlanmamış Doktora Tezi, USA, 1996, s. 8.

⁵⁴ Leslie A. Baxter, Dawn O. Braithwaite, **a.g.e.**, s. 38.

⁵⁵ Jonathan L. Freedman, David O. Sears, J. Merrill Carlsmith, **Sosyal Psikoloji**, İstanbul, Ara yay., 1989, çev: Ali Dönmez, s. 96.

⁵⁶ David G. Myers, **Social Psychology**, McGraw Hill Companies, North America, 1996, s. 7.

⁵⁷ Çevrimiçi: <http://www.pdf-search-engine.com/attribution-theory-pdf.html>, erişim: 22.07.2009.

⁵⁸ Leslie A. Baxter, Dawn O. Braithwaite, **a.g.e.**, s. 37-51.; ayrıca bkz.: J. E. Roekhelen, "Attribution Theory", **Elsevier's Dictionary of Psychological Theories**, USA, Elsevier BV., 2006, s. 50.

anlamak için birkaç hususun gözden geçirilmesi gerektiğini belirtir. Önce davranışın toplum tarafından istenip istenmediğine bakılır. Eğer sergilenen, toplumun benimsemediği bir davranış ise, bu daha çok o kişinin şahsıyla ilişkilendirilir. Ardından o davranışın kişinin özgür seçimiyle mi gerçekleştiği, yoksa şartlar gereğince mi yapıldığına bakılır. Şayet kişi özgür iradesiyle davranmışsa, bu davranıştan yola çıkılarak kişinin karakteri hakkında bilgi sahibi olunabilir. Öte yandan, davranışın toplumun verdiği bir vazife olup olmadığına da bakmak gerekir. Mesela, bir itfaiyecinin yangına koşması onun fedakârlığının bir göstergesi değildir. Çünkü yangına müdahale, itfaiyeci için görevdir. Oysa yangın sırasında olay yerinden geçmekte olan bir vatandaşın yangına müdahale etmesi bir diğerkâmlık göstergesidir.

Yükleme teorisine katkı sağlayan bir başka araştırmacı kovaryasyon teorisini geliştiren Harold Kelley'dir. O, davranışların nedenlerini anlama konusunda üç tip bilgiden söz eder. Birincisi tutarlılık (consistency), ikincisi belirginlik (distinctiveness), üçüncüsü ise fikir birliğidir (consensus). Davranışların nedeni araştırılırken; gözlemlenen kişinin benzer durumlarda da aynısını yapıp yapmadığına, her durumda aynı şeyi yapıp yapmadığına ve başkalarının da aynı durumda aynı şeyi yapıp yapmadıklarına bakılır. Mesela, trafikte araç kullanırken aşırı derecede sinirlendiği görülen A şahsının bu davranışını anlamlandırmada, yükleme teorisinden yararlanılabilir. Öncelikle, A şahsının trafikte her zaman sinirlenip sinirlenmediğine bakılarak tutarlılık durumu, başkalarının da trafikte sinirli olup olmadıklarına bakılarak fikir birliği durumu ve son olarak A şahsının trafik dışındaki hayatında sinirli davranışlarda bulunup bulunmadığına bakılarak da belirginlik durumu ortaya konur. Kişi şayet hayatındaki diğer durumlarda da sinirli davranışlar sergiliyorsa (tutarlılık) ve diğer insanlar trafikte sinirlenmiyorsa (fikir birliği), bu durumun onun karakterinden kaynaklandığı anlaşılır ve yükleme içe yapılır. Eğer kişi trafik dışında sinirli davranışlar sergilemiyor (belirginlik), her trafiğe çıktığında sinirleniyor (tutarlılık) ve diğer insanlar da trafikte sinirli oluyor (fikir birliği) ise bu durumda yükleme dışı yapılarak trafiğin sinir bozucu bir durum olduğu, A şahsının kişisel özellikleriyle ilgili bir durumun söz konusu olmadığı söylenir. Son olarak, A şahsı sıradan hayatında sinirli biri olmayıp, başka zamanlarda da benzer trafik

yoğunluklarında sinirlenmediği öğrenilirse, bu durumda yükleme yine içe yapılarak, A şahsının o gün başka problemlerinin olduğuna, bu nedenle o gün trafikte sinirli davranışlar sergilediğine karar verilir.

Yükleme süreci her zaman rasyonel değildir. Bu süreçte bir dizi yanlılık yüklemede önemli bir etkide bulunur. Bu yanlılıklar bazen kendi ihtiyaçlarımızla, özsaygının korunmasıyla ve kendi hayatımızı kontrol altında tutabilme hissiyle ilgiliyken, bazı durumlarda bilişsel indirgemeler ve basitleştirmelerden kaynaklanır. Yükleme teorisinde ortaya konulan bir başka kabule göre, davranışların yorumlanmasında gözlemlenen kişiyle ilgili önceden sahip olunan bilgilerin birleştirilmesi (integration) söz konusudur. Norman Anderson, yaptığı araştırmada söz gelimi, tanımadığımız bir insan hakkında onun samimi, zeki, tembel ve cüretkar olduğu ön bilgisini almışsak, o kişinin sonraki davranışlarını bu özelliklerden hangisi bizim için daha önemliyse onun üzerinden değerlendirdiğimizi tespit etmiştir. Mesela, samimiyet bizim için önemli bir nitelikse, bu özelliği değerlendirmelerimizde daha ağırlıklı olarak kullanırız. Öte yandan, Solomon Asch, Bert Hodges ve Roos Vonk yaptıkları araştırmalarda bize ilk gelen bilgilerin ve olumsuz bilgilerin, değerlendirmelerimizde daha fazla ağırlığa sahip olduğunu tespit etmişlerdir. Mesela birinin zeki olduğu bilgisini almışsak, onun sonradan gözlemlediğimiz cüretkar tavırlarını laubalilikten ziyade cesarete hamlederiz. Daha önceden dürüst olmadığı haberini aldığımız kişinin sonradan yaptığı iyi davranışlarını riyakarlık olarak yorumlama eğiliminde oluruz.⁵⁹

Lee Ross ise, temel yükleme hatalarından biri olarak, insanların, genellikle başkalarının davranışlarının nedenlerini davranışın gerçekleştiği durum ve şartlara değil, insanların kişisel özelliklerine yükleme eğiliminde olduğunu belirtir. Buna karşılık, insanlar kendi başlarından geçen olumsuzlukları kişisel nedenlerden ziyade durumsal nedenlere yüklerler.⁶⁰ Burada belli bir yanlılık söz konusudur. Mesela, sinirlilik kendimizle ilgili olunca, “sinirliyim çünkü her şey ters gidiyor” diyerek sinirli davranışlarımızı duruma, yani dışsal etkenlere yükleriz. Oysa sinirli davranış başkalarına ait ise, “X şahsı kötü davranışlar sergiliyor, çünkü o sinirli birisi” deriz.

⁵⁹ David G. Myers, **a.g.e.**, s. 79.

⁶⁰ J. E. Roekhelen, “Attribution Theory”, **a.g.e.**, s. 50.

Aynı şekilde, başkalarını yargılarken isim cümleleri (mesela, o tembeldir, o dürüst değildir vb.) kullanırken kendimizle ilgili olarak fiil cümleleri (“...olduğu zaman ben sinirlenirim” vb.) kurarız. Jones ve Nisbett’in araştırmasına göre de, gözlemci genellikle eylemi yapanın özelliklerinin davranış üzerindeki önemini daha fazla görürken, eylemi yapan, kendi davranışlarını daha ziyade durumla açıklama eğilimindedir. Çünkü kişi eylemi gözlemlerken başka, yerine getirirken başka perspektiflerden bakar. Gözlemci, daha çok failin kendisine odaklanarak ortamı göremezken; eylemi yapan, onu davranışa iten harici etkenlere daha çok dikkat eder. Fakat gözlemcinin empati kabiliyeti, gözlemcinin yüklemesiyle eylemi yapanın yüklemesi arasındaki farkı azaltır.

Gilbert ve arkadaşlarının yaptığı araştırmaya göre, insanların başkalarının davranışlarını, duruma değil de failin kişisel özelliklerine yüklemelerinin altında yatan sebeplerden bir tanesi, duruma yükleme yapmanın kişiliğe yükleme yapmaktan daha fazla zihinsel çabayı gerektirmesidir. Bir başka deyişle, kişisel özelliklere yükleme yapmak kişiye kolay gelmektedir. D’Agostino ve Fincher-Keifer’in araştırmalarına göre, daha az analitik düşünen insanlar yüklemeleri kişisel özelliklere yapma eğilimindedirler. Robert Wicklund, Shelley Duval ve arkadaşları, kişinin öz bilincine yönelmesi sonucu kendi davranışlarını başkalarının yüklediği gibi kişisel özelliklerine yüklediklerini saptamışlardır. Yani, kişi kendisini dinlemeye ve kendisi üzerinde düşünmeye başlarsa davranışlarında kendisini daha fazla sorumlu görür.⁶¹

Kültürlerin de yükleme davranışlarıyla ilgisi bulunmaktadır. Mesela, Batıda, kişinin kendi davranışlarından sorumlu kabul edilmesi gerektiği anlayışının hakim olması sebebiyle, yüklemeler genellikle duruma değil kişinin kendisine yapılmaktadır. Bu nedenle, söz gelimi, “sıkıştırmak, kapı, el, Tom” şeklinde karışık verilmiş kelimeler “Kapı Tom’un elini sıkıştırdı” şeklinde cümleye dönüştürülürse, bu düzenleme hatalı kabul edilir. Onlara göre doğrusu, “Tom, elini kapıya sıkıştırdı” olmalıdır. Bu tertibin başka kültürlerde daha başka olması muhtemeldir.⁶²

⁶¹ Myers, **a.g.e.**, s. 82-87.

⁶² Myers, **a.g.e.**, s. 85.

Sosyal psikoloji alanında ortaya atılan yükleme teorisi, zamanla pek çok alana uygulanır hale gelmiştir. Kişiler arası iletişim konusunda başvurulan bu teorinin, insan davranışlarından biri olması ve iletişimsel yönünün bulunması sebebiyle dua, fenomenine adapte edilebileceğini düşünmekteyiz. Diğer dua türleri de Tanrı'yla bir iletişim içeriyor olsa da, biz yükleme teorisini sadece istek duasına adapte etmeye çalışacağız.

Önceki bölümde de ifade edildiği üzere dua, sadece belli bir dini grup ya da geleneğe ait olmayıp, tam anlamıyla evrensel bir dini davranıştır. O halde insanlar kendi dualarını ve başkalarının dualarını hangi nedenlere yüklemektedir? İnsanların dua davranışlarına hangi tür yükleme (içer yükleme ya da dışa yükleme) yapılacaktır? İnsanlar yaşadıkları durumları, başlarına gelen iyi ya da kötü şeyleri duaya nasıl ve neden yüklemektedir? Nihayet, insanların kendi dualarına ya da başkalarının dualarına ilişkin yüklemeleri, onların dua davranışlarını ne şekilde etkilemektedir? Tüm bu sorulara yükleme teorisinden yararlanılarak yanıt vermek suretiyle istek duasının altındaki psikolojik süreçlere ışık tutulabilir.

Yapılan araştırmalar göstermektedir ki, insanlar korku anlarında korktukları şeyden emin olmak, hastalık hallerinde şifa bulmak, sıkıntı içindeyken rahatlamak, sevinç hallerinde iyiliğin sürmesi, mağduriyet durumunda mağduriyetin giderilmesi ve intikam, hasret durumunda kavuşma vb. dünyevi amaçlar için dua ettiklerini ifade etmektedir.⁶³

Duaların meşruiyeti konusunda ise genel olarak, Tanrı'nın dualara cevap veren mutlak güç sahibi oluşuna dair inançları ve geçmişten bugüne duaların gerçekleştiğini gösteren yaşanmış tecrübelerin bulunduğuyla ilgili yaygın kanaat ve kişisel bir takım tecrübeler ön plana çıkmaktadır. Bir başka deyişle, insanlar neye dayanarak dua ettikleri sorulduğunda ya o duaya dair inançlarından, ya yaygın dua tecrübesinden ya da kişisel dua tecrübelerinden söz edeceklerdir. Duaların hangi nedenlerden ötürü yapıldığı ve hangi meşru temele dayandırıldığını anladıktan sonra, insanların bu düşüncelerini hangi yükleme modeline dahil etmek gerektiğine bakmak gerekir. Söz gelimi, A şahsının açık kalp ameliyatına girecek olan B şahsı için

⁶³ Bu araştırmalara Üçüncü Bölümde geniş bir şekilde yer verilmiştir.

(iyileşmesi/kurtulması yönünde) dua etmesini ele alalım. Öncelikle A şahsının her sağlık probleminde dua edip etmediğine bakılarak tutarlılık, A şahsının sağlık dışındaki durumlar için de dua edip etmediğine bakılarak belirginlik ve son olarak başkalarının da sağlık için dua edip etmediğine bakılarak fikir birliği bulunup bulunmadığı ortaya çıkarılır. Şayet A şahsı, sağlık konusunda her zaman dua ediyor (tutarlılık), sağlık dışındaki başka durumlarda da dua ediyor (belirginlik) ve herkes sağlık için dua ediyorsa bu durumda, yükleme içe değil dışa yapılır; yani dua davranışı A'nın kişisel özellikleriyle ya da sadece B'nin özel durumuyla değil, genel olarak dua fenomeniyle ilgilidir. Şayet A, sadece sağlık konularında dua ediyor, başka konularda dua etmiyor, diğer insanlar da sadece sağlık konusunda dua ediyorlar ve başka durumlarda dua etmiyorlarsa yükleme dışa yapılarak, dua ile sağlık arasındaki ilişki üzerinde durulur. Şayet, A şahsı, sağlıkla ilgili olarak başka zamanlarda dua etmiyor, sağlık dışındaki başka konularda dua etmiyor ve başkaları da sağlık konusunda dua etmiyorsa; bu durumda A'nın bu dua davranışı, onun o andaki psikolojik şartlarıyla ya da B ile ilgili özel durumuyla irtibatlandırılmak suretiyle yükleme dışa değil içe yapılır.

Buradan yola çıkarak, günlük insan yaşantısında önemli bir yere sahip olan dua davranışı hakkında genel bir yükleme yapılabilir. Buna göre ileride de görüleceği üzere, insanların büyük çoğunluğu tarafından sağlık başta olmak üzere, iş, ekonomi, eğitim, aile ilişkileri gibi pek çok konuda her zaman başvuru olan bir dini davranış olması sebebiyle duada yükleme dışa yapılmalıdır. Yani, insanların herhangi bir özel konuda yaptığı duaları, sübjektif bir şekilde onların geçici psikolojik şartlarına, durumun özel koşullarına yüklemek yerine, objektif bir şekilde duanın tesirine ve/veya dua hakkındaki genel geçer bir kanaate yükleme yapmak daha doğru görünmektedir. Buradan, insanların dua etmelerinin sebebinin öznel bir takım şartlardan ziyade, duaların gerçek hayatta karşılık bulunmasının ve/veya duanın her durumda edilmesi gerektiğine dair insanlar arasındaki evrensel bir dini inanç olduğu sonucuna varılır. Ancak, yükleme teorisinden bu noktada yararlanmanın amacı, istek dualarının Tanrı tarafından kabul edildiğini ispat etmek değil, insanların bu yönde bir kanaate sahip olduğunu göstermek, dua davranışının altında yatan psikolojik süreçlere işaret etmektir.

İnsanların başlarına gelen durumları duaya nasıl yükledikleri ve bu yüklemenin dua davranışını nasıl etkilediği ise yükleme teorisi açısından üzerinde durulması gereken bir başka konudur. Yine, kansere yakalanmış yakın arkadaşı B'nin sağlığına kavuşması için büyük bir içtenlikle dua eden A şahsını ve onun duasına ilişkin yüklemelerini ele alalım. B şahsı, aylar süren tedavinin ardından gerçekten iyileştiğinde, A, bu iyileşmede kendisinin ve B'nin diğer sevenlerinin duasının etkili olduğunu düşünür. Zira yükleme teorisi gereği, kişi kendisini de ilgilendiren durumlarda meydana gelen başarının içerisinde, daima kendisine ait bir rolü görmek ister. Başarıda payının olduğunu bilmek kişiye haz verir. A, arkadaşı B'nin iyileşmesinde kendisinin de payının bulunduğunu bilmekten haz duyar. Bu nedenle iyileşmeyi duaya, bilhassa kendi duasına yüklemesi son derece olasıdır. Öte yandan, sahip olduğu inançlarının haklılığını görme arzusu, gerçekleşen iyileşme olayının duaya yüklenmesi ihtimalini daha da artırmaktadır. Bir anlamda, kişinin inançlarının haklılığının ispatına dair isteği, yüklemenin duaya yapılmasına sebep olurken, yüklemenin ardından inançların ispatlanmış olmasından kaynaklanan sevinç de işin başka bir psikolojik yönünü teşkil etmektedir. A'nın, B'nin iyileşmesini duaya yüklemesinin altındaki iki neden, aynı zamanda dua davranışının pekişmesine, A'nın hastalar için daha fazla dua etmesine, iyileşmeleri de duaya yükleme ihtimalinin artmasına sebep olacaktır.

Yükleme teorisine uygun şekilde, kişi belli şeyleri Tanrı'ya atfetmeye alışmışsa, çeşitli durumlar karşısında da aynı atfı yapar.⁶⁴ Eğer A daha önce bu şekilde yükleme yapmış ya da bu yüklemenin yapıldığı bir ortamda yetişmiş ise, arkadaşı B'nin şifa bulmasını Tanrı'ya atfedecektir. Arkadaşının iyileşmesini Tanrı'ya atfeden A, her fırsatta Tanrı'ya dua etmeye devam edecektir. Bu, aynı zamanda, daha önce anlatılan davranışçı şartlanma yoluyla öğrenme anlayışına da uygun bir açıklama modelidir.

Yükleme teorisine göre, bir davranışın nedenini yorumlamada, o davranışın faili hakkındaki önceki fikirlerimizin etkisi vardır. Bu nedenle duası gerçekleşen A'nın muhtemel açıklamalarından biri, "Tanrı duamı kabul etti, çünkü O yapılan

⁶⁴ Nils G. Holm, **a.g.e.**, s. 63.

duaları kabul edendir. Zor durumdakilere yardım eder.” şeklindedir. Gerek ilahi dinlerin verdiği mesajlar, gerekse içinde yaşanılan toplumda yer alan Tanrı'nın duaları kabul ettiği kanaati, her dua olayında yüklemenin Tanrı'nın özelliklerine yapılmasına sebep olur. Zaten yapılan araştırmalar da olağanüstü durumlarda Tanrı'ya yapılan yüklemelerin de arttığını göstermektedir.⁶⁵ Aslında bu bir içe yüklemedir. Bu yüklemeyi yapan A da, benzer durumlarda dua etmeye devam eder. Yükleme teorisindeki bu kabulün, duanın etkili olmaması durumunda da benzer sonuçları ortaya çıkarması kuvvetle muhtemeldir. Zira duası kabul edilmeyen kişi, “Duam kabul edilmedi, çünkü Tanrı bundan daha büyük bir iyilik düşünmektedir. Duamın kabul olmaması benim bilmediğim, ama Tanrı'nın bildiği daha önemli bir gayeye yöneliktir” şeklinde düşünecektir. Nitekim Simon Dein ve Roland Littlewood'un yaptıkları bir alan araştırması, araştırmaya katılan Pentekostal kilise mensuplarının yarısının, gerçekleşmeyen dualarla ilgili olarak bu gerekçeyi ileri sürdüklerini ortaya koymaktadır.⁶⁶ Netice itibariyle duası kabul olmayan A, daha sonra gerçekleşecek benzer durumlarda dua etmeye devam edecektir.

Yükleme teorisine göre, kişi bir davranışın nedenine ilişkin çıkarsama yaparken, davranışın meydana geldiği ortamı da göz önünde bulundurur. A, “Tanrı duamı kabul etti, çünkü kulunun durumunu görüp acıdı ve yakarışlarını geri çevirmedi” şeklinde bir yükleme yapabilir. Bu ise hem içe hem de dışa yüklemedir. Zira ortam duanın kabulüne uygundur ve Tanrı'nın özellikleri duanın kabulünü doğurmuştur. Bu da, dua davranışını motive eden bir yükleme modelidir. Dolayısıyla A, benzer durumlarla her karşılaştığında çözüm için dua edecektir.

Yükleme teorisine göre, insanlar genellikle başlarına gelen iyi durumları kendilerine bağlamak eğilimindedirler. Bu, gerek kendi öz güvenlerini gerekse etrafa karşı saygınlığını artırma eğiliminin bir uzantısıdır. Öte yandan, kötü durumlardan ise muhataplarını ya da başkalarını sorumlu tutmak suretiyle kaygılarını azaltma peşindedirler. Buradan hareketle, duası kabul olan A, “Tanrı duamı kabul etti, çünkü

⁶⁵ İbrahim Gürses, “Yükleme Teorisi ve Din İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme”, **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi** c: 17, sayı: 2, s. 367.

⁶⁶ S. Dein, L. Littlewood, “The Psychology of Prayer and the Development of the Prayer Experience Questionnaire, Mental Health”, **Religion and Culture**, January 2008, vol.: 11, nr.:1, s. 47.

ben duası kabul edilmesi gereken birisiyim” ya da “Tanrı duamı kabul etti, çünkü kabul edilmesi gereken bir şekilde dua ettim” şeklinde bir içe yükleme yapabilir. Yükleme teorisine göre kişinin başarıyı kendi kişilik özelliklerine yüklemesi, onun ileride de başarı elde etmeye gayret göstermesine sebep olacaktır.⁶⁷ Dolayısıyla, iyileşmeyi müşahede eden ve başarıyı kendi kişilik özelliklerine yükleyen A, bundan sonra da benzer durumlarda dua edecek ve elde ettiği başarıyı da tekrar etmek isteyecektir.

Edilen duanın gerçekleşmemesi durumunda ise, derhal bir bahane aramak, yine insanın tabiatı gereğidir. Bu durumda yükleme, muhtemelen duruma yapılır. A, “Tanrı duamı kabul etmedi, çünkü insanlar duanın önemini anlamadılar ve/ya duanın yanı sıra yapılması gereken tedavi yeterince iyi yapılmadı” diyerek, dışsal etkenleri iyileşmeme sebebi olarak ileri sürebilir. Her ne kadar duaların gerçekleşmemesinin kişinin duayla ilgili negatif çıkarımlarda bulunmasına sebep olacağı düşünülse de,⁶⁸ söz konusu yükleme de A’nın benzer durumlarda dua etmesinde bir azalmaya sebep olmayacaktır. Öte yandan karşılaşılan negatif olayları manevi gelişim için önemli bir fırsat olarak değerlendiren kişiler açısından, kabul olmayan dua daha sabırlı bir dua için bir motivasyon kaynağı olabilir.

En az rastlanan yükleme türlerinden biri ise, bir davranışın olumsuz neticesinden kişinin kendisini sorumlu tutmasıdır. A, gerçekleşmeyen duasının ardından, “Tanrı duamı kabul etmedi, çünkü ben duaları kabul edilecek birisi değilim” şeklinde bir yükleme yapabilir. Bu yüklemede iki açıklama modeli iş görebilir. Birincisi, kişi pesimist karakterlidir ya da hadise onun depresif bir ruh halinde olduğu bir zamana denk gelmiştir. Depresyon hastalarının ve pesimistlerin en temel karakteristiği, her durumda kendilerini suçlamalarıdır. Kaldı ki onlar dua gerçekleşse bile bir şekilde mutsuz olup kendilerini suçlayacak bir şeyler bulacaklardır. İkincisi ise, kabul olmayan duadan dolayı Tanrı’yı sorumlu tutmak kendisini sorumlu tutmaktan daha kaygı verici olabilir. İnançları gereği kişi Tanrı’yı sorumlu tutmaktansa suçu kendinde görmeyi tercih edebilir. Birinci durumdaki

⁶⁷ Seymour Feshbach, Bernard Weiner, Arthur Bohart, **Personality**, D. C. Heath and Company, USA, 1996, s. 421.

⁶⁸ S. Dein, L. Littlewood, a.g.m., s. 43.

kişinin bu olaydan sonra da dua etmesi, etmemesi kadar muhtemeldir. Fakat ikinci durumdaki kişi dualarına devam edecektir.

Son olarak, kimi insanlar da, duaları sonuçsuz kaldığında, bu durumu Tanrı'ya yüklemekte ve Tanrı'yla ilgili negatif bir tutum sergileyebilmektedir.⁶⁹ Bu durum, Tanrı'dan başka yardım edecek kimsenin kalmadığı, genellikle insanların duygusal açıdan baskı altında kaldıkları, çok hassas oldukları konularda yaptıkları duaların gerçekleşmediği anlarda meydana gelmektedir. Zorlu durumda tek yardım edecek olan Tanrı'dan da yardım gelmediğini düşünmek, kişiyi Tanrı'nın varlığını sorgulamaya, duadan uzaklaşmaya itebilir. Genellikle geçici karaktere sahip bu tür durumları, aslında sahip olunan kişilik yapısıyla izah etmek mümkündür. Sınır kişilik bozukluğu (borderline personality disorder) olan kimseler, gerek kendilerine gerekse yakın ve uzak çevrelerine karşı daima uç tavırlar içerisinde olmaktadır. Sevdikleri kimseleri çok derinden ve büyük bir tutkuyla severken, nefret ettikleri kimselere karşı aşırı negatif duygular beslemektedirler. Kimi zaman çok sevdikleri kimselere küçük bir hatalarından ötürü büyük bir düşmanlık hissedebilmektedirler. Bu kimseler kendilerine karşı bile çoğu zaman bu tür bir tavır içerisinde olabilmektedirler.⁷⁰ Sınır kişilik bozukluğu olan kimselerin Tanrı'yla olan ilişkilerinde de bir takım aşırılıklara rastlanabilir. Tanrı'ya büyük bir aşkla bağlanabildikleri gibi, O'na karşı büyük bir nefret de duyabilmektedirler. Tanrı'ya olan aşırı bağlılıkları bazen de bu örnekte olduğu gibi, keskin nefretlere dönüşebilmektedir. Kısacası böylesi bir durumu, sahip olunan kişilik özellikleriyle açıklamak mümkündür. Buradaki yüklemenin ise, genelleme yapılamayacak kadar az rastlanan durum olması sebebiyle,⁷¹ kişilik özelliklerinden kaynaklanan hatalı bir yükleme olduğu söylenebilir. Duadan bu tür sonuçlar çıkararak kimselerin geri dönüşlerinin de hızlı olması, benzer durumlarda dua etmeye devam etmeleri, etmemeleri kadar muhtemeldir.

⁶⁹ Bkz.: Ahmet Albayrak, **Üniversite Gençlerinin Dua tutum ve Davranışları**, Karadeniz Bas. Yay., Rize, 2009, s. 143-144.

⁷⁰ Klaus Lieb, et. al., "Borderline Personality Disorder", Seminar, vol.: 364, July 31, yıl: 2004, s. 453-461.

⁷¹ Mebrure Doğan, yaptığı ankette, katılımcılara bu konuya ilişkin bir soru sormuş katılımcıların, %34.7'si "Duamın kabul olduğunu görünce dine daha çok ilgi duydum"; %29.9'u "Duamın kabul olup olmaması önemli değil"; %32.5'i "Şimdi olmasa bile, sonradan kabul olacağına inanırım" seçeneklerini işaretlerken, "Duamın kabul olmadığını görünce Allah'a inancım sarsıldı." Seçeneğini hiç kimse işaretlememiştir. Bkz.: Mebrure Doğan, a.g.t., s. 66.

Görüldüğü üzere hangi yükleme modeli benimsenirse benimsensin kişinin dua davranışından vazgeçmesi söz konusu değildir. Fakat bu, “Hiç kimsenin duası hiçbir zaman gerçekleşmese bile insanlar bu şekilde yükleme yapacaklardır ve bu nedenle dua davranışı devam edecektir” önermesinin doğruluğunu göstermez. Aksine burada “İnsanların duaları –her zaman olmasa bile- gerçekleştiği için insanlar böyle yüklemeler yapmaktadır, bu nedenle de dua davranışı hep devam edecektir” önermesi daha makul görünmektedir.

Bazı kişilik özelliklerinden hareketle ortaya konulan yükleme teorisini, dünyevi istek duasına adapte ettiğimiz bu bölümde, iki noktanın önemini vurgulamak istiyoruz. Birincisi, semavi dinlere mensup kimseler için dua da bir tür ibadettir ve ibadetlerde asıl olan bir karşılık almak değil, kulluk etmek ve bunun hazzını duymaktır. Bu nedenle dünyevi istek dualarının karşılık bulmasının bu duaların yapılmasının olmazsa olmaz şartı olarak görmemek gerekir. İkincisi, yine ibadet olgusundan hareketle, kişilik özelliklerinin dua davranışının her zaman devam etmesini sağladığını kabul etmekle birlikte, bunun dua davranışının tek nedeni olduğunu ileri sürmek doğru olmaz. Yükleme teorisini dünyevi istek duasına uygulamamızdaki temel amaç, bu davranışının yegane sebebinin kişilik özelliklerimiz olduğunu vurgulamak değil, kişilik özelliklerimizin de bir şekilde dua davranışlarımız üzerinde etkili olduğunu göstermektir.

Bu bölümde duanın ortaya çıkmasını sağlayan ve duanın yapılaş şeklini etkileyen uzun ve kısa vadeli süreçlerin üzerinde durmak suretiyle dünyevi istek dualarının psikolojik arka planına ışık tutuldu. İnsanların doğuştan getirdikleri özellikler, sahip oldukları kişilik yapıları, almış oldukları eğitim, çocukluklarının belli dönemlerinde bakıcısı durumundaki kişilerle olan münasebetleri, sahip olunan inancın şekli gibi unsurların tamamının gerek dua davranışının ortaya çıkışında gerekse hangi dua üslubunun benimseneceğinin belirlenmesinde etkili olduğu anlaşılmaktadır. Ancak, hiçbir açıklama modelinin de dünyevi istek dualarının arka planında yer alan psikolojik süreçleri aydınlatmada tek başına yeterli olmadığı, dahası konunun daha tafsilatlı ve geniş bir şekilde araştırılmasına ihtiyaç bulunduğu açıktır. Bir sonraki bölümde ise, dünyevi istek dualarının etkileri üzerinde durulacaktır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DÜNYEVİ İSTEK DUALARININ ETKİLERİ

Dünyevi istek dualarının arka planında yer alan psikolojik süreçler masaya yatırıldıktan sonra, bu bölümde dünyevi istek dualarının etkileri ve duada dile getirilen isteklerin gerçekleşip gerçekleşmediği konusu ele alınacaktır. Bu konunun Din Psikolojisi biliminin görev alanının içerisinde yer alıp almadığı meselesi, zihinlerde soru işaretlerinin oluşmasına neden olabilir. Din Psikolojisi öncelikli olarak, duanın sübjektif boyutunu konu edinmektedir. Başka bir ifadeyle, Din Psikolojisi, istek dualarının gerçekleşip gerçekleşmediğinin tetkikinden önce; duanın kişinin ruh dünyasındaki etkilerini ve bu etkilerin dış dünyada neden oldukları dolaylı değişiklikleri, duaya sebep olan psikolojik faktörleri, dualı yaşamın insanın ruh ve beden sağlığı üzerindeki etkilerini araştırma konusu etmektedir.¹ Fakat bu durum, din psikologlarının bu kadarıyla yetinerek, istek dualarının hakikaten istenilen durumun gerçekleşmesini sağlayıp sağlamadığını araştırmaktan geri durması gerektiği anlamına gelmez. Bir din psikologu mesela, meditasyon gibi düşünsel duaların sağlık açısından etkisini tetkik edebiliyorsa, birilerinin iyileşmesi için yapılan istek dualarının etkisini de pekâlâ tetkik edebilmelidir. Çünkü her ikisi de aynı metotlar kullanılarak (deney, anket, mülakat vs.), aynı amaca (duanın insan

¹ Robert H. Thouless, **An Introduction to the Psychology of Religion**, Cambridge University Press, Great Britain, 1971, s. 161; ayrıca bkz.: Kate M. Lowenthal, **The Psychology of Religion, A Short Introduction**, England, Oneworld, 2004, s. 27.

sağlığında meydana getirdiği değişiklikleri tespit) yönelik yapılmaktadır. Bu bakımdan din psikologunun istek dualarının meydana getirdiği etkileri araştırması, diğer dua türlerinin ya da maneviyatın etkisini araştırmak kadar meşru bir iştir. Ancak, onun yapamayacağı şey, istek duası neticesinde kişinin ruh ve beden sağlığında ya da dış dünyada meydana gelen değişikliklerin, Tanrı ya da doğaüstü güçler tarafından sağlanıp sağlanmadığını araştırmak ve bu yönde iddialar ileri sürmektir. Din Psikolojisi biliminin, daha önce ele alınan temel prensiplerini ihlal etmeden istek dualarının etkilerini araştırmak, din psikologu için sadece yetki alanına giren konulardan biri değil, aynı zamanda kaçınamayacağı bir vazifedir. Nitekim dünyevi istek duaları neticesinde dış dünyada meydana gelen değişiklikliler din psikologlarının açık bir şekilde ilgisini çekmiştir.² Bunun yukarıda belirtilenler dışında üç nedeni daha bulunmaktadır. Birincisi, dua her ne kadar grup halinde de yapılıyor olsa da büyük ölçüde bireysel bir tecrübelerdir. Bireysel tecrübeler ise, Din Psikolojisi açısından son derece önemli veri kaynaklarıdır.³ İkincisi, dualar dış dünyaya ilişkin istekleri içerse de, dışarıda meydana gelebilecek etkiler yine insanın ruh dünyasından doğmaktadır. Bu bakımdan da Din Psikolojisinin konularından biri durumundadır. Üçüncüsü ise dua neticesinde meydana gelen veya gelmeyen etkiler, yani duanın sonuçları, aynı zamanda bu evrensel dini davranışın sebebinin de teşkil etmektedir. İnsanların her çağda ve her coğrafyada dua etmelerini sağlayan en temel unsur, bu duaların işe yarıyor olmasına dair inançtır. Başka bir deyişle, duanın etkilerini araştırmak aynı zamanda onun nedenlerini araştırmak anlamına gelmektedir. Bu sebeple, Din Psikolojisinin bakış açısıyla dünyevi istek dualarının ele alındığı bir araştırmada, etki boyutunun incelemeye dahil edilmesi bir zorunluluktur.

Dünyevi istek dualarının etkilerinin ele alındığı bölümde, bu duaların dua eden tarafından hedeflenen etkisi birinci planda incelenmektedir. Bunun yanı sıra duanın, pek çok din psikologu tarafından daha önemli görülen, hedeflenmeyen

² Michael Argyle, **Psychology and Religion, An Introduction**, s. 123-124.

³ William James, **The Varieties of Religious Experience**, USA, Omgans, Green, and Co., 1920, s. 501.

etkileri ve dünyevi istek dualarının dışında kalan diğer dua türlerinin etkileri ikinci planda da olsa bu bölümde yer bulacaktır.

Dünyevi istek dualarının etkilerinin, Din Psikolojisinin ilgi alanına giren konulardan biri olduğu bu şekilde ortaya konduktan sonra, duanın dış dünyada etkili olup olmadığını saptamada kullanılacak araç ve yöntemlerin de doğru şekilde belirlenmesi gerekmektedir. Bu amaçla tezimizde, Din Psikolojisi eserlerine başvurulmuş ve bunlarda yararlanılan veri kaynakları saptanmıştır. Buna göre, din psikologları tarafından yapılan çalışmalarda tezimize uygun 4 temel veri kaynağının kullanıldığı tespit edilmiştir. Bunlar; dinlerin, kutsal kitaplar da dahil temel kaynakları, uzmanların düşünceleri, saha araştırmaları ve bireysel tecrübelerdir.

Dinlerin kutsal kitapları ve diğer temel kaynakları olarak kabul edilen eserler din psikoloji açısından önemlidir.⁴ Çünkü bunlar, inanan insanlar için hayatlarında önemli bir manevi yeri olan, inanç ve ibadet konusunda doğrudan başvurdukları ve aldıkları referansları hayatlarına tatbik ettikleri kaynaklardır. Bunlar bilinmeden insanların dini davranışları neden gerçekleştirdiğini anlamak neredeyse imkansız görünmektedir. Nitekim pek çok din psikologu özellikle dini tecrübeler konusunda bunlara başvurmaktan geri durmamıştır. Mesela Heiler, bir Din Psikolojisi eseri kabul edilen çalışması Prayer'de, çokça Kutsal Kitap ifadesine başvurmuştur.

Kutsal kitaplar gibi, din ve/ya psikoloji alanında yetkin kişilerin düşünceleri, insanların duygu, düşünce ve inançlarının oluşup şekillenmesinde etkili oldukları söylenebilir. Kimi zaman sözlerin ve davranışların yazılardan daha etkili olabildiği, inanç önderi kabul edilen pek çok kişinin insanları herhangi bir yazılı kaynak kullanmaksızın etrafına çekebildiği, istediği gibi eğitebildiği ve aksiyona yönlendirebildiği bilinmektedir. Dolayısıyla, bu tür araştırmalarda onların düşüncelerinden yararlanmak kaçınılmazdır. Nitekim yine pek çok psikoloji kitabında bu kimselere atıflarda bulunmaktadır. Diğer taraftan, duanın etkilerini olumsuzlayan düşünürlerin görüşleri de, Din Psikolojisi kitaplarında yer bulmaktadır. Bu nedenle bizim tezimizde duanın etkileri konusunda, dinlerin kutsal kabul ettikleri kitaplarda ve ileri gelen simalarının ve psikologlar başta olmak üzere bilim

⁴ Hokeleli, **Din Psikolojisi**, s. 14.

adamlarının eserlerinde; duanın dünyevi etkilerine ilişkin ifadeler incelenmekte, tüm bunlardan dünyevi istek dualarının etkisi konusunda genel bir yargıya ulaşıp ulaşılamayacağına bakılmaktadır.

Bilim çevrelerinde pozitif bilime ait araştırma yöntemleri olan deneysel çalışmaların, dua gibi teolojinin alanına giren bilim dışı metafizik konuların araştırılmasında kullanılmasına karşı çıkanlar bulunmaktadır. Öte yandan bu tür çalışmaların dünyevi istek dualarının etkilerinin araştırılmasında kullanılmasını Tanrı'yı teste tabi tutmak olarak yorumlayan ve bunun inanca ters olduğunu düşünen, bu nedenle de bu tür araştırmalara karşı çıkan dindar çevreler de bulunmaktadır.⁵ Ancak, artık günümüzde Din Psikolojisi çalışmalarında deney, anket, mülakat ve test gibi empirik/tecrübi çalışmaların önemli veri kaynakları oldukları ağırlık kazanmış bir kanaattir. Din psikologları R. H. Wood ve J. A. Belzen, empirik araştırmaların sayı itibariyle Din Psikolojisi çalışmaları içerisinde düşük bir orana (%10) sahip olmakla birlikte, gün geçtikçe bu tür çalışmalara olan ilginin arttığını belirtmekte, diğer yöntemlerle bir arada yürütüldüğünde onları tamamladığını vurgulamaktadır.⁶ Bu nedenle tezimizde, dünya genelinde duanın etkileri konusunda yapılan anketler, mülakatlar ve deneylerden istifade edilmiş, bu çalışmaların sonuçlarının oluşturduğu genel panoramadan duanın etkili olup olmadığına dair bir sonuç çıkarılmaya çalışılmıştır. Dua ile ilgili yapılan empirik çalışmaların büyük çoğunluğunun sağlık alanında yapıldığını, diğer alanlarda ise sınırlı sayıda empirik çalışmanın gerçekleştirildiğini belirtmek gerekir. Tecrübi çalışmalarla ilgili sözü edilen tartışmalardan yeri geldikçe söz edilecek, nihai olarak bu bölümün sonundaki genel değerlendirme kısmında bu konuya ilişkin değerlendirmelerimize de yer verilecektir.

Din Psikolojisinin bir diğer önemli veri kaynağı da bireysel tecrübelerdir. Alanda bunların bilimsel bir değer taşıyıp taşımadığı tartışmalarına şahit olunmakla birlikte, dinin psikolojik yönünü anlamada, üzerinde durulması gereken kaynakların

⁵ Larry Dossey, **Reinventing Medicine**, New York, Harper Collins Publishers, 1999, s. 49.

⁶ R.W. Hood, Jacop A. Belzen, "Research Methods in the Psychology of Religion", **Handbook of the Psychology of Religion and Spirituality**, eds: R. F. Paloutzian, C. L. Park, USA, The Guilford Press, 2005, s.62.

belki de başında bireysel tecrübeler gelmektedir. Dini tecrübelerin, dini canlı tuttuğu, dine inanan insanların -dindarlığın gerçek karşılığının öteki dünyada verileceğini bilmekle beraber- bu dünyada da bir takım manevi meyvelerini görmelerini ve teoride inandıkları Tanrı'ya kendilerini daha yakın hissetmelerini sağlayan manevi bir boyut olduğu düşünülmektedir.⁷ Nitekim Din Psikolojisinin önder şahsiyeti William James dini tecrübe çeşitlerini işlediği eseri olan *The Varieties of Religious Experience*'de bireysel tecrübelerin değerinden bahsetmekte,⁸ çok sayıda bireysel tecrübe örneği aktarmaktadır. Bu nedenle, tezimizde dünyevi istek dualarının etkileri konusunda ulaşabildiğimiz bireysel tecrübelerden yararlandık ve bunların bir kısmını tezin ilgili bölümünde zikrettik.

Duanın etkilerinin hangi kriterlere göre araştırılacağı bu şekilde belirlendikten sonra, duanın etkilerinin nerelerde ve hangi konularda araştırılacağından da söz etmek istiyoruz. Tezin başlığından da anlaşılacağı üzere, insanların bu dünyada karşılığını görmek üzere dua ettiği her konu araştırmaya dahil edilebilir. Yaptığımız ön araştırmaya göre sağlık, başarı, maddi refah, rızık, huzur, güvenlik, moral, iş, çocuk, eş ve kısmet, manevi değişim vs. insanların bu dünyada karşılığını görmek üzere en fazla dua ettiği konular arasında yer almaktadır. Biz ise bu bölümde bunlar arasında, hakkında bilhassa deneysel çalışmalar ve bireysel tecrübeler bulunan konuları ele aldık. Bu nedenle duanın etkilerini, sağlık, hayatta başarı, bitkiler, diğer canlılar, çocuk sahibi olma ve yağmur konularında araştırdık. Bunlar arasında da, ağırlık, insanların duaya en fazla yöneldikleri, üzerinde bilimsel araştırmaların en fazla yapıldığı, bireysel tecrübelerin de en yoğun yaşandığı sağlık konusuna verildi. Diğer dünyevi istek konularına ise nispeten daha az yer ayrıldı.

Son olarak, bu araştırmanın ardından elde edilecek verilerin ne işe yaradığı konusunda önemli bir hususa dikkat çekmek istiyoruz. Duanın her dinin merkezi ve ruhu olduğunu düşünen Alexander Hodge (ö: 1886), dini tecrübenin güvenilirliği duanın geçerliliğine bağlı olduğunu, şayet psikoloji duayı geçersiz kılabilirse, bunu tüm dinin çürütülmesinin takip edeceğini ve eğer dua yeni düşüncenin sınamasına

⁷ Cafer Sadık Yaran, **Dini Tecrübe ve Meûnet**, İstanbul, Rağbet Yayınları, 2009, s. 26.

⁸ William James, **a.g.e.**, s. 501.

karşı dayanabilirse, bir bütün olarak dinin temize çıkacağını belirtmektedir.⁹ Bir anlamda Hodge, duanın etkilerinin ispatını, dinin ispatı olarak addetmiştir. Ancak bizim buradaki amacımızın, söz konusu bu düşünceyle hiçbir ilgisi bulunmamaktadır. Dünyevi istek dualarının etkilerini tespit etmekteki en önemli amacımız, evrensel bir davranış olan duanın nedenlerine ters bir açıdan ışık tutmaktır. Bu çalışmanın temel ereği, belli bir ideolojiyi desteklemek ya da reddetmek değil, olanı olduğu gibi açığa çıkarmak, objektif verilere ulaşmaktır. Bu yapıldıktan sonra, başka alanlardaki araştırmacılar kendi alanlarının yetki ve amaçları doğrultusunda burada ortaya çıkan veriyi kullanmakta özgürdüler.

Şimdi dünyevi istek dualarının insan sağlığı, hayatta başarı, bitkiler, diğer canlılar, yağmur ve çocuk sahibi olma gibi konularda, duada hedeflenen olumlu ya da olumsuz etkilerini ele alabiliriz.

3.1. DUA VE SAĞLIK

Duanın sağlık üzerindeki etkileri, insan sağlığına ilişkin iki temel kategoride incelenebilir. Biricisi, sağlık denilince ilk akla gelen beden, ikincisi ise, birincisiyle irtibatlı olmakla birlikte başlı başına araştırmalara konu olan ruh sağlığıdır. Tüm dünyada insanların baş ağrısı gibi basit rahatsızlıklardan, kanser ve AIDS gibi ağır hastalıklara kadar bedensel problemlerin tedavisi için olduğu gibi, psikotik veya nevrotik çok sayıda ruhsal hastalıktan kurtulmak amacıyla duaya yönelmeleri söz konusudur.

Pek çok psikiyatr ve psikolog, maneviyatın insanların kişilikleri üzerindeki etkisinden söz etmektedir.¹⁰ Günümüzde bilim adamları, ruh/akıl–beden arasında ilişki bulunduğunu, ruh sağlığının beden sağlığını, beden sağlığının da ruh sağlığını etkilediğini kabul etmektedir.¹¹ Bu nedenle beden sağlığıyla yakından ilgili görünen

⁹ Alexander Hodge, **Prayer and Its Psychology**, NewYork, Macmillan, 1931, s. X.

¹⁰ Devereaux Chester Weld, “A Survey of Primarily Christian Clients’ Preferences Concerning the Intervention of Prayer at Faith-Based Counseling Agencies”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Argosy University, USA, 2006, s. 4.

¹¹ Kirk Patrick Day, “The Effect of Intercessory Prayer on the Physical Health of College Students”, Doktora Tezi, Spalding University, USA, 2004, s. 16.

genelde manevi yaşam, özelde ise dua en çok üzerinde durulan konulardan biri olmaktadır.

1999'da CBS News'in yaptığı araştırmaya göre, Amerikalıların %80'i duanın hastalığı iyileştirmede yardımcı olduğuna, %63'ü doktorların da hastalarla birlikte dua etmeleri gerektiğine ve %34'ü ise duanın ilaçla birlikte, tedavi uygulamasının standart bir parçası olması gerektiğine inanmaktadır.¹² Amerika'da 1992'den 1998'e kadar yapılan çeşitli araştırmalar, duanın insanların büyük bir çoğunluğunun hayatında önemli bir yere sahip olduğunu ve insanların dua ile iyileşme arasında bir bağlantının bulunduğunu düşündüklerini göstermektedir. P. M. Barnes ve arkadaşlarının 2004 yılında 31044 kişi üzerinde gerçekleştirdikleri alan araştırmasında (National Health Interview Survey), yetişkinlerin %40'ı kendi sağlıkları için dua ettiğini, %24'ü başkalarının onların sağlığı için dua ettiğini belirtmiştir. Öte yandan, McCaffrey ve arkadaşlarının yine aynı yıl yaptıkları çalışmaya katılan 2000 Amerikalı yetişkinin %35'i kendi sağlıkları için duaya başvurduklarını ifade etmiştir.¹³ King ve Bushwick'in 1994'te yaptıkları araştırmada ise, hastanede yatmakta olan hastaların %96'sının iyileşmek için dua ettikleri tespit edilmiştir.¹⁴

H. W. Neighbors ve arkadaşları 1983'te, 2107 Afrika asıllı Amerikalının stresle başa çıkma yöntemleri üzerine yaptıkları çalışmada, insanların belirlenen beş problemle başa çıkmada en sık başvurdukları yöntemin dua olduğu sonucuna vardılar. Dahası, problemin şiddeti arttıkça başa çıkma yöntemi olarak duanın tercih edilme oranı da artmaktadır. Duanın bu amaçla insanlar tarafından yoğun bir şekilde kullanıldığını ortaya koyan daha pek çok çalışma bulunmaktadır. A. K. Rosentiel ve F. J. Keefe'nin 1983'te, I. M. Martinson'un 1987'de, L. K. E. Soderstrom ve T. A. Cronan, R. M. Kaplan ve arkadaşlarının 1989'da, Theresea Saudia ve arkadaşlarının

¹² Gregg Easternbrook, "Can You Pray Your Way to Health", (çevrimiçi) http://www.beliefnet.com/story/69/story_6991_1.html, son erişim: 27.10.2007.

¹³ John A. Astin, et. al., "The Efficacy of Distant Healing for Human Immunodeficiency Virus-Results of a Randomized Trial", **Alternative Therapies in Health and Medicine**, November/December, 2006, 12, 6, Health Module, s. 36.

¹⁴ Mary Elizabeth Butler, "The Longitudinal Effects of Intercessory Prayer on Quality of Life for People with Mild to Moderate Multiple Sclerosis", Minesota University, Yayınlanmamış Doktora Tezi, USA, 2007, s. 4.

1991’de, V. B. Carson’un 1993’te yaptığı çalışmaların tamamı benzer sonuçları ortaya koymaktadır. İnsanlar, hayatın çeşitli alanlarındaki problem ve zorluklarla başa çıkmada duaya başvurmaktadırlar.¹⁵ Benzer bulgular 1996 yılında *USA Weekend* dergisinde yayınlanan çalışmada da verilmiştir. Buna göre Amerikan halkının %79’u manevi inancın hastalıkların, yaralanmaların ve ağrıların iyileşmesi konusunda faydalı olduğuna inanmakta, %59’u da bizzat hayatlarında bu şekilde fiziki rahatsızlıklarının iyileştiğine inandıklarını belirtmektedir. Leslie Scanlon’un 1996’da yaptığı ve *Louisville Courier-Journal*’da yayınlanan çalışmanın sonucuna göre insanların %89’u Tanrı’nın varlığına ve duanın iyileştirici gücünün bulunduğuna inanmaktadır.¹⁶ R. G. Potts, Amerika’nın güneyinde yaşayan bir Afrikalı topluluğu arasında, kanser hastalığı ve bununla mücadele yöntemleri üzerine bir araştırma gerçekleştirdi. Daha çok açık uçlu soruların sorulduğu çalışmada, ortaya çıkan genel portre, insanların Tanrı’ya inanması, şifanın ondan geldiğini düşünmeleri ve duayı kansere karşı bir başa çıkma yöntemi olarak kullanmaları idi.¹⁷

Sözü edilen araştırmalar, duanın insanların hastalıklarla başa çıkmada başvurdukları bir yöntem olduğunu ortaya koymaktadır. Ancak, bu durumda başka bir soru daha gündeme gelmektedir. İnsanlardaki bu davranışın realiteye yansımaları nasıl olmaktadır? Gerçekten insanlar dua sayesinde şifa bulmakta mıdır? Baştan belirtmek gerekir ki yapılan araştırmalar ışığında ikinci soruya verilecek cevap olumlu olacaktır. Araştırmalar gerçekten de hastalıklarla başa çıkmada duanın etkili bir yöntem olduğunu ortaya koymaktadır.¹⁸ Ancak, dua-sağlık ilişkisi bilim adamları arasında fikir ayrılığına yol açmış konularından biridir. Başlangıçta bilim çevrelerinde asla kabul görmeyen, duanın sağlık üzerinde etkili olduğu görüşü, zamanla bilim adamları nezdinde de benimsenmeye başlanmış, ilerleyen zamanlarda duanın sağlık üzerindeki etkilerini konu alan çok sayıda bilimsel araştırma yapılmıştır. 1987’ye ait bir istatistiğe göre, geçen yüzyıllık sürede tıp literatüründe

¹⁵ Russel H. Williams, “An Emprical Investigation into the Beneficial Effects of Long Distance Intercessory Prayer On Student Retention and Grade Point Average”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Spalding University, A.B.D. 2001, s.77-81.

¹⁶ Russel H. Williams, a.g.t., s. 13.

¹⁷ Jeanne P. Witter, “The Effect of Expentancy Regarding the Efficiacy of Intercessory Prayer on the Subjective Experience of Pain by Cronic Pain Patients”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Miami University, USA, 1996, s. 11.

¹⁸ S. Dein, L. Littlewood, a.g.m., s. 43.

dini konuları içeren araştırmaların adedi 200 kadardır.¹⁹ 1987 sonrasında bu alandaki araştırmaların sayısı katlanarak artmaya devam etmektedir. Bu belirgin artışa, yaptıkları deneysel çalışmalarla ön plana çıkan, Larry Dossey, Deepak Chopra, Herbert Benson gibi fizikçilerin önemli katkısı olmuştur.²⁰ 2006 yılına geldiğinde Amerika’da federal hükümetin uzaktan duanın etkisinin araştırılması için 5 yılda 2.2 Milyon Dolar harcamış olması bu yöndeki gelişmelerin açık bir göstergesidir.²¹

Larry Dossey, modern tıpta genel olarak üç dönemden söz etmektedir. Buna göre birinci dönem, 1860’larda başlar. Bu dönemde insanın organlardan oluşan somut bir sistemden ibaret olduğu, işleyişinin de determinist bir modelde gerçekleştiği ve sağlığında meydana getirilecek iyileşmenin de ilaç, ameliyat ve ışın gibi somut unsurlarla ve pozitif bilimin ışığında sağlanabileceğine inanılıyordu. Bu dönemde aklın bedene tesirinin olduğu düşünülüyordu. 1950’lerden itibaren, insan bedenindeki hastalıkların ve bunların tedavilerinin zihinle ilgili olduğu düşünölmeye başlandı. Meditasyon, rahatlama ve benzeri yöntemlerin şifa verdiği kabul edildi. 1970’lerden itibaren başlayan üçüncü dönemde ise, zihnin zaman ve mekana bağımlı olmayan bir etkisinden söz edilmeye başladı. Yani zihnin hem kişinin kendi ruh ve bedenine hem de uzaktaki kimselere etki ettiği, bununla kalmayıp sadece bugüne değil geleceğe de müessir olduğu benimsendi. Yapılan çok sayıda araştırmanın sonucu da bu görüşü destekler nitelikte gerçekleşti.²²

Dossey’in tespitine paralel bir şekilde, araştırmacı J. A. W. Day, 17. yüzyılda Descartes’le birlikte benimsenmeye başlanan, insanın ruh ve bedeninin birbirinden tamamen ayrı iki cihet olduğu şeklindeki dualist yaklaşımın uzun bir süre Batının bilim çevrelerinde kendisini gösterdiğini belirtir. Ona göre, insan sağlığı konusunda da kendisini kabul ettiren bu yaklaşım sebebiyle, dini çevreler iyileşme ve iyileştirmede sadece inanç ve duayı kullanmakla yetinirken, bilim çevrelerinde yalnızca bilimsel araştırmalardan elde edilen bilgilere dayalı yöntemler

¹⁹ Maureen Lavelle Welker, “Review of the Literature on Effects of Prayer on Patient Outcomes”, Yüksek Lisans Tezi, California State University, USA, 2001, s. 3.

²⁰ Jennifer L. Jacobson, a.g.t., s. 12-13.

²¹ Rob Stein, Washington Post Staff Writer, Friday, March 24, 2006; Page A01, (çevrimiçi) http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2006/03/23/AR2006032302177_3.html, son erişim: 09.01.2008.

²² Larry Dossey, **Reinventing Medicine: Beyond Mind-Body to New Era of Healing**, s. 13-35.

benimseniyordu. Bilim dünyasının maneviyatı dışlaması gelenek haline gelmişti. Ancak her iki zümrenin bu tutumu son dönemlerde gevşeme gösterdi ve yeniden bir durum değerlendirmesine gidildi. Yeni dönemde, “sistemler perspektifi” diye de adlandırılan, insanı; psikolojik, biyolojik, sosyal ve manevi işlev düzlemlerine sahip bir varlık olarak gören yaklaşım taraftar bulmaya başladı. Bu modelde her düzlemin diğer düzlemleri etkilediği görüşü kabul edildi. Bu nedenle mesela, maneviyat düzlemini etkilemek üzere yapılacak bir müdahalenin etkilerinin biyolojik, psikolojik ve sosyal düzlemlerde de görüleceği ileri sürüldü. Bazı bilim adamları da bu anlayıştan hareketle, bireylerin iyileşmesinde aklı, bedeni ve ruhu da içine alan bütüncül bir planı benimsedi. Bilim dünyasının bakış açısında meydana gelen bu değişimin etkisiyle, psikoloji ve sosyoloji çevrelerinde de duanın etkileri -bilhassa maddi istek duasının-²³ kabul görmeye başladı.²⁴

Profesyonel hemşireliğin kurucusu olarak kabul edilen ve aynı zamanda mistik oluşuyla bilinen Florance Nightingale, duanın sağlık alanındaki önemini ifade etmiştir. Bunun dışında pek çok hemşirelik müessesesinde dua, tedavi yöntemi olarak benimsenip uygulanmaktadır. Ohio başta olmak üzere Amerika'nın pek çok eyaletindeki hastanelerde hemşireler²⁵ duayı hastalarının tedavisinde kullanmakta ve hastalara da tavsiye etmektedir.²⁶ J. Templeton, 1996 yılında yaptığı araştırmasında (*Beliefs and Healing*) hekimlerin neredeyse tamamının hayatlarında en az bir defa duayla iyileştirme tecrübelerinin bulunduğunu ve yine tamamına yakınının duanın iyileştirici etkisine inandıklarını tespit etmiştir.²⁷

Yapılan bilimsel araştırmalar da insanların dua etmeye, bilim adamlarının da bu konuyu araştırmaya yönelik eğilimlerinin temelsiz olmadığını, din ve maneviyatın ruh ve beden sağlığını olumlu yönde etkilediğini açık bir şekilde göstermektedir.²⁸ Levin ve Schiller 1987'de son iki yüzyılda gerçekleştirilen 200'ün üzerinde

²³ Linda R. Rath, a.g.t., s. 45.

²⁴ J. A. W. Day, a.g.t., s. 2; ayrıca bkz.: Devereaux Chester Weld, a.g.t., s. 1.

²⁵ Hemşirelik, Batıda, Türkiye'de olduğundan daha geniş bir anlam taşımakta, tedaviyi yürüten, daha fazla yetki ve sorumluluğu bulunan bir kurum olarak anlaşılmaktadır. Hemşire denildiğinde sadece kadınlar değil, erkekler de akla gelmektedir.

²⁶ Linda R. Rath, a.g.t., s.47-48.

²⁷ M. L. Welker, a.g.t., s. 2.

²⁸ M. F. Woodmansee, a.g.t., s.70.

araştırmayı inceleyerek inançlar ve dindarlık ile fizyolojik sağlık (daha düşük kardiyovasküler rahatsızlık, hipertansiyon, kriz, rahim ve rahim boynu kanseri vs.) arasında pozitif bir ilişkinin bulunduğu sonucuna vardılar.²⁹ Andrew Weil, 1995'te yayınladığı çalışmasında yapılan araştırmaların önemli bir çoğunluğunun, duanın sağlık üzerinde olumlu etkisinin bulunduğu görüşünü desteklediğini, hastaların kendilerine dua edildiğinden habersiz oldukları çalışmalarda bile aynı sonucun çıkıyor olmasının, bilinmeyen bir mekanizmanın işlediğini gösterdiğini söylemektedir.³⁰

R. W. Hood, R. J. Morris ve P. J. Watson, 1989'da yaptıkları çalışmada din-sağlık ilişkisine dair iyi şekilde yapılmış 146 bilimsel çalışmanın %77'sinin, duanın sağlık üzerinde olumlu etkileri olduğunu tespit ettiğini, sadece %6'sının olumsuz sonuca vardığını belirtmektedir.³¹

Gerek yapılan araştırmalar, gerek bireysel tecrübeler, gerekse dinlerin vaz'ettiği inanç esasları, duanın sağlıkla ilişkisinin bulunduğunu göstermektedir. Fakat bunun tam tersini düşünenlerin bulunmadığını, bu istikamette sonuçlanan tecrübi çalışmaların olmadığını söylemek de mümkün değildir. Şimdi, duanın sağlık üzerindeki etkilerine dair ortaya konulan düşünceler, yapılan tecrübî çalışmalar ve bireysel tecrübeler konusunu daha etraflıca ele alabiliriz.

3.1.1. İstek Duasının Sağlık Üzerindeki Etkileri Konusundaki Yaklaşımlar

Dünyevi istek duasının etkileri konusunda bilim adamı ve düşünürlerden bir kısmı olumsuz kanaat taşımaktadır. Bunlar, yaptıkları bilimsel ve/veya spekülatif çalışmalar neticesinde, dünyevi istekler için yapılan duaların sağlık açısından yararlı olmadığı kanaatine ulaşmış kimselerdir. Öte yandan yaptığı çalışmalar sonrasında duanın sağlık açısından gerçekten işe yaradığını anlayan bilim adamı ve düşünürler de bulunmaktadır. Bunların bir kısmının indirgemeci bir tutumla duanın etkisini dini değil seküler bir takım nedenlere bağladığını, bir kısmının ise duanın etki etme

²⁹ J.S. Levin, P.L. Schiller, "Is There a Religious Factor in Health", **Journal of Religion and Health**, 1987, vol.: 26, nr.:1, s. 9-27.

³⁰ Russel H. Williams, **a.g.t.**, s.12-13; ayrıca bkz.: Cohen B. Cynthia et. al., "Prayer as Therapy", **The Hastings Center Report**, Mayıs-Haziran 2000, sayı: 30, s. 40-47.

³¹ L. B. Brown, **Human Side of Prayer**, s. 6.

mekanizması hakkında görüş bildirmekle birlikte herhangi bir indirgemeci yaklaşımla duanın değersizliğini göstermeye çalışmadığını belirtelim. Netice itibariyle duanın etkilerini kabul etmeleri sebebiyle her iki grubu da aralarında herhangi bir ayırım yapmaksızın olumlu yaklaşım sahipleri olarak değerlendirmek yerinde olacaktır

3.1.1.1. Olumsuz Yaklaşımlar

Duanın sağlık üzerinde etkili olduğu kanaati, daha önce ifade edildiği gibi, bilim ve düşünce çevrelerinden bir takım eleştiriler almıştır. Bu eleştirilerin bir kısmı duanın sağlık üzerindeki etkilerini tespit etmek amacıyla yapılan deneysel çalışmalara, bir kısmı da duanın bu türden bir etkisi olduğu fikrine karşı dile getirilmiştir.

Bu anlayıştaki bilim adamlarına göre, dua disiplin olarak bilimin değil teolojinin konusu olup, bilimin alanına sokulmamalı, bilimsel araştırmalara konu edilmemelidir.³² Bu düşüncede olanlar, dua çalışmalarının belli ön fikirlerin ispatı için maksatlı olarak yapılan, hileden ibaret faaliyetler olduğunu ve metodolojik olarak da baştan savma olduğunu düşünmektedirler. Onlara göre, bu çalışmaları akademinin dışındaki sahtekar bilim adamları yürütmekte ve olumsuz sonuçları gizlemektedirler. Dolayısıyla onların araştırmaları, bilimsel dergilerde yer bulabilecek çalışmalar değildir.

Tutucu denilebilecek bazı fizikçi ve bilim adamlarına göre, uzaktan duanın iyileşmeye bir faydası yoktur. Akıl beynin içerisinde yer alır ve faaliyetleri fiziksel beyne bağlıdır. Bir yerdeki bir iyileştiricinin başka yerdeki bir hastayı iyileştirmesi için gereken müdahaleyi yapması söz konusu olamaz. Bu nedenle bir hastanın uzaktan yapılacak dualarla iyileşmesi için çalışmak hayalperest bir çabadan öteye gidemez.³³ Columbia Üniversitesi araştırmacılarından Richard Sloan, eleştirel kanaate sahip bilim adamlarından biridir. Ona göre, duanın etkisini araştırmak, bir keskin nişancının ahıra girerek boğanın gözüne ateş etmesi gibidir ve bilimsel açıdan

³² Kevin S. Masters, "Research on the Healing Power of Distant Intercessory Prayer: Disconnect Between Science and Faith", **Journal of Psychology and Theology**, 2005, vol.: 33, nr.: 10, s. 274.

³³ Russel H. Williams, a.g.t., s. 1-3.

bir değeri yoktur. Bu araştırmalar hem para israfıdır hem de dini tecrübelerin değerini düşürmektedir. Kimi bilim adamlarına göre de, duada dozajı ölçme ve deneyin dışında kalan insanların denekler için dua edip etmediklerini bilme imkanı bulunmamaktadır.³⁴

Dua araştırmalarına yönelik bir başka eleştiri de duanın sağlık üzerindeki etkilerine inanan dindar kesimden gelmektedir.³⁵ Bu çevrenin dua çalışmalarına yönelik eleştirileri üç ekseninde gelişmektedir. Birincisi ontolojik temellidir. Mesela, New York Presbiteryen Hastanesinde görevli Papaz Raymond J. Lawrence, dua araştırmalara tepki göstererek, duanın sonuçları ya da özü bakımından ölçülmesinin saçma olduğunu, Tanrı'nın bilimsel araştırmanın ötesinde olduğunu ve Tanrı fiilini imtihan etmek için duayı kullanmanın hatalı bir davranış olduğunu belirtmektedir.³⁶ Duanın bilimsel deneylerle test edilmesine karşı çıkan dindar kesime göre, Tanrı'ya teste tabi tutmak Kutsal Kitab'a aykırı bir davranıştır.³⁷ Bu çevrenin getirdiği ikinci eleştiri ise ahlakidir. Birileri için dua ederken, diğer taraftaki hastaları duadan mahrum bırakmak, gerçek bir Hıristiyan'a yakışmayan bir davranış olur. Kimi dindar insanlar da, üçüncüsü, dua araştırmalarını yapanların genellikle dinsiz bilim adamları olduğunu, içlerinde dindar olanlar varsa, onların da dinini ve ibadetlerinin üstünlüğünü ispat derdinde iseler, bunun kınanacak bir şey olduğunu düşünürler. Çünkü duasının gerçekleşmesinin ya da gerçekleşmemesinin kişinin dindarlığını etkilememesi gerekir. Dua eden kimse, duanın etkisini mutlak olarak görmek eğiliminde olmaz.³⁸

Anlaşılaçağı üzere bu kesimin eleştirileri duanın sağlık üzerindeki etkilerine değil, bunun araştırılmasına yöneliktir. Bilim ve düşünce çevrelerinde ise hem duanın etkili olduğu iddiasına, hem de yapılan tecrübi çalışmalara yönelik ağır eleştiriler yöneltilmektedir. Yaptığı alan araştırmasıyla duanın etkisine dair

³⁴ Rob Stein, Washington Post Staff Writer, Friday, March 24, 2006; Page A01, çevrimiçi: http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2006/03/23/AR2006032302177_3.html, son erişim: 09.01.2008.

³⁵ Dindar kimselerle kastedilen, ağırlıklı olarak muhafazakar Hıristiyanlardır.

³⁶ Rob Stein, Washington Post Staff Writer, Friday, March 24, 2006; Page A01, çevrimiçi: http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2006/03/23/AR2006032302177_3.html, son erişim: 09.01.2008.

³⁷ Yasanın Tekrarı 6:16

³⁸ Russel H. Williams, a.g.t., s. 1-3.

gerçekleştirilen çalışmalara öncülük eden Francis Galton, duanın kişiye duygusal acıları karşısında rahatlatıcı bir faydası bulunduğunu kabul etmekle birlikte, doktorun hastasını iyileştirmesinde, hava olaylarının değişmesinde hatta papazın günlük işlerini halletmesinde pozitif bir etkisi olduğunu reddetmektedir.³⁹

Dr. Sandweiss, bilimin mucizelerle değil, gerçeklerle uğraştığını, eğer hadiseler kontrol altında laboratuarda gerçekleşirse, bunun doğal kanun olduğunu ve mucizevi olarak görülmeyeceğini söyler. Dr. Pnade ise, C vitamininden mahrum bırakılan hastaların sağlıklarının bozulacağını, ama duadan ya da Tanrı'ya inanmaktan mahrum kalan kimselerin sağlıklarında bozulma olmayacağını belirtir.⁴⁰

Duanın genelde insana ilişkin tüm maddi durumlarda, özelde ise sağlık üzerinde olumlu etkisinin olmadığını ileri sürenlerin başında, İngiliz bilim adamı ve felsefecisi Profesör Tyndall gelmektedir. O, 1800'lerin sonlarında duanın bilim dışı ve saçma olduğunu, insanların hastalıklarının iyileşmesinde olumlu etkisinin olamayacağını savunmuştur.⁴¹ 1872 yılında Amerika'da vermekte olduğu bir konferansta, Tyndall; herhangi bir hastaneye gidilse, oradaki hastalar ikiye ayrılrsa ve bunlardan birine Hıristiyanlar tarafından dua ettirilip diğer gruba ettirilmese sonuçta iki grubun sağlık durumlarında her hangi bir fark ortaya çıkmayacağını söylemiştir. Ona karşı çıkan J. S. Bonnell ise, Pastoral Psychology isimli dergide çıkan yazısında, Tyndall'ın bu önerisinin pratik bir tarafı olmadığını, bunun saçma bir proje olduğunu belirtir. Çünkü bir hastaneye gidip hastaları hastalık şiddetleri aynı olacak şekilde ikiye ayırmak ve bu iki grup üyelerinin tümünün aynı tedaviye tabi tutulduklarından emin olmak mümkün değildir. Ayrıca, kontrol grubuna da başkaları tarafından dua edilmediğinden de emin olunamaz.⁴² Bonnell, Tyndall'ı eleştirirken aslında dua araştırmalarına da karşı çıkmış ve bu noktada bilimsel pozitivist düşüncüyü desteklemiş olmaktadır.

³⁹ Russel H. Williams, a.g.t., s. 41.

⁴⁰ Larry Dossey, "Prayer and Medical Science: A Commentary on the Prayer Study by Harris et. al. and a Response to Critics", **Archive of International Medicine**, 26 Haziran 2000, s. 160., çevrim içi: <http://archinte.ama-assn.org/cgi/search?fulltext=prayer>, son erişim: 20.08.2008.

⁴¹ R. H. Williams, a.g.t., s. 39.

⁴² M. F. Woodmansee, a.g.t., s. 3.

3.1.1.2. Olumlu Yaklaşımlar

Araştırmalarımız esnasında, bu alanda çalışmaları bulunan düşünürler arasında, duanın ruh ve beden sağlığı üzerinde olumlu etkileri olduğunu düşünenlerin sayısının, aksini düşünenlerden daha fazla olduğu tespit edildi. Aralarında tıpçıların, fizikçilerin, psikiyatrların, felsefecilerin, teologların ve din psikologlarının bulunduğu pek çok kimse, duanın gerek ruh/akıl gerekse beden sağlığı üzerinde olumlu etkilerinin olduğu kanaatini benimsemektedir.

Duanın etkili olduğu kanaatini taşıyan düşünürler, etki mekanizması konusunda çeşitli argümanlar ileri sürmektedir. Bunlardan bir tanesi, duayı kişi kendisi için yaptığında ya da başkası için yapıp da dua edilenin haberdar olduğu durumlarda söz konusu olan plasebo etkisidir. Buna göre, kişide dua ettiğinde ya da başkasının kendisine dua ettiğini öğrendiğinde gerçekten bir rahatlama ve iyileşme meydana gelir. Fakat bu, ilaç görünümünde olduğu halde kimyasal içeriğe sahip olmayan maddeleri aldığında psikolojik olarak rahatlayan ve iyileşme hissedilen insanlarda meydana gelen durumun aynısıdır. Bir başka açıklama modeli ise, enerji transferi ve bu enerjinin iyileştirici etkisidir. Bu açıklama modellerinin her ikisinin de bilimsel düşünceyi esas alıp, dini düşünceyi veya ilahi faaliyeti dışlayan pozitivist anlayışa dayandığını söylemek yanlış olmaz. Bir diğer açıklama ise insan zihninin yeriyle ilgilidir. Buna göre insan zihninin belli bir yeri bulunmaması sebebiyle uzaklardaki insanları etkileme gücüne sahiptir.

Duanın etkisinin aslında plasebo etkisi olduğunu savunan görüşe göre, hastanın birileri tarafından kendisinin iyileşmesinin istendiğini bilmesi, ondaki bağışıklık sistemini ve/veya endokrin sistemini harekete geçirerek hastalığa ilişkin semptomların hafifletilmesini sağlayabilir.⁴³ H. K. Beecher 1955'te, F. J. Evans ise 1985'te hastaların yaklaşık %33'ünün plasebo etkili ilaçları kullandıklarında ağrılarının %50'ye kadar azaldığını belirttiklerini ortaya koydular.⁴⁴ A. R. Uren'e göre de, duanın psikolojik rahatlama, güç ve özgüven verme konusunda paha biçilmez bir sübjektif değeri vardır. Fakat ona göre, bu etkilerin tamamı kişinin kendi

⁴³ R. C. Connerley, "Distant Intecessory Prayer as an Adjunct the Psychotherapy with Depressed Outpatients: A Small-Scale Investigation", Union Institute and University, Yayınlanmamış Doktora Tezi, USA, 2003, s. 11-13.

⁴⁴ J. P. Witter, a.g.t., s. 19.

kendine telkininin bir ürünüdür. Psikoloji açısından bakıldığında dua, kişinin kendisiyle, güçlü sonuçları olan duygu paylaşımıdır. İnsan hayatına etki eden transandantal bir yönünün bulunduğu dair deneysel bir delil bulunmamaktadır.⁴⁵ Dua araştırmacısı L. Dossey de duanın plasebo etkisiyle iyileştirme gücünün olabileceğini düşünenlerdendir.⁴⁶

1997'de Gupta, Prakash, Gupta & Gupta tarafından yapılan bir başka araştırmada, Hindistanlı bir adamda nispeten az rastlanan türden bir kalp rahatsızlığı belirdi. Adam düzenli olarak duayla meşgul oldu ve iyileşti. Doktorlar, adamın ne tür bir dua kullandığını belirtmemekle birlikte, iyileşmesinde neuroendokrin rahatlama mekanizmasının (neuroendocrine mechanisms of relaxation) etkisinin olduğunu belirttiler.⁴⁷ Alexis Carrell de duanın sağladığı huzurun, tedavide kuvvetli bir yardımcı olduğunu söylemektedir.⁴⁸ Ancak o, duanın etkisi konusunda, bilimsel pozitivizmi savunanlar gibi indirgemeci bir tavır takınmamaktadır.

Dr. M. George Furniss, *The Journal of Pastoral Care* isimli dergideki makalesinde, bedenin Tanrı vergisi bir kendini iyileştirme kapasitesi olduğunu ve bu kapasitenin varlığının dua ya da tıbbi uygulamalarla ilgisi olmadığını belirtir. Ona göre tıbbi müdahaleler sadece o yeteneği artırır. Dua başta olmak üzere, manevi bir takım uğraşlar da tıpkı tıbbi çabaların oynadığı rolü oynar, bedenin kendisinde mevcut olan kendini iyileştirme yeteneğini artırır. Bu nedenle dua ve ilaç, gerçek ve önemli partnerlerdir.⁴⁹ Furniss'in bu ifadelerinden, bedenin sahip olduğu kendini iyileştirme yeteneği varlığını koruduğu sürece, dua ve tıbbî müdahalenin işe yarayacağı, fakat beden bu imkanını kaybettikten, kişi ileri derecede hasta olduktan sonra, duanın da ilacın da herhangi bir iyileştirici etkisinin olamayacağı sonucu çıkmaktadır.

Şüphesiz ortaya atılan bu düşüncenin arkasında, kişinin stresten uzaklaşmasının ya da moral motivasyon açısından iyi bir seviyede olmasının, onun bedensel rahatsızlıklarla mücadelesinde takviye bir güç olduğu realitesi yatmaktadır.

⁴⁵ R. H. Williams, a.g.t., s. 43.

⁴⁶ J. M. Conti, a.g.t., s. 32.

⁴⁷ H. J. Spring, a.g.t., s. 20.

⁴⁸ Alexis Carrel, **Dua**, s. 48.

⁴⁹ M. F. Woodmansee, a.g.t., s. 5.

Bu realitenin ortaya çıkarılması, bireysel tecrübelerin yanı sıra yapılan pek çok bilimsel araştırma vesilesiyle olmuştur. Bunlardan bir tanesine 1970'lerde David Spiegel ve Irvin Yalom imza atmıştır. Onlar ileri aşamalara ulaşmış göğüs kanseri hastası kadınlara destekleyici-anlam kazandırıcı terapi (supportive-expressive therapy) dedikleri psikolojik destek içeren bir tedavi yöntemi uyguladılar. Neticede bu yöntemin kullanıldığı kadınlar arasında hayatta kalma oranı uygulanmayanların hayatta kalma oranlarının iki katı oldu. Bu ve benzeri pek çok çalışma, moral ve motivasyonun beden sağlığı üzerindeki etkisini göstermektedir. Bu bulguların gözler önüne serdiği söz konusu gerçek, dinin –dolayısıyla duanın- hakiki bir moral ve motivasyon kaynağı olduğu gerçeğiyle birleşmekte ve neticede bu tür yaklaşımlar gündeme gelmektedir.

İyileşmede etkili olan sürecin aslında bir enerji transferi olduğu fikrine sahip olanlara göre; mahiyeti tam olarak bilinmeyen bir enerji, dua edici tarafından üretilmekte, dua edilene ulaşmakta ve ona etki etmektedir. Bu, iyileşmeyi artıran bir enerji transfer şekli ve büyük bir bütünlük olarak görülen bir sistemin içerisinde bir bağlantı kurma olarak anlaşılmıştır. Mesela M. A. Persinger, dua esnasında çok düşük frekanslı elektromagnetik bir gücün dua edenden edilene geçtiğini, iyileşmenin sebebinin de bu güç olduğunu belirtmektedir. Her ne kadar elektromagnetik enerjiden kişileri soyutlayarak yapılan deneylerle bu teori zayıflatılmış olsa da, bilinmeyen başka türden bir enerjinin etkin olduğu ileri sürülebilir.

İnsan zihninin mekanına ilişkin teori ise; insanların zihinlerinin belli bir yerinin olmadığı, aslında insanların ayrı yerlerde gibi algılanan zihinlerinin zaman ve mekanın boyutunun ötesinde, ortak bir boyutta yer aldıkları, dolayısıyla bedenlerle sınırlı ve lokal olmadıklarını savunmaktadır. Gerçekleştirilen bir takım deneyler de bu teoriyi destekler niteliktedir.⁵⁰ J. A. W. Day de, yapılan deneysel çalışmalar gözden geçirildiğinde, niyetliliğin (intentionality) uzaktan etkisinin her bir deneye

⁵⁰ R. C. Connerley, a.g.t., s. 11-13; ayrıca bkz.: Heather J. Spring, a.g.t., s. 6 .

yansımasa da, genel olarak tekrarlanabildiğini ve sağlam bir şekilde ortaya konmakta olduğunu belirtir.⁵¹

Dünyevi istek duasının etkilerine en olumlu bakan düşünürlerden biri, bu konuda küçük hacimli, ama oldukça değerli bir çalışma kaleme almış olan Pierre Marinier'dir. Ona göre, dua insanın otonom sinir sistemine etki ederek, bedeninde sonsuz sayıda küçük unsurları harekete geçirir. Beyincikte yarattığı ilk etki omurgadan en uç sinir sistemi unsurlarına kadar ulaşır. Dua eden insanlarda tüylerin dikleşmesi, tahrik edilen sinir akımının bir belirtisidir. Obsesyon, iç sıkıntısı, şüphe ve benzeri nevroz durumlarında ya da otonom sinir sistemince kontrol edilen psikolojik fonksiyonlarla ilgili sarsıntı hallerinde dua, şok tedavilerinin veya hormonal sıvı zerk etmenin meydana getirdiği sonuçları düşündüren etkilere sahip olabilir. Buna karşılık, sıhhat yerinde ise, dua vücudun gücünü artırır ve ona alışılmadık idrak imkanları veya normal olmayan işleri başaracak kadar güç ve kuvvet kazandırır.⁵²

Rob Stein, kimi bilim adamlarının duanın uzaktaki birilerinin sağlığı üzerinde etkili olmasında söz konusu olan fiziksel süreçler hakkında hiçbir şey bilinmediği, bu nedenle yapılmasının yanlış olduğu şeklindeki düşünceye, “pek çok ilacın da nasıl bir hareket tarzıyla vücuda şifa verdiği bilinmemekte ya da sonradan öğrenilmektedir. Mesela, aspirinin nasıl etki ettiği daha yakın zamanda anlaşıldı, oysa aspirin yüzyıllardır kullanılmaktaydı.” şeklinde cevap vermektedir.⁵³ Richard Horton da, Stein'e benzer bir yaklaşımla, başkasına yönelik duaların gerçekleşip gerçekleşmediği konusunda hakikatlerden hareket etmek gerekmele birlikte, her şeyde %100 kesinlik bulana kadar da beklenemeyeceğini belirtir. Ona göre, bireyin sağlığı tehlikedeysen ve bilimsel bilgi bir şeyi ortaya koymamışken o riskleri azaltmak için uğraşmak gerekir. Materyalizmin dogmatizmine kapılıp başkasına duayı devre dışı bırakmak, tıpkı Newton'un evrensel çekimine okült diyerek onu kınamaya benzer. Dr. Mercola da duanın işe yaradığına dair soru işaretinin

⁵¹ J. A. W. Day, a.g.t., s. 21.

⁵² Pierre Marinier, **a.g.e.**, s.37-44.

⁵³ **Rob Stein**, Washington Post Staff Writer, Friday, March 24, 2006; Page A01, çevrimiçi: http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2006/03/23/AR2006032302177_3.html, son erişim: 09.01.2008.

bulunmadığını, bunu belgeleyen çok sayıda çalışmanın bulunduğunu belirtmektedir. Fizikçiler ya da doktorlar duayı tavsiye etmeyerek kabalık yapmakta ve suç işlemektedirler. Maliyet açısından bakıldığında da duanın zamandan başka bir gideri yoktur. Bu kaynağı kullanmamanın mantığı bulunmamaktadır.⁵⁴

W. S. Harris ve arkadaşları da, duanın etki mekanizmalarının bilinmemesine rağmen, tedavideki etkileri ve kullanımları üzerine çalışmaların sürdürülmesi gerektiğini bir örnekle izah etmektedirler. Buna göre, bilim adamı James Lind, klinik çalışmalar sonucunda limon ve ıhlamurun beslenmeyle ilgili bir hastalık olan skorbütün tedavisinde faydalı olduğunu belirlemesine rağmen, C vitamini hakkında bir fikir sahibi olmadığı gibi, beslenme kavramını da bilmiyordu. Buradan anlaşılmaktadır ki, belli bir konuda kapsamlı bir bilgiye sahip olunmaması, o konu hakkında daha ileri araştırmaların yapılmaması gerektiği anlamına gelmez.⁵⁵

Duanın ruh sağlığı üzerindeki etkileri hakkında bilinen en önemli çalışmalardan birine imza atmış olan Sean O’Laoire, bilindik tıbbi ve psikolojik çabaların ve bunların mâl olduğu giderlerin yanında hayatlarını stres içinde geçiren insanların kendilerinin ve başkalarının sağlığına bütüncül, diğerkâmcâ ve daha uygun maliyetli bir şekilde yardım etmelerinin faydalı olacağını belirtir. Ona göre duanın etkilerinin bilinmesi ve insanların total iyiliği için kullanılması önemlidir.⁵⁶

Tıpta buluş sahibi simalardan biri olan Alexis Carrel, kendi kendine veya bilinen metotlarla tedavi edilip iyi olabilen hastalıklar söz konusu olduğunda, şifanın gerçek sebebinin ne olduğunu anlamanın güçleştiğini, fakat her türlü tedavinin imkansız veya başarısız olduğu hallerde, duanın neticelerinin kesin şekilde tayin ve tespit edilebildiğini belirtmektedir. Onun anlattığına göre, Fransa’da dua ve telkin yoluyla tedavi yapılan ve mukaddes kabul edilen bir mekan olan Loudres’in sağlık bürosu, bu şifaların gerçekliğini ispat ederek ilme büyük hizmetlerde bulunmuştur.

⁵⁴ Larry Dossey, Archive of International Medicine, 26 Haziran 2000, s. 160, <http://archinte.ama-assn.org/cgi/search?fulltext=prayer>, 20.07.2009.

⁵⁵ William S. Harris, et. al., “A Randomized, Controlled Trial of the Effects of Remote, Intercessory Prayer on Outcomes in Patients Admitted to the Coronary Care Unit” **Archives of Internal Medicine**, yıl: 1999, C:159, s. 2277.

⁵⁶ Sean O’Laoire, “An Experimental Study of the Effects of Intercessory Prayer at-a Distance on Self Esteem, Anxiety and Depression”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Institute of Transpersonal Psychology, California, 1993, s. 1.

Buradaki çalışmalarda dua adeta infilaki bir tesire sahiptir. Bu yolla kanser, böbrek iltihapları, ülser; deri, akciğer, kemik veya karın zarı veremi gibi hastalıkların hızla iyileştiği görülmüştür. Hadise hep aynı şekilde gerçekleşmektedir. Önce büyük bir ızdırıp meydana gelmekte, sonra kişi iyi olduğunu hissetmekte, en fazla birkaç saniye sonra arazlar kaybolmakta ve anatomik yaralar kapanmaktadır. Mucize normal iyileşme süresinin son derece kısalmasıyla kendisini göstermektedir.⁵⁷

Deepak Chopra da duanın sağlığa iyi geldiğini belirtmektedir. Yine, Amerikan Kanser Derneği'nin yaptığı açıklamaya göre, bazen tıbbi bilimin yapacak bir şeyi olmayınca cevaplar duadan gelmektedir. APA'nın eski başkanlarından Martin Seligman, duanın kişinin zihnini, hayat için güzel olan şeylere odaklamak suretiyle hastalık ve depresyondan iyileştirdiğini belirtmektedir. Harvard Üniversitesi'nden Helbert Benson da sükuna ermiş bir ruh halinin, kişinin sağlığı ve bağımsızlık sistemi için faydalı olduğunu, yaptığı çalışmalarla göstermektedir.⁵⁸ J.L. Jacopson, yapılan araştırmaların, dua eden kişilerin yaptıkları dua vesilesiyle başkalarının iyileşmesine katkıda bulunmanın yanı sıra ilahi planın içerisinde bulunmaktan dolayı duyacakları bir hazzın söz konusu olduğunu ve bu hazzın onların ruh sağlıkları açısından da faydalı olduğunu söylemektedir.⁵⁹

Andrew Weil, 1995'te yayınladığı çalışmasında; yapılan araştırmaların önemli bir çoğunluğunun, duanın sağlık üzerinde olumlu etkisinin bulunduğu görüşünü desteklediğini, hastaların kendilerine dua edildiğini bilmedikleri çalışmalarda bile aynı sonucun çıkıyor olmasının, bilinmeyen bir mekanizmanın işlediğini gösterdiğini söylemektedir.⁶⁰ Öte yandan, dua çalışmalarıyla adını duyuran bilim adamlarından Larry Dossey; duanın hastalara şifa verdiğini, hem de bunun mesafeyle sınırlı olmadığını, üstelik dua edilen insanların duadan haberdar

⁵⁷ Carrel, **Dua**, s. 51-52.

⁵⁸ Gregg Easternbrook, "Can You Pray Your Way to Health", (çevrimiçi) http://www.beliefnet.com/story/69/story_6991_1.html, son erişim: 27.10.2007.

⁵⁹ J. L. Jacobson, a.g.t., s. 81.

⁶⁰ R. H. Williams, a.g.t., s.12-13.

olmadıkları durumlarda dahi duanın etkili olduğunu, bunu ortaya koyan pek çok çalışmanın bulunduğunu savunur.⁶¹

D. J. Benor, bilim adamlarının duaya karşı çıkmalarına yönelik bir analizde bulunur. Ona göre, duanın mistisizmle olan irtibatı, dini ve metafizik sahaya ait oluşu, onun bilimsel olmaktan uzak addedilmesine sebep olmaktadır. Bilim dünyasının bu tavrının altında bazı korkular bulunmaktadır. Bunlardan biri, duanın etkisi kabul edilirse, onun kullanımının kontrol altına alınamamasıdır. Kişinin başkası üzerinde etkili olacağı bu tür bir güce sahip olması, onlara göre korku vericidir. Bir diğer korku ise duanın iyileştirici etkisi kabul edilirse, bu kez de bu zamana kadar süregelen, bilimin duayı dışlayıcı tavrına aykırı davranılmış, dolayısıyla bilime karşı hata yapılmış olunmasıdır. Öte yandan sosyal bakışta önemli bir değişikliğin meydana gelmesinden de korkulmaktadır.⁶²

3.1.2. Yapılan Tecrübi Çalışmalar

İstek duasının sağlık üzerindeki etkilerini tespit etmek üzere yapılmış çok sayıda tecrübi çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmaların kahir ekseriyeti duanın ruh ve beden sağlığına olumlu etkisinin bulunduğunu ortaya koymaktadır.⁶³ Bununla birlikte, sayıları az da olsa, duanın sağlığa herhangi bir etkisi bulunmadığı sonucuna ulaşılan çalışmalar da bulunmaktadır. Burada, tamamı sıralanamayacak kadar çok sayıdaki bu çalışmalardan, sadece bazıları zikredilecektir.

Çalışmalarla ilgili ayrıntılı bilgiye geçmeden önce belirtelim ki, bu kısımda tecrübi çalışmaların verilmesinin sebebi, daha önce ifade edildiği gibi, Allah'ın varlığını, gücünü, aleme müdahalesi olup olmadığını ispatlamak kesinlikle değildir. Zaten tecrübi çalışmaları yapanların kendileri de böyle bir amaçlarının olmadığını açık bir şekilde belirtmektedirler.⁶⁴ Buradaki amaç sadece duaların gerçekleşip gerçekleşmediğine ilişkin tabloyu olduğu gibi ortaya koymaktır. Allah'ın varlığını,

⁶¹ Larry Dossey, "Can Prayer Harm?", **Psychology Today**, March/April, 1997, vol.: 30, nr.: 2, s. 50; ayrıca bkz.: Dossey, **Reinventing Medicine**, New York, Harper Collins Publishers, 1999

⁶² J. A. W. Day, a.g.t., s. 29.

⁶³ Karen T. Lesniak, "The Effect of Intercessory Prayer on Wound Healing in Nonhuman Primates", **Alternative Therapies in Health and Medicine**, November/December 2006, vol.: 12, nr.: 6, Health Module, s. 42.

⁶⁴ Kevin S. Masters, a.g.m., s. 271.

fiillerini ve gücünü ispat, bu tezin kapsamını aşmaktadır. Duaların gerçekleştiğini veya gerçekleşmediğini ispatlamak ile Allah'ın bundaki etkisini ispatlamanın farklı şeyler olduğu açıktır. Ancak burada ortaya konulacak sonuçlar kendini bunu yapmaya yetkili gören kimseler için bir veri işlevi görebilir.

3.1.2.1.Olumsuz Sonuç Veren Araştırmalar

Sayısı az da olsa, duanın ruh ve beden sağlığına dair olumlu etkilerinin tespit edilmediği araştırmalar bulunmaktadır. Darwin'in kuzeni olan Francis Galton, duanın sağlık, ömür vb. konulardaki etkisi üzerine yapılan en eski ve bilindik çalışmalardan birine imza atmıştır. Onun çalışması duanın etkisini olumsuzlamakla kalmayıp, duanın zararlı etkileri olabileceğini gösteren bulguları ortaya koymuştur. O, çalışmasında, papazlarla daha az dua edilen mesleklere sahip insanların ölüm kayıtlarını incelemiş, papazların ortalama 69, avukatların 68, fizikçilerin 67 yıl yaşadıklarını, Kilisenin tavsiyesi sebebiyle halk tarafından en çok dua edilen kesim olan aristokratların ömür ortalamalarının ise 66 yıl olduğunu tespit etmiştir. Bu da bilhassa başkası için yapılan duanın faydasız olduğunu ortaya koymaktadır. Galton'a göre duanın etkisiz olduğunu gösteren bir diğer önemli gösterge de, misyonerlerin ortalama ömürleridir. Dünyanın çeşitli yerlerine misyon için giden misyonerler, dualı yaşamlarına rağmen genç yaşta ölmektedirler. Bir yerde ölen misyonerin yerine giden kişi de kısa bir süre sonra ölmektedir. Ona göre, dindar bir kimsenin, bir bankanın yatırımcılarından biri olması sebebiyle, o bankanın diğerlerine nazaran daha güvencede olduğu söylenemez, zaten böyle olsaydı, yani, dualı yaşam alışkanlığı dünyevi başarıları etkileseydi, sigorta şirketleri bunu derhal keşfederlerdi.⁶⁵

Aynı zamanda bir rahip olan⁶⁶ bilim adamı Sean O'Laoire, 1993'te duanın özgüven, anksiyete ve depresyon üzerindeki etkisine dair en kapsamlı çalışmalardan birini gerçekleştirmiştir. Çalışmada başkası için uzaktan yapılan duanın etkisini görmek üzere 406'sı deney grubu, 90'ı ise dua eden olmak üzere toplam 496 gönüllü

⁶⁵ Francis Galton, **The Statistical Inquiries into Efficacy of Prayer**, The Fortnightly Review, August 1, 1872; Galton, daha önce gerçekleştirmiş olduğu "Hereditary Genius" isimli çalışmanın "Divines" bölümünde ortaya koyduğu araştırmada da bu sonrakiyle aynı bulgulara ulaştığını belirtmektedir.

⁶⁶ Larry Dossey, **Reinventing Medicine**, s. 49.

kullanarak çift kör (Double-blind)⁶⁷ yöntemiyle bir deney düzenledi. Deneye tabi tutulanlar üçe ayrıldı. Birinci grup için “(Tanrım) Senin istediğin olsun” (Thy will be done) şeklinde iyileştirmeye yönelik olmayan (takdiri), ikinci grup için ise iyileştirmeye yönelik hedefli (tevcihi) dualar ettirdi. Üçüncü grup (kontrol grubu) için dua ettirilmedi. Dua edicilere sadece dua edileceklerin isimleri, fotoğrafları ve nasıl dua edeceklerine dair bilginin bulunduğu bir kâğıt verildi. Diğer bilgiler ise gizlendi. Deneyden önce gerek katılımcılar (denekler) gerekse duacılar 5 objektif testten geçirildiler. 12 hafta boyunca her gün 15 dakika dua etmeleri istenen duacılar, deney öncesi koordinatör tarafından dua eğitimine tabi tutuldular. O’Laoire deneyin sonucunda dua edilenlerin genel psikolojik durumlarının dua edilmeyenlerinkinden daha iyi olduğuna dair bir bulguya rastlamadığı gibi, deneklerin psikolojilerine etki noktasında takdiri dua ile tevcihi dua arasında da herhangi bir fark gözlemedi. Ancak, dua edicilerde belirli farklar ortaya çıktı. Çok dua etmesi istenen duacılar, özgüven, anksiyete ve depresyon konusunda az dua edenlerden daha olumlu değişiklikler yaşadılar. O’Laoire’ye göre, belki de dua, dua edilenden ziyade dua edenin kendisi üzerinde olumlu etkilere sahiptir.⁶⁸

S. K. Thurman ve arkadaşları, 2000 yılında duanın yeni doğmuş çocukların sağlıkları üzerindeki etkisine dair bir çalışma gerçekleştirdi. Çocukları deney ve kontrol grubu olarak rastgele ikiye ayırdı. Düzenli olarak çocukların kiloları, ölüm oranları ve hastanede kalma süreleri takip edildi. Deney sonunda kontrol grubuna ve deney grubuna ait bebeklerde ölüm oranları ve kilo alımı açısından önemli bir fark gözlemlenmediği gibi, kontrol grubu bebeklerinin hastanede kalma süreleri daha kısa oldu.⁶⁹ J. M. Aviles ve arkadaşları da 2001 yılında 215 kişiye, taburcu olmuş 799 kalp hastası için haftada bir gün olmak üzere toplam 26 hafta dua ettirdi. Deney sonunda başkasına duanın hastaneden taburcu olduktan sonra etkisini gösteren bir

⁶⁷ Deney biriminin de deneyi uygulayanın da deneme grupları ve deneyin türü hakkında bilgi sahibi olmaması biçiminde uygulanan deneylerdir. Bkz.: Kazım Özdamar, **Deneyler**, Anadolu University, Açıköğretim Fakültesi, s. 65.

Çevrimiçi: <http://www.aof.anadolu.edu.tr/kitap/IOLTP/2294/unite04.pdf>, erişim: 13.06.2009

⁶⁸ B.a.: Sean O’Laoire, a.g.t.; ayrıca bkz, Russel H. Williams, a.g.t., s.100.

⁶⁹ Anne-Merie Kiehne, a.g.t., s. 17.

bulguya ulaşamadı.⁷⁰ Benzer sonucun ortaya çıktığı araştırmalardan biri de, 2001’de başkasına duanın kolej öğrencilerinin psikolojik durumlarına etkisini araştıran April Minatrea Lok’a aittir. O, araştırmasında 27 kilise mensubuna toplam sayıları 315’i bulan öğrenci için 40 gün boyunca dua ettirdi. Öğrencilerin dua aldığı gün ve gün içinde dua ediliş süreleri konusunda çeşitli farklılıklar da sağlanmak suretiyle değişkenlerin sayısını artırmaya çalıştı. Neticede kolej öğrencilerinin ruhsal durumları (stres halleri, depresyon, kendini iyi hissetme ve yaşam kalitesi vb.) konusunda kendisine dua edilenlerle edilmeyenler arasında önemli bir fark tespit edilemedi.⁷¹

John A. Astin ve arkadaşları, 2006 yılında uzaktan duanın HIV ve AIDS hastalarının iyileşmesi üzerindeki etkilerini araştırdıkları deneysel bir çalışma gerçekleştirdiler. 156 hastayı üç gruba ayırdılar. Bunlardan birinci gruba profesyonel şifacılar tarafından 10 hafta dua ettirildi. İkinci gruba ise yine 10 hafta süreyle daha önce dua ile iyileştirme deneyimi olmayan hasta bakıcılar tarafından dua edildi. Üçüncü grup ise hiçbir şey yapılmayarak kontrol grubu olarak tutuldu. Araştırma sonucunda üç grup arasında kayda değer bir farka rastlanmadı.⁷²

M. Krucoff ve arkadaşları 2001 yılında, başkasına duanın akut kalp rahatsızlığı geçiren hastalar üzerindeki etkisine dair deneysel bir çalışma gerçekleştirdi. Toplam 118 hasta üzerinde yapılan deneyde, 4 gruba ayrılan katılımcılara, Hıristiyan, Yahudi, Morovian ve Budistlerden oluşan duacılar tarafından dua ettirildi. Uzaktan başkasına yapılan duanın yanı sıra, stresten uzaklaştırma, görsel tedavi (imagery), terepatik dokunma gibi yöntemler test edildi. Sonuçta, başkasına duanın sağlık üzerindeki, istatistiksel olarak anlamlı olmasa da olumlu etkisini yansıtacak şekilde, en düşük komplikasyonu dua edilen grup

⁷⁰ Jennifer M. Aviles, et. al., “Intercessory Prayer and Cardiovascular Disease Progression in a Coronary Care Unit Population: A Randomized Controlled Trial”, **Mayo Clinic Proceedings**, December 2001, vol.: 76, nr.: 12, s. 1192.

⁷¹ April M. Lok: a.g.t., s. 47.

⁷² John A. Astin, et. al.: “The Efficacy of Distant Healing for Human Immunodeficiency Virus-Results of a Randomized Trial”, **Alternative Therapies in Health and Medicine**, Kasım-Aralık 2006, 12, 6, Health Module, s. 36.

gösterdi.⁷³ Krucoff ve arkadaşları 2005 yılında yine kalp hastaları üzerinde daha da kapsamlı bir çalışma yaptılar. Ancak bu çalışmada dua edilen grubun lehine önemli bulgulara ulaşamadılar.⁷⁴

E. F. Harknes ve arkadaşları ise 2000 yılında, başkası için yapılan duanın ciltte meydana gelen siğiller üzerindeki etkisini araştırdı. 84 hastayı rastgele deney ve kontrol grubuna yerleştirerek deney grubu için 6 hafta süreyle dua ettirdi. Araştırma sonucunda gerek siğillerin sayısı, gerekse büyüklüğü açısından deney grubuyla kontrol grubu arasında belirgin bir fark gözlemlenmedi.⁷⁵

S. R. Walker ve arkadaşları 1997’de duanın uyuşturucu madde kullanımı ve alkol bağımlılığının tedavisindeki rolünü tespit için yaptıkları çalışmada, 40 hastayı rastgele iki gruba ayırdılar. Birinci gruba uzaktan dua yapılırken diğerleri kontrol grubuna dahil edildi. Dua için gönüllüler ise dualarının etkili olduğunu ve en az 5 yıldır başkası için dua işleriyle uğraştıklarını belirten kimselerden oluşturuldu. Duacıardan ön yargılı olmamaları, kendi dini görüşlerine ihtida için vs. dua etmemeleri istendi. 6 ay boyunca dualar devam etti. Sonuçta başkası için yapılan duanın madde ve alkol bağımlılığı tedavisinde kayda değer bir olumlu etkisinin olmadığı bulgusuna ulaşıldı.⁷⁶ İşin garip tarafı, kendisine dua edildiğini bilen hastalar bilmeyenlerden daha yüksek bir alkol kullanımı yaptı. Ancak bu çalışmanın metodolojik olarak pek çok kusurundan söz edilmektedir.⁷⁷

C. Joyce ve R. Welldon başkası için yapılan duanın fiziksel sağlık üzerindeki etkisine dair 1965’te bir çalışma gerçekleştirdiler. Deneyde ayakta tedavi hizmeti sunan hastaneye gelen 38 hasta ikişerli olarak gruplandı. Her bir hasta, kronik veya gelişmekte olan psikolojik rahatsızlık ya da romatizma ağrısı çekmekteydi. Her bir

⁷³ Mitchell W. Krucoff, et. al., “Integrative Noetic Therapies as Adjuncts to Percutaneous Intervention During Unstable Coronary Syndromes: Monitoring and Actualization of Noetic Training (MANTRA) Feasibility Pilot” **American Hearth Journal**, November, 2001, vol.: 142, nr.: 5, s. 760-767.

⁷⁴ Mitchel W. Krucoff, et. al., “Music, Imagery, Touch, And Prayer as Adjuncts to Interventional Cardiac Care: The Monitoring and Actualisation of Noetic Trainings (MANTRA) II Randomised Study”, **Lancet**, 2005, vol.: 366, nr.: 9481, s. 211-217.

⁷⁵ E.F. Harkness, et. al., “A Randomized Trial of Distant Healing for Skin Warts, **American Journal of Medicine**, 2000, vol.: 108, nr.: 6, s. 507–508.

⁷⁶ R. H. Williams, a.g.t., s. 105.

⁷⁷ J. A. Williams Day, a.g.t., s. 24., Ayrıca bkz, R. C. Connerley, a.g.t., s. 28.; ayrıca bkz.: Anne-Merie Kiehne, a.g.t., s. 16.

çiftten bir katılımcı için dua edilirken, diğeri kontrol grubuna kondu. Bütün dualar hastaneden en az 30 mil uzaktan yapıldı. Duacılar katılımcıların sadece birinci isimlerini bildiler. Duacılardan kendi bildikleri şekilde 6 kişiye kadar dua etmeleri istendi. Hem katılımcılar hem de dua eden hekimler deney şartlarından habersiz bırakıldı. Hastaların durumları ise 8 ay ve 18 ay sonra aynı sağlık ekibi tarafından değerlendirildi. Sonuç değerlendirmeleri 19 çiftin 12'sinde gerçekleştirildi. İlk 6 çiftte dua edilenler dua edilmeyenlerden daha iyi neticeler sergilediler. Sonraki 6 çiftin 5'inde ise kontrol grubu daha iyi sonuçlar verdi. Yani toplamda 12 sonucun 7'sinde dua edilenler daha iyi sonuçlar verdi. Fakat bu fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmadı.⁷⁸

J. P. Witter, başkasına duanın kronik ağrıları iyileştirmede etkili olup olmadığı, beklentinin başkasına duanın etkisini artırıp artırmadığını 2003'te doktora tezi çerçevesinde araştırdı. Araştırmada her biri en az 6 aydan beri kronik ağrı çeken, çeşitli din ve mezheplerden 66'sı kadın, 24'ü erkek toplam 90 hasta katılımcı olarak bulundu. Hastalar rastgele 3 gruba ayrıldı. Kendisine dua edilenler ve bundan haberdar olanlar bir gruba, kendisine dua edilenler ama bundan haberdar olmayanlar bir diğer gruba ve dua edilmeyen ve bir şeyden haberdar olmayanlar da üçüncü gruba konuldu. Söz konusu iki gruba 4 hafta boyunca dua edildi. Araştırmada dua edilen ve kendisine dua edildiğini bilerek beklenti içinde olan kimselerin dua edilmeyen kimselerle kıyaslandığında, ağrılarında önemli ölçüde azalma olduğu tespit edildi. Beklenti derecesinin yüksek ya da düşük olmasının ise ağrıların azalma derecesine etki etmediği anlaşıldı. Tek başına duanın ise önemli bir etkisine rastlanmadı.⁷⁹

⁷⁸ C. R. B. Joyce, R. M. C. Welldon, "The Objective Efficiency of Prayer", **Journal of Chronic Diseases**, 1965, vol.: 18, nr.: 4, s. 367-377.

⁷⁹ Jeanne P. Witter, a.g.t., s. 57-67; 2003 yılında Steven Kvaal, isimli araştırmacı, kronik ağrılarla mücadelede duanın etkili olabileceği bulgusuna ulaştığı bir çalışma gerçekleştirmiştir. Bkz.: Steven Kvaal, "An Exploratory Study of Prayer as a Coping Mechanism for Chronic Pain", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Roosevelt University, USA, 2003; L. Roberts ve arkadaşları 2009'da yaptıkları çalışmada başkasına duanın sağlık açısından etkilediklerini inceledikleri çalışmalarında, bu konuda literatüre geçmiş 10 önemli araştırmanın sonuçlarını değerlendirmeye tabi tutmuşlardır. Değerlendirmeleri neticesinde ise bu araştırmaların çoğunluğunun başkasına duanın etkilerini göstermediğini belirtmişlerdir. Bkz.: L. Roberts, et. al., "Intercessory Prayer for the Alleviation of Ill Health" **The Cochrane Library**, 2009, sayı: 3, s. 1-60. Biz ise burada benzer sonucu veren onların zikretmediği çalışmaları da zikrettik. Ancak ortaya çıkan literatürü daha geniş kapsamlı bir şekilde değerlendirdiğimizde olumlu sonuçları ortaya koyan çalışmaların daha fazla olduğunu görmekteyiz.

3.1.2.2. Olumlu Sonuç Veren Araştırmalar

Yukarıda da ifade edildiği gibi, istek duasının sağlık üzerinde olumlu etkisinin olduğunu gösteren çalışmaların sayısı, bu etkiyi olumsuzlayan çalışmalara nispetle oldukça fazladır. Duanın sağlık üzerindeki etkilerine dair yapılan araştırmalarda en fazla yoğunlaşılan konu, kalp ve kalple ilgili rahatsızlıklardır. Bu konudaki çalışmalar içerisinde en önemlisi, pek çok sebepten dolayı Randolph Byrd'in yaptığıdır. Başkasına yapılan dua konusunda gerçekleştirilen araştırmalara öncülük eden bilim adamlarından biri olan kardiyolog Byrd, 1988'de yaptığı çalışmasında başkası için yapılan duanın kalp hastaları üzerindeki etkisini araştırdı. alışmasını, SanFransisco'da bir hastanede tedavi görmekte olan 393 kalp hastası üzerinde gerçekleştirdi. Beraberindeki ekibi, kimlere dua edilip kimlere edilmediğini bilmiyordu. Tüm hastalar içinden rastgele seçilen 191 kişiye taburcu olana kadar dua edildi. 201 kişiye ise dua edilmedi. Dua eden kimselere dua edilenlerin kimler olduğu ve hastalığının gidişatı hakkında bilgi verildi. Byrd, deneyde toplam 32 değişkeni araştırdı. Sonuçta 32 değişkenin 6'sında dua edilenlerin edilmeyenlere göre daha olumlu skor elde ettiğini gördü. Hastalar arasında kendisine dua edilmeyenlerle kıyaslandığında dua edilenler: 1- Beş kat daha az antibiyotiğe ihtiyaç duydu. 2- üç kat daha az akciğer ödemi sorunu yaşadı. 3- Hiç solunum cihazı kullanmak zorunda kalmadı (dua edilmeyen gruptakilerde 20 defa). 4- Daha az diüretik tedaviye ihtiyaç duydular. 5- Daha az zatürre vakası yaşadılar. 6- Daha az kalp krizi yaşadılar. 7- Daha az ölüm gerçekleşti.⁸⁰

Byrd'in yaptığı bu çalışmanın yöntemi sebebiyle çığır açıcı olduğu ve bu tarz çalışmalara septik yaklaşanların bu tavırlarını gözden geçirmelerini gerektirdiği ifade edilmektedir.⁸¹ Byrd'in çalışmasının önemi, bu konuda o zamana kadar yayınlanan çalışmalarla ondan sonra yayınlanan çalışmaların sayısından da anlaşılmaktadır. Byrd'in çalışmasının yayımlandığı tarihe kadar geçen yaklaşık 20 yılda duanın sağlıkla

⁸⁰ Randolph C. Bryd, "Positive Therapeutic Effects of Intercessory Prayer in a Coronary Care Unit Population, **Southern Medical Journal**, 1988, vol.: 81, nr.: 7, s. 826-829.

⁸¹ J. L. Jacobson, a.g.t., s. 34; ayrıca bkz.: J. A. Williams Day, a.g.t., 2002, s. 4.

ilişkinde yapılan tez sayısı, sadece 18 iken, 1988'den 1996 yılına kadar (6 yılda) toplam 35 tez kaleme alınmıştır.⁸²

Randolph Byrd'in 1988'de gerçekleştirdiği bu çalışma bilim çevrelerinde ve Amerikan kamuoyunda büyük bir tesir yaratırken, onunla yaklaşık aynı dönemde B. C. Coleman ve arkadaşları da, Kansas'ta St. Luke's Hospital bünyesindeki Mid America Heart Institute'de uzaktan duanın kalp hastalarının iyileşmesine etkisini araştırdılar. Bu çalışmada 1000 kalp hastasından oluşan grup ikiye bölündü. Yarisına dua edilirken diğer yarisına edilmedi. Sonuçta, dua edilenlerin, edilmeyenlere oranla %10 daha fazla bir iyileşme gösterdiği tespit edildi. Öte yandan %10'luk fark azımsanacak olsa bile, Coleman, kontrol grubundaki hastaların da deney ekibinin bilgisi dışında onlar için dua edecek yakınlarının bulunabileceğini ve bu durumun söz konusu olabilecek farkı azaltabileceğini belirtir.⁸³ Ancak, Coleman'a da dua grubundaki hastaların yakınlarının da kontrol dışı bir şekilde dua etmiş olabileceği şeklinde itiraz getirilebilir.

Kalp hastalıkları konusundaki önemli dua araştırmalarından biri ünlü bilim adamı W. S. Harris ve arkadaşlarına aittir. Onlar 1999'da, 1013 kişi üzerinde yaptığı deneyde toplam 7 kişiye 28 gün boyunca, katılımcılardan 484 kalp hastası için dua ettirdi. Dua eden kişilere sadece hastaların birinci isimlerini bildirdi. Beklentilerin etkisini dışarıda tutabilmek maksadıyla hastalıkların gidişatı konusunda dua edenlere bilgi verilmedi. Yine bu maksatla hastalardan da dua konusunda izin alınmadı. Araştırmacılar kendisine dua edilen 484 kişinin dua edilmeyen 529 kişiden daha iyi durumda olduğunu, dolayısıyla başkasına duanın faydalı etkilerinin bulunduğunu tespit etti.⁸⁴

Yine aynı yıl Kansas City'de bir hastanede doktorlar 990 kalp hastası üzerinde başkasına duanın etkisine dair bir çalışma gerçekleştirdiler. Katılımcılar dua edilen ve edilmeyenler olmak üzere ikiye ayrıldı. Her iki grup üyeleri de yapılan çalışmadan habersizdi. Deneyi yapan doktorlar dua ediciler hakkında onların kiliseye

⁸² J. P. Witter, a.g.t., s. 10.

⁸³ David Schafer, "Prayer and Healing at St. Luke's", **The Humanist**, January/February, 2000, Proquest Religion, s. 31.

⁸⁴ William S. Harris, et. al., a.g.m., s.2273-2278.

devam eden ve inançlı kimseler olduklarının dışında başka bir malumata sahip değillerdi. Dua ediciler ise, sadece hastaların ilk isimlerini biliyorlardı. Dua ediciler 28 gün boyunca hastaların hiçbir komplikasyon olmadan hızla iyileşmeleri için dua etti. Bu esnada her iki grup da olağan tedavilerini almaya devam etti. Araştırma neticesinde az da olsa dua edilen grubun daha iyi netice elde ettiği saptandı ve doktorlar duanın standart tıbbi tedaviye bir ilave olarak kullanılabileceği sonucuna vardılar.⁸⁵

Bilim adamlarının, duanın kalp hastaları üzerindeki etkisine olan ilgisi bugün de sürmekte, her geçen gün konuyla ilgili yeni araştırmalar yayınlanmaktadır. Bunlardan biri de Amerika'da 2009 yılında E. M. Kurtus'un doktora tezi çerçevesinde yaptığı bir tecrübi çalışmadır. Gerek kişinin kendisi gerekse başkaları için yaptığı olumlu duaların, kalp ritminin düzenli oluşundaki etkilerinin araştırıldığı çalışmada duanın olumlu etkileri tespit edilmiştir. Buna göre, katılımcıların herhangi bir zihinsel faaliyet içinde olmadığı bir süreçte kalp ritimleri ölçüldükten sonra duaya geçildiğinde yeniden ölçüm yapılmış ve dua esnasındaki kalp ritminde önceki sürece göre önemli bir düzelme meydana gelmiştir. Dua esnasındaki kalp ritmi, aynı şekilde kişinin dergi, fotoğraf vb. materyallere baktığı ya da okuma yaptığı sıradaki kalp ritminden çok daha düzenli çıkmıştır. Araştırmacı, duanın otonom sinir sisteminin unsurları olan sempatik sinir sistemi ve parasempatik sinir sistemi üzerindeki önceden tespit edilen etkisinin, kendi araştırmasıyla da doğrulandığını belirtmektedir.⁸⁶

Duanın kalp hastalığına olumlu etkilerinin olması, kişinin kendisi için dua ettiği durumlarda ya da dualı bir yaşama sahip olduğu durumlarda psikolojik rahatlamanın dolaylı bir sonucu olarak görülebilir. Çünkü kalp hastalıkları fizyolojik nedenlere dayanmakla birlikte, psikolojik olumsuzluklar tarafından derhal

⁸⁵ **Intercessory Prayer May Be Beneficial in Medical Treatment**, başlıklı makale, Nutrition Health Review, 2001, **Health Module** s. 5'te **Archives of Internal Medicine**, 1999, sayı. 156, s. 2273-2278'den alıntılanarak aktarılmıştır.

⁸⁶ E.M. Kurtus, "Hearth Rhythym Coherence and Affective State of Prayer Agent as Differentiated by Personal or Intercessory Prayer", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Capella University, USA, 2009, s. 84. Bu çalışmada duanın kalp ritmi üzerindeki olumlu etkisi tespit edilirken, duayla geçirilen haftalık sürenin uzunluğunun kişinin hissettiği stres miktarıyla herhangi bir ilişkisi tespit edilememiştir.

tetiklenebilmekte yahut da iyi bir ruh hali kalp atışlarının düzenli olmasını sağlayabilmektedir. Fakat bu son araştırma dışındaki diğer üç araştırmanın sonucu, sadece oto telkinle kişinin kendisini rahatlatmasıyla, başka bir ifadeyle plasebo etkisiyle açıklanamaz.

Duaların etkisinin araştırıldığı bir diğer sağlık konu da, tüm dünyada insanların yaşamlarını en fazla yitirdikleri hastalıklardan biri olan kanserdir. J. P. Collipp 1969'da duanın, tehlikeli bir kanser türü olan lösemi üzerindeki etkilerini araştırmıştır. Üçlü-kör (triple blind) yöntemiyle düzenlenen deney için Collipp uygun olan 18 lösemili çocuk buldu. Bunlar içerisinde 10 tanesinin ismini rastgele seçerek Washington'da dua etmeyi kabul eden bir grup oluşturan arkadaşına gönderdi. Dua eden grup, Protestan kilisesine mensup 10 aileden oluşuyordu. Duanın maksadı belirtilmeksizin duacılara sadece, isimleri kendilerine verilen 10 çocuk için her gün dua etmeleri istendi. Hem çocukların anne-babaları hem de doktorlarıyla hastalığın gidişatına dair her ay görüşüldü. 15 ay sonra deney grubuyla kontrol grubunun durumları karşılaştırıldı. 10 kişiden oluşan deney grubundaki çocuklardan 7'si hala hayattayken, kontrol grubundakilerin sadece 2'si hayatta kalmıştı. Collip, her ne kadar deneyin sonuçlarının başkası için yapılan duaların etkili olduğu görüşünü destekliyorsa da oranın fazla yüksek olmadığını belirtti.⁸⁷

Bu konudaki benzer bir başka çalışmayı, 2001'de akciğer kanseri ile dua arasındaki ilişkiyi araştıran M. G. Meraviglia, gerçekleştirmiştir. O, yaptığı çalışma sonunda, duanın akciğer kanseriyle mücadele eden bazı insanlara psikolojik ve fizyolojik faydası olabileceğini tespit etmiştir.⁸⁸ Erin Bruce 2004'te, dua ve terepatik dokunma⁸⁹ yöntemlerinin yine, ölümcül kanser hastalarının rahatlamaları üzerindeki etkisine dair bir araştırma gerçekleştirdi. Bruce, araştırmada duanın ve terepatik

⁸⁷ R. H. Williams, a.g.t., s.103; ayrıca bkz.: J. P. Witter, a.g.t., s. 14.

⁸⁸ M. G. Meraviglia, a.g.t., s. 15, 55-56.

⁸⁹ Bir uzak doğu tedavi yöntemi olan "terepatik dokunma", enerji aktarımı yoluyla yapılan bir tür iyileştirme şeklidir. Bu yöntem temelde evrensel bir yaşam enerjisinin tüm canlıların içinde bulunduğu inancına dayanmaktadır. Bu enerjinin özünde düzenli ve dengeli olduğuna, fakat hastalık zamanlarında engellendiğine ve akışında bir bozulmanın meydana geldiğine inanılır. Tedaviyi uygulayan kişi vücutta bulunduğu inanan chi ya da phana denilen enerji parçacıklarını hareket ettirmek üzere elini hastanın enerji merkezleri olarak bilinen bölgelerinin üzerinde dokunmaksızın gezdirir. Erin Bruce, "Effect of Therapeutic Touch and Healing Prayer on the Serenity Level of Terminally Ill Onchology Patient", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Faculty of D'Youville College, USA, 2004, s. 24.

dokunmanın etkilerini ayrı ayrı ele almakla birlikte, her ikisinin bir arada uygulandığında meydana getirdikleri etkileri inceledi. Bu amaçla kontrol grubunun yanı sıra, dua gurubu, terapatik dokunma grubu ve ikisinin bir arada uygulandığı bir grup olmak üzere ilgili hastaları dörde ayırdı. Deney sonucunda, dua ve terapatik dokunma alanların kontrol grubundaki hastalara göre önemli derecede daha büyük bir rahatlama elde ettikleri tespit edildi.⁹⁰ Son olarak, 2008’de İranlı bir grup araştırmacı, kemoterapi gören 360 Müslüman kanser hastası üzerinde duanın etkilerini araştırdı. Meraviglia’nın sorularını kullanarak gerçekleştirdikleri araştırma sonucunda, duanın kanser hastalarının tedavisinde normal tedavilerine ilave olarak kullanılabilir bir yöntem olduğunu tespit ettiler.⁹¹

Kanser tedavisinde duanın kullanılabilir bir yöntem olduğunu ortaya çıkaran bu dört araştırma toplu halde değerlendirildiğinde; duanın, bir taraftan dua eden kimselerde psikolojik rahatlama meydana getirerek tedavilerinin olumlu etkilenmesini sağlamakta, diğer taraftan ise bilimsel olarak izah edilemeyen bir mekanizmayla (inananlar için Tanrı’nın müdahalesidir) doğrudan fizyolojik etkiler meydana getirmekte olduğu anlaşılmaktadır.

Duanın mucizevi etkilerinin tespit edildiği bir diğer hastalık da AIDS’tir. Dr. Elizabeth Targ, yaptığı sansasyonel dua çalışmalarıyla kamuoyunun ilgisini üzerine çekmeyi başarmış bir AIDS uzmanıdır. 1998’de gerçekleştirdiği, 40 AIDS hastası üzerinde uzaktan duanın iyileştirici etkisini bulmayı hedefleyen çalışmasının sonucunda Targ, hastalığın ağırlığı, AIDS ile bağlantılı diğer hastalıkların ortaya çıkışı, hastaneye kaldırılma, doktor ziyareti gibi pek çok konuda dikkate değer olumlu bulgulara ulaştı.⁹² Yine Targ, AIDS hastaları üzerinde bir başka çalışmayı San Francisco’daki California Üniversitesi’ndeki arkadaşlarıyla birlikte 2002’de

⁹⁰ B.a.. Erin Bruce, a.g.t.

⁹¹ Robert Launay, “Knowledgeable Muslims” **Reviews in Anthropology**, 1998, vol. 27, nr.: 2, s. 379; Mahboubeh Rezaei, et. al., a.g.m., s. 92.; Sasan Vasegh, “Psychiatric Treatments Involving Religion: Psychotherapy from an Islamic Perspective”, **Religion, Spirituality in Psychiatry**, eds: Philippe Huguelet, Harold G. Koenig, Cambridge University Press, USA, 2007, s. 301.

⁹² John A. Astin, et. al., “The Efficacy of Distant Healing for Human Immunodeficiency Virus-Results of a Randomized Trial”, **Alternative Therapies in Health and Medicine**, November/December, 2006, 12, 6, Health Module, s. 37.

gerçekleştirmiş, bu araştırmada da, kendisine dua edilen grup edilmeyenden daha yüksek bir iyileşme yüzdesi göstermiştir.⁹³

Duanın etkileri sağlık alanındaki pek çok konuda yapılan araştırmalarla test edilmiştir. Bunlardan bir tanesi, 1997 yılında başkası için yapılan duanın mafsallı iltihabı hastalığı üzerindeki etkilerini araştıran K. L. Woodward'a aittir. Woodward, çift kör yöntemiyle gerçekleştirdiği çalışmada 60 hastayı ikiye ayırarak bunlardan rastgele belirlediği gruba 6 ay boyunca dua ettirdi. Sonuçta deney grubundaki hastaların kontrol grubuna göre, daha az ilaç kullanımına ve tıbbi tedaviye gereksinim duyduğunu ve daha az acı çektiğini tespit etti.⁹⁴ D. P. Wirth ve B. J. Mitchell ise 1994 yılında, uzaktan duanın diabet hastalarına faydasının olup olmadığını araştırdı. Araştırmada 16 hastanın kullandıkları insulinin dozajındaki değişiklikler takip edildi. Çalışma sonunda deney grubuyla kontrol grubu arasında kullanılan insülin dozajı bakımından büyük bir fark bulunamadı. Fakat deney grubunun lehine insülin dozajındaki küçük fark bile klinik açıdan önemli sayılabilecek bir iyileşmeye sebep oldu.⁹⁵

Jennifer L. Jacopson 2002 yılında, duanın yaşlıların sağlığı üzerindeki etkilerine dair yapmış olduğu deneysel çalışmada, başkaları için yapılan duanın gerek fiziksel gerekse psikolojik sağlık açısından faydalı sonuçları olduğunu tespit etti.⁹⁶ Diğer taraftan, L. Leibovici 2001 yılında, başkasına duanın kan enfeksiyonu hastalarının iyileşmesi üzerindeki etkisine dair bir çalışma yaptı. Oldukça geniş bir katılımı ile gerçekleşen çalışmada, İsraililere ait bir hastanede kan enfeksiyonu teşhisi konulan 3393 hastanın sağlık durumları gözlemlendi. Dua edicilerden, deney grubundaki hastaların iyi olması ve tüm grubun tamamen iyileşmesi için dua etmeleri

⁹³ Gregg Easterbrook, a.g.m., (çevrimiçi) http://www.beliefnet.com/story/69/story_6991_1.html, son erişim: 27.10.2007, Elisabeth Targ, 2002 Ocak ayında bu çalışmayı gerçekleştiren oldukça ilgi çekti. Ardından kendisine Uluslararası Sağlık Örgütü tarafından Amerika ve Avrupa'da AIDS ve ölümcül beyin tümörüne uzaktan duanın iyileştirici etkisini araştırması için 1.5 Milyon Dolar verildi. Fakat kendisi araştırmasını gerçekleştiremeden ölümcül bir beyin tümörüne yakalandı ve 2002 Temmuz'unda hayatını kaybetti.

Bkz.: http://www.shiftinaction.com/discover/luminaries/elisabeth_targ

⁹⁴ J. A. W Day, a.g.t., s. 7.

⁹⁵ D. P. Wirth and B. J. Mitchell, "Complementary Healing Therapy for Patients with Type I Diabetes Mellitus", **Journal of Scientific Explorations**, 1994, vol.: 8, nr. 3, pp. 1994.; benzer çalışmalar için bkz.: J. A. W. Day, a.g.t., s. 6.

⁹⁶ J. L. Jacobson, a.g.t., s. 5.

istendi. Leibovici, deney grubunun kontrol grubuna oranla hastanede kaldığı gün sayısının ve sancılı gün sayısının çok daha az olduğunu tespit etti. Araştırmasının sonuçlarını değerlendiren Leibovici, istek duasının bir klinik tedavi yöntemi olarak değerlendirilmesi gerektiğini ifade etti.⁹⁷

Duanın, sağlık üzerindeki etkilerini araştırmak üzere yapılan ilginç çalışmalardan biri de Linda R. Rath'a aittir. Rath, 2006'da doktora çalışması çerçevesinde, prematüre bebeklerin doğumlarından itibaren 28 gün içerisindeki fiziksel ve davranışsal stres seviyelerindeki düzelmede duanın etkisini araştırdı. Çalışmada, Texas'ta bir üniversite eğitim hastanesinde 26-32 haftalık doğmuş 42 prematüre bebeği deney ve kontrol grubu olmak üzere rastgele ikiye ayırdı. Ailelerinin de bir muvafakatiyle bebeklere günlük olarak Hıristiyan bir grup tarafından dua ettirildi. Deney öncesi ve sonrası testlerde fiziksel stres seviyesini belirlemek için tükürük kortisolündeki değişim, akut komplikasyonlar vs. takip edilirken; davranışsal stres seviyesi uyku düzeni gözlemlenerek belirlendi. Neticede çok büyük istatistiksel farklar doğmasa da, prematüre bebeklerin gerek fiziksel gerekse davranışsal stres seviyelerinin düşürülmesinde duanın kullanılabileceği tespit edildi. Bu çalışmanın en büyük artısı, yetişkinler için yapılan duadaki durumun aksine, dua edilen kişinin beklentisinin ve ön yargısının bulunmamasıdır. Bu, bir başka deyişle, söz konusu olabilecek plasebo etkisini ortadan kaldırmaktadır.⁹⁸

Duanın ruh sağlığı üzerindeki etkileri araştırmacıların ilgisini çeken bir diğer konudur. Bu konudaki araştırmalar, duanın etkisinin lehine oldukça olumlu sonuçlar vermiştir. M. W. Green 1993'te, başkasına uzaktan yapılan duanın tükürük bezi rahatsızlığı bulunan hastaların iyileşme ve anksiyete seviyelerine olan etkisini araştırdığı bir çalışma gerçekleştirdi. 57 hasta üzerinde yaptığı çalışmada Green, duanın anksiyete seviyesinin azalmasına önemli derecede etki ettiğini ve subjektif olarak hissedilen acıların azalmasını sağlayan beklentiyi de önemli sayılabilecek

⁹⁷ Leonard Leibovici, "Effect of Remote, Retroactive Intercessory Prayer on Outcomes in Patients with Bloodstream Infection: Randomised Controlled Trial", **British Medical Journal**, December 22-29, 2001, vol.: 323, pp. 1450.

⁹⁸ B.a.: Linda R. Rath, a.g.t.

miktarda artırdığını tespit etti.⁹⁹ Ünlü araştırmacı Leslie J. Francis ve Thomas E. Evans da 1995'te yaptıkları çalışmayla, duanın psikolojik etkilerini araştıran bilim adamlarındandır. Psikosomatik ve duygusal rahatsızlık yaşayan 45 kişiyi, rastgele seçilen 15'er kişilik üç gruba ayıran ikili, birinci gruba haftalık olarak normal psikoterapi uygularken, ikinci grubu dua edenlerden, üçüncü grubu ise kendisine dua edilenlerden oluşturdu. Araştırma sonunda birinci grup %62'lik bir iyileşme gösterdi. İkinci grupta belirgin bir iyileşme gözlenmedi. Üçüncü grup ise %72'ye varan bir iyileşme gösterdi.¹⁰⁰

Duanın psikolojik etkilerine dair üzerinde durulacak son çalışma R. C. Connerley'e aittir. O, 2004'te doktora tezi çerçevesinde başkasına duanın depresyon üzerindeki etkisini araştırdı. Çalışmasında 10 depresyon hastası için normal tedavi süreçlerinin yanı sıra 20 hafta boyunca günlük olarak dua ettirirken, benzer durumda diğer 10 depresyon hastası için tedavileri devam ederken ilave bir dua yaptırmadı. Araştırma sonucunda deney grubunun (kendisine dua edilen grubun) lehine olarak önemli derecede daha fazla bir iyileşme tespit edildi.¹⁰¹ E. R. Parkes ve E. St. Johns'un 1957'de yaptıkları deneysel çalışmanın sonucuna göre, dua terapisinin sadece kişinin iyileşmesinde değil, ayrıca dua iyi anlaşıldığında insanın kişiliğinin yeniden yapılandırılmasında da önemli bir vasıta olabilmektedir.¹⁰²

Türkiye'de duanın etkilerini tespiti yönelik yapılmış deneysel çalışmalardan söz edilememektedir. Ancak, duaların gerçekleşip gerçekleşmediği konusunda insanların düşüncelerini tespiti yönelik araştırmalar bulunmaktadır. Mebrure Doğan böyle bir araştırma gerçekleştirenlerden biridir. Onun anketine göre, hayatında depresyon belirtilerinden bir ya da birkaçını tecrübe etmiş ve bundan kurtulmak üzere dua etmiş kimseler içinde, duasının faydasını gördüğünü belirtenlerin oranı

⁹⁹ Michael Williams Green, "The Therapeutic Effects of Distant Intercessory Prayer and Patients Enhanced Expectations Recovery Rates and Anxiety Levels of Hospitalized Neurosurgical Pituitary Patients", Yayınlanmamış Doktora Tezi, California Institute of Integral Studies, USA, 1993.

¹⁰⁰ Bkz.: Leslie J. Francis & Jeff Astley, "Psychological Perspectives on Prayer", **Pastoral Psychology**, 2007, 54, s. 527. Francis, bu makalesinde 1995'teki çalışmasını anlatmaktadır. Ancak o çalışmanın detaylarını vermemektedir. Yine Francis ve Evans'a ait bu çalışma "Religion" isimli dergide yayınlanan, **The Psychology of Christian Prayer** isimli makaledir.

¹⁰¹ B.a.: R. C. Connerley, a.g.t.

¹⁰² R. H. Williams, a.g.t., s. 8.

%75,6, kararsız olduğunu belirtenlerin oranı ise %20,9'dur. Herhangi bir fayda görmediğini belirtenlerin oranı %3,5'tir. Katılımcıların, %65,3'ü duanın stresten kurtulmada faydalı olduğunu, %2,9'u faydasız olduğunu belirtmiş, katılımcıların %31,8'i ise bu konuda kararsız olduğunu ifade etmiştir.¹⁰³ Doğan, aynı ankette çeşitli fizyolojik hastalıklar geçirmiş kişilere, bu hastalıklardan kurtulmak için dua edip etmediklerini ve duanın faydasını görüp görmediklerini sormuştur. Katılımcıların %73,8'i duanın şifa bulmalarında faydalı olduğunu bildirmiştir.¹⁰⁴

2001 yılı itibariyle dua ile sağlık arasındaki ilişki üzerine yapılan araştırmaların sayısı 1600 kadarken, bu tarihten sonra bu sayı çok büyük rakamlara ulaşmıştır. Yapılan bu araştırmaların bir kısmı güvenilirlik noktasında bir takım şüpheler taşımakla birlikte, kahir ekseriyetinin, duanın sağlığı olumlu şekilde etkilediğini göstermektedir.¹⁰⁵

3.1.3. Bireysel Tecrübeler

Duanın ruh ve beden sağlığı üzerinde etkili olup olmadığının anlaşılmasında, Din Psikolojisinin önemli bilgi kaynaklarından biri olan bireysel tecrübelerin de dikkate değer bir katkısı bulunmaktadır. Gerek İslam dini gerekse diğer din ve geleneklerin kaynaklarında, dünyevi istek dualarının sağlık üzerinde etkileri olduğunu gösteren çok sayıda bireysel tecrübe kaydı yer almaktadır. Mesela, Hz. Peygamber sıtma hastalığına yakalandığında meleklerin ettiği duayla iyileştiğini belirtmektedir.¹⁰⁶ O, benzer şekilde, sıtmaya yakalanan Hz. Aişe'ye şöyle dua etmesini söylemiştir: *“Ya Rabbi, hassas cildime, ince kemiklerime ateşin şiddetine karşı merhamet et. Ey sıtma! Eğer yüce Allah'a ve ahiret gününe iman ediyorsan, eti yeme, kanı içme, ağzı kabartma ve buradan çık Allah'a eş koşana git, ben Allah'tan başka ilah olmadığına ve Muhammed'in onun kulu ve elçisi olduğuna şahadet ederim.”* Aktarıldığına göre Hz. Aişe aynen bu duayı eder ve hastalıktan kurtulur.¹⁰⁷ Bir defasında ise Hz. Peygamber, hasta olan Hz. Ali'ye dua etmiş o da şifa

¹⁰³ Doğan, a.g.t., s. 79-84.

¹⁰⁴ Doğan, a.g.t., s. 96.

¹⁰⁵ Linda R. Rath, a.g.t., s. 5.

¹⁰⁶ İbn-i Ebi Şeybe, **el-Musannef fi'l-Ehadisi ve'l-Asar**, Mektebetu'ruşd, Suudi Ariabistan, 1983, C. V., s. 48, Hadis no: 23585.

¹⁰⁷ Abdulhakim Abdullatif Es- Saîdî, **ed-Dua Estrar ve Envar**, Mektebetu Daru'l Arabiyyeti'l Kitab, Kahire 2001, s. 178.

bulmuştur. Hz. Ali, Hz. Peygamber'in bu duasından sonra bir daha rahatsız olmadığını bildirmiştir.¹⁰⁸ Yine Hz. Peygamber'in hastalıktan iyice zayıflamış birini ziyaret edip ona, herhangi bir dua edip etmediğini sorduğu, adamın Allah'ın kendisine ahirette verilecek cezayı bu dünyada vermesi yönünde dua ettiğini söylediği, Hz. Peygamber'in de bu tutumun yanlış olduğunu belirterek, adama dua ettiği ve adamın da şifa bulduğu aktarılmaktadır.¹⁰⁹

Oldukça çarpıcı bir vakaya, sahabeden Osman b. Huneyf isimli kişi şahit olmuştur. O ve başka sahabiler Hz. Peygamber'in meclisinde otururlarken gözleri görmeyen bir adam gelir ve Hz. Peygamber'den gözlerinin şifa bulması için dua etmesini ister. Hz. Peygamber dilerse dua edeceğini, ama sabretmesinin daha hayırlı olacağını söyler. Adam dua etmesini isteyince, adama eve gidip abdest alıp iki rekat namaz kılmasını, ardından "*Allah'ım rahmet Peygamber'i, Peygamber'in Muhammed ile senden istiyor ve sana yöneliyorum, Allah'ım o Peygamber'ini bana şefaathçi kıl*" diye dua etmesini söyler.¹¹⁰ Olayın şahidi olan Osman b. Huneyf, meclis henüz dağılmadan adamın gözleri görür vaziyette geri döndüğünü, daha sonra da başka bir ihtiyaç sahibiyle kendisinin karşılaştığını ve ona bu duayı ve namazı öğrettiğini onun da ihtiyacının giderildiğini anlatır.¹¹¹

Kuşeyrî, risalesinde manevi yaşam önderlerinden dua ile şifa bulmaya dair birçok ilgi çekici bireysel tecrübe aktarmaktadır. Bunlardan biri, meşhur sufilerden Fudayl b. İyaz'a aittir. Bir defasında idrar tutulmasına yakalanan Fudayl, ellerini semaya kaldırmış ve '*Allah'ım! Sana olan muhabbetim hürmetine bevlimi salver*', diye dua etmiş ve insanlar oradan ayrılmadan şifa bulmuştur.¹¹²

Yine Kuşeyrî'nin naklettiğine göre, Abdulvahid b. Zeyd felç olmuştu, namaz vakti gelince abdest almaya ihtiyaç duydu ve 'Burada kim var?' diye bağırdı. Kimseden cevap alamayınca namaz vakti geçecek diye korktu. Onun için '*Ya Rabb!*

¹⁰⁸ Tirmizi, Daavat, 111, Hadis no: 3564.

¹⁰⁹ Müslim, Zikir, Dua, Tövbe ve İstiğfar, 23.

¹¹⁰ Tirmizi, Daavât, 118, hadis no: 3578.

¹¹¹ Abdulhakim Abdullatif es- Saîdî, **a.g.e.**, s.78.

¹¹² **Kuşeyri Risalesi**, s. 413.

Zincirimi çöz ki abdest alayım, sonra yine bana dilediğini yap’ dedi. Derhal sıhate kavuştu, abdestini aldı. Fakat sonra yine yatağa düştü.¹¹³

İslam tarihinde, züht hayatının müstesna örneklerinden biri olan Leys’in şöyle söylediği anlatılır:

“Ukbe b. Nafi’yi kör olarak görmüştüm. Bir zaman sonra gözleri açılmış bir vaziyette gördüm ve gözlerinin neyle şifa bulduğunu sordum. Rüyada gördüğü bir zâtın ona ‘*Ya Karib, ya Mucib, ya Samie’d dua, ya Latifen lima Yeşa, gözümü bana iade eyle*’ dediğini ve böyle söyleyince Allah’ın ona gözünü geri verdiğini anlattı”¹¹⁴

Sadece bedensel değil, ruhsal problemler için edilen duaların gerçekleştiği bireysel tecrübe örneklerini de İslam tarihinde bulmaktayız. Bunlardan bir tanesi melankoliye yakalanan bir bedeviye aittir. Bedevi bu hastalığa tutulunca Hz. Peygamber’e başvurur. Hz. Peygamber de kendisine çokça “*Melik ve Kuddüs olan Allah’ı tesbih ederim, o meleklerin ve Cebrail’in rabbidir, izzeti gökleri ve yeri kuşatır*” demesini tavsiye eder. Adam da onun dediği gibi bu duayı çokça yapar ve hastalığından kurtulur.¹¹⁵ Bir başka vaka ise, büyük kumandan Halid b. Velid’e aittir. Kendisi sürekli olarak rüyasında korkutulmak şikayetiyle Hz. Peygamber’e gelir. Hz. Peygamber rüyada korkanlar, melankolik olanlar veya uykusuz kalanların “*Tam olan kelimelerle gazabından ve cezalandırmasından Allah’a sığınırım. Yine onun kullarının şerrinden, şeytanların dürtmelerinden ve yaklaşmalarından Allah’a sığınırım*” demesini söyler. O da bunu yaparak şifa bulur. Amr b. As’ın bu duayı öğrettiği, öğrenemeyenlerin de yazarak boynuna astığı, bunu da Nebi (as)’den öğrendiği rivayet edilmektedir.¹¹⁶

Duanın hastalıklar karşısında, hastalıklar ne kadar ciddi olursa olsun, etkili olduğunu gösteren bir vakayı bizim bu tez çerçevesinde gerçekleştirdiğimiz ankete katılan 27 yaşındaki bir bayan anlatmaktadır:

“Annem beyin ameliyatına girerken doktorlar en iyi ihtimalle kör uyanır, felç beklenebilir, hasarsız uyanmaz dediler. Fakat hatimler indirildi. Dualar edildi. Beş yıl

¹¹³ Kuşeyri Risalesi, s. 461.

¹¹⁴ Kuşeyri Risalesi, s. 356.

¹¹⁵ Taberani, *el-Mu’cemu’l- Kebir*, Mektebetu’l-Ulum ve Hikem, Tahkik: Hamdi b. Abdulmecid Selefî, Suriye, 1983, C. II, s. 24, hadis no: 1171.

¹¹⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Müesseset-ü Kurtuba, Mısır, C. 6, s. 6, Hadis no: 23890; Amr b. As’ın uygulaması için bakınız: Abdulhakim Abdullatif es-Saîdî, *a.g.e.*, s.184.

oldu. Annem benden sağlam. Ameliyattan çıkınca ilk dediği şey “dua ettiler” oldu. Annem asla dindar bir insan olmadı. Dua edildiğinden haberi yoktu.”

Cafer Sadık Yaran’ın dini tecrübe konusunda yazdığı, Türkiye genelinde yaptığı anket ve mülakatla desteklediği değerli çalışmasında, tespit ettiği çok çeşitli bireysel dini tecrübeleri aktarmaktadır. Bunlardan biri şu çarpıcı iyileşme vakasıdır:

“5 yıl önce babam cilt kanseri olduğunda çok önemsiz görünen ben çok tehlikeli kanser türü çıktı. Ön patoloji raporunda (15 günlük). Diğer 15 günlük patolojik süreçte mikroskop altındaki tümörlerle konuşup sevgiyle seni reddediyoruz, lütfen kuruyup yok olup git dedim ve meleklerden yardım istedim. Ve patoloji sonunda tümör yok olmuştu. Doktorlar inanmadı, mucize dediler. Onlara anlattım bunu. Susup kaldılar. 5 yıl önce annemin göğüs kanseri olayında doktorlar gecikmiş durum bütün vücuda sıçramış olabilir dediler. Ve ben yine meleklerle: lütfen doktorlardan önce anneme siz müdahale edin doktorlar ameliyatta hiçbir şey bulamasınlar dedim. Annemin ameliyatı 9 gün ileriye ertelendi ve hiçbir şey çıkmadı doktorlar inanmadılar.”¹¹⁷

Yaran’ın aktardığı vakadaki kadar önemli bir hastalık olmamakla birlikte, duanın etkili olduğunu gösteren bir anektodu, anketimize katılan 33 yaşındaki bir bayan anlatmaktadır:

“Ellerimde siğil vardı. Cilt doktoruna gidip bununla ilgili ilacı alıp kullandım. Faydasını göremedim. Daha sonra yaşlı bir teyzeden siğilin yok olması için gerekli olanları duydum ve uyguladım. Bir iğde dalını kırıp, ona dua okudum. Dal kuruyup koptuğunda siğillerimin yok olacağına inanıyordu ve öyle de oldu.”

Hıristiyanlara ait mucizevi iyileşme vakalarının sayısı da oldukça fazladır. Christian Science kilisesi, dua ile şifanın olabileceğini savunan ve pratikte bunun doğruluğunu ispatlamaya yönelik deneysel ve teorik çalışmalar yapan birkaç Hıristiyan organizasyondan bir tanesidir. Yapılan çalışmaların bir kısmı *The Christian Science Journal* isimli dergide yayınlanmaktadır. Christian Science’ın dua çalışmalarına katkı yapan üyelerinden biri Deborah Kleigbeil’dir. Deborah, dua konusunda bildiği pratiklerin pek çoğunu dua ile şifa verme işiyle uğraşan babasından öğrenmiştir. O, daha küçükken yaşadığı bir tecrübesini aktarır. Bir gün

¹¹⁷ Yaran, a.g.e. s. 101

Amerika'nın oldukça uzak bir bölgesinden Chicago'ya, doğuştan kör olan hamile bir kadın, Deborah'ın babasına dua ettirmek üzere gelir. Kadın o kilisenin üyesi olmadığı gibi Hıristiyan da değildir. Fakat doğacak olan çocuğunu görebilmeyi çok fazla istemektedir. Kadın kendisiyle alay etmesin diye dua tedavisine geldiğini kocasına bile haber vermez. Deborah, babasının uyguladığı dua tedavisinin ardından kadının mucizevi bir şekilde iyileşerek görmeye başladığını ve görmenin onu çok sevindirdiğini aktarır.¹¹⁸

H. J. Spring, araştırmasında röportaj yaptığı Alex isminde birinin yaşadığı dua tecrübesini anlatır. Alex 17 yaşında, kısalmış bir bacakla yaşadığı ve ayaklarından birine özel bir aletin takılmasının gerektiği bir zamanda, mensup olduğu kiliseden bazı kimseler ellerini onun bacağına koyup dua ederler. Alex aniden vücudundan akan bir “güç” ve “elektrik” hisseder. Bu duygunun yanı sıra bacağındaki kemik ve kasların uzadığını farkeder. Aynı zamanda kendisinde; hazır bulunuş, seviliyor olma ve çok yakından tanınıyor olma hisleri meydana gelir. Bulunduğu ortamda parlak bir ışık görür. Olan bitenin “Tanrı’yla karşılaşma” olduğu sonucuna varır. Ona göre bu karşılaşma sadece bacağına iyileştirmemiş, aynı zamanda onu tamamen yeni bir manevi yola sokmuştur.¹¹⁹

Spring'in naklettiği bir başka bireysel tecrübe, mafsalsal iltihabı (romatoid artrit) hastalığından kurtulmayla ilgilidir. Miriam adındaki biri bu hastalıktan kurtulmak için bir şifacıya gider. Şifacı ona, Tanrı'nın ışığının geçmiş yaşamına dair bir tecrübenin hayalini tamamen yıkadığını hayal etmesini söyler. Miriam geçmişindeki bir tecrübeyi gözünde canlandırırken pembemsi bir renk kafasındaki sahneyi doldurur ve zihninde canlandığı o tecrübe anını dönüştürür ve Tanrı o anı yeniden yorumlar. Miriam bu durum için “...çok güzeldi, ağladım. Hadise sanki bir tür kurtarmaydı.” der. Miriam o andan itibaren bir daha mafsalsal iltihabı şikayeti yaşamaz.¹²⁰

Bir başka bireysel tecrübe ise bir Yahudi'ye aittir. Lubavitch ekolüne mensup bir Hasid, kalp hastalığına tutulur. Modern tıbbın bütün imkanları kullanıldığı halde

¹¹⁸ B. T. Walsh, a.g.t., s. 130,158.

¹¹⁹ H. J. Spring, a.g.t., s. 65.

¹²⁰ H. J. Spring, a.g.t., s. 78.

hasta artık ömrünün son demlerindedir. Çevresinde çok sevilen bu Hasid'in hastalığı etrafını hüzne boğmuştur. O yörenin hahamı, adamın evindeki tüm mezuzaların açılıp kontrol edilmesini ister. Parşömen rulolar açılır ve bir tanesinde “*Tanrını bütün kalbinle seveceksin*” emrinin yazılı olduğu satırdaki “kalp” sözcüğünün üstünde küçük bir delik olduğu görülür. Parşömen hemen tamir edilir ve Hasid mucizevi bir şekilde, hızla sağlığına kavuşur.¹²¹

Kimi hastalar da kendilerine dua edildiği esnada vücutlarında bir takım fiziksel değişiklikler hissetmekte ve iyileşmeleri ani ve mucizevi şekilde gerçekleşmektedir. Jan adındaki kadının yaşadığı tecrübe böyledir. Jan'a kendisiyle röportaj yapılmadan 7 yıl önce rahim kisti (utrane fibroids) teşhisi konulmuştur. Doktor kendisine ameliyat olmayı önerir. Ancak o, Tanrı'nın inayetiyle iyileşmek istediğini belirterek ameliyatı reddeder. Bir defasında karın ağrıları o kadar şiddetlenir ki, Jan iki gün boyunca yatağından çıkamaz. Bu esnada mensup olduğu kilisenin üyeleri kendisine dua ederler. Kilise üyeleri ona, Kutsal Ruh ve temizlenmeyi sembolize eden üç bardak su içmesini söylerler. Sonra bir kilise annesi bizzat dua etmek üzere gelir. O gece Jan iki bardak suyu içer. Fakat ağrının daha da kuvvetlendiğini hisseder. Sonunda sabahleyin üçüncü bardağı da içer. Sonrası için Jan şunları söylüyor:

“Bardaktaki suyu bitirince karınımın içlerinde bir hareket hissettim... adeta içerden mideme baskı yapıyordu... sanırım bunu yapan kisti. Kist sanki bir top haline geldi ve bir balonun patlaması gibi bir ses çıkardı. O “pop!” sesini işittim ve ağrı tamamen yok oldu.” Jan'ın kistle ilgili sorunu çözüldü ve asla ameliyat olması gerekmedi.¹²²

Yıllarca ciddi anksiyete ve depresyon tecrübe etmiş, Eva adında bir Hıristiyan kadının tecrübesi başkası için yapılan duanın etkisine ve etkileme şekline dair bilgiler vermektedir. Kadın ağlamasını, korkularını ve panik atağını bir türlü tam olarak kontrol altına alamamaktadır. Sonra umutsuz, fakat yapılacak her şeye açık bir şekilde duayla hastaları tedavi ettiğini duyduğu bir kadına gider. Tedaviyi yapan asıl kadın ve onunla birlikte bulunan başka iki kadın, Eva'nın etrafına otururlar. İsa'nın gelmesi ve

¹²¹ Yusuf Altıntaş (II. Baskıya hazırlayan), **Yahudilikte Kavram ve Değerler**, s. 236.

¹²² H. J. Spring, a.g.t., s. 81.

Eva'nın dilediği şeyin gerçekleşmesi için dua ederler. Nitekim –Eva'ya göre- İsa da gerekeni yapar. Akşam saat dokuzdan sabahın dördüne kadar süren oturumda çok şeyler gelişir. Kadınlar dua ettikçe, bir süre sonra İsa oraya gelir. Yine Eva'nın ifadesine göre, acıyı onun üzerinden kendi üzerine alır. Sonra kadının hissettiği acı kesilir. Bu vizyon onu etkilemiş ve rahatlatmıştır. Duygularını şöyle ifade eder: *“Ardından kendimi daha aydınlık, özgür hissettim. Rahat nefes alabiliyordum... Şimdi korku yok, keder yok, geçmişte yaşanmış olan şeylerden utanma yok...”*¹²³

Amerika'da Knoxville şehrinin Montgomery köyünde görev yapan Jean Delaney adında ruhsal tedaviyle meşgul olan, Baptist kiliseye mensup bir rahibe, kendisini Tanrı'ya çok yakın hissettiğini, Tanrı'yı ev halkından biri, güvenilir bir baba gibi görüp ve O'na her şekilde dua ettiğini belirtmektedir. Dua onun hayatının önemli bir parçası olmuştur ve -ona göre- kendisi daima Tanrı'yla konuşma halindedir. Onun düşüncesinde dua, Tanrı'yla irtibat halinde olmaktır. Tanrı'ya sözlü olarak hitap ettiğini belirten rahibe, Tanrı'nın ise sözlü yanıtlar da dahil olmak üzere pek çok şekilde karşılık verdiğini belirtir. Delaney'e bir gün görev yaptığı köyde yeme konusunda sıkıntısı olan ve bacağından da belli bir problemi olan bir kadın gelir. Rahibe onun tedavisiyle meşgul olurken Rabb kendisine hitaben *“Kadının bacağı için dua et”* der. Rahibe de kadına onun için dua etmesinin bir sakıncası olup olmadığını sorar. Kadın bir sakıncası olmadığını dile getirince, rahibe *“Ey Rabb, kadının bacağından acıyı gider! Şişlikler insin, kemik ve kırıkdağlar kaynasın”* diye dua eder ve kadının bacağındaki problem ortadan kalkar.¹²⁴

Yine Jean Delaney'in başından geçen bir başka duayla iyileştirme vakası şöyledir: Birgün bir kadın kucığında hasta bir erkek bebekle ona gelir. Bebek susuz kalmıştır. Kadın ondan bebek için dua etmesini ister. O da bebeği kucığına alır ve kadının duymayacağı bir şekilde kulağına fısıldayarak *“Rab, İsa'nın adıyla (in the name of Jesus), bu bebeğin problemi ne ise- ki onu yaratan, annesinin rahmine koyan sensin, sen biliyorsun, ben değil- bu çocuktan sıkıntısını gider.”* diye sırtına

¹²³ H. J. Spring, a.g.t., s. 77.

¹²⁴ B. T. Walsh, a.g.t., s. 97-100.

vurarak dua eder ve bebek iyileşir. Ona göre eğer İsa adına istenirse istenen şey alınır.¹²⁵

Dianne adındaki bir kadın, metastatik melanom türünden bir tümörden şikâyetçiydi. İlk ameliyatının ardından çok fazla acı çekti ve zor bir iyileşme süreci geçirdi. Hastalık nüksedince bu kez duaya başvurdu. Dianne, duacının kolunu onun omuzuna koyup dua ettiği sıradaki durumunu şöyle anlatıyor:

“Adeta bütün bedenimin içeri doğru ısındığını, içimde gerilme/mukavemet meydana geldiğini hissettim, o gün öğleden sonra iyileşmişim. Zerre kadar ağrı kesiciye ihtiyaç duymadım”¹²⁶

H. J. Spring’in aktardığına göre, Joy adındaki bir kadın, dua halkasında yanındaki kadının elinden tutarken ani bir enerji dalgasının, elinden tuttuğu kadının elinden kendisinin sol eline geldiğini, oradan da aylardır rahatsızlık çektiğini felçli sol omzuna aktığını belirtir. Grup o esnada iyileşme için dua etmemektedir, ancak Joy, omzunun hareket kabiliyetini büyük ölçüde yeniden kazandığını söylemektedir.¹²⁷

Buna benzer bir vakayı da Yaran aktarmaktadır:

“Elimde yara vardı, acı çekiyordum. Yaşlı bir velinin yanına gidip elimin şifa bulması için dua etmesini istedim. Veli dua etti ve üçyüz metre sonra veya beş dakikada elime cereyan gelmiş gibi bir şey oldu ve elim hemen iyileşti.”¹²⁸

Bedduaların da sağlık konusunda etkili olduğunu gösteren pek çok örnek vermek mümkündür. Larry Dossey Hawai adalarında cari olan, Polinezyalılardan alındığı tahmin edilen bir beddua âdetinden bahseder. Buna göre, buradaki şamanlar buldukları yerde huzur bozan, bilhassa başka adada yaşayan kimselerin ölmesi için, ölüm duaları yaparlarmış. Aleyhine ölüm duası yapılanlar; bu duadan haberdar bile olmadan, genellikle aynı şekilde ve vücutlarına felç inerek ölüyorlarmış. Önce belden aşağısında his kaybı olur, sonra bir felç iner, ardından felç yavaş yavaş yukarı doğru çıkar ciğerlere ulaşmış. Ciğerlerin kilitletlenmesinin ardından kişi solunum

¹²⁵ B. T. Walsh, a.g.t., s. 105.

¹²⁶ H. J. Spring, a.g.t., s. 82.

¹²⁷ H. J. Spring, a.g.t., s. 84.

¹²⁸ Cafer Sadık Yaran, **a.g.e.**, s. 103.

yetersizliğinden ölmüş. Modern tıptaki Gullian-Barre sendromu, ölüm dualarının ardından gerçekleşen sürece benzer bir süreçte ortaya çıkmaktadır. Bu sendromda vakaların yarısı bulaşıcı bir hastalıkla gelirken, diğer yarısı spontane bir şekilde ortaya çıkmakta ve sebebi bilinmemektedir.¹²⁹

İslam dünyasında Said b. Zeyd'in bedduası çokça rivayet edilmektedir. Erva kızı Evs adında bir kadın onu, Mervan b. Hakem'e şikayet ederek, arazisinin bir kısmını gasp ettiğini iddia eder. Mervan b. Hakem durumu Said b. Zeyd'e sorar o da bu işi yapmadığını belirterek, "*Allah'ım eğer bu kadın yalancı ise onun gözünü kör et ve kendi toprağında öldür*" diye beddua eder. Gerçekten de kadın ileri zamanlarda kör olur ve bir gün bahçesinde yürürken bir kuyuya düşerek ölür.¹³⁰

Hz. Ömer Kufe'ye vali tayin ettiği Sa'd b. Ebi Vakkas'ın yönetim şekline dair şikayetler gelince onu görevden alır. Arkasından olayı tetkik için bir adam gönderir. Gönderilen kişi Kufe ahalisine Sa'd'ın halini sorar. Kime sorduysa hep hayırlı övgülerde bulunurlar. Nihayet bir mescide girer. Usâme b. Katâde isminde biri ayağa kalkar ve Sa'd'ın askerinin başına geçip harbetmediğini, mal taksim ederken ve hüküm verirken adaletsiz davrandığını söyler. Bunun üzerine Sa'd da "*Yâ Allah, senin bu kulun yalancı ise, riya ve sum'a olsun diye ayağa kalktı ise ömrünü uzat, fakirliğini çoğalt, fitnelere uğrat*", diye beddua eder. Râvî Abdülmelik b. Umeyr sonraları o adama hali sorulduğunda, kocadığını ve fitneye uğradığını, Sa'd'ın bedduasının kendisine isabet ettiğini söylediğini belirtir. Onu gören bir başkası ise, yaşlılıktan kaşları gözlerinin üzerine sarkmış bir vaziyette, yollarda rast geldiği kızlara sataştığını, onları çimdiklediğini söyler¹³¹

Tezkiretu'l Evliya'da anlatıldığına göre, İbn Ata adındaki veli zat zındıklıkla suçlandı. O sırada halifenin veziri olan Ali b. İsa yanına çağırıp ona ağır sözler söyledi. İbn Ata da "*Be adam sakın ol*" diye hitap edince, gazaplanan vezir ayağındaki ayakkabısını çıkarıp; adamlarına, bununla İbn Ata'nın kafasına onu öldürene kadar vurmalarını emretti. Bu darbeler arasında can veren İbn Ata, "*Yüce*

¹²⁹ Larry Dossey, "Can Prayer Harm?", **Psychology Today**, March/April, 1997, s. 76.

¹³⁰ Mahmud Seyyid Tantâvî, **ed-Dua**, s. 149.

¹³¹ Buhari, Ezan, 95.

Allah senin ellerini ve ayaklarını kırsın” diye beddua etti. Bundan bir müddet sonra halifenin hışımına uğrayan vezirin ellerinin ve ayaklarının kesilmesi fermanı çıktı.¹³²

Bir başka vaka ise, beddua sonucu kör olan bir kadının yine dua ile şifa bulmasıyla ilgilidir. Ebu Müslim Hulani adında bir adam ve hanımı; aralarında ülfet, muhabbet, iyi geçim ve dindar yaşamlarıyla tanınan bir ailedir. Günün birinde eve döndüğünde hanımını her günkünden farklı bir ruh halinde bulur. Kadın morali bozuk ve asık suratlıdır. Sebebini sorduğunda yokluk içinde olduklarını, Muaviye’ye gidip durumu anlatsa daha rahat bir hayat geçirebileceklerini söyler. Adam hanımının sözlerinden, birinin onu ifsad ettiğini anlar. Ellerini gökyüzüne kaldırarak, *“Allah’ım hanımı bana karşı kim kıskırtmışsa onun gözünü kör et!”* diye dua eder. Kadına bunları öğreten komşu kadındır. Kadın o akşam evinde otururken birden görme yetisini kaybeder. Hemen komşu Ebu Müslim’e koşar. Ebu Müslim de *“Allah’ım eğer tövbesinde samimi ise gözlerini ona iade eyle!”* diye dua eder. Bunun üzerine kadının gözleri yeniden görmeye başlar.¹³³

Türkiye’de tanınmış din psikologlarından Hüseyin Peker suçlularda dini davranışı konu edindiği çalışmasında mahkumlardan bir tanesinin ettiği bedduanın karşılık buluşunu nakleder. Adam durumu şöyle anlatır:

“Yalan söyleyen şahitlerime beddua ettim. Biri inşaattan düşmüş ölmüş, biri çöp kamyonunun altında kalarak ölmüş. Biri için yine yalvarıyorum yüce Allah’ıma. Onların yüzünden altı buçuk yıldır yatıyorum...”¹³⁴

Yaran’ın aktardığı bireysel tecrübelerden biri, kişinin kendisine zulmedenlere ettiği bedduanın etkisini konu alan şu vakadır:

Bizim köyde deli ile veli arası bir yaşlı kadın vardı. Sürekli namaz kılardı, bazen de ne kıldığını bilmez 4 rekat yerine 3 rekat kılardı vs. başka bir kadın bunu çok rahatsız eder, ona zulmederdi. Bir gün bu kadın rahatsız edene: Allah seni kör kurşunda öldürsün diye ilenmiş. Tam iki gün sonra, o kadını, kendi damadı köyün tam

¹³² Feridettin Attâr, **Tezkiretu’l Evliya**, hazırlayan Süleyman Uludağ, Erdem Yayınları, İstanbul 1991, s. 514-515.

¹³³ Abdulhakim Abdullatif Es- Saîdî, **a.g.e.**, s. 126; Gerek Hz. Peygamber gerekse onun sahabesinin hayatında şahit olunan çok sayıdaki makbul dua tecrübesini İbn Ebi’-d-Dünya’nın **Kitab-u Mucâbi’-d-Dua** isimli kitabında bulmak mümkündür. (1972 Bombay/Hindistan basımı, Daru’l-Kayyime yayınevi)

¹³⁴ Hüseyin Peker, **Din Psikolojisi**, s. 127.

meydanında tüfekte vurdu, öldürdü. Sadece iki gün sonra. Şimdi damat da iki yıl yattı, aklını atlattığı için saldılar, köyde deli olarak yaşıyor.¹³⁵

Tüm bu bireysel tecrübeler, yapılan empirik çalışmaların sonuçlarına paralel bir şekilde, dünyevi istek dualarının gerçekleştiğini göstermektedir. Burada, gerçekleşmeyen duaların zikredilmediği, oysa gerçekleşmeyen dualarla ilgili kayıt tutulsa, daha fazla vakanın ortaya çıkacağı şeklinde bir itiraz yapılabilir. Ancak, bu itirazın haklı olduğunu söylemek mümkün değildir. Çünkü bu tezde, edilen bütün dünyevi istek dualarının gerçekleştiği iddia edilmemektedir.

3.1.4. Diğer Dualar, Maneviyat ve Sağlık

Buraya kadar, bizim tezimizi doğrudan ilgilendirmesi sebebiyle, dünyevi istek dualarının sağlık açısından; dua eden tarafından hedeflenen etkileri konusundaki düşünceler, yapılan alan araştırmaları ve bireysel tecrübeler ele alındı. Şimdi ise, bizim tezimizin çerçevesi itibariyle ikinci derecede önemli olan, ancak din psikologlarının dua konusunda birinci derecede önemsendiği bir mesele olan, genelde dindarlık ve maneviyatın, özelde ise dualı yaşamın insan sağlığı üzerindeki etkilerine, fazla detaya yer vermeden değinmek istiyoruz.

Ünlü din psikologu Carl G. Jung, hayatının ikinci yarısında karşılaştığı hastalarının tamamının problemlerinin dini olduğunu, sağlıklarına da hayata dini bir bakış elde etmek suretiyle kavuştuklarını belirtir. Ona göre, hastalarının her birinin hasta olma nedeni, her dönemde yaşamakta olan dinlerin müntesiplerine verdiği şeyi kaybetmeleridir ve hiçbiri tekrar o bakışı kazanmadıkça tam olarak iyileşmemiştir.¹³⁶

Jung'un işaret ettiği bu gerçeğe paralel bir şekilde, bilim dünyasında özellikle son çeyrek asırda maneviyatın insan sağlığı üzerinde etkili olduğu kanaati yaygınlaşmakta ve bilimsel dergilerde bu konuya ilişkin yayınlanan akademik çalışmaların sayısı her geçen gün artmaktadır. Maneviyatın, önemli bilimsel sağlık platformlarından olan Society of Behavioral Medicine'nin yıllık toplantısında

¹³⁵ Cafer Sadık Yaran, **a.g.e.**, s. 98.

¹³⁶ C. G. Jung, **Psychotherapists or Clergy**'den alıntılanan, Marlena F. Woodmansee, a.g.t., s. 29.

tartışmaya açılan 15 konudan biri olması, bu konuya olan bilimsel ilginin bir göstergesidir.

Bu konuda yapılmış pek çok empirik çalışmada; ibadetin yapıldığı, duanın çokça edildiği dindar kimselerin hayatları mercek altına alınmış, bu yaşam şeklinin insanın ruh ve beden sağlığına olan etkisi araştırılmıştır. Gerek araştırmalar gerekse ortaya konulan düşünceler incelendiğinde; maneviyatın, dindar yaşantının ve diğer dua türlerinin insanın fiziksel ve ruhsal sağlığında ve alışkanlıklarında önemli bir etkisinin bulunduğu anlaşılmaktadır. Tanınmış Din Psikolojisi araştırmacıları Hood, Spilka ve Hill de bu kanaati taşımaktadır.¹³⁷

Duanın, dini ve manevi yaşamın sağlık açısından etkilerinin araştırıldığı çalışmaları ikiye ayırabiliriz. Birincisi dualı yaşamın ve maneviyatın olumsuz etkilerini ortaya çıkaran yahut olumlu hiçbir etkinin tespit edilmediği, ikincisi ise, dualı yaşam ve maneviyatın olumlu etkilerini gösteren çalışmalardır. Yaptığımız araştırmalarda ikincisinin birincisine oranla çok daha fazla sayıda olduğu tespit edilmiştir.

Olumsuz sonuçlar ortaya çıkaran çalışmalardan en eski ve en bilineni, Francis Galton'un daha önce sözü edilen araştırmasıdır. Galton'a göre dualı yaşamın sağlığa faydası değil, zararı olmaktadır. Nitekim o, kendilerine çokça dua edilen aristokratların kısa ömürlü olmalarının bunun bir delili olduğunu belirtmektedir. Ancak Galton bu konuda eleştirilmekte, liturjinin dua etmelerini istemesine rağmen aslında halkın aristokratları sevmediği, hatta kötülükleri için dua ettikleri belirtilmekte, dahası Galton, azılı bir din düşmanı olarak nitelendirilmedi.¹³⁸ Francis Galton'un yapmış olduğu çalışma, ayrıca, gerek o dönemde kullanılan yöntemler, gerekse bilimsel çalışma şartlarının kalitesi açısından bugünün çok gerisinde ve yetersiz olduğu gerekçesiyle tenkit edilmektedir.¹³⁹ Galton'un araştırmasının tam tersi sonuçlar veren çalışmalar da gerçekleştirilmiştir. Bunlardan biri Flannelly ve arkadaşlarına aittir. Onlar 2002 yılında, din görevlileri ile sıradan insanların ölüm

¹³⁷ R.W. Hood, et. al., **The Psychology of Religion, An Empirical Approach**, s. 73

¹³⁸ Gregg Easternbrook, "Can You Pray Your Way to Health", çevrim içi: http://www.beliefnet.com/story/69/story_6991_1.html, erişim: 27.10.2007.

¹³⁹ Jennifer L. Jacobson, a.g.t., s. 32.

durumlarını karşılaştırmışlardır. Gerek cinsiyet gerekse yaş unsurlarını dikkate aldıkları araştırmada, din görevlilerinin sıradan insanlara göre %10-25 daha fazla hayatta kaldıklarını tespit etmişlerdir.¹⁴⁰

Yaptıkları araştırmalarda E. L. Cowen, dua ile düşük özgüven (1954); O. Strunk, saldırganlık (1959); C. M. Spellman ve arkadaşları, anksiyete (1971); E. M. Pattison ve arkadaşları, günlük hayatta stres yönetimindeki başarısızlık (1973) arasında pozitif (rahatsızlığı artırıcı) bir ilişki tespit ettiler.¹⁴¹ Harold G. Koenig ve arkadaşları ise 2001’de, kiliseye devam eden kimselerin dindar olmayanlarla kıyaslandığında, kilo alımının kontrolünde daha düşük başarı gösterdiklerini saptamışlardır.¹⁴² Son olarak, D. R. Rickerhauser, doktorların manevi yaşamlarının ve dualarının, hastaların sağlıklarıyla kayda değer bir ilgisini gösteren bir bulguya rastlamadı.¹⁴³

Dualı yaşam dendiğinde akla gelen uygulamalardan bir tanesi, kimilerince bir tür rahatlama egzersizi olarak da kabul edilen meditasyondur. Düşünsel dualar bir taraftan insanlara çeşitli manevi hazlar verirken, bir taraftan da onları bu dünyanın meşgale ve problemlerinden soyutlayarak rahatlama sağlamaktadır. Bu nedenle kişiye ruhsal açıdan yararlar sağlarken, belki de bunun etkisiyle beden sağlıklarını da olumlu etkilemektedir. Bilim adamları tarafından bu kanaati doğrulayan pek çok çalışma gerçekleştirilmiştir.

D. A. Throll 1981’de, meditasyonun tütün ve alkol, ağrı kesici ve uyku ilacı kullanım miktarında,¹⁴⁴ J. Kabat Zinn ve arkadaşları 1985’te hastaların mevcut ağrılarında, olumsuz beden görüntülerinde, ağrı dolayısıyla ortaya çıkan hareket kısıtlılıklarında, huylarındaki bozukluklarda, anksiyete ve depresyon gibi psikolojik

¹⁴⁰ Catherine Elizabeth Kurek Wiegand, “The Effects of Prayer on Anxiety and Performance”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Purdue University, USA, 2004, s. 29.

¹⁴¹ John A. Astin, et. al., “The Efficacy of Distant Healing for Human Immunodeficiency Virus-Results of a Randomized Trial”, **Alternative Therapies in Health and Medicine**, November/December, 2006, vol.:12, nr.: 6, s. 36.

¹⁴² Jennifer L. Jacobson, **a.g.t.**, s.18-19.

¹⁴³ D. Ronald Rickerhauser, “Prayer as a Treatment Modality in Patient Healthcare: Physicians’ Spiritual Beliefs and Religious Practices and their Relationship to Patient Health”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Texas Pan American University, USA, 2004, s. 22-31.

¹⁴⁴ J. T. Kuiper, **a.g.t.**, s. 24.

rahatsızlık semptomlarında ve ilaç kullanım miktarında ¹⁴⁵ düşüş sağladığını saptamışlardır. Öte yandan Orme-Johnson 1987’de, hastanede yatma süresinde, ayakta tedavi ihtiyacında, iyi ve kötü huylu tümörlerin sayısında, kalp hastalıklarında, enfeksiyonlarda, zihinsel rahatsızlıklarda ve sinirsel bozukluklarda azalma sağladığını, ¹⁴⁶ yine aynı yıl W. C. Compton ve G. B. Becker, sıkça meditasyon yapanların, Maslow’a ait olan kendini gerçekleştirme idealini yakalama konusunda daha başarılı olduklarını tespit etmişlerdir. ¹⁴⁷ J. A. Astin 1997’de yine meditasyonun; stres, anksiyete, obsesif kompulsif bozukluk, depresyon, somatizasyon, duygusallık, psikotiklik ve paranoid düşüncelilik gibi rahatsızlıklarda azalma sağladığını saptamış, ¹⁴⁸ L. C. Anwanyu da 1998’de gerçekleştirdiği çalışmada benzer sonuçlara ulaşmıştır. ¹⁴⁹

Dua etmenin ve dualı bir yaşama sahip olmanın ruh hastalıklarının iyileşmesinde önemli bir rolü bulunmaktadır. 1957’de Parker ve St. Johns ve 1986’da Griffith ve arkadaşları tarafından yapılan çalışmalar, duanın psikiyatrik rahatsızlıkların azalmasında olumlu etkisi bulunduğunu ortaya koymaktadır. ¹⁵⁰ V. B. Carson ve K. Huss 1979’da duanın ve kutsal metin okumanın şizofrenlerin tedavi ve eğitimlerinde faydalı olduğunu, daha az öfke ve saldırganlık ifadeleri sergilediklerini, hayata dair daha umutlu hale geldiklerini ve somatik şikâyetlerinde azalma olduğunu saptadı. ¹⁵¹ Yine, 1979’da Schutz, duanın kişiye öz güven kazandırdığını; ¹⁵² D. Richards, 1990’da, hayatın anlamına ilişkin duyguyu kuvvetlendirdiğini saptamışlardır. ¹⁵³ K. A. Long ve R. J. Boik 1993’te, duanın alkol kullanımının, ¹⁵⁴ S. O’Laoire 1997’de, ¹⁵⁵ ve F. C.

¹⁴⁵ Kabat-Zinn J, Lipworth L, Burney R. “The Clinical Use of Mindfulness Meditation for the Self-regulation of Chronic Pain”, **Journal of Behavioral Medicine**, 1985, nr.: 8, s. 163-190; Judith T. Kuiper, “The Experience of Practicing Centering Prayer: A Heuristic Inquiry”, Cincinaty University, Yayınlanmamış Doktora Tezi, USA, 2004, s. 23.

¹⁴⁶ David Orme-Johnson, “Medical Care Utilization and the Transcendental Meditation Program”, **Psychosomatic Medicine**, 1987, nr.: 49, s. 493-507.

¹⁴⁷ J. T. Kuiper, a.g.t., s. 28.

¹⁴⁸ J. T. Kuiper, a.g.t., s. 21-22.

¹⁴⁹ J. T. Kuiper, a.g.t., s. 21-22.

¹⁵⁰ R. H. Williams, a.g.t., s.71-75, ayrıca bkz.: Marlena F. Woodmansee, a.g.t., s. 55-61.

¹⁵¹ R. H. Williams, a.g.t., s. 95; ayrıca bkz.: S. Dein, L. Littlewood, a.g.m., s. 41.

¹⁵² J. A. W. Day, a.g.t., s. 7.

¹⁵³ M. G. Meraviglia, a.g.t., s. 55.

¹⁵⁴ R. H. Williams, a.g.t., s.82-83.

¹⁵⁵ B.a.: Sean O’Laoire, a.g.t.

Collinns ise 2003'te ansiyete ve depresyonun azalmasını sağladığını tespit etmişlerdir.¹⁵⁶

Mebrure Doğan'ın 1997'de yaptığı alan araştırmasında, dua esnasındaki hislerine dair yönelttiği soruya, katılımcıların %44,6'sı kendisinde bir hafifleme ve huzur, %39,9'u Allah'a yakınlık hissettiğini belirterek cevap vermiştir.¹⁵⁷ Nurten Ünal, yüksek lisans tezi çerçevesinde 1998'de yaptığı ankette, 406 üniversite öğrencisine dua hakkında sorular sormuştur. Ankette "Dua ettiğimde Allah'ın dualarımı kabul edeceğini umut ederek ferahlarım" şeklindeki ifadeyi katılımcıların %84'ü (341 kişi) onaylarken, sadece %7,4'ü (30 kişi) kararsız olduğunu ifade etmiş ve %8,6'sı (35 kişi) reddetmiştir.¹⁵⁸

Bu tez çerçevesinde bizim tarafımızdan yapılan ankette de benzer şekilde, ülkemizde yetişkinlerin önemli bir kısmının dua sayesinde psikolojik olarak rahatlama elde edileceğine inandığı (katılımcıların %91,2'si) ve buna hayatlarında şahit olduklarını belirttikleri (katılımcıların %87,6'sı) tespit edilmiştir.

Alexis Carrel, bu araştırmaların sonuçlarını tasdik edercesine; bir alışkanlık haline gelmesi şartıyla, duanın karaktere tesiri olacağını, bu nedenle de sıklıkla dua etmek gerektiğini ifade eder. Ona göre fikri ve zihni gelişimleri eşit olanlar arasında, karakter ve ahlaki değer, ara sıra dua eden kimseler arasında bile etmeyenlere göre daha yüksek olduğu, kesine yakın bir bilgidir.¹⁵⁹

Sadece duanın değil, genel olarak dindarlığın da ruh ve beden sağlığını olumlu etkilediği düşünülmektedir. Dinin; insanları zararlı alışkanlıklardan koruyan, insanları birbirlerine yaklaştıran ve yardımlaşmaya teşvik eden, böylelikle bireysel ve toplumsal güvenlik sağlayan kuralları bu durumun sebeplerinden bir tanesidir. Bununla birlikte, bu hayatın bir anlam ve gayesinin olduğunu, insanların üzerinde insanları koruyan ve gözeten bir gücün bulunduğunu bilmesi, ölümden sonra yeni bir hayatın başlayacağını, bu nedenle haksızlığa uğramışsa adaletin yerine geleceğini

¹⁵⁶ B.a.: Frederick Carl Collinns, a.g.t.; Collinns'in törensel duaya ilişkin bulgularının Poloma ve Pendleton'unkilerden farklı olduğu dikkat çekmektedir.

¹⁵⁷ Doğan, a.g.t., s. 66.

¹⁵⁸ Nurten Ünal, "Dini İnanç, İbadet ve Duanın Umutsuzlukla İlişkisi", Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bil. Ens., Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa 1998, s. 115.

¹⁵⁹ Carrel, **Dua**, s. 44-49.

bilmesi, kişiyi ruhsal ve dolayısıyla bedensel problemlere karşı korumaktadır. Dini inanç ve uygulamalar kişide güvenli bir kimlik duygusu meydana getirmekte, anksiyete oranını düşürmekte ve stres altındayken gerekli olan esneklik kabiliyetini artırmaktadır. Dini inanç, ölüm de dahil, hayatın çeşitli problemleri karşısında kişinin daha mantıklı değerlendirmelerde bulunmasını sağlayacak amaç ve anlam duygusunu kazandırmaktadır. Dua, ritüel, ibadet vs. kişiye Yüce Güçle birlikte olma hissi kazandırmakta, bu da ona bir iç görü ve huzur hissi verebilmektedir. İnanç sahibi olmak, kişiye yaşam biçimi, alışkanlık ve sorumluluk bilinci sağlamakta, inanç mensuplarının teşkil ettiği bir gruba olan bağlılık ise kişide ait olma, güven duyma, ihtiyaç zamanında sosyal destek bulma rahatlığının yanı sıra, başkalarına yardım etme iştiahyı meydana getirmektedir.¹⁶⁰

Bu kanaati destekleyen çok sayıda araştırma yapılmıştır. G.W. Comstock ve K. B. Partridge'nin 1972'de,¹⁶¹ R.E. McClure ve M. Loden'in 1982'de, Harvard'ın ünlü psikoloji profesörlerinden David McClelland'ın 1985'te,¹⁶² C. Chu ve H. E. Klein'in yine 1985'te,¹⁶³ G.K. Jarvis ve H. C. Northcott'un 1987'de,¹⁶⁴ E. Mark Crawford ve arkadaşlarının 1989'da,¹⁶⁵ J. S. Levin ve H. Y. Wanderpool'un yine 1989'da,¹⁶⁶ D.G. King'in 1990'da,¹⁶⁷ G. Christopher Ellison'un,¹⁶⁸ Gartner ve arkadaşlarının¹⁶⁹ ve Alexander ve Duff'in 1991'de,¹⁷⁰ A. Colantonio ve arkadaşlarının 1992'de,¹⁷¹ Rebecca L. Prosser ve arkadaşlarının yine 1992'de,¹⁷² T. H.

¹⁶⁰ R. H. Williams, a.g.t., s.73-75.; ayrıca bkz.:J. L. Jacobson, a.g.t., s. 2.; ayrıca bkz.: C. E. Kurek Wiegand, a.g.t., s. 25.

¹⁶¹ R. H. Williams, a.g.t., s. 71.

¹⁶² M. F. Woodmansee, a.g.t., s.59.

¹⁶³ R. H. Williams, a.g.t., s.73-75; ayrıca bkz.: Jennifer L. Jacobson, a.g.t., s. 2.

¹⁶⁴ M. G. Meraviglia, a.g.t., s. 15, 55-56.

¹⁶⁵ R. H. Williams,a.g.t., s.85.

¹⁶⁶ R. H. Williams, a.g.t., s. 71.

¹⁶⁷ M. G. Meraviglia, a.g.t., s. 15, 55-56.

¹⁶⁸ C. Ellison, "Religious Involvement and Subjective Well-being", **Journal of Health and Social Behaviour**, 1991, vol.: 32, s. 80-99.

¹⁶⁹ M. G. Meraviglia, a.g.t., s. 15, 55-56.

¹⁷⁰ J. L. Jacobson, a.g.t., s. 22-23; ayrıca bkz, L. R. Rath, a.g.t., s. 5; ayrıca bkz.: M. L. Welker, a.g.t., s. 7.

¹⁷¹ J. L. Jacobson, a.g.t., s. 22-23; ayrıca bkz.: M. L. Welker, a.g.t., s. 7.

¹⁷² M. F. Woodmansee, a.g.t., s. 34,37.

Oxman ve arkadaşlarının 1995'te,¹⁷³ Koenig'in 1997'de ve 1999'da,¹⁷⁴ E. Idler ve S. V. Kasl'ın 1997'de, Ellison ve Levin'in 1998'de,¹⁷⁵ McCullough'un 2001'de, Oman ve Thoresen'in¹⁷⁶ ve J. L. Jacopson'un 2002'de,¹⁷⁷ Koenig ve Larson'un, Larson ve Larson'un, Smith ve arkadaşlarının 2003'te¹⁷⁸ ve Anne Elizabeth Cooper'in yine 2003'te¹⁷⁹ yaptıkları çalışmalar bu yönde neticeler vermiştir.

Yapılan araştırmalar literatürü göz önünde bulundurulduğunda, hiç de şaşırtıcı olmayan bir şekilde dini inançların; hastaların ruhsal ve bedensel sağlığı üzerinde olumlu etkisinin olduğu, onlara hayatta bir anlamın bulunduğu duygusunu verdiği, genel bir yaşam memnuniyeti sağladığı, direnç kazandırdığı, hastalıklar karşısında ümit aşıladığı ortaya çıkmaktadır. Araştırmalar ayrıca, hastaların hastalıklara karşı tepkilerini şekillendirmede dini ve manevi inançlarının etkili olduğunu, bu inançların hastaların bilimsel yonteme karar vermelerinde büyük rolü bulunduğunu ortaya koymaktadır.¹⁸⁰

3.2. DUA VE HAYATTA BAŞARI

İnsanların eğitim, iş hayatı, devlet yönetimi, spor, sanat vb. alanlardaki kariyerlerinde üst noktalara yükselmek veya karşılaştıkları engellerle başa çıkmak için uyguladıkları yöntemlerden birinin dua olduğu bilinmektedir. İnsanlar arasında genellenebilecek bu davranışın temelinde, dinlerin ortaya koydukları inanç ve öğretilerin yer aldığı söylenebilir. Öte yandan insanların hayatlarında dua sayesinde; zorlukların üstesinden gelme, engellerle başa çıkma ve hayatta başarılı olma konusunda bireysel deneyimlerinin bulunduğu ve bu deneyimlerin onları bizzat yaşayanları ve bu tür deneyimlerden haberdar olanları benzer durumlarda dua etmeye yönelttiği anlaşılmaktadır. Duaların hayatta başarıyı etkileyip etkilemediği bilim

¹⁷³ Thomas E. Oxman, et. al., Lack of Social Participation or Religious Strength and Comfort as Risk Factors of Death After Cardiac Surgery in the Elderly", *Psychosomatic Medicine*, 1995, nr.: 57, s. 5-15.

¹⁷⁴ J. L. Jacobson, a.g.t., s. 2.

¹⁷⁵ J. L. Jacobson, a.g.t., s.22-23; ayrıca bkz.: M. L. Welker, a.g.t., s.7.

¹⁷⁶ April M. Lok, a.g.t.,s. 2-3.

¹⁷⁷ J. L. Jacobson, a.g.t.,s. 79-81.

¹⁷⁸ April M. Lok, a.g.t.,s. 2-3.

¹⁷⁹ A. E. Cooper, a.g.t., s. 21.

¹⁸⁰ C. B. Cynthia, et. al., a.g.m. s. 40-47.

adamlarının da ilgisini çeken ve onları bu hususta araştırma yapmaya iten konulardan biridir.

Yapılan araştırmalar insanların hayatlarının pek çok alanında başarılı olmak için dualara başvurduğunu göstermektedir. Mesela, Doğan'ın 1997'de gerçekleştirdiği ankete göre katılımcıların %69,7'si başarı için sık sık, %22,9'u ara sıra dua ettiğini belirtirken, %2,6'sı bu konuda hiç dua etmediğini, %78,9'u duasının faydasını gördüğünü, %1,9'u ise fayda görmediğini söylemiştir.¹⁸¹ Yine, Bleak ve Frederick'in 1998'de Amerika'daki Southern Utah Üniversitesindeki sporcular üzerinde yaptıkları bir çalışma benzer neticeler vermiştir. Araştırmaya göre, üniversitenin futbol takımındaki oyuncuların %84'ü, jimnastikçilerin %83'ü, izcilerin %67'si sporlarına başlamadan önce başarılı olmak için dua etmekte ve dualarının etkili olduğunu düşünmektedir. Benzer bir başka çalışmayı da 1993'te Fisher yapmıştır. Çok sayıda kolejin dahil edildiği çalışmada Bleak ve Frederick'in bulgularıyla paralellik arzeden sonuçlara ulaşılmıştır.¹⁸²

İnsanların bu konuya ilişkin düşünce ve inançlarını tespate yönelik çalışmalar böyle sonuçlar verirken, bilim adamları tarafından duanın gerçekten işe yarayıp yaramadığını anlamak üzere deneysel çalışmalar da yapılmıştır. Bunların bir kısmı duanın olumlu etkilerini ortaya koyarken, bir kısmında duanın başarıyı etkileyen bir unsur olduğuna dair herhangi bir bulguya rastlanmamıştır. 1996 yılında R. H. Williams, Spalding Üniversitesi'nde geniş kapsamlı bir araştırma gerçekleştirdi. Yapılan bu çalışmada, uzaktan edilen duanın öğrencilerin okulda tutunabilmeleri ve başarı puanları üzerindeki etkisi araştırıldı. Araştırmaya üniversiteye 1994 ve 1995 güz dönemlerinde katılmış 402 öğrenci dahil edildi. 10 ay kadar süren çalışmada öğrenciler rastgele iki gruba ayrıldı. Birinci grup için dua edilirken, ikinci grup kontrol grubu olarak kaldı. Öğrencilerin çoğunluğu çeşitli Hıristiyan mezheplerine mensup olmakla birlikte, Müslüman, Yahudi, Budist ve ateist öğrenciler de katılımcılar arasında yer aldı. Dua ediciler ise yerel kiliselerden toplanan 50 kişilik

¹⁸¹ Doğan, a.g.t., s.85-88.

¹⁸² C. E. K. Wiegand, a.g.t., s. 43-44.

bir gruptu. Sonuçta gerek okulda tutunabilme, gerekse başarı notu açısından dua edilen grup ile edilmeyen grup arasında belirgin bir fark ortaya çıkmadı.¹⁸³

B. A. Williams ve arkadaşları, 1998 yılında üniversite öğrencilerinin okulda tutunabilme ve dönem sonu başarı notları üzerinde başkası için edilen duanın etkilerini tespit etmek üzere yaptıkları çalışmada, 382 öğrenci için dua ettirdiler. Çift kör yöntemiyle gerçekleştirdikleri bu çalışmada kendisi için dua edilen grubun kontrol grubuna oranla çok daha büyük bir okul başarısı gösterdiğini tespit ettiler.¹⁸⁴

İstek duasının yanı sıra, genel olarak dindarlığın okul başarısı üzerindeki etkilerini araştıran din psikologu M. Argyle (1959), araştırmacılar Kosa ve Schommer (1961) ve Blair ve Qian (1998), yaptıkları tecrübi çalışmalarla, ailelerin dindarlık seviyelerindeki artışa paralel olarak çocukların okul başarılarının da arttığını ortaya koydular.¹⁸⁵

Duanın; özellikle istek duasının, iş hayatındaki başarıyı da etkilediğini ortaya çıkaran, sağlıkla da ilgili önemli bir çalışma, 2004 yılında Amerika'da gerçekleştirildi. Bir grup araştırmacı, kadın ve erkeklerin teşkil ettiği 1000 kişilik hemşire grubunun iş performansının artırılmasında duanın rolünü araştırdı. Hemşirelere tedavilerde başarılı olmaları için istek duası ve zorluklarla başa çıkmak üzere sessiz kişisel dualar yaptırıldı. Çalışma neticesinde duanın belirgin şekilde hemşirelerin iş performansını artırıcı etkilerinin bulunduğu tespit edildi. Araştırmacılar, kişiliğin bütüncül yapısı içerisinde maneviyatın önemli yer tuttuğu gerçeğinden de hareketle, hemşirelerin duanın faydalarından azami ölçüde yararlanması, kendi performanslarını artırmada ve hastaların tedavisinde duaya önemli bir güç olarak tutunmaları gerektiğini belirtmektedir.¹⁸⁶

Tezimiz bünyesinde gerçekleştirilen alan araştırmasında, katılımcılara sorulan konulardan biri de duanın derslerdeki ve sınavlardaki başarıyı etkileyip etkilemediği idi. Katılımcıların büyük bir çoğunluğu (toplamda %65,5'i) buna inandıklarını ve

¹⁸³ B.a.: R. H. Williams,a.g.t.

¹⁸⁴ J. A. W. Day, a.g.t., s. 8, 29.

¹⁸⁵ C. E. K. Wiegand, a.g.t., s. 44.

¹⁸⁶ R. Cavendish, et. al., a.g.m. s. 30.

azımsanamayacak orandaki bir kısmı da (%56'sı) buna kendi hayatlarında veya etraflarında şahit olduklarını belirtmiştir.¹⁸⁷

Yapılan alan araştırmaları bu tür sonuçlar verirken, duanın hayatın çeşitli alanlarındaki başarıları etkilediğini gösteren çok sayıda bireysel tecrübe kaydı da bulunmaktadır. Larry Dossey'in anlattığı bir vaka bu yönde ilgi çekici bir örnek teşkil etmektedir. Hikayede hem olumlu duanın hem de bedduanın hayatta başarıyı etkileyişi anlatılmaktadır. Dossey'in naklettiğine göre, Melissa adında bir genç kız, 10 yıl boyunca yazar olmak için dua eder, fakat duası gerçekteşmez. 10 yıl sonunda annesi ona, çocukluğundan beri sürekli olarak yazar olmaması için dua ettiğini, çünkü yazarların kendileri ya da başkaları hakkında söylenmemesi gerekenleri söylediğini belirtir. Bu olayı annesinin kendisine yönelik bir bedduası olarak yorumlayan Melissa, sonrasında Tanrı'dan onu koruması ve ona yol göstermesi için dua etmesini ister. Nitekim üç yıl sonra ilk romanını yayınlar.¹⁸⁸

Duanın hayatta başarı elde etmede etkili olabileceğini gösteren vakalardan birini Yaran, duaları sayesinde, kalmak üzere olduğu dersten geçtiğini anlatan bir öğrenciden aktarmaktadır:

“Üniversite son sınıfta sınıf öğretmeliği formasyonu almıştım. Ancak Türkçe dersinin final ve bütünlemesinden de kalmıştım. Yaptığım onca eziyetli eğitim dönemi ve stajım dahi yanacaktı. Hocasıyla görüştük ancak kılık kıyafetimizden dolayı zaten ön yargılı olan hoca: hayır yandınız formasyonunuz yandı cevabını verdi. Ne yapacağımı bilmiyor çözüm için dua dua yalvarıyordum. Bir gece rüyamda hocanın: 40 ve üstü alanlar geçti dediğini gördüm. Ertesi günü tekrar hocanın kapısına gittik kapıda kocaman bir not asılıydı: 40 ve üzeri alanlar geçti. Hayatımdaki sevinçli anlarımdan birini yaşamıştım.”¹⁸⁹

Yaran'ın aktardığı bir başka vaka ise şöyledir:

“ÖSS'yi kazanabilmek için çok dua ettim. O kadar abarttım ki, Umreye gidenlere bana orada dua etmelerini söyledim. Peygamber efendimizin kabrinde bağışlanmak üzere Kur'anı Kerim okudum. Umreye giden komşumuz orada her saniye aklında olduğumu, heryerde gözünün önünde olduğumu söyledi. Rüyamda

¹⁸⁷ Bkz.: Tablo 34 ve Tablo 36.

¹⁸⁸ Larry Dossey, “Can Prayer Harm?”, **Psychology Today**, March/April, 1997, s. 52.

¹⁸⁹ Yaran, **a.g.e.**, s. 85.

tanımadığım birisi bana Peygamber efendimizden selam söyledi. Peygamber efendimiz ona Dualarımın kabul olduğunu söylemiş. Not: sınavdan önce Allah'ım çalıştım ve hakkımı istiyorum, nasib et diye dua ettim.”

Bir başka vakayı bizim anketimize katılan 30 yaşında bir bayan anlatmaktadır:

“Ehliyet sınavına girecektim ve çok dua ettim. Annem de dua etti. Öyle kazandığıma inanıyorum.”

Dua sayesinde derslerde başarılı olunduğuna dair bir başka vakayı ise yine 18 yaşındaki bir bayan anlatmaktadır

“Ben uzun zamandır bir arkadaşımın sınıfı geçmesi ve kendi derslerimde başarılı olabilmek için dua ediyordum ve dualarım kabul oldu. Arkadaşım sınıfı geçti, alabileceğim en güzel notu aldım.”

Tüm veriler ışığında, insanların büyük ölçüde dünyevi istek dualarının hayattaki başarıyı etkilediğine inandıkları, yapılan deneysel çalışmaların insanların bu inançlarının haklı bir temele oturduğunu gösterdiği, pek çok kimsenin bu türden dua tecrübelerine sahip oldukları anlaşılmaktadır. Ancak, bu konuda daha kesin bir kanaate ulaşmak için sağlık konusunda olduğu gibi, çok sayıda çalışma yapmak gerektiği açıktır.

3.3. BİTKİLER İÇİN DUA

Doğal yaşamın en önemli unsurlarından biri olan bitkiler, insan için hayati değer taşımaktadır. Bilhassa tarım toplumlarında hem gıda hem de geçim kaynağı işlevi gören bitkilere, kimi zaman insanların sahip oldukları en önemli mal varlığı olarak değer verilmekte, bununla doğru orantılı olarak bitkilerin korunması için pek çok yönteme başvurulmaktadır. İnsanların ellerinden gelen çalışmayı yapmakla birlikte, bitkiler hususunda karşılaştıkları veya karşılaşmaları muhtemel problemlerle başa çıkmak üzere dualara başvurmaları söz konusudur.¹⁹⁰

¹⁹⁰ Larry Dossey, **Reinventing Medicine**, s. 54.

İstek duasının bitkiler üzerinde etkili olup olmadığı bilim adamları tarafından araştırılmıştır. Tıpkı bir ilacın etkilerinin önce hayvanlar ve bitkilerde denenip ve bunlarda tespit edilen olumlu etkisinin insanlarda meydana gelebileceğine hükmedilerek, ikinci aşamada insanlarda kullanıldığı gibi; duanın da hayvan ve bitkilerde işe yarıyorsa, insanlarda da yarayabileceğine hükmetmek bilimsel açıdan doğru bir tutum olacaktır. Yaklaşık 50 yıldan bu yana gerçekleştirilen bu araştırmaların amacı, duanın bitkiler üzerindeki etkisini test etmenin yanı sıra, sağlık vb. hususlarda insanlar için yapılan duanın etkisinin sağlamlasını yapmaktır. L.B. Brown, duanın maddi bir etkisinin olup olmadığına dair yapılan deneysel çalışmaların prensip ve metodolojik temelleri açısından şüpheli olduğunu, ancak bitkiler ve hastalar üzerinde yapılan çalışmalarda duanın gücüne dair pozitif yönde iddialar ortaya konduğunu belirtmektedir.¹⁹¹ Bitkilerin herhangi bir beklenti içerisinde olmaları ve psikolojik olarak etkilenmeleri, başka bir deyişle, duanın bitkiler üzerinde plasebo etkisi yaratması söz konusu değildir. Bu da araştırmanın sonuçlarının güvenilirliğini, dolayısıyla bilimsel değerini artırmaktadır.

Bitkiler üzerinde yapılan dua deneylerine, aynı zamanda bir Presbiteryen papazı olan¹⁹² bilim adamı F. Loehr öncülük etmektedir. 1959'da duanın bitkiler üzerindeki etkisine dair yaptığı ilgi çekici bir araştırmada Loehr, bu etkiyi 7 farklı yolla test etti. Birinci deneyde, üzeri yazılı olan iki kavanoz su aldı. Birincisini laboratuvarında tutarken, ikincisini Pazar ayını için kiliseye götürdü. Sonra birbirinin tıpkısı olan üç çift deneme dikimi hazırladı. Her bir çiftte, 8 mısır çekirdeği, 8 lima fasulyesi çekirdeği ve belirtilmeyen sayıda ıtrışahi tohumu bulunmaktaydı. Her bir test dikimine aynı miktarda su verildi ve aynı çevre şartlarında tutuldu. Buradaki tek değişken, tohum çiftlerinden birine dua okunarak kutsanmış su, diğerine ise normal su verildi. İki hafta sonra iki çift arasındaki farklar hesaplandı. Kutsanmış su verilen 7 mısır tohumu filizlenirken, kontrol grubundakilerin 3'ünün filizlendiği; kutsanmış su verilen lima fasulyelerinin 4'ü filizlenirken, kontrol grubundakilerin hiçbirinin

¹⁹¹ L.B. Brown, **Human Side Of Prayer**, s. 49. (Bitkiler üzerinde duanın etkisini F. Loehr, 1959'da "The Power of Prayer on Plants" isimli çalışmasında ortaya koymuştur. Hastalar üzerindeki çalışmayı ise, R.C. Byrd 1988'de "Positive Therapeutic Effect of Intercessory Prayer in a Coronary Care Unit Population" isimli eseriyle gerçekleştirmiştir.

¹⁹² Susan Shumsky, **Germinating Plants: Nine Steps to Creating That Get Results**, Celestial Arts, USA, 2006, s. 256.

filizlenmediği; kutsanmış su verilen ıtrışahi tohumlarının sadece bir tanesi filizlenirken, kontrol grubundaki tohumların 3'ünün filizlendiği bulgusuna ulaşıldı. Loehr ve arkadaşları bu deneyin sonucu olarak, üç denemenin ikisinde duanın çimlenme üzerinde olumlu etkisi olduğunu açıkladı.

İkinci deneyde ise dua eden kişilerin laboratuara gelmeleri istendi. Birinci deneyle tutarlı bir şekilde, dua edilen tohumlamalarda dua edilmeyenlere göre daha büyük bir olgunlaşma gözlendi. Üçüncü deneyde, yeni bir değişken eklendi. Gönüllülere birbirinin aynısı üç kavanoz verildi. Birine tohumların gelişimi için dua edildi, ikincisine edilmedi, üçüncüsünün ise gelişmemesi için dua edildi. İlginç sonuçların elde edildiği bu deneyde en ilginç sonuç, gelişim konusundaki en avantajlı kavanozun gelişim olmaması için dua edilen olmasıydı.

Dördüncü deneyde dua ediciler kavanozları ikiye böldüler, bir yarısına olumlu diğer yarısına ise olumsuz dua yaptılar. Mesela Pasaddenalı Edwin Prust isimli duacı kavanozun her bir yarısına 23'er mısır çekirdeği koydu ve 8 gün boyunca günde pek çok defa olmak üzere dua etti. Sonuçta olumlu dua edilen tarafta 16 güçlü tohumlanma gerçekleşirken, olumsuz dua yapılan tarafta sadece üç tane sağlam tohumlanma oldu. Beşinci deneyde Loehr, 649 tohuma sağlıklı tohumlanma ve gelişim için dua ettirirken 635 tohumu kontrol grubu olarak tuttu. Dua edilen tohumlarda toplam 34409 mm gelişim olurken, dua edilmeyen kontrol grubundaki tohumlarda 31313 mm gelişme oldu. Neticede dua edilen tohumlar %8.74 daha fazla gelişme gösterdi.

Altıncı deneyde insanlar 6 gruba ayrıldı. Her bir grubun üçer kavanoz edinerek bunların birine olumlu, bir diğerine olumsuz dua etmeleri istendi. Üçüncü kavanozdaki tohumlara ise dua edilmedi. Deneyde toplam 720 tohum kullanıldı. Sonuçta dua edilmeyen tohumların diğerlerinden %10.95 daha az gelişim gösterdiği bulgusuna ulaşıldı. Son olarak tohumlar evlere gönderilerek denendi, fakat Loehr laboratuvar şartlarının gerçekleşmemesi sebebiyle bu son deneydeki karmaşık sonuçları değerlendirme dışı tuttu.¹⁹³

¹⁹³ Franklin Loehr, **The Power of Prayer**, Signet Books, A.B.D.,1969, s. 9-64.

S. Lenington ise 1979'da yine duanın tohumlar üzerindeki etkisine dair yaptığı çalışmasında, gelişimi için dua edilen turp tohumlarıyla dua edilmeyenlerin gelişiminde kayda değer bir fark tespit edemedi.¹⁹⁴

L. J. Francis ve T. E. Evans'ın 1995'te, Dossey'in 1993'te, Benor'un 2002'de yaptıkları araştırmalar bakteri, mantar, maya, bitkiler ve hayvanlar için yapılan duaların olumlu sonuçlar verdiğini ortaya koymaktadır. Bu araştırmalara göre, mesela, büyümesi için dua edilen tohumların kontrol grubundaki tohumlardan daha fazla büyüdüğünü göstermektedir. Ayrıca bu araştırmacılar, dua edenle edilen arasındaki mesafenin yakınlık ya da uzaklığının sonuca etki etmediğini de tespit etmişlerdir.¹⁹⁵

Sadece duanın değil, kişinin karakterinin ve bitkiyle etkileşim halinde olduğu andaki ruh halinin bitkilerin gelişimini etkileyip etkilemediği konusu bazı bilim adamlarının ilgisini çekmiştir. Bunlardan biri olan Bernard R. Grad, 1965'te depresyonun bitkilerin gelişimi üzerindeki etkisini test etmek üzere bir deney yaptı. Deneye, bitkilerin dilinden iyi anlayan bir adam, nevrotik depresyonlu bir kadın ve psikotik depresyonlu bir adamı dahil etti. Herbirine içinde su bulunan birer kavanoz verdi ve bu kavanozu 30 dakika ellerinde tutmalarını istedi. Verilen sürenin sonunda sular arpa tohumlarına döküldü. Bitkilerin dilinden anladığı bilinen adam, deney esnasında güvenli ve iyimser bir ruh halindeydi. Nevrotik depresyonlu kadın da ilginç bir şekilde iyi bir ruh halindeydi ve deneye oldukça olumlu bir yaklaşım ve ilgiyle iştirak etmişti. Deney sonunda en fazla gelişim gösteren tohumlar, bitkilerin dilinden anlayan iyimser ruh halindeki adamın elindeki tuttuğu tohumlar oldu. Nevrotik depresyonlu ve iyi ruh halindeki kadının suladığı tohumlar da kontrol grubundaki tohumlardan daha hızlı bir gelişme kaydetti.¹⁹⁶

Grad'ın yaptığı bir başka deneyler zinciri ise dünyevi istek duasının ve iyi niyetin bitkilerin gelişimi üzerindeki etkisini ortaya koymaktadır. Grad, dua ve iyi niyetle bir şeyleri iyileştiren bir şifacıyı dahil ettiği deneyinde, önce iki gruba ayırdığı arpa tohumlarını yüzde bir oranında tuz çözeltisi katılmış su dökerek

¹⁹⁴ R. H. Williams, a.g.t., s.90.

¹⁹⁵ A. Minatrea Lok: a.g.t., s. 9.

¹⁹⁶ Dossey, **Reinventing Medicine**, s. 41.

deformasyona uğrattı. Daha sonra deney grubu olarak belirlediği tohumları şifacının eline verdi. Şifacı da tohumların iyi hale gelebilmeleri için dua ve iyi dileklerini kullandı. Üç defa arka arkaya tekrarlanan deneyde her üç denemede de aynı sonuçlar çıktı. Şifacı tarafından muamelede bulunulan deney grubu tohumları şifacının bir şey yapmadığı kontrol grubu tohumlarına göre daha iyi gelişim gösterdi.¹⁹⁷

Duanın bitkilerin gelişimi üzerindeki etkilerini gösteren bir takım deneysel çalışmaların yanı sıra, yaşanmış bireysel tecrübe anekdotları da bulunmaktadır. Bunlardan bir tanesi, anketimize katılan 31 yaşındaki bir bayana aittir:

“Kuruyan bir mimoza ağacının başında, ‘Allah’ım bunu yeşert diye dua ettim. Çok sevdiğim için çok içten istedim. Mimoza yeşerdi, çiçek açtı ve hala çok güzel.”

Yapılan tüm bu çalışmaların sonuçları değerlendirildiğinde, duanın bitkilerin ortaya çıkış ve gelişimleri üzerinde etkili olduğu görülmektedir. Yukarıda ifade edildiği gibi, bu deneyler genel olarak dünyevi istek dualarının etkileri konusunda bilgi verebilecek değerli çalışmalardır. Bunlar, duanın etkilerinin bireysel psikolojik motivasyon, oto telkin vs.ye indirgenemeyeceğinin birer göstergesi olarak kabul edilebilir. Öte yandan, deneylerin bir bölümü bedduanın olumsuz etkilerini ortaya koyarken, bazı deneylerde bedduanın da, duada aksi istendiği halde, olumlu netice vermesi dikkat çekicidir. Ancak, günlük hayatımızda yapıldığına şahit olduğumuz pek çok bedduanın işe yaramaması, yahut bedduaya rağmen olumlu durumların gerçekleştiğine şahit olmamız, deneysel çalışmalar sonucunda ulaşılan bu neticelerin şaşırtıcı olmaması gerektiğini göstermektedir. Bununla birlikte daha kesin bir kanaate ulaşmak için, günümüzün bilimsel kriterleri dikkate alınarak yapılan daha pek çok çalışmaya ihtiyaç bulunmaktadır.

3.4. DİĞER CANLILAR İÇİN DUA

İnsan hayatında, insanlar ve bitkiler dışında önemli başka canlılar da bulunmaktadır. Ev ve çiftlik hayvanları, yabani hayvanlar, hatta mikro organizmalar bir şekilde insanla ilişki içerisindedir ve insanların onlara ilişkin dua ve temennileri bulunmaktadır. Kimi zaman hayvanlar, insanlar tarafından diğer insanlar kadar, kimi

¹⁹⁷ Dossey, **a.g.e.**, s. 42.

zaman da diğer insanlardan daha fazla sevelebilmekte ve zarar görmeleri insanları derinden etkileyebilmektedir. Aynı şekilde, tarım ve hayvancılıkla meşgul olunan toplumlarda belli hayvanlar önemli işlevlerin yerine getirilmesinde hayati önem taşımaktadır. Dolayısıyla onlar için dua edilmesi de olağan bir durum olmaktadır.

Dinler açısından bakıldığında, hayvanlar için yapılan dualar, etki noktasında insanlar için yapılan dualardan farklı görünmemektedir. Mesela, Hz. Peygamber'in hayvanlar için çeşitli sebeplerle dua ettiği ve duasının etkili olduğu aktarılmaktadır.¹⁹⁸ Öte yandan, bu etkilerin gerçekten var olup olmadığına dair çok sayıda bilimsel çalışma yapılmıştır. Şüphesiz burada, bitkilerde olduğu gibi, duanın hayvanlar üzerindeki etkisini görmek istemenin yanı sıra, duadan elde edilecek sonuçların insanlar için edilecek dualar konusunda fikir vermesi de hedeflenmektedir.

Duanın karmaşık ve basit formlardaki canlılar üzerindeki etkilerini tespit etmek üzere yapılmış bilimsel araştırmalar bulunmaktadır. Bunlardan birine imza atan araştırmacı Grad, 1965'te fareler üzerinde bir deney gerçekleştirdi. Deneyde diyetlerinden iyodu keserek veya dışarıdan ilaç vererek guatr problemi yaratılan 70 fare üç gruba ayrılarak kutulara konuldu. Birinci gruba dua ve temenniyle iyileştiren bir şifacı tarafından tedavi uygulandı. Şifacı, haftada beş gün ikişer, cumartesi günü ise bir defa 45'er dakikalık seanslarla dua tedavisi uyguladı. Kontrol grubu olarak belirlenen ikinci gruba hiçbir tedavi uygulanmadı ve üçüncü grubun kafeslerine ise deney grubundaki seansların sıklık ve uzunluğunda ve şifacının elinde farelerin hissettikleri sıcaklık kadar bir sıcaklık verildi. Deney sonunda her üç grup farenin de troidleri ölçüldü. En iyi skorlar şifacıya verilen farelerde ölçüldü.

Grad, bu deneyin ardından bir de derilerini cerrahi müdahaleyle aynı miktarda yaraladığı 48 farenin iyileşme hızları üzerinde bir deney yaptı. Yaralı fareleri üç gruba ayırdı. Birinci gruba şifacı tarafından 14 gün boyunca günde iki kez 50'şer dakika dua ve temenni tedavisi uygulandı. İkinci gruba ise duacının kucağındaki sıcaklık kadar bir sıcaklık yine günde iki kez 50'şer dakikalık seanslar halinde verildi. Üçüncü grup ise kontrol grubu olarak hiçbir işleme tabi tutulmadı. Deney

¹⁹⁸ Buhari, Cihad, 113.

sonunda şifacının dua ettiği fareler diğerlerine oranla çok daha hızlı bir iyileşme gösterdi. Grad daha sonra çok daha mükellef bir deneyi, arkadaşları G. I. Paul ve R. J. Cadoret ile birlikte gerçekleştirdi. Yine yaralı fareleri üçe ayırdı. Birinci grupta yine şifacı ilgilenirken; ikinci grup, şifacılık deneyimi olmayan tıp öğrencilerine duayla tedavi ettirildi. Üçüncü grup da kontrol grubu olarak tutuldu. Deney sonunda en hızlı iyileşmeyi yine şifacının fareleri gösterdi. Tıp öğrencilerinin tedavi uyguladığı fareler de kontrol grubundakilerden daha fazla iyileşti, ama şifacının farelerinden geride kaldı. Bu deneyleri aktaran Larry Dossey, bunların hiçbiri için plasebo etkisi iddiasının ileri sürülemeyeceğini belirtmektedir.¹⁹⁹

1971 yılında Watkins ve Watkins'in yine fareler üzerine yaptığı deneyle başlayan süreçte, kemirgenlerin sağlığı, mutasyon oranı, mikro organizmaların ve mantarların gelişme hızı, yaralanmış tohumların çimlenmesi, zararlı hücrelerin doku üzerindeki üreme hızını durdurma gibi pek çok konuda deneysel çalışmalar gerçekleştirildi. Bu çalışmalar sonucunda duanın etkisinin lehine pozitif sonuçlara ulaşıldı. Yapılan deneylerin %72'sinde duanın aranan sonucu elde etmede etkili olduğu tespit edildi.²⁰⁰

Larry Dossey, negatif duaların (beddua) sağlık üzerinde etkili olup olmadığını araştırdığı çalışmasında, bakteriler üzerinde yapılan çeşitli deneylerden söz etmektedir. Deneylerde dikkat çekici bulgulara ulaşılmıştır. Araştırmacı Jean Barry, zararlı bir tür olan, Rhizoctonia Solani isimli mantarın gelişiminin, insan zihni tarafından etkilenip etkilenmeyeceğini araştırmıştır. 10 kişiden mantarların gelişiminin kısıtlanmasını dilemesinin istendiği deneyde, 194 vakadan 151'inde mantarların gelişimi aksamıştır. Deney, 15 mil mesafeden olmak üzere başka araştırmacılar tarafından da gerçekleştirilmiş, bunda da mantarların gelişiminde gerilemeler tespit edilmiştir. Üçüncü bir çalışmada üniversiteli 60 gönüllüden süt şekerindeki bakterilerin mutasyonunda farklılığa yol açması için dilekte bulunmaları istenmiştir. Araştırmada gönüllüler ne şekilde bir mutasyon dilemişlerse o şekilde değişiklikler gerçekleşmiştir. Larry Dossey bu araştırmalarla, insanın zihnini

¹⁹⁹ Dossey, **Reinventing Medicine**, s. 44.

²⁰⁰ R. C. Connerley, a.g.t., s.17.

kullanarak, diğer canlılara hem de uzak mesafeden ve dua edilenin haberi dahi olmadan zarar ya da fayda verebileceğinin anlaşıldığını belirtmektedir.²⁰¹

E. Haraldsson ve T. Thorsteinsson 1972’de, duanın ve zihinsel yönelimin mayalanma üzerindeki etkisini araştırdılar. İki tedaviyerinde duayı kullanan ruhsal şifacı, biri yine duayı kullanan bir hekim ve dördü duayla ilgisi rapor edilmeyen dört öğrenci olmak üzere toplam yedi kişiden 120 tüpte bulunan bakterilerin gelişimi için, şifa duası etmeleri istendi. Deneye katılan bu 7 kişinin tüplere dokunmaları, hatta 30 cm.den daha fazla yaklaşmaları engellendi. 24 saatlik deneyde son derece gelişmiş ölçme teknikleri kullanıldı. Sonucunda duayı kullanan iki şifacı ve hekimin gayretleriyle kayda değer gelişim sağlandığı halde, dört öğrencinin olumlu bir gelişmeye etki edemedikleri gözlemlendi.²⁰² Bu deney, duanın etkisinin dua edicilere göre değişebildiğini göstermektedir.

Dikkat çekici çalışmalardan birine de, duanın insan olmayan primatların sağlıkları üzerindeki etkisini araştıran Karen T. Lesniak imza atmıştır. O, yaralı “bush baby” türü 22 maymunun yaralarının iyileşmesinde duanın rolünü araştırmak amacıyla, çift kör yöntemiyle düzenlediği bir deneyde, maymunların rastgele belirlenmiş yarısı için, 4 hafta boyunca dua ettirdi. Maymunların yaralarındaki gidişat, kan değerleri vs.nin ölçülmesiyle sona eren çalışma neticesinde, dua edilen maymunların edilmeyenlere oranla daha büyük bir iyileşme gösterdiği tespit edildi.²⁰³

²⁰¹ Larry Dossey, “Can Prayer Harm?”, s. 52.; ayrıca bkz.: Larry Dossey, **Reinventing Medicine**, s. 246.

²⁰² Larry Dossey, **a.g.e.**, s. 60; ayrıca bkz.: Russel H. Williams, a.g.t., s. 89.

²⁰³ Karen T. Lesniak, a.g.m., s. 42. İnsan düşüncesinin sadece canlılar üzerinde değil cansız varlıklar üzerinde de etkili olduğunu ortaya koyan araştırmalar bulunmaktadır. Makineler üzerinde yapılan araştırmalardan birine R. G. Jahn ve arkadaşları 1997’de imza atmıştır. Bu çalışmada insanın niyetinin sadece makineler üzerinde etki ettiğini ortaya koymakla kalmayıp, bu etkinin zaman ya da mekanla da sınırlı olmadığını göstermiştir. Uzun bir süreçte gerçekleştirilen deneylerde, makineyle insan aynı odada olmadığı halde istenen etki meydana getirilmiştir. Öte yandan, yapılan denemelerde, makine çalışmadan önce ve çalıştırdıktan sonraki düşüncenin makineye etki ettiği görülmüştür. Bunun nedenine ilişkin olarak, atom altı seviyede sebeplerin kimi zaman etkilerden sonra meydana geldiği öne sürülmektedir. Öte yandan, bir parçada meydana gelen değişikliğin de görünüşte bağımsız olan uzaktaki bir sistemde değişikliğe sebep olabileceği ifade edilmiştir. Bkz.: R. C. Connerley, a.g.t., s. 17.

Hayvanlar için yapılan duaların etkili olduğuna dair çok sayıda bireysel deneyim kaydı bulunmaktadır. Bunlardan bir tanesi, bizim anketimize katılan 21 yaşındaki bir bayana aittir:

“Tavşanımın ayakları felçliydi, neredeyse ölüyordu. Gece namazdan sonra Peygamber Efendimizin yüzüsuyu hürmetine üç kere dua ettim. Rabbim Teala (cc) inşallah kabul etti ve tavşanım yürümeye başladı. Namazda edilen dualar Rabbim Teala'nın izniyle inşallah kabul olur...”

Hayvanlar üzerinde yapılan dua deneylerinin sonuçları ve bireysel tecrübeler bir arada değerlendirildiğinde, bunların belirgin bir şekilde olumlu ya da olumsuz duaların gerçekten etkili olduğunu gösterdiğini söylemek mümkündür.

3.5. YAĞMUR DUASI

Tabiat hadiselerinde değişiklikler meydana getirmek üzere yapılan dualar, kimi felsefeci ve din psikologları tarafından itiraz konusu olmuştur. Hava durumunda değişiklik yapmak için edilen dualar, hava olaylarının belli ön şartlarının bulunması gibi fiziksel, Tanrı'nın iradesinin manipülasyonunun imkansızlığı gibi teolojik gerekçelerle bu düşünürler tarafından reddedilmiştir.²⁰⁴ Bununla birlikte, insanlık tarihinin her döneminde, tabiattaki çeşitli unsurların kontrol altına alınması için duaya başvurulmuştur. İnsanların en yaygın şekilde duaya yöneldiği tabii hadise şüphesiz susuzluktur. Bilhassa tarım toplumlarında olmazsa olmaz görülen suyun varlığı, büyük ölçüde söz konusu bölgeye yağacak yağmurlara bağlıdır. Bu nedenle, her dönemde insanlar, kuraklıkla karşı karşıya kaldıkları durumlarda yağmur dualarına yönelmişlerdir. Aynı şekilde, edilen dualar neticesinde ya da öncesinde dua edilmeksizin yağın aşırı ve yıkıcı yağmurların kesilmesi için de dua yapılması söz konusudur.²⁰⁵

İslam dininde Allah'ın kainatı yarattığına ve onun üzerindeki faaliyetini devam ettirdiğine, kullar tarafından bunlar üzerinde değişiklik yapılması konusunda istek yöneltildiğinde, şayet Allah'ın gerçekleşmesini dilediği başka bir planı yoksa,

²⁰⁴ Allan Hugh Cole, “Prayer”, **Encyclopedia of Psychology of Religion**, eds, David A. Leeming, Kathryn Madden, Stanton Marlan, Spring Science + Business Media, USA 2010, s. 700 .

²⁰⁵ Nilgün Çıplak, “İçel’de Yağmur Yağdırma Törenleri”, **Yağmur Duası Kitabı**, ed. M. Sabri Koz, İstanbul, Kitabevi Yay., 2007, s. 398.

istekleri yerine getireceğine mutlak olarak inanılmaktadır. Bu nedenle, yağmur başta olmak üzere, bütün tabiat hadiselerini ilgilendiren konularda Allah'a sığınılarak O'ndan yardım istenir. Bu, bir anlamda insanların özgür iradelerinin varlığının, bir anlamda da Allah'ın son sözün sahibi olduğunun tasdiki olarak yorumlanabilir.

Hiz. Peygamber'den nakledilen hadisler, onun yağmur duasına çıktığını ve dualar neticesinde yağmurun yağdığını göstermektedir. Hiz. Peygamber'in ardından günümüze kadar, farklı tezahür şekilleriyle birlikte, yağmur duası Müslümanlar arasında uygulanmaya gelmiştir. Aktarıldığına göre, bir Cuma günü Hiz. Peygamber hutbe okurken, bir adam mescide girer. Rasulüllah'ın karşısına dikilerek "Ey Allah'ın Resulü! Hayvanlar helak oldu, yollar kapandı. Yüce Allah'a dua et de bize yağmur versin!" der. Hiz. Peygamber hemen ellerini kaldırarak: "*Ey Allah'ım! Bize yağmur ver. Ey Allah'ım! Bize yağmur ver. Ey Allah'ım! Bize yağmur ver*" diye dua eder. Hadisi aktaran Hiz. Enes yeminle, o sırada gökyüzünde hiç bir bulut parçası görmediklerini, duasının ardından Hiz. Peygamber'in arkasından bir bulutun yaklaştığını anlatır. Derken, bulut göğün ortasına varınca yayılır ve yağmur yağmaya başlar. Hiz. Enes yine yemin ederek, bir hafta güneş yüzü göremediklerini, ertesi Cuma, yine Hiz. Peygamber hutbedeyken kapıdan aynı kişinin girip "Ey Allah'ın Resulü! Mallar helak oldu, yollar kesildi. Allah'a dua et de artık bu yağmurları bizden dindirsin" dediğini, Hiz. Peygamber'in de ellerini kaldırarak: "*Ey Allah'ım! Etrafımıza, üzerimize değil. Ey Allah'ım! Tepelere, bayırlara, dere içlerine ve otlaklara (yağdır)*" diye dua ettiğini ve bunun üzerine hemen yağmurun kesildiğini, namazdan çıktıklarında havanın güneşli olduğunu anlatır.²⁰⁶

Hadisler, İslam Peygamber'inin yağmur duasını nasıl yaptığı konusundaki ayrıntıları da içermektedir. Buna göre Hiz. Peygamber; dua ederken kibleye yönelir,²⁰⁷ cemaati arkasına alır,²⁰⁸ kimi zaman cübbesini ters çevirir (içi dışına gelecek şekilde),²⁰⁹ ellerini omuz hizasını geçmeyecek²¹⁰ ve koltuklarının beyazı

²⁰⁶ Buhari, Cuma, 35; İstiska, 6,7.

²⁰⁷ Buhari, İstiska, 1.

²⁰⁸ Müslim, Salatu'l- İstiska, 4 bkz.: Nevevi Şerhi, Beyrut, Va'l-Ahya et-Turasu'l-Arabi, 1929, C. V, s. 193.

²⁰⁹ Müslim, Salatu'l- İstiska, 4; Ebu Davud, Salatu'l- İstiska, Hadis no:1266.

²¹⁰ Tirmizi, Cuma, 43, hadis no: 556.

görülebilecek kadar kaldırırdı.²¹¹ Ellerini avuç içleri toprağa, üstü ise gökyüzüne dönük bir şekilde tutardı.²¹² Duanın ardından kıraati açıktan olmak üzere iki rekat namaz kılardı.²¹³

Sahabeden Enes b. Mâlik'in anlattığına göre, halk yağmursuz kalıp kıtlığa uğradıkları zaman, Hz. Ömer, Hz. Peygamber'in amcası Abbâs'ı vesîle edinerek yağmur duası yapar ve duada: "*Ey Allah'ım, bizler Peygamber'imizi vesîle edinerek Sen'den niyazda bulunurduk da, Sen bize yağmur ihsan ederdin. (Şimdi de) Peygamber'imizin amcasını vesîle edinerek Sen'den niyaz ediyoruz; bize (yine) yağmur ihsan eyle*" derdi. Hz. Enes, bu duanın akabinde de kendilerine yağmur ihsan olduğunu belirtir.²¹⁴

Yağmur yağması için yapılan duaların gerçekleştiğinin örneklerinin yanı sıra, yağmur yağmaması için beddua edilip, bunun da gerçekleşmesinin örneklerini kaynaklarda bulmaktayız. Mesela Hz. Peygamber, bir defasında kendisine çokça düşmanlık eden Mudar kabilesi için "*Ya Rabbi Mudar kabilesine karşı şiddetini artır. Onlar, Yusuf (as) zamanındakinden daha büyük bir kıtlığa uğrasınlar*" diye beddua eder. Rivayete göre, onlara öyle bir kıtlık ve açlık isabet eder ki, kemikleri ve ölüleri yer hale gelirler. Bir gün bir adam Hz. Peygamber'e gelerek Mudar kabilesinin durumunun kötü olduğunu ve onlara dua etmesini ister. Hz. Peygamber de dua eder ve kıtlıktan kurtulurlar.²¹⁵

Türk toplumunda farklı yörelerde farklı isim ve uygulamalarla yağmur dualarına çıkılmaktadır.²¹⁶ Genellikle kutsal olan şeylere karşı yapılan hataların sebep olduğuna inanılan kuraklığın,²¹⁷ yapılacak olan bir takım ritüeller²¹⁸ sayesinde

²¹¹ Ebu Davud, Salatu'l- İstiska, Hadis no: 1170, s.181.

²¹² Müslim, Salatu'l- İstiska, 6, Ebu Davud, Salatu'l- İstiska, Hadis no: 1172.

²¹³ Buhari, İstiska, 16.

²¹⁴ Buhari, İstiska, 3.

²¹⁵ Müslim, Sıfatu'l- Munafikîn ve Ahkamuhum, 40; ayrıca bkz.: Ebu Davud, Kunut, 345, Hadis no: 1442.

²¹⁶ Orhan Acıpayamlı, "Türkiye'de Yağmur Duası ve Psiko-sosyal Metotla İncelenmesi", **Yağmur Duası Kitabı**, s. 17-18; M. Sabri Koz'un hazırladığı, **Yağmur Duası Kitabı** isimli eserde Türk kültüründe görülen yağmur duası uygulamaları üzerine kaleme alınmış çok sayıda makale bulunmaktadır. Ayrıntılı bilgi için oraya bakılabilir.

²¹⁷ Orhan Acıpayamlı, a.g.m., s. 19-20.

yağacak yağmurla ortadan kalkacağına inanılmaktadır. Türk toplumunda yağmur duaları, tam anlamıyla törensel dua karakteri taşımaktadır.

Hıristiyanlar da tıpkı Müslümanlar gibi, kuraklık vb. durumlarda yağmur duasına çıkmaktadırlar. Mesela, 2007 yılında İstanbul başta olmak üzere Türkiye’de baş gösteren kuraklık nedeniyle yurdun pek çok yerinde yapılan yağmur dualarına, Müslümanların yanı sıra Türkiye’de yaşayan çeşitli Hıristiyan cemaat liderleri de iştirak etmiştir.²¹⁹

Hıristiyanlığın önder şahsiyetlerinden Luther’in büyük kuraklık dönemlerinde yağmur için dua etme konusunda hiç tereddüt etmediği belirtilmektedir. O, bir defasında yağmur için yakarıшта bulunurken, Tanrı’nın şerefini bahane göstermek, daha acınılası bir panorama yaratmak amacıyla, adeta Tanrı’yı ikna etmeye çalışırcasına, “*Sana bu kadar ağladıktan, bu kadar dua ettikten sonra bize nasıl yağmur vermeyeceksin?*” demiştir.²²⁰ Yahudi-Hıristiyan geleneği araştırıldığında yağmur yağmaması için dua etmenin ve duanın gerçekleşmesinin delillerine rastlanmaktadır. Mesela, Eski Ahit’in Yakup bölümünde Hz. İlyas’ın yağmur yağmaması için dua ettiği ve 3 yıl boyunca yağmur yağmadığı, bu sürenin ardından

²¹⁸ Yağmur duası, dua öncesinde ve esnasında yapılan bazı uygulamalarla gerçekleştirilir. Dua öncesinde oruç tutmak, dua esnasında kullanılmak üzere kırlardan ufak taşlar toplayıp (genellikle 70.000 sayısı zikredilmektedir) bunlara dualar okuduktan sonra torbalamak, at kafatasına dualar yazmak, akarsuya tabut salmak, tuz kavurarak suya dökmek, suda kaplumbağa ıslatmak, yeni evlenenleri suya batırmak ve yemekler pişirmek gibi bir takım ön hazırlıklar yapılır. Daha sonra, genellikle köyün imamı, bazen komşu köylerden imam ve köylüler, hafızlar, hocalar, köyün ileri gelenleri, zengin-fakir tüm insanlar yağmur duasına katılır. Bilhassa, dualarının Allah katında makbul olacağı inancıyla yetim çocukların, dul kadınların ve yaşlı erkeklerin mutlaka katılmaları istenir. Yağmur duasına çıkan grupta elbiseler ters giyilir, çobanlar ve hayvan sürüleri de duada hazır bulundurulur. Kurbanlar ve taş çuvaları yüklü hayvanlar önde gider. Genellikle yüksek yerler olan dua mahalline çıkarken ilahiler okunur. Rızıklarını elde etmede kullandıkları eşyaların duada beraberinde götürülmesi yaygın uygulamalardandır. Yağmur duaları bazen saatler, bazen ise günler sürer. Sürekli Kur’an okunur ve dua edilir. Herkesin, ellerini el içi ve parmaklar yere bakacak şekilde ileri uzatarak yaptığı dualara âminlerle eşlik edilir. Dua esnasında koyunlarla kuzular, annelerle çocukları birbirinden ayrılarak, acıklı seslerle, feryatlarla yakarılarak, adeta Allah’ın merhamet edeceği bir ortam oluşturulmaya çalışılır. Bkz.: Orhan Acıpayamlı, a.g.m., s. 21-38.

²¹⁹ O tarihlerde ülkenin pek çok yerinde çeşitli din ve mezheplere mensup insanların iştirak ettiği yağmur duası törenleri için bkz.: (çevrimiçi)

²²⁰ <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/7117048.asp?gid=48&a=651826>, son erişim: 20 08. 2007 Heiler, **Prayer**, s. 252.

bu kez yağmur yağması için dua ettiği ve yeteri kadar yağmurun yağdığı anlatılmaktadır.²²¹

Friedrich Heiler'in tespitine göre, yağmur duası formel olmayan şekliyle ilkel toplumlarda da bulunmaktadır. Mesela Hindistan yerlilerinden Kandhların kabile reislerinden biri şu şekilde dua etmektedir: *“Mamba! Kiara! Bize yağmuru vermeyen sensin, bize yağmur gönder! Bizi açlıktan koru! Sen bizim gerçek babamızsın, bizler senin çocuklarınız, bizi sen yarattın, sen nerede istersen biz orada ölürüz! Bize mısır, muz ve fasulye ver! Bize koşmak için ayaklarımızı, çalışmak için kollarımızı veren, bize çocuklarımızı veren sensin, bize yağmur ver ki ekinleri biçelim!”*²²²

Yağmur dualarının ardından yağmurun gerçekten yağıp yağmadığı insanlar arasında oldukça merak uyandıran bir konudur. Araştırmalarımızda duaların ardından yağın yağmurlara ilişkin çeşitli vesilelerle kayıt altına alınmış pek çok bireysel tecrübe anekdotuna rastladık. Bunlardan bir tanesi Kırıkkale'nin Delice ilçesine bağlı Hacıobası köyünde vuku bulmuştur. Geleneksek bir yağmur duasındaki pek çok motifi ihtiva eden tecrübe şöyledir:

“Bir Cuma günü, Cuma namazından sonra köy imamı Muhterem Güleç:

Komşular, üç aydır yağmur yağmadı. Ektiğimiz tohumlar kurudu. Önümüzdeki Perşembe yağmur duasına çıkalım. Allah'tan ümit kesilmez. Rahmeti bol olan Allah belki yağmur yağdırır diye öğüt verdi.

Köylüler...hazırlığa başladılar... Kurbanlık 2 besili koyun alındı. Köylülerden bulgur ve ekmek toplandı. Komşu... köylere de salık verilerek, duaya gelmeleri istendi...Böylece hazırlıklar tamamlandı... Perşembe günü... erkenden köyün güneyindeki düzlüğe çıkıldı... Bir tarafta da kurbanlar kesildi. Kazanlar kuruldu. Kavurma, bulgur pilavı pişirilmeye başladı.

Sıra taş yazmaya geldi. Toplanan küçük küçük 70 000 taş okunmak suretiyle yazıldı. Dua ile (manen) yazılan bu taşlar, yazanlar tarafından yalanarak ıslatıldı. Cıvardaki bir suyun içine atıldı... Hocalar, hacılar, aksakallı dedeler önde, kibleye dönerek birlikte duaya başladılar. Herkesin eli parmakları açık vaziyette aşağı doğru tutuktu. Yağmur duası okundukça tümümüz yağmur şeklinde ellerimizi silkeliyorduk. Öğle namazı vakti yaklaştı, namazı birlikte kıldık. Sofralar kuruldu. Yemekler yenildi...

Yağmur duası bittiğinde, köye gelindi. O ara gökte siyah siyah yağmur bulutları kümeleri belirmeye başladı. Ertesi gün sağanak halinde yağmur yağdı. Kuruyan bitkilere,

²²¹ Yakup: 5/17-18: *İlyas da aynı bizim gibi bir insandı. Yağmur yağmaması için gayretle dua etti ve üç yıl altı ay yeryüzüne yağmur yağmadı. Tekrar dua etti ve gök yağmurunu, toprak da ürününü verdi.*

²²² Heiler, **Prayer**, s. 20.

tarlalara yeniden hayat geldi. Kırklar yeşillenmeye, buğday başakları uzamaya, sebzeler büyümeğe başladı...”

Bir başka dua tecrübesi ise, Ordu iline bağlı Korgan İlçesinde Yalman Dağı denilen bir bölgede gerçekleşmiştir. Üniversite profesörü olan Musa Duman, çocukluğunda başından geçen tecrübeyi şöyle anlatmaktadır:

“6-8 yaşlarında olmalıyım... demek ki kurak bir yaz geçiyordu... kurak geçen günlerin ardından yağmur duasına çıkılmak için hazırlıklar yapıldı... Hocamızla birlikte bütün mektep, duaya katılmak üzere biz de hazırlandık... Mektepteki biz çocuklar, ninelerimiz, dedelerimiz ve yavrusu olan birkaç inek, kömüş (camış) gibi hayvanlar epeyce bir kalabalık oluşturmuştu... Ceketli olanlar ters çevirip giymişti. Biz çocuklar kimimiz yavrulu hayvanlar sağa sola kaçmasınlar diye onları sürmekle görevlendirildik, kimimiz yol üzerinde küçük büyük taşları ters çevirip gidiyorduk... salavatlarla dualarla öğle vaktine yakın dağa gelindi... Büyükler cemaatle namaz kıldılar. Herkes ayağa kalktı ve duaya başlandı... Hoca başta olmak üzere birkaç kişi daha ayetler okudu, topluca salavatlar getirildi, dualar yapıldı... Hocanın her cümlesinden sonra, yukarı kalkmış ellerimizi avuçlarımız yere bakacak duruma getirip yüksek sesle “amin!” diyorduk. Dua epeyce sürdü... Nihayet dua merasimi tamamlandı. Gidişteki düzene uyulmaksızın dönüş başladı... Yağmur duasını tamamlamış, artık yağmuru hak etmiştik! Dağ güllü çalılıklarının arasından geçen daracık yollardan aşır gelirken, havada kara bulutların yoğunlaştığını fark etmeye başladık. Biraz da yağmura yakalanmayalım diye iniş aşağı olan yerlerde hopluya zıplaya yaylaya doğru yol alıyorduk. Derken şiddetli bir yağmur başladı. Öyle bir sağanak halinde yağıyordu ki her yerimiz ıslandı, kısa sürede yolumuzda yürümemizi zorlaştıracak ölçüde sel oldu...”

Yapmış olduğumuz ankette, ileride görüleceği üzere, katılımcılara bu konuya ilişkin sorular da soruldu. Verilen cevaplardan insanların büyük ölçüde yağmur duasının etkisine inandıkları (katılımcıların %57,4’ü) ve yağmur duasının ardından yağmur yağdığına şahit oldukları (katılımcıların %31,4’ü) tespit edilmiştir.²²³ Araştırmalarımız sırasında yağmur duasının etkilerini test etmede kullanılabilecek üçüncü bir yöntem olan deneysel çalışmalara rastlayamadık. Ancak, dinlerin ortaya koyduğu inanç esasları ve bireysel tecrübeler bazında değerlendirildiğinde, yağmur dualarının etkili olduğu anlaşılmaktadır.

²²³ Bkz.: Tablo 24 ve 28.

3.6. ÇOCUK SAHİBİ OLMAK İÇİN DUA

Gerekli koşullar sağlandığı halde, bir takım fizyolojik problemler sebebiyle ya da bilinen bir fizyolojik problem olmaksızın insanların evlat sahibi olamamaları durumunda akla gelen ilk yöntem, gerekli tıbbi imkanları kovalamak olmaktadır. Ancak, tüm tıbbi çabaların sonuçsuz kalması durumunda, kendini zor ve sıkıntılı bir durumun içerisinde bulan bireyler, alternatif yöntemlere müracaat etmektedir. Bu yöntemlerden bir tanesi de duadır. Dua, genellikle çocuk sahibi olmak isteyen kişinin kendisinin ve yakınlarının dilinden tamamen samimi ve iç güdümsel bir tarzda yapılmaktadır. Ancak, kimi zaman da duacılığı meslek haline getirmiş kimselere gitme, kabir ve türbeleri ziyaret etme, bu mekanlarda münasip yerlere çaput bağlama, para ve ekmek atma, beşik asma gibi uygulamalara başvurulmaktadır.

Kur'an'da çocuk istemek için Allah'a yönelmeyi meşru kılan,²²⁴ bazı peygamberlerin bu şekilde çocuk sahibi olmak istediğini²²⁵ ve duasının kabul edilerek çocuk sahibi olduğunu²²⁶ ifade eden ayetler bulunmaktadır. Benzer şekilde Kutsal Kitap'ta da bazı peygamberlerin dua ettikleri ve karşılığında kendilerine çocuk verildiği anlatılmaktadır.²²⁷

Bir hadiste, yapılan duanın gerek zürriyet gerekse rızık konusunda berekete vesile olabileceğine işaret etmektedir. Aktarıldığına göre, Hz. Peygamber, sahabeden Enes b. Malik'e malını ve çocuklarını artırması ve bereketli kılması için Allah'a dua etmiş, gerçekten de daha sonra Enes b. Malik'in sürüleri Medine'deki vadilere

²²⁴ Furkan25/ 74: "...Rabbimiz bize göz aydınlığı olacak çocuk ve eşler ver"

²²⁵ Hz. Zekeriya bunlardan biridir. Kur'an'da onun duası şu şekilde anlatılmaktadır: "*Orada Zekeriya, Rabbine dua etti: 'Rabbim! Bana katundan hayırlı bir nesil ver. Şüphesiz sen, duayı hakkıyla işitensin' dedi.*" (Âl-i İmran 2/38); "*(Zekeriya) Rabbim! dedi, kemiklerim zayıfladı, saçım ağardı ve ben sana dua sayesinde hiç bedbaht olmadım. Doğrusu ben, arkamdan iş başına geçecek olan yakınlarımdan endişe ediyorum. Karım da kısırdır. Tarafından bana bir veli (oğul) ver. Bana varis olsun, Yakub hanedanına da varis olsun. Rabbim onu rızana layık kıl...*" (Meryem 19/ 4-7)

²²⁶ "*Biz de duasını kabul ile icabet ettik de kendisine Yahya'yı ihsan ettik. Ve eşini (doğum yapmaya) elverişli hale getirdik. Doğrusu onlar iyiliklerde yarışıyorlar, umarak ve korkarak bize yalvarıyorlardı. Bize karşı derin saygı duyuyorlardı.*" (Enbiya 21/ 89-90)

²²⁷ Luka: 1/13: "*Melek, Korkma, Zekeriya dedi, Duan kabul edildi. Karın Elizabet sana bir oğul doğuracak, adını Yahya koyacaksın.*"; Yaratılış: 20/17: "*İbrahim, Tanrı'ya dua etti ve Tanrı Avimelek'le karısına, cariyelerine şifa verdi. Çocuk sahibi oldular.*"

sıgmayacak kadar çoğalmış, Basra'daki bir bahçesi yılda iki kez ürün verir hale gelmişti. Çocuklarının ve torunlarının sayısı yüzleri bulmuştu.²²⁸

Duanın, çocuk sahibi olmada etkili olup olmadığına dair bir deneysel çalışma da yapıldı. Cha ve arkadaşları 2001 yılında gerçekleştirdikleri çalışmada, duanın, doğurganlık üzerindeki etkisini araştırdı. Çalışmada, başkası için duanın, suni dölleme neticesinde elde edilen verimlilik üzerindeki etkisi test edildi. 199 kadın üzerinde yapılan araştırmada, hamile kalması için dua edilen kadınların %50'si hamile kalırken, dua edilmeyenlerin hamile kalma oranı %26'da kaldı.²²⁹

Anket çalışmamızda katılımcılara dua sayesinde çocuk sahibi olunabileceğine inanıp inanmadıkları ve bu tür bir tecrübelerinin olup olmadığı soruldu. Katılımcıların yarısından fazlası (toplamda %52,5'i) dua sayesinde çocuk sahibi olmaya inandığını ve önemli bir kısmı da (toplamda %37'5'i) kendi hayatında ve/ya etrafında, dua sayesinde çocuk sahibi olmaya şahit olduğunu beyan etmiştir.²³⁰ Çalışmada dua sayesinde çocuk sahibi olmaya dair çok sayıda bireysel tecrübe anekdotları da elde edilmiştir. Bunlardan bir tanesi, ankete katılan 36 yaşındaki bir kadına aittir. O, tecrübesini şöyle aktarmaktadır:

“Kız kardeşim annemin okuması ve duası ile çocuk sahibi oldu...”

Bir başkası ise bir yakınının yıllar sonra dua ile çocuk sahibi olduğunu anlatan 22 yaşındaki bir kadına ait:

“Kuzenim 12 yıllık evli. Çocuğu olmuyordu. Tedaviyle birlikte dualar (fetih ve terficiye) okuyordu. Sonrasında hamile kaldığına şahit oldum...”

Yaran'ın aktardığı bireysel dua tecrübelerinden biri, duanın çocuk sahibi olmaya değilse de, çocuğun cinsiyetinin belirlenmesine etki ettiğiyle ilgili şu vakadır:

“Allah'ın dinine yardım ettiğimde (O'na itaat edip emirlerine uygun yaşadığımda) Allah'ın bana yardım ettiğini (dualarımın kabulü, gönlüme göre olayların gelişmesi) gördüm. Mesela, ilk ve son çocuğumun kız, diğerinin ise erkek

²²⁸ Müslim, Fedailu's-Sahabe, Hadis no: 4531

²²⁹ Robert Clyde Connerley, a.g.t., s. 26.

²³⁰ Tablo 38 ve Tablo 40.

olmasını istiyordum. Allah dualarımı kabul etti ve ilk ve son çocuğum kız, bir de oğlum var.”²³¹

Dinlerin bu konuya ilişkin ortaya koydukları inançlar, yapılan mevcut deney ve anket çalışmaları ve kaydedilen bireysel tecrübe kayıtları, dua ile çocuk sahibi olunabileceği kanaatini güçlendirmekteyse de konu üzerinde gerçekleştirilen deneysel araştırmaların yeterli sayıda olmadığı açıktır. Bu nedenle, dua ile çocuk sahibi olmanın bilimsel olarak ispatlandığını söylemek zordur.

3.7. DÜNYEVİ İSTEK DUALARININ ETKİLERİNİN DEĞERLENDİRMESİ

Dünyevi istek dualarının; sağlık, hayatta başarı, hava durumu vb. alanlardaki tesirlerini ayrı ayrı ele aldıktan sonra, neticede bu dua türünün etkileri hakkında hangi kanaatin benimsenmesi gerekmektedir? Duaların etkisi tecrübi çalışmalarla anlaşılabilir mi? Yapılan tecrübi çalışmalar gerekli teknik ve bilimsel şartlara uygun mudur? Tecrübi çalışmalar duanın etkisini ortaya çıkarmada gerekli midir? Mevcut çalışmaların duanın etkisi konusunda ulaştığı netice nedir? Düşünürlerin ortaya attığı lehteki ya da aleyhteki kanaatlerin hangisi daha isabetlidir? Olumlu ve olumsuz istek dualarının gerçekleştiğine dair kaynaklarda yer alan bireysel deneyimler nasıl yorumlanmalıdır? Her konuda yapılan istek duasının gerçekleşmesi söz konusu mudur? Dua eğer gerçekleşiyorsa nasıl bir mekanizma işlemektedir? Yapılacak değerlendirmede bütün bu soruların cevabı aranacak, en azından bu sorulara cevap verilip verilemeyeceği üzerinde durulacaktır.

3.7.1. Tecrübi Çalışmalar

Daha önce, duanın sağlık konusundaki etkileri üzerinde durulurken, dua deneylerinin yapılmasına taraftar olanlar olduğu gibi, buna karşı çıkanların da bulunduğu söz edilmişti. Yine bilim adamlarının bir kısmının, bilimsel kriterlere uymaması nedeniyle, dua deneylerinin yapılmasının yanlış olduğunu ileri sürerken, bir kısmının da bu eleştirileri haksız gördüğünden bahsedilmişti. Öte yandan dindar kesimde bir grubun, bu deneylerin Tanrı'yı teste tabi tutmak anlamına geleceğinden yanlış olduğunu savunduğu anlatılmıştı. Burada, gereksiz tekrara düşmeden, yalnızca

²³¹ Yaran, **a.g.e.**, s.79.

sağlık açısından değil, diğer konulardaki istekleri de içine alan genel bir değerlendirme yapılacaktır.

Bilimsel metodu duaya uygulamanın ahlaki olmadığını düşünenlere göre; bir şeyi bilimsel teste tabi tutmak, test edilen şeyle ilgili şüpheyi barındırır ve şüphe de imanın karşıtıdır. Oysa samimiyetle dua eden kimseler, Tanrı'yı test etmeyi düşünmezler. Bu nedenle, dua edilen şey konusunda Tanrı sonsuz bilgeliğiyle dua edenin isteği doğrultusunda ya da bu isteğe uygun olmayan şekilde tasarrufta bulunur. Bu kanaati taşıyanlardan biri olan İngiliz araştırmacı Lewis'e göre dua, Tanrı'dan onu iyileştirmesini ya da acısını azaltmasını istemek için yapılır. Oysa deney, acıyı azaltma konusunda hastaya yardımcı olmak için değil, ne olacağını görmek için yapılmaktadır. Bu durumda, yapılan şey gerçek dua değil, eğitilmiş bir grup papağanın ağız eğitimidir. Halbuki duada Tanrı, istekte bulunulandır, kontrol edilen değil; güvenilir, test edilen değil. Tanrı'yı test etmek maksadıyla yapılan dua deneyleriyle Tanrı'nın vereceği cevabı yorumlamak da mümkün değildir. Ayrıca Tanrı'yı laboratuara sokmak da ahlaka uygun bir davranış değildir.²³² Bu eleştiriye cevap, L. Dossey vb. araştırmacılardan gelmektedir. Dossey'e göre, dua Tanrı'yı laboratuara sokmak değil, laboratuarı Tanrı'ya götürmektir. Dahası belki de bir şüpheyi değil, samimiyetle Tanrı'nın kendisini ifşa etmesi için bir fırsat olması sebebiyle gayri ahlaki de değildir.²³³ Dossey'in bu açıklamasının yapılan eleştiriye tamamen haksız çıkardığı söylenemez. Zira samimi bir şekilde duanın sonuçlarından faydalanmak, bununla birlikte Tanrı'nın kendisini ifşa etmesi için fırsat oluşturmak kastı olmaksızın, doğrudan test etmek, hatta kimilerince (Francis Galton gibi) Tanrı'nın etkisini olumsuzlamak niyetinin bulunmadığı söylenemez.

Dua deneylerinin sonucunda duanın lehine bir tespit bulunulduğunda, belki de Tanrı'nın duayı kabul etmek gibi bir niyetinin olmadığı, araştırmacının bunu söyleyerek Tanrı'ya yapmadığı bir şeyi izafe edebileceği, bunun da din dışı bir davranış olduğu da bu konuda dile getirilen bir başka eleştiridir. Ancak bu eleştiri iki açıdan yanlış görünmektedir. Birincisi, bu eleştiri yapan kimsenin dindar olduğu

²³² C. B. Cynthia et. al., a.g.m. s.45; dua deneylerinin yapılmasının mümkün olmadığını, ayrıca yapılmaya kalkılırsa da bunun duanın tabiatını tahrir edeceği düşünülmektedir. Bkz.: C. E. K. Wiegand, a.g.t., s. 47.

²³³ April M. Lok: a.g.t., s. 14.

düşünülürse, o kişinin insanların dua etmesine ve dua sonucunda isteği gerçekleştiğinde şükretmesine bir itirazı olmaması gerekir. Eğer buna bir itirazı olmayacaksa, dua deneyinin sonucunda duanın işe yaradığını söylemekle, kişinin deney dışında duasının gerçekleştiğini görüp şükretmesi arasında bir fark yoktur. İkisi de Tanrı'nın duayı kabul ettiğini düşünmektedir. Diğer taraftan, dua deneylerinde ikinci bir husus daha var ki, bu eleştiriyi tamamen boşa çıkarmaktadır. Dua deneylerinde araştırmacılar deney sonuçlarını, duayı Tanrı kabul etti ya da etmedi şeklinde yorumlamamakta, dua işe yaradı ya da yaramadı şeklinde sonuçlar çıkarmaktadır.

Dua deneylerinin ahlakiliği konusunda ileri sürülen bir diğer eleştiri de adaletsizlik yapıldığına yöneliktir. Mesela hastalar için yapılan dua deneylerinde, bir grup hastaya dua edilip, başka bir gruba edilmemesinin acımasızlık olduğu, vicdana uygun bir davranış olmadığı düşünülmektedir. Bu hiç de haksız bir eleştiri gibi durmamaktadır. Fakat duanın etkilerinin ortaya çıkarılması ve eğer olumlu etkiler tespit edilirse buna insanların dikkatini çekerek kullanımının tavsiye edilmesi gibi iyi niyetli bir yaklaşım nedeniyle, bu kusur görmezden gelinebilir. Öte yandan deneyci, duacıları toplayıp dua ettirmeseydi, büyük ihtimalle bu duacılar, dua ettikleri kimseleri hiçbir zaman tanımayacaktı ve şifa bulmaları için dua etmeyecekti. Her iki durumda da dua almayan gruptaki hastalar için bir şey değişmeyecekti. Dolayısıyla, yapılan duaların aleyhte (beddua) değil, lehte olması da göz önünde bulundurularak, dualar ekstra olarak kabul edilmeli, diğerlerine edilmemesi eleştiri konusu yapılmamalıdır.

İleri sürülen bir diğer eleştiri de, kimi araştırmalarda kendisi için dua edilen insanlardan izin alınmamasıdır. Bazı araştırmalarda hastalardan izin alınmamaktadır. Çünkü hastanın duadan haberdar olması, bir plasebo etkisini ortaya çıkarabilir. Hastadan izin almamak suretiyle hem duanın etkisi daha objektif bir şekilde tespit edilebilmekte, hem de bu noktaya ilişkin gelecek tenkitlerin de önüne geçilmektedir. Fakat, yine Tanrı'ya inanmayan ve dualara karşı çıkan insanların, birilerinin onların sağlıkları için dua etmelerinden hoşlanmamaları söz konusu olabilir mi? İnsanların sağlıkları söz konusu olduğunda inanmasalar dahi başkalarının kendileri için çabalamalarından, onlara dua etmelerinden rahatsız olmaması şüphesiz akla daha

yakın görünmektedir. Gerek bu düşünce gerekse bilimsel tutum, araştırmacılarının hastalardan dua için izin almamasını makul karşılamayı gerektirir.

Bilim çevrelerinde yer alan kimi şüpheci kimseler, yapılan çalışmaların bilimsel olarak zayıf olduğunu, sonuçların ise güvenilir ve sahte olduğunu ileri sürmektedir.²³⁴ Çift kör yöntemiyle uygulanan bir çalışma olsa bile, duacıların gerçekten dua edip etmediklerinden emin olmanın zorluğunun yanı sıra, dua edilmeyen gruba kendi yakınlarının dua etmediğinden emin olmak mümkün değildir. Zira bu duanın önünde bir engel söz konusu değildir. Deney uğruna, o yakınlar, dua etmemelerini söylemek ise, tıpkı mitsel simyacı hikayesinde, simyacıya aklına su aygırını getirmese elindeki malzemenin altına dönüőeđinin söylenmesi gibidir. Zira bu, duayı daha da kaçınılmaz hale getirebilir. Gündeme getirilen bu eleştiri çok makul görünmemektedir. Öncelikle, deneylerde kimsenin yakınlarından deney uğruna hastaları veya meramları neyse onun için dua etmemelerinin istenmesi söz konusu değildir. Diğer taraftan, dua edilmeyenlerin yakınlarının da dua etme ihtimali vardır. Ancak aynı zamanda dua edilenlerin yakınlarının da, deneycinin kontrolü dışında dua edebileceği düşünölmelidir. Bu durumda söz konusu olabilecek ekstra duanın dengelendiği söylenebilir. Ayrıca, bu eleştiri şartlar zorlanarak makul kabul edilse bile, bu sadece insanları ilgilendiren konularda duanın etkisine yönelik bir eleştiri olabilir. Çünkü duanın etkisi; bitkiler, fareler, mikroorganizmalar ve hatta cansız maddeler üzerinde yapılan deneylerle ispatlanmıştır. Onların da kendileri için dua ettikleri ya da yakınlarının deney ekibinin kontrolü dışında dua ettiği söylenemez.

İleri sürölen bir başka tenkit ise nasıl bir duanın yapılacağıyla ilgilidir. Mesela, bir Hıristiyan'a yapılan dua, Müslöman ya da Hindu hasta için uygun olmayabilir. İnançlar arası farklar göz önünde bulundurulduğunda ortak bir duanın bulunması zorluğu nasıl aşılacaktır? Dinlerin, ötekine bakışları, din mensupları ve araştırmacıları açısından önemli ise de, Din Psikolojisi ya da tıp araştırmacıları açısından bakıldığında, böyle bir sorun bulunmamaktadır. Onlar, genel olarak duayı kişinin Tanrı'dan – ki Tanrı anlayışı her dinin kendine özgü inancına göre farklılık

²³⁴ R.t C. Connerley, a.g.t., s. 2.

gösterebilir- veya tanrısal varlıklardan kendilerinin ya da başkalarının lehine ya da aleyhine istekte bulunmak olarak görmektedirler. Onlar için, bu Tanrı'nın ne tür sıfatlarının bulunduğu, bu işe ehliyetinin olup olmadığı, hangi anlayışın daha doğru olduğu gibi soruların bir önemi yoktur. Zira bu konu Din Psikolojisinin araştırma ve söz söyleme sahasının dışında kalmaktadır. Önemli olan, bir davranışın bulunması ve bunun etkisinin ortaya çıkarılmasıdır. Bu nedenle, dua edicilerin zihnindeki Tanrı mefhumunun nasıllığıyla ilgilenilmez.

Yine, ilaç kullanımında olduğu gibi, duada da her bir hastanın ihtiyaç duyduğu dozajın ayarlanması, ayrıca her insanın duasının kuvvetinin eşit olmaması, kimin ne kadar içtenlikle dua ettiğinin tespit edilememesi ve kimin duasının ne kadar etkili olduğunu ölçme şansının da bulunmaması problemi çokça dile getirilmektedir. Bu esaslı bir eleştiri olarak araştırmacıların karşısında durmaktadır. Araştırmacıların hastaların sağlık durumlarını incelemeleri söz konusu ise de kimin ne kadar duaya ihtiyaç duyduğuna dair kesin bir tespit yapamazlar. Bu nedenle dozaj meselesini göz ardı etmeyi tercih etmektedirler. Bu göz ardı ediş onlar için bir açıdan makuldür. Birincisi, Larry Dossey'in de belirttiği gibi,²³⁵ bu problem bazı ilaçların kullanımıyla ilgili de uzun süre yaşanmıştır. Kim için hangi dozajın gerekli olduğu tam olarak tespit edilinceye kadar ilaçlar kullanılmaya devam etmiş, kimse de bu konuda herhangi bir eleştiri getirmemiş, getirse de bu eleştirinin haksız olduğu bugün itibarıyla anlaşılabilir durumdadır. Dua araştırmalarında da dozaj ayarlamak için araştırmacılar çok dikkatli çalışmalar yürütmektedir. Henüz yeni sayılabilecek dua çalışmaları ilerleyip geliştikçe, dozaj problemi de büyük ölçüde aşılabilecektir. Tıpkı duada olduğu gibi, psikoterapinin de dozajı yoktur. Psikoterapistin hastasıyla konuşurken dikkat ettiği bir dozaj varsa da bunu ölçmenin imkanı yoktur ve psikoterapistler asla bu eleştiriye maruz kalmazlar. Öte yandan duacılar, Tanrı'nın onlardan hastalıkları tam olarak ölçerek ona göre dozaj belirlemelerini talep ettiğini, aksi halde şifa vermeyeceğini düşünmezler. Onlara göre, eğer Tanrı dualara karşılık vermek istiyorsa, hastalığın ihtiyaç duyduğu dozajı dikkate almadan istekleri yerine getirir.

²³⁵ Larry Dossey, D.J. Huford, "Are Prayer Experiments Legitimate? Twenty Criticism", **Exploire**, March, 2005, vol.: 1, nr.: 2, s. 109.

Hastanın ihtiyaç duyduğu dozajın ölçülememesi gibi, iyileşmenin miktarının ölçülmesi ve ortaya çıkan sonuçta duanın rolünün kesin olarak belirlenmesi ise gündeme getirilen bir başka eleştiridir. Bu sorunu aşmak için araştırmacılar, mesela, sağlık konusunda; hastanede kalınan gün sayısı, ihtiyaç duyulan ilaç miktarı, kan ve idrar değerleri gibi hususları göz önünde bulundurarak mümkün olduğunca kesin bir ölçme yapmaya gayret göstermektedirler. Bitkiler veya diğer canlılar için yapılan deneylerde ise ölçme çok daha kolay olmaktadır. İyileşmede ya da istenen etkinin meydana gelmesinde duanın rolünün tam olarak tespit edilebilmesi için ise deney grubunda ve kontrol grubunda dua dışındaki uygulamaların eşit tutulmasına dikkat edilmektedir. Mesela deney, aynı hastalıkla ilgili hastaların oluşturduğu bir grup üzerinde yapılmakta, dua esnasında olağan tedaviler devam ettirilmektedir. Yahut da bitkilerin gelişimi üzerine yapılan deneylerde aynı miktarda güneş ışığı, su, gübre vs. verilmesi hususuna titizlikle dikkat edilmekte, böylece tek farkın dua olması sağlanmaktadır.

Stuart C. Dodd, 1967’de yaptığı çalışmada, kontrollü deneyler vasıtasıyla tabiat ötesi bir Tanrı’nın insanların işlerine etkili bir şekilde müdahale edip etmeyeceğini, Tanrı’ya inanan veya inanmayanların yaptıkları duaların ve onlara yapılan duaların hangi şartlar altında gerçekleştiğini anlamının mümkün olduğunu ileri sürmüştür. Ona göre bilimsel metotlar kullanılarak, bir insana bir başkası tarafından yapılan duanın etki edip etmeyeceğini anlamak için belirli kriterlere uygun araştırmalar yapmak gerekir. Duanın etkisini anlamak üzere yapılacak çalışmada şu dört hususa dikkat edilmelidir: 1. Sayısı ne olursa olsun ilgili değişkenler ve sabiteler tespit edilmelidir. Böylelikle daha sonra başkaları deney yaptığında farklı değişkenler gündeme gelemez. 2. Hataları minimize etmek için değişkenler tam olarak ölçülmelidir. 3. Tüm veriler ikişerli olarak birbiriyle eşleştirilerek ayrıntılı bir şekilde karşılaştırılmalıdır. 4. Tüm düzenlere ait tüm ilişkiler ön görülebilir şekilde sistematize edilmelidir. Dodd, bilimsel metoda “karşılaştırılmış yarımalar” tasarımı demektedir. Ona göre, böyle bir deneyden elde edilen sonuca septikler itiraz edemez. Bilimsel yöntemeye göre araştırmalar yapıldıkça, dua edilen kimselerin dua

edilmeyenlerden daha çabuk, daha tam bir iyileşme gösterdiğini bilim çevresi kabul edecektir.²³⁶

Gündeme gelen bir diğer eleştiri de yapılan araştırmalarda araştırmacıların sübjektif bakış açılarının sonuçlara yansıdığı, bir anlamda her isteyen bu araştırmalarla istediği sonucu elde ettiği şeklindedir. Buna örnek olarak, Collipp ve Astin'in lösemi hastası çocuklar üzerinde yaptıkları deneyler gösterilmektedir. Collipp 1962 yılında, lösemi hastası çocuklar üzerinde yaptığı çalışmasında, kendisine dua edilen hastaların dua edilmeyenlere oranla çok daha yüksek bir iyileşme yüzdesi gösterdiğini ortaya koydu. Fakat Astin ve arkadaşları, tüm verileri bir araya toplayarak yeniden değerlendirdiğinde, sonuçların başkasına duayı desteklemediğini gösterdi. Yani birden fazla bilim adamının aynı verilere bakıp birbirine zıt neticelere varabilmesi söz konusu oldu. Bu ise, verilerin taraflı bir şekilde yorumlanması olarak değerlendirilmiştir. Fakat Byrd 1988'de, Harris ve arkadaşları da 1999'da yaptıkları çalışmalarda, tüm ölçülmüş değişkenleri bir araya getirmek suretiyle sağladıkları bütüncül skorlarla ve kullanmış oldukları güvenilir yöntemlerle yapılan bu yöndeki eleştirileri boşa çıkarmışlardır.²³⁷

Araştırmacıların dindar ve duaya dininin emirlerini dikkate alarak inanan kimseler oldukları, dindarlığın getirmiş olduğu duygular sebebiyle tarafgir bir tutumla duanın olumlu sonuçlar vermesini sağladıkları şeklindeki iddia ise gerçekleri yansıtmamaktadır. Larry Dossey, dua araştırmacıları içerisinde dindar kimseler olduğu gibi, herhangi bir dine yakınlık duymayıp sadece işlerini kolaylaştıracak, mesleklerini daha verimli icra etmelerini sağlayacak imkanları araştıran pek çok tarafsız bilim adamının da bulunduğunu belirtir.²³⁸

Bazı bilim çevrelerince, yapılan her araştırmanın lehte sonuç vermediği, kimilerinin duanın etkili olmadığı neticesine vardığı, bu nedenle de duanın etkili olmadığı şeklindeki eleştiriler dile getirilmektedir. Nitekim bu tezde de zikredilen çalışmaların pek çoğunda duanın lehine sonuçlara varılmakla birlikte, bazı

²³⁶ Russel H. Williams, a.g.t., s.10.

²³⁷ April Minatrea Lok, a.g.t., s. 19.

²³⁸ Larry Dossey, D.J. Huford, "Are Prayer Experiments Legitimate? Twenty Criticism", **Exploire**, March, 2005, vol.: 1, nr.: 2, s. 109.

deneylerde duanın etkisine rastlanmamıştır. Fakat insanlar zaten hayatta yaptıkları bütün duaların gerçekleştiğini ileri sürmemekte, duaya inanmalarına rağmen bazen ettikleri duaların gerçekleşmediğini belirtmektedirler. Larry Dossey de haklı olarak, “hiçbir yaklaşım her zaman %100 işe yaramaz” demektedir. Ona göre, bu konudaki eleştirilerde bir çifte standart söz konusudur. Mesela, bir Penisilin’in ya da Prozac’ın bazı hastaları iyileştirirken bazı hastalarda işe yaramadığında kimse çıkıp bu ilaçları eleştiremezken, duanın kimi zaman etkili olup kimi zaman da istenen etkiyi meydana getirmemesi dolayısıyla eleştirilmesi yanlıştır.²³⁹ Zaten global menfaat açısından düşünüldüğünde her duanın gerçekleşmemesinin daha iyi ve gerekli olduğu söylenebilir. Mesela iyileşmesi için dua edilen bütün insanlar sağlıklarına kavuşsa ve yaşamaya devam etseydi, dünyanın kaldıramayacağı bir nüfus ortaya çıkardı. Yine, mesela, ÖSS’ye giren her öğrencinin duasının kabul edilmesi sistemin çökmüş olmasıyla eşdeğerdir. Böyle bir durumda dua insanlığın aleyhine olurdu. Aslında böyle düşünüldüğünde gerek bireysel tecrübelerde, gerek alan araştırmalarında duanın kabulüyle ilgili olarak ortaya çıkan kimi olumsuz tabloların makul bir açıklaması olduğu anlaşılmaktadır.

3.7.2. Duanın Gerçekleşmesinde Etkin Mekanizma

Dualar hangi mekanizmayla gerçekleşmektedir? Her dua tek bir mekanizmayla mı gerçekleşir? Şayet duada cari olan mekanizmanın bilinmeyeceği kabul edilirse, dua davranışında bulunmamak mı gerekir? Duanın işleyiş mekanizmasının bilinmesi, inançların zedelenmesine sebep olur mu? Bu alanda çalışma yapan araştırmacılar, cevapları konusunda çok az kişinin fikir birliği ettiği²⁴⁰ bu sorularla yıllarca meşgul olmuşlardır.

Duada etkili olan mekanizmalara ilişkin ileri sürülen düşünceleri şu 6 ana başlıkta ele alabiliriz:

1- Dua ettiğinde kişide ortaya çıkan psikolojik rahatlamanın etkin olduğu mekanizma.

²³⁹ Larry Dossey, **Reinventing Medicine**, s. 57.

²⁴⁰ Heather J. Spring, a.g.t., s. 3.

2- Dua edilen kişinin beklentisinin ortaya çıkardığı, plasebo etkisinin geçerli olduğu mekanizma.

3- İnsanlardan dua esnasında çıkan bir enerjinin başka insanların sinir sistemlerini etkilediği mekanizma.

4- Tanrı'nın bir uydu çanağı gibi duaları ilgili kişilere yansıttığı mekanizma.

5- İnsanın ilahi güce sahip olduğu mekanizma.

6- İnsan zihninin yeri olmayışının ortaya çıkardığı mekanizma.

Birinci kanaat, aydınlanmacı felsefenin etkisiyle bazı din psikologları tarafından benimsenmiştir. Bu psikologlar duanın kişinin kendisiyle konuşması olduğunu, Tanrı'yı ya da Onun fiilini değiştirebilmenin söz konusu olmadığını savunmuşlardır. Genel olarak felsefeci Feuerbach'a dayanan bu yaklaşıma göre, dua kişinin kendisiyle bir diyalogu, başka bir ifadeyle kendi içerisinde (intrapersonal) bir konuşmasıdır. Bu haliyle de duanın bir faydası vardır. Fakat bu, tıpkı Freud'un ifade ettiği gibi, bir illüzyonun bir parçasıdır. Öte yandan, Kant'ın ön plana çıktığı idealist felsefede de, irade meselesinden hareketle duanın etkisi, ototelkin neticesinde kişinin psikolojik olarak rahatlamasına ve benliğinin kuvvetlenmesine indirgenmektedir. Zira kişinin kendi istekleri için, Tanrı'nın iradesini manipüle edebilmesi mümkün değildir. Dolayısıyla Tanrı'yı ikna etmek için yapılan duaların bir önemi yoktur. Ancak duaların kişinin içgörüsünü, benlik gücünü ve otokontrolünü artırmada, William James'in deyimiyile, kişinin kendi iradesini aktive etmede ve değiştirmede faydası söz konusudur. Dua sayesinde kişinin hayata bakışı değişir.²⁴¹

İkinci kanaat olan plasebo etkisi, çokça dile getirilen açıklama modellerinden biridir. Bu, duanın objektif yönünü olumsuzlayıp sübjektif yönünü etkin gören kimi felsefeci ve psikolog tarafından benimsenen kanaattir.²⁴² Plasebo etkisi, kişinin başkası tarafından kendisi için dua edildiğini bilmesi üzerine ortaya çıkan moral ve motivasyonun sağladığı pozitif fakat yapay gücü ifade etmektedir. İhtiyacı olmadığı halde ilaç içmek isteyen kişinin kendisine verilen ilaç şeklindeki şekeri aldığında

²⁴¹ Robert Moore Jumonville ve Robert Woods, a.g.m, s. 28-33.

²⁴² Allan Hugh Cole, a.g.m., s. 700-701.

rahatlamasında olduğu gibi, kendisine dua edildiğini dűşünen pek çok insanda farklı bir ruh haline girmek suretiyle duada istenen doğrultuda gelişmeler söz konusu olabilmektedir. Nitekim yapılan deneylerin bir kısmı ve bireysel tecrübeler, dua edildiğinden haberdar olan insanlarda iyileşmenin daha fazla olabildiğini göstermiştir. Fakat açıklamanın yalnızca insanların psikolojileriyle irtibatlı olan sıhhatlerinde meydan gelecek düzelmeyi ya da bozulmayı izah etmede yeterli olduğu söylenebilse de başka konularda işe yaramadığı kesindir. Mesela makineler, bitkiler, mikroorganizmalar ve hayvanlar için yapılan duada plasebo etkisinden söz edilemez. Ünlü dua araştırmacısı Larry Dossey de bu kanaattedir.²⁴³

Üçüncü düşünce, tıp başta olmak üzere çeşitli bilim çevrelerinde sıklıkla dile getirilmektedir. Mesela “polivagal teorisi”, duygusal ve sosyal davranışların altında otonom sinir sistemine ait vagus siniri²⁴⁴ denilen sistem yer almaktadır. Buna göre istem dışı işleyen sinir sistemi, kalp, duygular ve davranışlar arasında karşılıklı ilişkililik söz konusudur. Başka bir ifadeyle, duanın kalp ritmini etkilemesi bu teoriye göre, iradi olmayan sinir sisteminin bir sonucu olmaktadır. Medikal materyalizmde olduğu gibi, söz konusu etki salt fizyolojik bir temele dayandırılmayıp, bu teoride davranışın altında yatan etkin nedenlerden biri olarak fizyolojik altyapıya işaret edilmektedir. Bu teoride ileri sürülenlerin doğru olduğu düşünülse bile sadece sağlıkla ilgili bir açıklamayı içermektedir ve söz konusu gelişmeler dua edenin kendisinde ortaya çıkmaktadır. Bu durumda teori, duanın başkalarında ortaya çıkardığı sağlıkla ilgili etkileri ya da sağlık dışındaki diğer etkileri açıklama konusunda yetersiz kalmaktadır.

William James’in de içinde bulunduğu bazı psikologlara göre, bir bilinçaltı enerjisinin etkisi sayesinde duaların bir şeyleri değiştirebilecek gücü vardır. Onlara göre, bilinçaltı kapıları açık kimseler arasında, bir çeşit psikolojik ve mistik paylaşım söz konusudur.²⁴⁵ Bu düşüncede olanlardan biri de Pierre Marinier’dir. Ona göre, dua

²⁴³ Larry Dossey, **Reinventing Medicine**, s. 52.

²⁴⁴ Beynin alt kısmından başlayıp, göğse, karın bölgesine kadar uzanan ve kalp atışı, nefes alma, yutma, konuşma, sindirim ve daha birçok bedensel işlevi düzenleyen 10. ve en uzun kafa siniridir. Bkz.: İngilizce Türkçe Psikoloji Sözlüğü çevrim içi: <http://www.termbank.net/psychology/7493.html>, erişim: 30.09.2008.

²⁴⁵ Robert Moore Jumonville ve Robert Woods, a.g.m., s. 28-33.

kişinin zihninde başlayarak, sinir sistemine ait bir takım unsurlar vasıtasıyla kişinin ruh haline etki edebilir. Doğru şekilde dua edilirse, kişi kendi sağlığı üzerinde de olumlu etkiler meydana getirebilir.

Duanın tamamen insan psikolojisi dahilinde değerlendirildiği düşüncede, duanın dış dünyada meydana getireceği etkiyi inkar etme söz konusudur. Nitekim William James, duanın yağmur yağması için yapıldığında etkili olmayacağını çünkü yağmurun farklı ön şartları gerektirdiğini, duanın bunlara müdahil olamayacağını, ayrıca, insanın iradesinin Tanrı'nın iradesini manipüle edemeyeceğini ifade eder.²⁴⁶ Marinier ise, duanın kişinin kendisini kuşatan harici şartlarda bir değişiklik yapmadığını söylemez. Fakat ona göre, sadece iman alanına giren bu etkiyi ikna edici deneysel ya da istatistiksel delillerle ispatlamak mümkün değildir. Çünkü duanın başarısız olması durumunda başkalarının özgürlükleri delili, başarılı olması durumunda ise tesadüf iddiası ileri sürülecektir.²⁴⁷

Maneviyat ile sağlık arasındaki ilişkiler üzerine yaptığı çalışmalarla ön plana çıkan W. G. Braud da, başkası için yapılan duanın sağlık üzerinde olumlu tesirini bir tür enerji transferi olarak görenlerdendir. O, dua edenin ilgisinin, uzaktaki alıcı tarafında büyük bir kendiliğinden iyileşme etkisine neden olabileceğini belirtir. Ona göre, dua eden kişi transpersonel enerji akımında kanal vazifesi yapabilir. Yahut da, duacının duası, herhangi bir kanala gerek olmadan ilahi iyileştirmeyi harekete geçirebilir.²⁴⁸

Marinier'e göre, öncelikle birey dua etmek suretiyle isteğini dile getirerek, zihninde aslında onun da farkına varmadığı bir takım iç engelleri ortadan kaldırır. Dış dünyada değişiklik yaratmak isteyen kişi, duayla öncelikle hedefe engel olan iç dinamiklerinden kurtulur. Başka bir ifadeyle, kişinin bilinç alanıyla bilinçdışı ahenkli hale gelir. Kollektif bilinçdışı telakkisine benzer bir düşünceye sahip Marinier, insanın bilinen sınırlı şuur alanını aşan, beninin derinliklerinde bulunan bir alandan söz eder. Bu alana, her zaman nüfuz edilmez. Bu alana kişi farkında olduğu şuur

²⁴⁶ W. James, **The Varieties**, s. 441.

²⁴⁷ Pierre Marinier, **a.g.e.**, s. 22-62.

²⁴⁸ William G. Braud, "Empirical Explorations of Prayer, Distant Healing, and Remote Mental Influence", **Journal of Religion and Physical Research**, April, 1994, vol.: 17, nr.: 2, s. 62-73; ayrıca bkz.: Russel H. Williams, a.g.t., s. 64.

alanını aşmak suretiyle ulaşır. Bu, kendisinin, diğer insanların ve Tanrı'nın aynileştiği bir alandır. Bu alana uykuyla ulaşıldığı gibi, kimileri tarafından uyanırken de ulaşılabilir. Bazı mistikler bunu başarmışlardır. Mesela Aziz Paul, insanların aynı anda hem bir bedenın uzuvları hem de birbirilerinin bedenlerinin uzuvları olduğunu söylerken buna işaret etmektedir. Yani insanlar, yüzeysel olan kendi benlerinin derinliklerine indiklerinde, aynı zamanda başkalarının da benlerinin derinliklerine inerler. Burada karşılıklı nüfuz etmeler söz konusu olacağı için, duanın etki etmesi mümkün ve anlaşılabilir. Fakat kendi benini aşan, derinleşen birey orada ulaştığı noktada muhtemelen Tanrı ile aynileşeceği için, ikilik ortadan kalkacak ve o artık bir olduğu Tanrı'ya bir şeyler için yakarmayacaktır. Bu kadarıyla yetinmeyen Marinier, aynı zamanda toplu halde, cemaat halinde yapılan duaların, benlerimizin derinlerinde yer alan ortak alana farklı yerlerden nüfuz etme imkanı sağlayacağı için duada hedeflenen gayeye ulaşmayı kolaylaştıracağını söyler.²⁴⁹ Bilinçaltından ya da doğrudan bir enerji transferinin etkin olduğu mekanizmadan söz edenlerin, duanın gerçekleşmesinde etkin mekanizmaya ilişkin açıklamalarının gerçekleşen ya da gerçekleştiğine inanılan her duayı açıklamada yetersiz olduğu görülmektedir. Mesela çokça şahit olunan yağmur dualarının, bitkiler ve diğer canlılar, hatta makineler gibi cansız varlıklar için yapılan duaların gerçekleşmesini açıklayamamaktadır. Bu nedenle sözü edilen kimi psikologlar bu türden duaların etkilerini kabul etmemektedir.

Sean O'Laoire, başkası için yapılan duanın herhangi bir etkisi olmadığını ileri sürenler olabildiği gibi, insanların Tanrı'yla pazarlık ettiğini, Tanrı'dan onun için bir şeyler yapmasını, kaderi değiştirmesini istediğini ileri sürenlerin de olabileceğini belirtir. Ona göre, bunların dışında Tanrı'nın bir uydu çanağı gibi işlev gördüğünü düşünenler de vardır. Bu açıklama modeline göre Tanrı dua edenin duasını kim için edilmişse ona yansır.²⁵⁰ İnsan psikolojisi çerçevesini aşan bu açıklama modeli, diğer dua türlerinin etkisini de açıklamada daha başarılı görünmektedir. Kişinin, gerek başka insanlar için, gerekse diğer canlılar ya da cansız varlıklar için ettiği duaların gerçekleşmesini izah edebilmektedir. Fakat bilimsel yaklaşımlar açısından

²⁴⁹ Pierre Marinier, **a.g.e.**, s. 22-62.

²⁵⁰ Russel H. Williams, **a.g.t.**, s. 64.

makul görünse de – ki bilim Tanrı'nın varlığını kabul ya da reddetme durumunda değildir- yapılan bu uydu benzetmesi inananlar açısından eksiktir. Çünkü bu benzetmede Tanrı oldukça edilgen bir pozisyonda kalmaktadır. Uydu, gelen enerjiyi herhangi bir seçime ya da elemeye tabi tutmadan aynen yansıtan bir araçtır. Oysa dua edenler kesin olarak inanmaktadır ki, Tanrı bazı duaları kabul ederken, bazılarını gözettiği daha yüce iyilikler sebebiyle yahut da başka bir sebeple kabul etmemektedir.

İnsan zihninin belli bir yerinin olmadığı ve bu nedenle her mesafeden yapılan duaların ve iyi dilek ve temennilerin, muhatapları ya da üçüncü kişi yahut nesnelere etkilediği düşünülmektedir. Bu kanaati taşıyanların başında Larry Dossey gelmektedir.²⁵¹ O; insanlar, hayvanlar ve bitkiler üzerinde yapılan deneylerde uzak mesafelerden edilse bile dua ve iyi temennilerin (ya da beddua ve kötü temennilerin) etkilerinin ortaya konduğunu belirtir. Ona göre, bu da insan zihninin belli bir yerinin olmadığı bir işareti olarak görülmelidir. Bu düşüncenin doğru olduğunun kabul edilmesinin, duanın etkileri konusunda indirgemeci bir yaklaşıma sahip olmak anlamına gelmediği açıktır. Duada asıl olanın insan zihni olduğu, iyi temennilerin de dua gibi etkili olduğu, dolayısıyla ilahi boyutun yok sayılması gerektiği düşüncesine karşı üç temel itiraz gündeme getirilebilir. Birincisi, ilaç kullanıldığında iyileşmek duanın veya diğer alternatif tedavi yöntemlerinin şifa verici etkisini yok saymayı gerektirmediği gibi, iyi temennilerin etkisi aradaki benzerlikten ötürü duanın etkisini yok saymayı gerektirmez. Burada en fazla, her ikisinin de aynı işlevi gördüğü söylenebilir. İkincisi, tam tersi bir akıl yürütmeye iyi niyetin bir nevi dua olarak kabul edilmesi ve iyileştirici gücünün duadan geldiğinin düşünülmesi pek tabii mümkündür. B.G. Epperly, böyle düşünenlerdendir.²⁵² Nitekim inanç sahibi kimseler için iyi niyetin de bir tür dua olduğuna inanmanın önünde hiçbir engel yoktur. Üçüncüsü, tıpkı dua gibi iyi niyetliliğin de her zaman istenen değişiklikleri meydana getirmediği açıktır. Zihnin bir yerinin olmadığı ve uzak mesafelere etki ettiği kabul edilirse, bazen istenilenin olmayışını izah etmek için başka bilgilere de ihtiyaç vardır.

²⁵¹ B.a.: Larry Dossey, **Reinventing Medicine**: Dossey kitabının pek çok yerinde bu fikre işaret etmektedir.

²⁵² Bruce G. Epperly, "Who Prays, A Process Relational Reflection on Petitionary Prayer", **Encounter**, 2008, vol.: 69, nr.: 4, s. 17.

Ancak, dua veya niyetlilik alış-verişlerinde, duayı da niyeti de bazen işleten bazen de işletmeyen üçüncü bir seçici gücün bulunduğu düşünülmesi daha akla yatkın görünmektedir. Fakat, tezimiz Din Psikolojisi biliminin yetki alanıyla sınırlandırılmış olması sebebiyle, bu konuya ilişkin tartışmayı burada noktalamak gerekmektedir.

Son olarak, insanoğlunun kutsallığının söz konusu olduğu ve Tanrı'yla benzerliklerinin bulunduğu, dolayısıyla yaptığı duaların insanlar arasındaki ilahi etkileşimin vesilesi olduğu düşüncesi öne sürülmektedir.²⁵³ Bu düşünce, insanın aslında Tanrı'yla aynı öze sahip olduğu, dolayısıyla Tanrı'yla insanların, insanlarla diğer insanların ve diğer varlıkların, zahirde farklı olsalar da özde aynı oldukları şeklindeki mistik ve felsefi anlayışa uygun görünmektedir. Bu anlayışta, duaların gerçekleşmesinin önünde insanların kendi benlikleri dışında herhangi bir engel bulunmamaktadır. Fakat bu açıklama modeli de pek çok inançlı kimse tarafından bilinmemekte veya benimsenmemektedir. Bu konuda daha derinlere inmek tezimizin çerçevesinin dışına çıkmak olacağından bu kadarla iktifa ediyoruz.

Genel bir değerlendirmeye, ortaya atılan açıklama modellerinin tamamının belli noktalarda işe yarayacağını söylemek mümkündür. Ancak, hepsinin eksik yönleri açık bir şekilde görülmektedir. Şu durumda bazı duaların gerçekleşmesini tesadüfe, bazılarını plasebo etkisine, bazılarını ototelkin ve moral motivasyona, bazılarını enerji transferine, bazılarını insandaki ilahi güce bağlamak mümkündür. Bu nedenle, duanın gerçekleşmesinde cari olan mekanizmaya ilişkin tek bir açıklama modeliyle, her dua vakasının açıklanamayacağı açık bir şekilde anlaşılmaktadır. Hatta bazılarını açıklamada bunların hiçbirinin yeterli olmadığı, başka izah biçimleri aranması gerektiği görülmektedir.

İnançlı insanlar açısından bu modellerin hangisinin dualarda etkili olduğunun önemi yoktur. Kişide, dualarına, Tanrı'nın cevap verdiği olan inanç yerleştikten sonra, duanın kabulünde geçerli olan mekanizmaların tamamı Tanrı'nın kullandığı vesileler olarak görülür. Mucizevi görülen durumların bile yine bu aleme ait fizik kanunlarına uygun olarak gerçekleşmesi söz konusudur. Mesela, duanın ardından yağın yağmurun aslında duanın kabulü olmadığını, bunun sadece bölgedeki basınç

²⁵³ Russel H. Williams, a.g.t., s. 64.

farklarının ortaya çıkması, rüzgarın oluşması, su buharının yükselerek bu rüzgarın estiği yöne doğru yağmur bulutu şeklinde gitmesi ve yağmur olarak yeryüzüne düşmesi şeklinde gerçekleşen tabii bir durum olduğunu söylemek hatalıdır. Çünkü inanan açısından bütün bu vesileleri yaratan, Tanrı'nın kendisidir. Yine, eğer bir enerji transferiyle kişinin iyileşmesi sağlanmışsa, bu da Tanrı'nın etkisini reddetmek için yeterli olmaz. Zira inanan kişi, bu enerjiyi yaratanın ve doğru şekilde yol almasını sağlayanın da Tanrı olduğunu düşünür. Kısacası, inançlıya göre, Tanrı çeşitli vesileler kullanarak insanların duasını kabul etmektedir. Bilim adamlarının yapacağı her buluş, aslında Tanrı inancından uzaklaştırmak yerine, inanan açısından inancın kuvvetlenmesine ve dua davranışının artmasına sebep olmaktadır.

Yapılacak bütün açıklamaların, yukarıda ifade edildiği gibi, eksik yönlerinden söz edilebilir, dahası bir kısmı tamamen çürütülebilir. Fakat mekanizmanın açıklanamaması, başka bir ifadeyle sırlı olması, insanların duadan yararlanmaması gerektiği anlamına gelmez. Richard Horton, gerçeklerden hareket edilmesinin doğru olacağını, ancak her şeyde yüzde yüz kesinlik bulana kadar da beklenemeyeceğini belirtir. Mesela, bireyin sağlığı tehlikedeyse ve bilimsel bilgiyle bir çözüm bulunamamışsa, yine de çabalamaya devam edilmeli, yani kesinliği ispat edilmemiş tedbirler alınmalıdır. Horton'a göre materyalizmin dogmatizmine kapılıp başkasına duayı devre dışı bırakmak, tıpkı Newton'un evrensel çekimine okült diyerek onu kınamaya benzer. Fizikçiler ya da doktorlar duayı tavsiye etmeyerek kabalık yapmakta ve suç işlemektedirler. Maliyet açısından bakıldığında da duanın zamandan başka bir gideri de yoktur. Horton'a göre, bu kaynağı kullanmamak mantık dışıdır, çünkü pek çok araştırma ve bilimsel tecrübe duanın sağlığa iyi geldiğini ortaya koymaktadır.²⁵⁴ Araştırmacı Halperin de etkiyi meydana getiren mekanizmayı açıklamanın şart olmadığını belirtir. Ona göre; tıpkı aspirin, radyasyon tedavisi ve benzeri kimi yöntemlerin hangi mekanizmayla insanlara iyi geldiğini doktorlar tarafından bilinmediği halde bu yöntem yıllarca kullanılmıştır.²⁵⁵

²⁵⁴ Larry Dossey, Archive of International Medicine, 26 Haziran 2000, s. 160.; çevrimiçi: <http://archinte.ama-assn.org/cgi/search?fulltext=prayer>, erişim. 20.07.2009.

²⁵⁵ April M. Lok, a.g.t., s. 14.

3.7.3. Dünyevi İstek Dualarının Gerçekleşip Gerçekleşmemesi

Dünyevi istek dualarının gerçekleşip gerçekleşmediğini bilebilmek için, dört alan inceden inceye tetkik edilmelidir. Bunun için yukarıda dünyevi istek dualarının etkilerini ele alırken ortaya konulmuş olan bilgilere başvurmak yeterli olacaktır. Söz konusu etkilerin belirlenmesi için dindarların inançlarının, düşünürlerin görüşlerinin, yapılan tecrübi çalışmaların ve son olarak bireysel tecrübelerin sonuçlarını tespit edip, bunların bileşkesini ortaya çıkarmak gerekmektedir.

Dünyevi amaçlar için yapılan duaların, Tanrı tarafından, eğer O uygun görürse, kabul edileceği; İslam, Hıristiyanlık ve Yahudilik inanç esasları içerisinde açık bir şekilde yer almaktadır. Gerek Kur'an ayetleri, gerekse Hz. Peygamber'in söz ve uygulamalarından dünyevi konular için dua edilebileceği, dahası dua edilmesi gerektiği kesin olarak anlaşılmaktadır. Yapılan anketler de Müslümanların, diğer ibadetlerden de fazla olmak üzere, duaya yöneldiklerini, dünyevi maksatlar için edilen duaların günlük yaşamlarında önemli bir yere sahip olduğunu göstermektedir. Sağlık, yağmur, kötülüklerden korunma, hayatta başarı, bitkiler, hayvanlar ve ziraat gibi İslam'a göre helal kabul edilen her alanda, Müslümanlarca dua edilmektedir. Kitab-ı Mukaddes, Hıristiyan ve Yahudilerin dünyevi işler için Tanrı'ya dua etmesini emretmekte ve bu duaların gerçekleşeceğini bildirmektedir. Hıristiyan ve Yahudiler tıpkı Müslümanlar gibi, günlük yaşamlarında, başta sağlık olmak üzere hemen her alanda dünyevi istek dualarına başvurmaktadırlar. Diğer dinlerdeki durum da bu üç büyük dinden farklı görünmemektedir. Dünyanın pek çok yerinde yapılan anketler insanların dünyevi amaçlar için dua ettiklerini ve duanın etkisine inandıklarını göstermektedir. Neticede, dört inceleme alanından birincisi olan dinler ve din mensuplarının tutumları tereddütsüz olarak dünyevi istek dualarının etkisine olan inancı ortaya koymaktadır.

İlim adamlarının konuya yaklaşımı ise dinler ve din mensupları kadar su götürmez değildir. Din Psikolojisi araştırmacılarının da içerisinde yer aldığı bilim çevreleri, bilhassa 19. ve 20. yüzyıla hakim olan pozitivist anlayışın etkisiyle, dünyevi istek dualarının etkilerine sıcak bakmamıştır. Duanın psikolojik rahatlama sağladığı, moral ve motivasyonun duanın lehine etkiler ortaya koyabileceği genel olarak benimsenmekteydi. Öte yandan, dua esnasında ortaya çıkabilecek bir enerjinin aktif

şekilde kişinin kendisini ve başkalarını etkileyebileceği düşünülmekteydi. Ancak, doğrudan ilahi menşe'li bir gücün duayı gerçekleştireceğine dair inanç zayıftı. William James gibi dindar sayılabilecek bir din psikologu bile böyle düşünmekteydi. Fakat yapılan araştırmalar, son zamanlarda dine olan genel ilginin artmasına paralel olarak, bilim adamları arasında dünyevi istek dualarının gerçekten etkili olabileceğini düşünenlerin bulunmaya başladığını ortaya koymaktadır. Sağlık başta olmak üzere yapılan pek çok tecrübi araştırma da buna işaret etmektedir. Sonuç olarak bilim adamları içerisinde, dünyevi istek dualarının gerçekleştiği ya da gerçekleşmediği noktasında bir fikir birliğinden söz edilememektedir.

Sağlık, hayatta başarı, yağmur, bitkiler, diğer canlılar ve cansızlar için yapılan duaların gerçekleşip gerçekleşmediğine dair yapılan deneylerde de, farklı sonuçların ortaya çıktığı görülmüştür. Deneylerin bir kısmı duanın herhangi bir etkisini tespit edememiştir. Fakat çok büyük bir çoğunluğu, duanın gerçekleştiğini ortaya koymaktadır. Burada dikkat çekilmesi gereken önemli bir husus daha bulunmaktadır. Kimi çevrelerce dua deneylerine yönelik, bilimsel şartların sağlanması uğruna, duada gerekli olan manevi atmosferin kaybolduğu şeklinde bir eleştiri getirilmektedir. Bu tenkitte haklılık payı olduğunu belirtmek gerekir. Araştırmacılar bu handikabın üstesinden gelebilmek için oldukça titiz çalışmalar yürütüyorsa da bir insanın samimi duygularla, tamamen spontane bir şekilde bir konu hakkında dua etmesiyle; deney için, gözlem ve etki altında dua etmesi arasında dindar ve dualı yaşama sahip kimseler açısından bakıldığında önemli farkların bulunduğu, birincisinin daha etkili ve makbul olduğu kanaati güçlü bir şekilde kendisini göstermektedir. Dua deneylerinin bu, kusur sayılabilecek tarafına rağmen, araştırmaların çoğunluğunun duanın etkisini doğruluyor olması oldukça dikkat çekicidir. Bu durumda, deney ortamı dışında duanın deneyde olduğundan çok daha etkili olduğunu; aynı şekilde, duaların deney ortamında samimiyet ve motivasyonun tam olarak sağlanabilmesi halinde duanın etkisinin lehine daha güçlü sonuçların çıkacağını söylemek yanlış olmaz.

Dünyevi istek dualarının etkisinin araştırılacağı son alan olan bireysel tecrübeler ise, duaların gerçekleştiğine dair oldukça net bir tablo ortaya koymaktadır. Pek çok insanın çeşitli konularda anlatabileceği yaşanmış bir mucizevi dua hikayesi

bulunmaktadır. Bu bireysel tecrübeler, şüphesiz din psikoloji araştırmalarında son derece önemli verilerdir. Ancak bireysel tecrübelerin bir bilgi kaynağı olarak kullanılması çeşitli açılardan eleştirilmektedir. Mesela yağmur duasının gerçekleştiğine dair bir bireysel tecrübenin kesinlik ifade etmeyeceği, başka bir deyişle yağmur yağmasının hakikaten duayla gerçekleştiğinin ispatlanamayacağı, anlatılan hikayelerin kişilerin hayallerinin ürünü olmadığı kabul edilse bile, bunların tesadüf olduğu söylenebilmektedir. Çünkü yapılan bazı duaların gerçekleşmediği kesindir. Öte yandan bir diğer eleştiri de insanların inançları konusundaki ön yargıları onların algılamalarında taraflı olmalarına sebep olabileceği ileri sürülebilmektedir.

Yöneltilen eleştirilere karşılık, bireysel deneyimlere güvenmeyi gerektiren sebepler vardır. Birincisi, gerçekten yağmurun yağmasının ya da hastaların şifa bulmasının dua neticesinde olduğunu ispatlamak zor ise de, aksini ispatlamak da zordur. İkincisi, duaların gerçekleşmesinin tesadüf olduğu iddia edilirse, sağlık alanında kullanılan pek çok ilacın da tesadüfen etki ettiğini söylemek gerekir. Çünkü bazı ilaçlar açıklanamayan bir şekilde kimi insanda etkili olabilirken kiminde olamamaktadır. Bir şeyin varlığını kabul etmek için, onun her zaman sonuç vermesinin beklenemeyeceği gibi, yapılan her duanın gerçekleşmesi de beklenemez. Kaldı ki gerek inananlar gerekse mantık açısından edilen duaların bir kısmının gerçekleşip bir kısmının gerçekleşmemesi son derece tabiidir. Diğer taraftan algılama yanılığısı makul bir eleştiri gibi görünmekle birlikte, bir vakayı algılama hatasının mümkün olmayacağı kadar fazla sayıda kişinin müşahede ettiği örnekler bulunmaktadır. Yine aynı konularda, her dönemde bireysel tecrübelerin, üstelik yaygın şekilde gerçekleşmesi, tüm insanlığa şamil kolektif bir yanılığının olmasını gerektirir ki, bu iddianın gerçek dışılığı akla daha yatkındır.

Sonuç olarak dinler ve din mensupları, bireysel deneyimler ve yapılan tecrübi araştırmalar duaların etkili olduğu kanaatini verirken, düşünürler arasında ise bir fikir birliği bulunmadığı anlaşılmaktadır. Dört alandaki verilerin toplamı bize dünyevi istek dualarının etkili olduğu fikrinin daha doğru olduğu düşüncesini benimsetmektedir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

İSTEK DUALARININ DÜNYEVİ ETKİLERİ: İSTANBUL ÖRNEĞİNDE SAHA ÇALIŞMASI

Bir önceki bölümde dünyevi istek dualarına ilişkin literatür ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştı. Dünyevi istek dualarının etkili olup olmadığını anlamak adına, başta kutsal metinler olmak üzere, araştırmacı ve bilginlerin görüşleri, bireysel tecrübeler ve yapılan tecrübi çalışmalar bir arada değerlendirilmiş, neticede dünyevi istek dualarının dış dünyada duada istenen değişiklikleri sağladığı yönünde bir kanaatin ortaya çıktığı ifade edilmişti. Bu bölümde ise, ortaya çıkan bu görüşün ülkemiz insanının tecrübeleri açısından da doğru olup olmadığını anlamaya yönelik olarak gerçekleştirilen bir anket çalışmasına ve bu çalışmanın bulgu ve yorumlarına yer verilmiştir.

4. BULGULAR VE YORUM

4.1. ANKETE KATILANLARIN DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİ

Yukarıda da belirtildiği gibi araştırmamızın amacı, ülkemiz insanının dünyevi istek dualarının etkilerine inanıp inanmadıklarını ve dua tecrübelerine sahip olup olmadıklarını öğrenmektir. Buna ilişkin yapılacak tespit, tezimizin hedefi açısından yeterli olmakla birlikte buna ilaveten, yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi, gelir seviyesi gibi faktörlerin varsa bu inanç ve tecrübedeki etkilerini de ortaya çıkarmak üzere katılımcılara demografik özelliklerine ilişkin sorular da sorulmuştur.

4.1.1. Ankete Katılanların Yaşlara Göre Dağılımı

Dua deneyimlerinin elde edilmesinde yaşın önemli bir değişken olabileceğini düşünmekteyiz. 18 yaşın altındaki çocuk ve gençlerde dua inancı bulunmakla birlikte, bu konuda deneyim kazanılması için zamana ihtiyacın olduğu açıktır. Bu nedenle çalışmamızda dua deneyimi yaşamış olmaları ihtimalinin daha yüksek olduğu kanaatiyle, 18 yaş üstü yetişkinlere yer verilmiş, örneklem, ilk yetişkinlik, orta yetişkinlik ve son yetişkinlik olmak üzere 3 dönem halinde gruplanmıştır. Tablo

1’de de görüleceği gibi, ankete katılan 507 kişiden 500’ü yaşla ilgili bölümü doldürmüştür. Katılımcılar arasında ilk yetişkinlik dönemi diye adlandırılan 18-35 yaş aralığındakilerin oranı %66,9 (339 kişi) olmuştur. 35-50 yaşlar arasındaki orta yetişkinlik döneminde olanların oranı %29,6 (150 kişi) olarak belirlenirken, 50 ve üzeri yaşları içine alan son yetişkinlik döneminde olanların oranı ise %2,2 (11 kişi) olarak şekillenmiştir. Ankete katılanların yarısından fazlası ilk yetişkinlik dönemindeki bireylerden oluşmaktadır. Bu, İSMEK ve HEM kurslarının öğrenci profilini de ortaya koymakta, İstanbul’daki yaşa göre nüfus dağılımına ise belli ölçüde uygunluk göstermektedir.¹

Tablo1: Ankete Katılanların Yaş Dağılımı

	Frekans	Yüzde
İlk yetişkinlik (18-35 yaş)	339	66,9
Orta yetişkinlik (35-50 yaş)	150	29,6
Son yetişkinlik (50 yaş ve üzeri)	11	2,2
Toplam	500	98,6
İşaretlemeyen	7	1,4
Toplam	507	100,0

4.1.2. Ankete Katılanların Cinsiyete Göre Dağılımı

Pek çok dini konuda olduğu gibi dua konusunda da cinsiyetin inanç ve deneyime etki edip etmediği merak konusudur. Bizim araştırmamızda cinsiyetin, dua deneyimini olmasa da inancını etkileyen bir değişken olduğu varsayılmıştır. Tablo 2’de görüldüğü üzere, ankete katılan 507 kişinin tamamı cinsiyetini belirtmiştir. Katılımcıların %38,9’unu (197 kişi) erkekler, %61,1’ini ise kadınlar teşkil etmektedir. Bu, İSMEK’lerdeki ve Halk Eğitim Merkezlerindeki öğrencilerin

¹ Devlet İstatistik Enstitüsünün 2009 yılı verilerine göre, İstanbul nüfusu içerisinde ilk yetişkinlik dönemindekilerin sayısı, 3.378.945, orta yetişkinlik dönemindekilerin sayısı 2.848.607 ve son yetişkinlik dönemindekilerin sayısı 2.119.999’dır. Üç dönemin kendi aralarındaki oranlamalara göre, ilk yetişkinlik dönemindekiler yaklaşık %41’lik bir orana sahipken, orta yetişkinliktekiler yaklaşık %34’lük ve son yetişkinlik dönemindekiler yaklaşık %25’lik bir oranı teşkil etmektedir. Bkz.: (çevrimiçi) http://report.tuik.gov.tr/reports/rwservlet?adnksdb2=&report=turkiye_il_yasgr.RDF&p_il1=34&p_kod=2&p_yil=2009&p_dil=1&desformat=html&ENVID=adnksdb2Env; son erişim: 06.08.2009.

Kurslara devam etme potansiyeli bakımından en avantajlı kesimin ilk yetişkinlik dönemi olması ve son yetişkinlik dönemindekilerin yaklaşık beşte birinin 70 yaşın üzerinde oluşu, dolayısıyla bu kesimin kurslara gitme ihtimalinin düşük olması göz önünde bulundurulmalıdır.

cinsiyet dağılımına da uygunluk arzeden bir tablodur. Zira kuruluşundan bugüne İSMEK’lerde açılan kurslara katılmış olan yaklaşık 810 bin kişinin yine yaklaşık %81’ini bayanlar, sadece %19’unu erkekler oluşturmaktadır.² Halk eğitim merkezlerinde toplu bir istatistiğe ulaşamamış olmakla birlikte, katılımcıların çoğunluğunu bayanların oluşturduğunu halk eğitim merkezlerindeki yetkililerden öğrenmiş bulunmaktayız.³

Tablo 2: Ankete Katılanların Cinsiyete Göre Dağılımı

	Frekans	Yüzde
Erkek	197	38,9
Bayan	310	61,1
Toplam	507	100,0

4.1.3. Ankete Katılanların Eğitim Düzeyine Göre Dağılımı

Eğitim düzeyinin genelde ibadet, özelde ise dua davranışına etki ettiği düşünülmektedir. Araştırmamızda, ülkemiz insanının eğitim düzeyinin; dua, inanç ve deneyimlerini etkileyebileceği varsayılmış, varsa bu etkinin hangi yönde olduğu tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu doğrultuda, katılımcılara eğitim düzeyleri sorulmuştur. Tablo 3’te belirtildiği gibi, ankete katılanların %6,9’u (35 kişi) kendisini okur-yazar olarak ifade ederken, %18,7’si (95 kişi) ilkokul, %39,4’ü (200 kişi) ortaokul-lise ve %34,9’u (177 kişi) üniversite ve üzeri bir eğitim düzeyine sahip olduğunu belirtmiştir.⁴

² İSMEK Haber Bülteni Sayı: 3, s. 8.

³ Devlet İstatistik Enstitüsünün 2009 yılı verilerine göre, İstanbul nüfusu içerisinde erkeklerin sayısı 6.498.997 kadınların sayısı ise 6.416.161 olarak belirlenmiştir. çevrimiçi: http://report.tuik.gov.tr/reports/rwservlet?adnksdb2=&report=turkiye_il_yasgr.RDF&p_il1=34&p_kod=2&p_yil=2009&p_dil=1&desformat=html&ENVID=adnksdb2Env; son erişim: 06.08.2009.

Bu nedenle ortaya çıkan tablodaki dağılımın, İstanbul’daki cinsiyete göre nüfus dağılımıyla uygunluk arzettiği ise söylenemez.

⁴ Devlet İstatistik Enstitüsünün 2009 yılı verilerine göre, İstanbul nüfusu içerisinde okur-yazar kategorisinde değerlendirilenlerin (hiçbir okul bitirmemiş kimseler) oranı yaklaşık % 10 (898.837 kişi), ilkokul mezunlarının oranı yaklaşık %48 (4.303.991 kişi), ortaokul-lise mezunlarının oranı yaklaşık %31 (2.726.713 kişi) ve üniversite ve üzeri mezunlarının oranı yaklaşık %11 (953.089 kişi) olarak tespit edilmiştir. bkz.:

Çevrimiçi:

http://report.tuik.gov.tr/reports/rwservlet?adnksdb2=&report=il_cinsiyet_yas_egitim_koyseh.RDF&p_kod=2&p_il1=34&p_xkod=egitim_kod&p_yas=15&p_sehkoy=1&p_yil=2009&p_dil=1&desformat=html&ENVID=adnksdb2Env; son erişim: 06.08.2009. Bu rakamlar örneklemimizin eğitim düzey dağılımıyla belli açılardan örtüşmemektedir.

Tablo 3: Ankete Katılanların Eğitim Durumlarına Göre Dağılımı

	Frekans	Yüzde
Okur-yazar	35	6,9
İlkokul	95	18,7
Ortaokul-lise	200	39,4
Üniversite ve üzeri	177	34,9
Toplam	507	100,0

4.1.4. Ankete Katılanların Medeni Durumlarına Göre Dağılımı

Anketimizde medeni durum, sorulan soruların pek çoğuna verilecek cevabı etkilemeyeceği, bununla birlikte; duayla çocuk sahibi olma ve eş/kısmet bulmaya ilişkin soruların cevaplarını ise etkileyebileceği var sayılmış, bu nedenle de katılımcılara medeni halleri de sorulmuştur. Tablo 4’te görüleceği gibi, ankete katılanların %50,1’i (254 kişi) evli, %47,3’ü (240 kişi) bekar, %1,8’i (9 kişi) boşanmış, %08’i (4 kişi) ise eşini kaybetmiş olduğunu belirtmiştir. Ancak, çapraz tabloların oluşturulması esnasında değişkenlerin etkilerini daha verimli bir şekilde değerlendirebilmek amacıyla, zaten az sayıda işaretlenmiş olan “boşanmış” ve “eşini kaybetmiş” seçenekleri “evli” seçeneğiyle birleştirilmiştir. Hali hazırda evli olmamaları onların “bekar” seçeneğinde değerlendirilmesini mümkün kılmakta ise de, boşanmış ve eşini kaybetmiş kişilerin evlilik tecrübesine sahip olmaları göz önünde bulundurulurarak “evli” seçeneğine dahil edilmişlerdir.

Tablo 4: Ankete Katılanların Medeni Hallerine Göre Dağılımı

	Frekans	Yüzde
Evli	254	50,1
Bekar	240	47,3
Boşanmış	9	1,8
Eşini kaybetmiş	4	,8
Toplam	507	100,0

4.1.5. Katılımcıların İş Durumuna Göre Dağılımı

Araştırmamızda, iş durumunun; duayla rızık kazanma, maddi zenginlik ve refah elde etme gibi konulardaki dua inanç ve deneyimlerini etkileyebileceği varsayılarak, katılımcılara bu konudaki durumları sorulmuştur. Tablo 5’te görüleceği üzere, mesleki durumlarına ilişkin soruya katılımcıların %45’i (228 kişi) “Çalışıyor”,

%29'u (147 kişi) "İşsiz", %4,7'si (24 kişi) "Emekli", %20,9'u "Ev Hanımı" (106 kişi) seçeneklerini işaretleyerek cevap verirken, iki kişi soruyu cevapsız bırakmıştır. Bu tablonun da toplumumuzdaki iş durum profiline uygunluk arzettiğini söylemek mümkündür.

Tablo 5: Ankete Katılanların İş Durumlarına Göre Dağılımı

	Frekans	Yüzde
Çalışıyor	228	45,0
İşsiz	147	29,0
Emekli	24	4,7
Ev Hanımı	106	20,9
Toplam	505	99,6

4.1.6. Ankete Katılanların Ekonomik Durumlarına Göre Dağılımı

Ekonomik durumun dua davranışını etkileyip etkilemediği, dünyevi istek dualarının maddi yoksunluğun sebep olduğu ruh halinin neticesinde ortaya çıkıp çıkmadığı ya da bunun dünyevi istek dualarına başvurma sıklığını artırıp artırmadığı merak konusudur. Çalışmamızda buna ilişkin ortaya çıkan sonuçlar ileride ele alınacaktır.

Anketimizde, çok düşük gelir seviyesi olarak "0-Asgari ücret",⁵ düşük gelir seviyesi için düşük işçi ve memur maaşları baz alınarak "700-1500 TL",⁶ orta gelir düzeyi için "1500-2500 TL" ve yüksek gelir düzeyi olarak da "2500 TL ve üzeri" seçenekleri belirlenmiştir. İlk anda bu seçeneklerin kötümser bir bakış açısıyla düzenlendiği düşünülebilirse de, anketin uygulanması esnasında katılımcıların gösterdiği reaksiyonlardan seçeneklerin toplumsal realiteye uygun bir şekilde belirlendiği açık bir şekilde anlaşılmıştır. Tablo 6'da görüleceği gibi, anketimize katılanların, %10,7'si (54 kişi) "0-Asgari ücret" şikkını işaretlerken, %42,4'ü (215 kişi) "700-1500 TL", %29'u (147 kişi) "1500-2500 TL" ve %17,4'ü (88 kişi) "2500

⁵ Anketin yapıldığı 2009 yılının ikinci yarısında T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı tarafından açıklanan asgari ücret 16 yaşından büyükler için brüt 693 TL, net ise 546 TL civarında açıklanmıştı. Bkz.: (çevrimiçi) http://www.csgb.gov.tr/articles.php?category_id=194; son erişim: 20.07.2009.

⁶ Temmuz 2009 memur maaşları 1193 TL olarak belirlenmiştir. Bkz.: çevrimiçi: <http://www.memurlar.net/haber/122390/> son erişim: 20.07.2009.

TL üzeri” üzeri şıklarını işaretlemiştir. 3 kişi ise herhangi bir seçeneği işaretlememiştir.

Tablo 6: Ankete Katılanların Ekonomik Durumlarına Göre Dağılımı

	Frekans	Yüzde
0 TL-Asgari Ücret	54	10,7
700-1500 TL	215	42,4
1500-2500 TL	147	29,0
2500 TL ve Üzeri	88	17,4

4.2. DUA SIKLIĞI, DUA İNANCI VE DUA TECRÜBELERİNE DAİR BULGULAR

4.2.1. Dua Davranışının Sıklığı

Önceki bölümlerde geniş bir şekilde açıklandığı üzere, yapılan araştırmalar gerek ülkemizde gerekse dünya genelinde insanların dua ettiğini ve bunu sıkça yaptığını göstermektedir. Mesela 1948’de ve 1988’de Amerika’da yapılan anketler,⁷ 1984’te, İngiltere ekseninde tüm Avrupa’da yapılan geniş çaplı bir araştırma,⁸ Gallup, Poloma ve Greeley’in çeşitli tarihlerde yaptıkları araştırmalar;⁹ Batıda insanların büyük bir bölümünün dua ettiğini, üstelik bunu sıkça yaptıklarını göstermektedir. Öte yandan bu araştırmalar, dua etmeleri çok beklenmeyen genç entelektüellerin, hatta kendini agnostik olarak ifade edenlerin bile düzenli ya da düzensiz dua ettiğini ortaya koymaktadır.¹⁰ Mustafa Kızmaz’ın 1998’de,¹¹ Mebrure Doğan’ın 1997’de¹² Mustafa Koç’un 2002’de, Mustafa Doğan Karacoşkun’un 2005’te,¹³ Ahmet Albayrak’ın

⁷ Kyung Amy Choi, “The Relationship Among Adult Attachment, Attachment to God, and Prayer”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Biola University, USA, 2006, s. 24.

⁸ L. B. Brown, **Human Side of Prayer**, s. 4.

⁹ Marlena F. Woodmansee, “Mental Health and Prayer: an Investigation of Prayer, Temperament and the Effects of Prayer on Stress When Individuals Pray for Others”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Spalding University, Kentucky, USA, 2000, s. 75.

¹⁰ Walter Houston Clark, **The Psychology of Religion**, s. 307; ayrıca bkz.: M. F. Woodmansee, a.g.t., s. 75.

¹¹ Mustafa Kızmaz, **Dinin Hastalar Üzerindeki Etkisi**, Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şanlıurfa, 1998, s. 91-93.

¹² Mebrure Doğan, “Duanın Psikolojik ve Psikoterapik Etkileri”, Yüksek Lisans Tezi Uudağ Ün. İlahiyat Fak., Bursa, 1997, s. 55-59.

¹³ Mustafa Doğan Karacoşkun, “Okul Öncesi Dönem Çocuklarında Dua”, **Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Yıl: 2005, Cilt: IX, sayı: 1, s. 101-124.

2009'da¹⁴ yaptığı anketler¹⁵ ve 2007'de bir araştırma şirketi tarafından yapılan dindarlık anketi,¹⁶ ülkemizde insanların çok büyük bir kısmının sık sık dua ettiğini ortaya koyan çalışmalardan yalnızca bazılarıdır.

Bizim anketimizde de bu bilgilerden yola çıkılarak katılımcıların önemli bir kısmının dua ettiği ve bunların da büyük bir çoğunluğunun sık sık dua ettiği varsayılmış; katılımcılara dua edip etmedikleri, ediyorlarsa ne sıklıkla ettiklerini anlamaya yönelik bir soru sorulmuştur. Verilen cevaplar varsayımımıza uygun bir şekilde oldukça çarpıcı bir tabloyu ortaya çıkarmıştır. Tablo 7'de görüldüğü üzere, ankete katılan 507 kişinin tamamının cevap verdiği soruda katılımcıların %79,1'i (401 kişi) sık sık, %15,8'i (80 kişi) ara sıra, %4,5'i (23 kişi) ise nadiren de olsa dua ettiğini belirtmiştir. Dua etmediğini ifade edenlerin oranı ise sadece %06'la (3 kişi) yok denecek kadar azdır. Neticede ankete katılanların %99,4'ü dua ettiğini beyan etmiştir. Bu durumda katılımcıların tamamına yakınının dua ettiğini, bunun da duanın Türk insanının hayatında önemli bir yerinin bulunduğuna işaret ettiğini söylemek mümkündür.

Tablo 7: Ankete Katılanların Dua Etme Sıklığı

	Frekans	Yüzde
Evet, sık sık	401	79,1
Evet, ara sıra	80	15,8
Evet, nadiren	23	4,5
Hayır etmem	3	,6
Toplam	507	100,0

Yaş, medeni hal, iş durumu, eğitim düzeyi ve gelir seviyesi değişkenleri dua sıklığında anlamlı bir fark yaratmamaktadır. Ancak, cinsiyetin bu konuda anlamlı bir istatistiksel değişikliğe sebep olduğu görülmektedir. Buna göre, Tablo 8'de de görüleceği üzere, bayanların %83,5'i sıklıkla dua ettiğini ifade ederken, erkeklerde bu oran %72,1 olarak ortaya çıkmıştır. Çalışmamızda kullanılan değişkenlerin dua

¹⁴ Ahmet Albayrak, **a.g.e.**, s. 129; Albayrak, örnekleme teşkil eden üniversite öğrencilerinin anne-babasının dua sıklığını sormuş, onların sıklıkla dua ettiğini tespit etmiştir.

¹⁵ Mustafa Koç, **a.g.t.**, s. 89.

¹⁶ Çevrimiçi: http://www.aktifhaber.com/news_detail.php?id=14369, son erişim 05.12.2007.

sıklığına etkisinin olup olmadığı üzerinde, değişkenlerin baz alındığı ileriki bölümlerde daha teferruatlı bir şekilde, durulacaktır.

Tablo 8: Cinsiyetin Dua Sıklığına Etkisi

		Evet, sık sık	Evet, ara sıra	Evet nadiren	Hayır, etmem	Toplam
Erkek	F	142	39	15	1	197
	%	72,1	19,8	7,6	,5	100
Bayan	F	259	41	8	2	310
	%	83,5	13,2	2,6	,6	100
Toplam	F	401	80	23	3	507
	%	79,1	15,8	4,5	,6	100

P= ,007 P<,05

4.2.2. Dua ile Maddi Kazanç Elde Etme

Araştırmalarımız sırasında, gerek ülkemizde gerekse dünya genelinde dua ile maddi zenginlik elde etme arasındaki ilişkiyi konu edinen bir alan araştırmasına rastlanmamıştır. Bununla birlikte, maddi kazanç elde etmenin pek çok kimsenin dualarına konu olduğu bilinmektedir. Nitekim tezin üçüncü bölümünde de belirtildiği gibi, gerek İslami kaynaklarda gerekse Hıristiyan kaynaklarında, bunun meşru bir dua olduğunun ifade edildiği ve bu konudaki duaların gerçekleştiğine dair pek çok vakanın kaydedildiği görülmektedir. Bu nedende söz konusu soru, anketimizde de yer almıştır. Duayla maddi zenginlik ve refah elde edilebileceğine inanıp inanmadıklarına dair sorulan soruya, Tablo 9’da görüldüğü gibi, katılımcıların %40’6’sı (206 kişi) “Kesinlikle katılıyorum” ve %33,9’u (172 kişi) da “Katılıyorum” cevabını verirken, sadece %9,3’ü (47 kişi) “Katılmıyorum” ve %3,9’u (20 kişi) “Kesinlikle katılmıyorum” cevabı vermiştir. Katılımcıların %12,2’si (62 kişi) ise kararsız olduğunu belirtmiştir. Bu durum ankete katılanların yaklaşık %74 gibi büyük bir oranının dua ederek maddi zenginlik ve refah elde edileceğine inandığını göstermektedir. Ancak, burada ve bundan sonraki tüm istek konularında iki husus göz önünde bulundurulmalıdır: Birincisi, insanlar her dua edildiğinde, istenilenin elde edileceğine değil, hayatta bir defa dahi olsa duanın gerçekleşeceğine dair inançlarını ortaya koymaktadır. Maddi kazanç elde etme açısından ifade edilecek olursa, insanlar hayatta bir defa dahi olsa duayla maddi kazanç elde edilebileceğine inanmaktadır. İkincisi, duanın yanı sıra kişinin elinden gelen gayreti göstermesi

gerektiğine inananların sayısı, ileride görüleceği üzere oldukça yüksektir. Bununla birlikte, duanın etkisine olan inanç, kişi elinden geleni yaptığı halde dua edene kadar isteğin gerçekleşmediği, ancak, gayretin yanı sıra dua da edilince emellere kavuşulduğu şeklindedir. Başka bir deyişle, isteğin yerine gelmesinde asıl etken yine de dua olarak görülmektedir.

Tablo 9: Dua Sayesinde Maddi Zenginlik ve Refah Elde Edileceğine Dair İnanç

	Frekans	Yüzde
Kesinlikle Katılıyorum	206	40,6
Katılıyorum	172	33,9
Kararsızım	62	12,2
Katılmıyorum	47	9,3
Kesinlikle katılmıyorum	20	3,9
Toplam	507	100,0

Katılma seçenekleri kendi aralarında ve katılmama seçenekleri de kendi aralarında birleştirildiğinde, başka bir ifadeyle seçenekler “Katılıyorum”, “Kararsızım” ve “Katılmıyorum” olarak üçe indirildiğinde anlamlı bir istatistik ($P=,035$, $P<, 05$) karşımıza çıkmaktadır. Tablo 10’da görüldüğü gibi, dua sayesinde maddi zenginlik ve refah elde edileceğine okur-yazar olduğunu ifade edenlerin %88,6’sı (31 kişi), ilkokul mezunlarının %83,2’si (79 kişi), ortaokul-lise mezunlarının %74,5’i (149 kişi) ve üniversite ve üzeri %67,2’si (119 kişi) inandığını beyan etmiştir. Buna göre, ankete katılanlar arasında eğitim seviyesi arttıkça maddi istek dualarıyla zenginlik ve maddi refah elde edileceğine dair inanç azalmaktadır. Eğitim düzeyiyle duanın bu konudaki etkisine olan inanç arasındaki ters orantının nedeni olarak akla ilk gelen, verilen eğitimin niteliğidir. Ancak bunun doğrulanabilmesi ve ne tür eğitimin nasıl bir etkiye sahip olduğunun anlaşılabilmesi için katılımcılara resmi (okullarda ve kurslarda) ya da gayr-ı resmi (aile, akraba, arkadaş vb. ortamlarda) yollarla aldığı eğitimin de sorulduğu ve dini eğitim alan ve almayan kimselerin cevaplarının karşılaştırıldığı çalışmalara ihtiyaç vardır. Nitekim Ahmet Albayrak, ağırlıklı olarak din ilimleriyle meşgul olan ilahiyat fakültelerinde okuyan öğrencilerin, sayısal derslerin okutulduğu fen-edebiyat fakültesi

öğrencilerine oranla, daha fazla dua ettiklerini tespit etmiştir.¹⁷ Çalışmamız ise bu konuda yeterli bir fikir vermekten uzaktır.

Tablo 10: Eğitim Düzeyiyle Dua Sayesinde Maddi Zenginlik Elde Edileceğine İnanç Arasındaki İlişki

		Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Toplam
Okur-yazar	F	31	2	2	35
	%	88,6	5,7	5,7	100
İlkokul	F	79	8	8	95
	%	83,2	8,4	8,4	100
Ortaokul-lise	F	149	27	24	200
	%	74,5	13,5	12,0	100
Üniversite ve üzeri	F	119	25	33	177
	%	67,2	14,1	18,6	100
Toplam	F	378	62	67	507
	%	74,6	12,2	13,2	100

(P=,035, P<, 05)

Ankette, duanın rızıkta ve kazançta bereket getireceğine olan inanca yönelik benzer bir soru sorulmuş, zenginlikten ziyade kazançta ve rızıkta berekete daha fazla inanıldığı anlaşılmıştır. Tabloya bu inanç, kesinlikle katılanlarda %54,8, katılanlarda %31,4, kararsızlarda %6,5, katılmayanlarda ve kesinlikle katılmayanlarda toplam %7,1'lik bir yüzdeyle yansımıştır. Seçenekler üçe indirildiğinde katılanların oranı %86,2, katılmayanların oranı ise %7,1 olmaktadır (bkz. Tablo 11). Medeni hal, cinsiyet, eğitim düzeyi, gelir seviyesi, iş durumu ve yaş, duanın rızıkta bereket sağladığına dair inançta anlamlı bir değişikliğe neden olmamaktadır.

Tablo 11: Duayla Rızıkta Bereket Elde Edileceğine Dair İnanç

	Frekans	Yüzde
Kesinlikle katılıyorum	278	54,8
Katılıyorum	159	31,4
Kararsızım	33	6,5
Katılmıyorum	20	3,9
Kesinlikle katılmıyorum	16	3,2
Toplam	506	99,8

¹⁷ Ahmet Albayrak, **a.g.e.**, s. 137-138.

Dua sayesinde maddi zenginlik ve refah elde edildiğine şahit olup olmadığına dair soruya cevaben ise, Tablo 12’de görüldüğü gibi, katılımcıların %16’sı (81 kişi) kendi hayatında şahit olduğunu, %18,1’i (92 kişi) etrafında şahit olduğunu ve %2,8’i (14 kişi) ise hem kendi hayatında hem de etrafında şahit olduğunu belirtmiştir. Katılımcıların %62,9’u (319 kişi) ise böyle bir duruma şahit olmadığını ifade etmiştir. Bu durumda insanların çoğunluğu duayla maddi zenginlik ve refah elde edileceğine inandığı halde, sadece yaklaşık 1/3’ü buna şahit olduğunu ifade etmiştir. Bu, ankette dile getirilen istekler içerisinde en düşük şahit olunma oranına sahip isteklerden biridir.

Tablo 12: Duayla Maddi Zenginlik Elde Edildiğine Şahit Olma

	Frekans	Yüzde
Evet, hayatımda şahit oldum	81	16,0
Evet, etrafımda şahit oldum	92	18,1
Hem kendi hayatımda hem etrafımda şahit oldum	14	2,8
Hayır, şahit olmadım	319	62,9
Toplam	506	99,8

Tablo 13’te de görüleceği üzere, duayla rızıkta bereket elde edildiğine şahit olanların oranı da, zenginliğe şahit olanlardan hayli yüksek çıkmıştır. Katılımcıların %37,5’i (190 kişi) kendi hayatlarında, %28,6’sı (145 kişi) etraflarında ve %6,9’u (35 kişi) hem kendi hayatlarında hem de etraflarında dua sayesinde rızıkta bereketlendiğine şahit olduğunu belirtmiştir. Şahit olanların oranı toplamda %73,1 (370 kişi) iken, şahit olmayanların oranı %26,9 (136 kişi) olarak ortaya çıkmıştır. Neredeyse her dört kişiden üçünün bu türden bir tecrübesinin bulunduğunu belirtmesi oldukça dikkat çekicidir.

Tablo 13: Duayla Rızıkta Bereket Elde Edildiğine Şahit Olma

	Frekans	Yüzde
Evet, kendi hayatımda şahit oldum	190	37,5
Evet, etrafımda şahit oldum	145	28,6
Hem kendimde hem etrafımda şahit oldum	35	6,9
Hayır, şahit olmadım	136	26,8
Toplam	506	99,8

Rızıkta bereket elde etmekle ve zengin olmak arasında ortaya çıkan bu farkın, örneklemin dua davranışında belli oranda rasyonel bir temele de sahip olduğuna işaret ettiği söylenebilir. Çünkü dua ederek zengin olmak, nispeten uç bir noktada durmakta, bilhassa çok fakir kimselerin bir avuntusu olarak görülebilmektedir. Oysa rızıkta bereket isteğinde herhangi bir aşırılık söz konusu değildir. Ancak, yine de Allah'ın sonsuz kudret ve cömertliğe sahip olduğu ve dualara karşılık verdiği inancı, insanların duayla maddi zenginlik elde edilebileceğine inanmalarını sağlamaktadır.

Ankette, duanın rızık kazandırdığı ya da rızıkta bereket sağladığına şahit olma ile medeni hal arasında anlamlı olmasa da belli bir ilişkinin bulunduğu tespit edilmiştir. Buna göre, evliler arasında böyle bir duruma şahit olanlarının oranı %76, bekârlar arasında ise %69,9 çıkmıştır. Bu durum evlilerin yaşça bekârlara göre daha büyük, dolayısıyla hayatta bu tür tecrübelerle sahip olma ihtimalinin daha yüksek oluşuyla izah edilemez. Çünkü yaş faktörü istatistiklerde önemli bir değişken olarak ortaya çıkmamıştır. Ancak, geçim problemleri evin ekonomisini ayakta tutmakla yükümlü olan anne ve babayı daha fazla ilgilendirmekte, dua da dahil maişet sağlamanın çeşitli yöntemlerine başvurma da onlara düşmektedir. Evin çocuklarının, yani bekarların ise bu mesuliyeti daha az paylaştıkları bir gerçektir. Bu nedenle duanın rızıkta bereket sağlayacağına inanma ve bu berekete şahit olma konusunda evliler bekarların bir adım önüne çıkmaktadır.

4.2.3. Duayla Şifa Bulma

Tezin üçüncü bölümünde belirtildiği gibi, duayla sağlık arasındaki ilişki bilim adamlarının en fazla ilgisini çeken konulardan biri olmuştur. Bilhassa Amerika ve Avrupa'da, çok sayıda araştırmacı, duayla ruh ve beden sağlığı arasındaki ilişkiyi konu edinen çalışmalar yapmışlardır. Araştırmaların büyük çoğunluğunda duanın insan sağlığını pozitif yönde etkilediği tespit edilmiştir. Bu araştırmalardan bir kısmı, duanın sağlığı dolaylı yoldan etkilediğini (meditasyonun, dua törenlerinin, dualı yaşamın vs. sağlık üzerindeki etkilerini) gösterirken, bir kısmı doğrudan sağlık için yapılan duaların (dünyevi istek dualarının) olumlu etkilerini ortaya koymaktadır.

1988’de Randolph Byrd’in¹⁸ ve Brenda C. Coleman ve arkadaşlarının,¹⁹ 1994’te D. P Wirth ve B. J. Mitchell’in,²⁰ 1995’te Leslie J. Francis ve Thomas E. Evans’ın,²¹ 1997’de K. L. Woodward’in,²² 1999’da W. S. Harris ve arkadaşlarının,²³ 2001’de M. G. Meraviglia’nın,²⁴ 2002’de Elizabeth Targ’ın²⁵, 2001’de L. Leibovici’nin,²⁶ 2004’te Erin Bruce’un,²⁷ ve 2006’da Linda R. Rath’ın²⁸ yapmış oldukları deneysel çalışmalar bunlardan bazılarıdır. Yapılan tecrübi çalışmaların dışında, dua sayesinde sağlık elde edildiğine dair çok sayıda bireysel tecrübe kaydı da bulunmaktadır. Öte yandan, çeşitli dinlere ait kutsal metinler incelendiğinde, dua ile sağlık elde edilebileceğini beyan eden ifadelerle karşılaşmaktadır. Kısacası dünya genelinde ortaya çıkan literatür üzerinde yaptığımız araştırmalar, şifa bulmak üzere yapılan duaların, bir şekilde, istenen etkiyi meydana getirdiğini göstermektedir.

Yaptığımız ankette de ifade edilen bu sonucun ülkemiz insanı için geçerli olup olmadığı konusunda fikir sahibi olmak üzere, örneklemimize dua sayesinde şifa bulunacağına inanıp inanmadıkları ve bu yönde bir tecrübeye sahip olup olmadıkları soruldu. Tablo 14’te görüldüğü üzere, ankete katılanların %57,8’i (293 kişi) duanın hastalara şifa vereceğine kesin olarak katıldığını ve %29,6’sı (150 kişi) katıldığını

¹⁸ Randolph C. Bryd, “Positive Therapeutic Effects of Intercessory Prayer in a Coronary Care Unit Population, **Southern Medical Journal**, 1988, vol.: 81, nr.: 7, s. 826-829.

¹⁹ David Schafer, “Prayer and Healing at St. Luke’s”, **The Humanist**, January/February, 2000, Proquest Religion, s. 31.

²⁰ D. P. Wirth and B. J. Mitchell, “Complementary Healing Therapy for Patients with Type I Diabetes Mellitus”, **Journal of Scientific Explorations**, 1994, vol.: 8, nr. 3, s. 1994; benzer çalışmalar için bkz.: J. A. W. Day, a.g.t., s. 6.

²¹ Bkz.: Leslie J. Francis And Jeff Astley, “Psychological Perspectives on Prayer”, **Pastoral Psychology**, 2007, 54, s. 527. Francis bu makalesinde 1995’teki çalışmasını anlatmaktadır. Ancak o çalışmanın detaylarını vermemektedir. Yine Francis ve Evans’a ait bu çalışma “Religion” isimli dergide yayınlanan, **The Psychology of Christian Prayer** başlıklı makaledir.

²² J. A. W. Day, a.g.t., s. 7.

²³ William S. Harris, et. al., a.g.m., s. 2273-2278 .

²⁴ M. G. Meraviglia, a.g.t., 2001, s. 15., 55-56.

²⁵ Gregg Easterbrook, a.g.m., çevrimiçi: http://www.beliefnet.com/story/69/story_6991_1.html, son erişim 27.10.2007, Elisabeth Targ, 2002 Ocak ayında bu çalışmayı gerçekleştirdiğinde oldukça ilgi çekti. Ardından kendisine Uluslararası Sağlık Örgütü tarafından Amerika ve Avrupa’da AIDS ve ölümcül beyin tümörüne uzaktan duanın iyileştirici etkisini araştırması için 1.5 Milyon Dolar verildi. Fakat, kendisi araştırmasını gerçekleştiremeden ölümcül bir beyin tümörüne yakalandı ve 2002 Temmuz’unda hayatını kaybetti. Bkz. çevrimiçi: http://www.shiftinaction.com/discover/luminaries/elisabeth_targ, erişim: 08.12.2007.

²⁶ Leonard Leibovici, “Effect of Remote, Retroactive Intercessory Prayer on Outcomes in Patients with Bloodstream Infection: Randomised Controlled Trial”, **British Medical Journal**, December, 2001; nr. 323, s. 1450.

²⁷ B.a.: Erin Bruce, a.g.t.

²⁸ B.a.: Linda R. Rath, a.g.t.

söylerken, sadece 2,8'i (14 kişi) katılmadığını ve %2,2'si (11 kişi) kesinlikle katılmadığını ifade etmiştir. Katılımcıların %7,7'si (39 kişi) kararsız olduğunu belirtmiştir. Bu tablo, halkın çok büyük bir kesiminin (%87,4) duanın hastalara şifa vereceğine inandığını göstermektedir.

Tablo 14: Duanın Hastalara Şifa Vereceğine Dair İnanç

	Frekans	Yüzde
Kesinlikle katılıyorum	293	57,8
Katılıyorum	150	29,6
Kararsızım	39	7,7
Katılmıyorum	14	2,8
Kesinlikle katılmıyorum	11	2,2
Toplam	507	100,0

Anket sonucuna göre, duayla şifa bulmaya inanç ile gelir seviyesi arasında istatistiksel olarak anlamlı kabul edilen bir ilişki ($P=,025$, $p<,05$) görülmektedir. Buna göre, gelir seviyesi arttıkça duanın hastalara şifa vereceğine inananların oranı azalmaktadır. Tablo 15'te de görüleceği üzere, asgari ücret ve aşağısı gelir düzeyine sahip olanlarda duayla iyileşmeye inananların oranı %90,7'yi bulurken, 2500 TL ve üzeri gelir düzeyindekilerin %77,3'e kadar gerilemektedir. Bu durum yüksek gelir seviyesine sahip kimselerin hastalıkların iyileşmesi konusunda daha rahat bir şekilde harcamaya dayalı yöntemlere müracaat edebilmeleriyle açıklanabilir. Ancak, önemli hastalıklar karşısında gelir seviyesi ne olursa olsun herkesin dua etmeye meyilli bir psikolojide olacağı açıktır. Nitekim yüksek gelir seviyesinde olanlar arasında da, bu inançta olanların oranı oldukça yüksek çıkmıştır.

Tablo 15: Gelir Düzeyinin Dua Sayesinde Şifa Bulmaya Dair İnanca Etkisi

		Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Toplam
2500 ve üzeri TL	F	7	13	68	88
	%	8,0	14,8	77,3	100
1500-2500 TL	F	4	15	128	147
	%	2,7	10,2	87,1	100
700-1500 TL	F	12	8	195	215
	%	5,6	3,7	90,7	100
0 TL –Asgari Ücret	F	2	3	49	54
	%	3,7	5,6	90,7	100
Toplam	F	25	39	440	504
	%	5,0	7,7	87,3	100

P =,025, p<,05

Çalışmamızda, duayla şifa elde edildiğine şahit olup olmadıklarına dair bir soru sorulmuş, buna katılımcıların %25,2’si (128 kişi) “Evet, kendi hayatımda şahit oldum”, %35,3’ü (179 kişi) “Evet, etrafımda şahit oldum” seçeneğini işaretleyerek cevap vermiş, %4,5’i (23 kişi) hem kendi hayatında hem de etrafında şahit olduğunu belirtmiştir. Katılımcıların %34,9’u (177 kişi) ise “Hayır şahit olmadım” seçeneğini işaretlemiştir (bkz. Tablo 16). Bu durumda, insanların duayla şifa bulunduğuna inanmakla kalmayıp buna şahit de oldukları anlaşılmaktadır.

Tablo 16: Dua Sayesinde Şifa Bulmaya Şahit Olma

	Frekans	Yüzde
Evet, kendi hayatımda şahit oldum	128	25,2
Evet, etrafımda şahit oldum	179	35,3
Hem kendi hayatımda hem etrafımda şahit oldum	23	4,5
Hayır, şahit olmadım	177	34,9
Toplam	507	100,0

Duanın hastalara şifa verdiği şahit olma konusunda medeni hal, iş durumu, cinsiyet, yaş ve eğitim düzeyinin yanı sıra gelir seviyesi de anlamlı bir istatistiksel değişikliğe yol açmamaktadır. Bu tablo, araştırma sonuçlarının, bu konuda başlangıçtaki “duanın sağlık konusunda etkili olduğuna; (1) kadınlar, erkeklere; (2) yaşlılar, gençlere; (3) düşük gelirliler, yüksek gelirlilere; (4) düşük eğitim düzeyindekiler, yüksek eğitim düzeyindekilere oranla daha fazla inanmaktadır” şeklindeki alt hipotezin büyük bir bölümünü desteklemediğini göstermektedir.

4.2.4. Duayla Psikolojik Rahatlama

Yapılan araştırmalar, gerek dünyevi istek dualarının (psikolojik olarak rahatlamanın istendiği dualar) gerekse meditasyon, şükür, tazim, tövbe vb. dualarının insanları psikolojik olarak rahatlattığını ortaya koymaktadır. E. R. Parkes ve E. St. Johns'un 1957'de²⁹ V. B. Carson ve K. Huss'un 1979'da,³⁰ Griffith ve arkadaşlarının 1986'da,³¹ Orme-Johnson'un 1987'de,³² Schutz'un 1979'da,³³ D. Richards'ın 1990'da³⁴, K. A. Long, ve R. J. Boik'in 1993'te,³⁵ J. A. Astin'nin 1997'de,³⁶ L. C. Anwanyu'nun 1998'de,³⁷ R. C. Connerley'in 2004'te³⁸ yaptıkları çalışmalar duanın ruh sağlığı üzerindeki olumlu etkilerini ortaya koymaktadır.

Bizim anketimizde, duanın insanlarda psikolojik rahatlama sağlayacağına dair inanç, en yüksek istatistiklerden birine sahiptir. Konunun tespitine yönelik sorulan soruya, Tablo 17'de görüleceği gibi katılımcıların %67,3' (341 kişi) duanın psikolojik rahatlama sağlayacağına kesinlikle katıldığını, %23,9'u (121) ise katıldığını belirten seçenekleri işaretleyerek cevap vermiştir. Katılımcıların %4,9'u (25 kişi) kararsız olduğunu ve sadece 2,6'sı (13 kişi) kesinlikle katılmadığını, %1,4' (7 kişi) de katılmadığını belirtmiştir.

Tablo 17: Dua Sayesinde Psikolojik Rahatlama Elde Edileceğine İnanma

	Frekans	Yüzde
Kesinlikle katılıyorum	341	67,3
Katılıyorum	121	23,9
Kararsızım	25	4,9
Katılmıyorum	7	1,4
Kesinlikle katılmıyorum	13	2,6
Toplam	507	100,0

²⁹ Russel H. Williams, a.g.t., s. 8.

³⁰ Williams, a.g.t., s. 95; ayrıca bkz.: S. Dein, L. Littlewood, a.g.m., s. 41.

³¹ Williams, a.g.t., s. 71-75, ayrıca bkz.: Marlena F. Woodmansee, a.g.t., s. 55-61.

³² David Orme-Johnson, "Medical Care Utilization and the Transcendental Meditation Program", **Psychosomatic Medicine**, yıl: 1987, sayı: 49, s. 493-507.

³³ J. A. W. Day, a.g.t., s. 7.

³⁴ M. G. Meraviglia, a.g.t., s. 55.

³⁵ Williams, a.g.t., s. 82-83.

³⁶ Judith T. Kuiper, a.g.t., s. 21-22.

³⁷ Kuiper, a.g.t., s. 21-22.

³⁸ B.a.: R. C. Connerley, a.g.t.

Anket bulguları arasında, eğitim düzeyi arttıkça duanın psikolojik rahatlama sağlayacağına dair inançta küçük de olsa bir artış görülmesi, dikkat çekmektedir. Kendisini okur-yazar olarak tanımlayanların %82,9'u duanın psikolojik olarak rahatlatıcı etkisine inandığını belirtirken, üniversite ve üzeri eğitim düzeyindekilerde bu oran %92,7'ye kadar çıkmaktadır (Bkz: Tablo 18). Bu durumun, “psikoloji” konusunun eğitim seviyesi arttıkça insanların daha fazla gündemine girmesinden, başka bir ifadeyle psikolojik durumun insanlar üzerindeki etkisi eğitim düzeyi yüksek kimseler tarafından daha çok biliniyor olmasından kaynaklandığı söylenebilir. Bu durumun eğitim düzeyi yüksek kimselerin duanın etkileri konusunda daha indirgemeci bir tutum sergilemesini, dolayısıyla duanın etkilerini, en azından bir bölümünü, psikolojik şartlanmaya bağlamasını beraberinde getireceği açıktır.

Tablo 18: Eğitim Düzeyi ile Duanın Psikolojik Olarak Rahatlatıcı Etkisinin Bulunduğuna İnanma Arasındaki İlişki

		Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Toplam
Üniversite ve Üzeri	F	6	7	164	177
	%	3,4	4,0	92,7	100
Ortaokul ve Lise	F	5	12	183	200
	%	2,5	6,0	91,5%	100
İlkokul	F	6	3	86	95
	%	6,3	3,2	90,5	100
Okur-yazar	F	3	3	29	35
	%	51,4	48,6		100
Toplam	F	20	25	462	507
	%	3,9	4,9	91,1	100,0

Duaların psikolojik rahatlama sağladığına dair inanca paralel olarak, Tablo 19'da görüldüğü gibi, katılımcıların %58,4'ü (296 kişi) kendi hayatlarında, %16,8'i (85 kişi) etraflarında, %12'4'ü (63 kişi) de hem kendi hayatlarında hem de etraflarında bu türden bir etkiye şahit olduklarını ifade etmiştir. Katılımcıların sadece %12'si (61 kişi) böyle bir duruma şahit olmadığını belirtmiştir. Bu tablo, duanın dış dünyada meydana getireceği mucizevi değişikliklere inanmayanların dahi duanın psikolojik olarak rahatlatıcı etkisine inandığını ve buna şahit olduğunu göstermektedir.

Tablo 19: Dua Sayesinde Psikolojik Olarak Rahatlamaya Şahit Olma

	Frekans	Yüzde
Evet, kendi hayatımda şahit oldum	296	58,4
Evet, etrafımda şahit oldum	85	16,8
Hem kendi hayatımda hem etrafımda şahit oldum	63	12,4
Hayır, şahit olmadım	61	12,0
TOPLAM	505	99,6

4.2.5. Duayla Ruh Hastalıklarının Tedavisi

Ankette, dua sayesinde kişinin ruh hastalıklarından kurtulup kurtulamayacağına dair sorulan soruya, katılımcıların %29,6'sı (150 kişi) “Kesinlikle katılıyorum” ve %28,6'sı (145 kişi) “Katılıyorum” şeklinde olumlu cevap vermiştir. Katılımcıların, %25,6'sı (130 kişi) bu konuda kararsız olduğunu ifade ederken, sadece %9,7'si (49 kişi) “Katılmıyorum” ve %6,5'i (33 kişi) “Kesinlikle katılmıyorum” seçeneğini tercih etmiştir. Bu inanca katılanların oranı toplamda %58,2'yi bulmuştur (Bkz Tablo 20).

Tablo 20: Dua Sayesinde Ruh Hastalıklarından Kurtulmaya İnanma

	Frekans	Yüzde
Kesinlikle katılıyorum	150	29,6
Katılıyorum	145	28,6
Kararsızım	130	25,6
Katılmıyorum	49	9,7
Kesinlikle katılmıyorum	33	6,5
Toplam	507	100,0

Öte yandan, katılma ve katılmama seçenekleri kendi aralarında birleştirilerek değerlendirildiğinde, duanın ruh hastalıklarını tedavi edici etkisine dair inanç ile medeni hal arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki ($P=,006$ $P<,05$) ortaya çıkmaktadır. Buna göre, Tablo 21'de de görüldüğü üzere, evlilerin %64,8'i (173 kişi) bu inanca katıldığını belirtirken, bekarlarda bu yönde kanaat bildirenlerin oranı %50,8 (122 kişi) olmuştur.

Tablo 21: Medeni Hal ile Duanın Ruh Hastalıklarının Tedavisindeki Etkisine İnanma İlişkisi

		Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Toplam
Bekar	F	122	72	46	240
	%	50,8	30,0	19,2	100,0
Evli	F	173	58	36	267
	%	64,8	21,7	13,5	100,0
Toplam	F	295	130	82	507
	%	58,2	25,6	16,2	100,0

P= ,006 P<,05

Duayla ruh hastalıklarından kurtulmaya şahit olanların oranı ise, inananların oranı kadar yüksek çıkmamıştır. Katılımcıların %20,5'i (104 kişi) kendi hayatında, %21,1'i (107 kişi) etrafında ve %1,2'si (6 kişi) hem kendi hayatında hem de etrafında dua sayesinde ruh hastalıklarından kurtulma vakalarına şahit olduklarını belirtmiştir. Katılımcıların %57,2'si (290 kişi) ise hayatlarında böyle bir duruma hiç şahit olmadıklarını ifade etmiştir. Bu tabloda duanın etkisinin lehine şahitlik oranı düşük gibi görünmekle birlikte, ankete katılanların %41'6'sı bu tür tecrübelerinin bulunduğunu belirtmiştir (Bkz. Tablo 22). Ruh hastalıklarına, günlük bunalımlar ve bedensel rahatsızlıklara oranla daha az rastlandığı göz önünde bulundurulduğunda, bu sonuçlar dikkat çekicidir.

Tablo 22: Dua Sayesinde Ruh Hastalıklarının İyileşmesine Şahit Olma

	Frekans	Yüzde
Evet, hayatımda şahit oldum	104	20,5
Evet, etrafımda şahit oldum	107	21,1
Hem kendi hayatımda hem etrafımda şahit oldum	6	1,2
Hayır, şahit olmadım	290	57,2
Toplam	507	100,0

Ankette dikkate değer bir diğer bulgu da, eğitim düzeyi yükseldikçe duanın ruh hastalıklarının tedavisinde etkili olduğuna şahit olma oranının düşmesidir. Üniversite ve üzeri eğitim düzeyinde olduğunu belirtenler arasında ruh hastalıklarının duayla iyileştirildiğine şahit olduklarını ifade edenlerin oranı %39'larda kalırken, okur-yazarlarda %48,6'ya çıkmaktadır (bkz. Tablo 23). Eğitim düzeyi, aynı konudaki inanca dair sorunun cevabında anlamlı bir değişikliğe yol

açmazken, şahit olma ile ilgili sorunun cevabını etkilemesi ise, ilgi çekicidir. Bunu, eğitim düzeyi yüksek olanlar duanın ruhsal hastalıkları iyileştirmedeki etkisine, düşük eğitim seviyeli kimseler kadar inanmalarına rağmen, karşılaştıkları durumları duanın etkisi olarak yorumlamadıklarının bir göstergesi olarak değerlendirmek mümkündür.

Tablo 23: Eğitim Düzeyi ile Dua Sayesinde Ruh Hastalıklarının İyileşmesine Şahit Olma Arasındaki İlişki

		Hayır, şahit olmadım	Evet, şahit oldum	Toplam
Üniversite ve Üzeri	F	108	69	177
	%	61,0	39	100
Ortaokul ve Lise	F	111	89	200
	%	55,5	44,5	100
İlkokul	F	53	42	95
	%	55,8	44,2	100
Okur-yazar	F	18	17	35
	%	51,4	48,6	100
Toplam	F	290	217	507
	%	57,2	42,8	100

P= ,038 P<,05

4.2.6. Yağmur Duası

Yağmur duaları, her dönemde dünyanın pek çok yerinde insanların başvurdukları bir dini uygulamadır. Üçüncü bölümdeki ilgili başlıkta detaylı şekilde anlatıldığı üzere, dinlerin kutsal metinler olarak kabul ettikleri kaynaklarında bu durumun mümkün olduğunu gösteren ifadeler yer almaktayken, ülkemizde ve dünyada dua sayesinde yağmur yağıp yağmadığını tespit etmek üzere yapılmış tecrübi çalışma bulunmamaktadır. Bununla birlikte, yapılan yağmur duası törenlerinin arkasından yağmur yağdığına tanık olanların başka hiçbir etkenle açıklanamayacak şekilde emin olduklarını belirttikleri çok sayıda bireysel tecrübe kaydına ulaşılmıştır.

Kimi Din Psikolojisi kitaplarında da tartışmaya açılan bu konuya ilişkin sorular, bizim anketimizde de yer almıştır. Buna göre, Tablo 24’te de görüldüğü üzere, yağmur duasının yağmur yağmasını sağladığına inanıp inanmadıklarına dair soruya katılımcıların %31,6’sı (158 kişi) “Kesinlikle katılıyorum” ve %25,8’i (131 kişi) “Katılıyorum” şeklinde cevap vermiştir. Katılımcıların %10,8’i (55 kişi)

“Katılmıyorum” ve %8,5’i (43 kişi) “Kesinlikle katılmıyorum” seçeneğini işaretlemiştir. Bu tabloda dikkat çekici olan durum, kararsızların %23,3’lük (118 kişi) bir oran teşkil etmesidir. Neticede halkın yarısından fazlasının yağmur duasının etkisine inandığı, yaklaşık 1/5’lik bir kısmının inanmadığı, fakat geri kalan kısmının da kararsız kaldığı anlaşılmaktadır. Kararsızların bu kadar fazla çıkması, insanların duanın çeşitli konularda etkili olduğuna inanmakla birlikte, pek çok ön şartın yerine gelmesi neticesinde meydana gelen bu iklim hadisesinin duayla gerçekleşmesi ihtimalini uzak görmeleriyle açıklanabilir. Nitekim başta William James olmak üzere bazı din psikologları da bu kanaattedir.³⁹

Tablo 24: Yağmur Duasının Etkisine İnanma

	Frekans	Yüzde
Kesinlikle katılıyorum	158	31,6
Katılıyorum	131	25,8
Kararsızım	118	23,3
Katılmıyorum	55	10,8
Kesinlikle katılmıyorum	43	8,5
Toplam	505	100

Çalışmada medeni hal ile duanın yağmur yağmasında etkili olacağına dair inanç arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki ($P=,000$ $P<,05$) saptanmıştır. Buna göre, Tablo 25’te görüldüğü üzere bekarların %47’3’ü (113 kişi) yağmur duasının etkili olduğuna katılırken, evlilerde bu oran %66,2’yi (176 kişi) bulmaktadır. Fakat bekarlar arasında önemli oranda bu konuda kararsız olduğunu belirtenlerin bulunuyor olması dikkat çekicidir. Ancak, daha önce geçerli olmadığı ifade edilen akıl yürütmenin, bu kez işe yaradığı görünmektedir. Buna göre, evliler çoğunlukla yaşça bekarlardan daha büyük olmaktadır. Dolayısıyla onların bu tür deneyimleri yaşama ihtimali daha yüksektir. Nitekim aşağıda, yaşın da istatistiksel olarak anlamlı bir değişken olduğu görülmektedir. Kaldı ki, tek başına evlilik olgusunun yağmur duasının etkisine dair inancı etkilemesi de düşünülemez.

³⁹ W. James, a.g.e. 443.

Tablo 25: Medeni Hal ile Yağmur Duasının Etkisine İnanma Arasındaki İlişki

		Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Toplam
Bekar	F	113	69	57	239
	%	47,3	28,9	23,8	100
Evli	F	176	49	41	266
	%	66,2	18,4	15,4	100
Toplam	F	289	118	98	505
	%	57,2	23,4	19,4	100

P=,000 P<,05

Yaş değişkeninin yansıtıldığı Tablo 26’da da görüldüğü gibi, ilk yetişkinlik dönemindeki gençlerin %51,6’sının (174 kişi), orta yetişkinliktekilerin %67,3’ünün (101 kişi) ve son yetişkinliktekilerin %81,8’inin (9 kişi) duayla yağmur yağacağına dair inanca katıldıkları görülmektedir. Bu ise, yaş ile yağmur duasının etkili olduğu inancı arasında anlamlı bir ilişkinin (P=,001 P<,05) bulunduğunu göstermektedir. Bu ilişki, yaşın tecrübeye en fazla katkı sağlayan unsurlardan biri olmasıyla, bir başka deyişle kişi ne kadar yaşlıysa, bu türden bir tecrübeyi yaşama oranının o kadar yüksek olacağı gerçeğiyle açıklanabilir.

Tablo 26: Yaş ile Yağmur Duasının Etkisine İnanma Arasındaki İlişki

		Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Toplam
Son yetişkinlik	F	1	1	9	11
	%	9,1	9,1	81,8	100
Orta yetişkinlik	F	23	26	101	150
	%	15,3	17,3	67,3	100
İlk yetişkinlik	F	74	89	174	337
	%	22,0	26,4	51,6	100
Toplam	F	98	116	284	498
	%	19,7	23,3	57,0	100

P=,001 P<,05

Yağmur duasına olan inançla istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki (P=,000 P<,05) içerisinde olduğu tespit edilen bir başka değişken ise, başlangıçtaki varsayıma uygun şekilde, eğitim düzeyidir. Tablo 27’de görüldüğü gibi, ilkokul mezunu olanların %79,8’i (75 kişi) bu inanca katılırken, oran ortaokul ve lise düzeyindekilerde %54’e (108 kişi) inmekte, üniversite ve üzeri eğitim seviyesindekilerde ise %49,7’ye (88 kişi) kadar gerilemektedir. Burada dikkat çeken bir diğer husus ise okur-yazar olduğunu belirtenlerde, yukarıdaki tablonun aksine,

yağmur duasına olan inanç ilkököl ve lise düzeyindekilerden de düşük (%52,9) çıkmıştır. Bu son veriyi sağlıklı bir şekilde yorumlamak için, bu konuda daha fazla araştırma yapmak gerekmektedir.

Tablo 27: Eğitim Düzeyi ile Yağmur Duasının Etkisine İnanma Arasındaki İlişki

		Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Toplam
Üniversite ve üzeri	F	88	44	45	177
	%	49,7	24,9	25,4	100
Ortaokul-Lise	F	108	52	40	200
	%	54,0	26,0	20,0	100
İlkokul	F	75	14	5	94
	%	79,8	14,9	5,3	100
Okur-yazar	F	18	8	8	34
	%	52,9	23,5	23,5	100
Toplam	F	289	118	98	505
	%	57,2	23,4	19,4	100

P=,000 P<,05

Yağmur duasının ardından, yağmurun yağdığına şahit olduğunu belirtenlerin oranı ise buna inandığını söyleyenlerin oranına göre düşüktür. Katılımcıların %12,4'ü kendi hayatında, %17,2'si etrafında ve %1,8'i hem kendi hayatında hem de etrafında şahit olduğunu belirtmiştir. Toplamda katılımcıların %31,4'ü (129 kişi) yağmur duasının etkisine şahit olduğunu ifade etmektedir (bkz. Tablo 28). Yağmur duasının etkisine şahit olanların oranının bu etkiye inananlardan daha düşük olması, son derece normaldir. Zira mesela, cinlerin zarar verici etkilerine inananların oranı, buna şahit olanların oranına kıyaslanamayacak kadar fazladır. Öte yandan yağmur dualarının günümüzde şehir hayatında artık çokça rastlanan bir dua şekli olmayışı, bir diğer ifadeyle pratiğinin nadir oluşu, bu oranın düşük çıkmasındaki başlıca etkenlerden bir diğeridir.

Tablo 28: Yağmur Duası Sayesinde Yağmur Yağdığına Şahit Olma

	Frekans	Yüzde
Evet, kendi hayatımda şahit oldum	63	12,4
Evet, etrafımda şahit oldum	87	17,2
Hem kendim hayatımda hem etrafımda şahit oldum	9	1,8
Hayır, şahit olmadım	348	68,6
Toplam	507	100,0

Medeni hal, bu konuya ilişkin inançta olduğu gibi yağmur duasına şahit olma konusunda da anlamlı ($P=,00$ $p<,05$) bir farka sebep olmaktadır. Tablo 29'da da görüleceği üzere bekarların %22,5'i (54 kişi) yağmur duası neticesinde yağmur yağdığına şahit olduklarını ifade ederken, evliler arasında böyle bir duruma şahit olduğunu belirtenlerin oranı %39,3 (105 kişi) olarak ortaya çıkmıştır. Ancak burada da evlilik müessesesinin bu tür bir tecrübeyi getirmeyeceği, yine evlilerin bekarlardan büyük oranda daha yaşlı oldukları gerçeğinden hareketle, asıl belirleyici faktörün yaş olduğu söylenebilir. Nitekim yaş değişkeni de beklendiği üzere anlamlı bir farka neden olmaktadır.

Tablo 29: Medeni Hal ile Yağmur Duası Sayesinde Yağmur Yağmasına Şahit Olma Arasındaki İlişki

		Hayır, şahit olmadım	Evet, şahit oldum	Toplam
Bekar	F	186	54	240
	%	77,5	22,5	100
Evli	F	162	105	267
	%	60,7	39,3	100
Toplam	F	348	159	507
	%	68,6	31,4	100

$P=,00$ $p<,05$

Yaş faktörü, yağmur duasına inançla olduğu gibi tecrübe ile de anlamlı bir ilişki ($P=,002$ $P<,05$) içersindedir. Tablo 30'da da görüleceği üzere, son yetişkinlik dönemindeki katılımcıların %45,5'i (5 kişi) böyle bir duruma şahit olduklarını belirtirken, orta yetişkinliktekilerin şahit olma oranları %41,3 (62 kişi) olarak belirmiştir. Bu oran ilk yetişkinlik dönemindekilerde ise %26,3 (89 kişi) gibi bir rakama gerilemektedir. Bu durumu, ülkemizdeki göç realitesine paralel olarak, orta ve son yetişkinlik dönemindekilerin önemli bir kısmının çocukluk ve gençlik yıllarını tarım ve hayvancılığa dayalı bir yaşam tarzının sürdürüldüğü Anadolu'da geçirmeleriyle izah etmek mümkündür. Tarım ve hayvancılıkta yağmur en temel yaşam unsurlarından biridir ve insanlar kuraklık vb. durumlarda, şehir insanlarının aksine, derhal yağmur dualarına yönelirler. Öte yandan hava tahmin işlerinin günümüzdeki kadar gelişmiş olmadığı, insanların bu haberlere günümüzdeki kadar itibar etmedikleri, bu durumun da yağmur dualarına daha ön yargısız ve daha sık başvurularında etkili olduğu bir gerçektir. Diğer bir açıdan bakıldığında bugün

yağmur dualarının azalmasında bu durumun da etkisi olduğu söylenebilir. Tüm bu sebeplerden ötürü söz konusu yaş grubu katılımcıların, gençlerden daha fazla yağmur duası deneyimi yaşamış olmaları anlaşılabilir bir durumdur. Ankette yer alan, bireysel tecrübelerin yazıldığı kısımda, katılımcılar tarafından yaşanmış bazı yağmur duası hikayeleri kaleme alınmıştır.

Tablo 30: Yaş ile Yağmur Duası Sayesinde Yağmur Yağdığına Şahit Olma Arasındaki İlişki

		Hayır, şahit olmadım	Evet, şahit oldum	Toplam
Son yetişkinlik	F	6	5	11
	%	54,5	45,5	100
Orta yetişkinlik	F	88	62	150
	%	58,7	41,3	100
İlk yetişkinlik	F	250	89	339
	%	73,7	26,3	100
Toplam	F	344	156	50
	%	68,8	31,2	100

P=,002 P<,05

Ankette, yağmur duasına şahit olmayla istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunan bir diğer değişkenin de eğitim düzeyi olduğu tespit edilmiştir. Fakat burada da açıklaması zor bazı sonuçlar ortaya çıkmıştır. Tablo 31’de görüleceği gibi, üniversite ve üzeri eğitim düzeyine sahip katılımcıların %30,5’i yağmur duasının ardından yağmur yağdığına şahit olduğunu belirtirken, bu oran ilkokul mezunlarında %43,2’ye çıkmakta, ortaokul ve lise düzeyindeki katılımcılarda %27’ye, okur-yazar katılımcılarda da %28,6’ya gerilemektedir. Bu nedenle, eğitim düzeyinin artışıyla yağmur duasının etkisine şahit olma arasında doğru ya da ters orantıdan söz edilememektedir.

Tablo 31: Eğitim Düzeyi ile Yağmur Duası Sayesinde Yağmur Yağdığına Şahit Olma Arasındaki İlişki

		Hayır, şahit olmadım	Evet, şahit oldum	Toplam
Üniversite ve üzeri	F	123	54	177
	%	69,5	30,5	100
Ortaokul-lise	F	146	54	200
	%	73,0	27,0	100
İlkokul	F	54	41	95
	%	56,8	43,2	100
Okur-yazar	F	25	10	35
	%	71,4	28,6	100
Toplam	F	348	159	507
	%	68,6	31,4	100

P=,044 P<,05

4.2.7. Duayla Karı-Koca Arasının Düzeltilmesi

Duanın, birbiriyle geçimsizlik yaşayan karı-kocanın arasının düzeltilmesi için kullanıldığı da bilinmektedir. Eşiyle aralarında problemi olan, bilhassa hanımların, durumu genellikle sihir, büyü gibi sıra dışı durumlara bağlayarak duacı kimselere başvurdukları gözlenmektedir. Aile hayatında meydana gelen ve birey ve toplulukların psikolojilerini önemli derecede etkileyen geçimsizlik problemi ve bunun karşısında duaya yönelme eğilimi, kimi zaman maddi ve manevi istismarları da beraberinde getirebilmektedir.

Üzerine yapılmış tecrübi çalışmanın bulunmadığı bu konuya, ülkemizde sıkça gündemin birinci sırasına oturan sorunlara yol açabilmesi nedeniyle anketimizde yer verilmiştir. Anketin uygulanması esnasında tüm katılımcılara, bu soruda, karı-koca arasında yaşanan sıkıntıların yanı sıra, aynı zamanda nişanlılık ve sözlülük dönemlerindeki problemlerin düzelmesinin de kastedildiği ifade edildi. Tablo 32’de görüleceği gibi, katılma seçenekleri kendi aralarında ve katılmama seçenekleri de kendi aralarında birleştirildiğinde katılımcıların %58’i (294 kişi) duayla kişinin eşiyle arasının düzelebileceğine katıldığını belirtmiştir. Katılmadığını ifade edenlerin oranı ise toplamda %21,9’da (111 kişi) kalmıştır. Bununla birlikte ankete katılanların %20,1’i (102 kişi) bu konuda kararsız olduğunu beyan etmiştir.

Tablo 32: Duanın Karı-Koca Arasını Düzeltmedeki Etkisine İnanma

	Frekans	Yüzde
Katılıyorum	294	58
Kararsızım	102	20,1
Katılmıyorum	111	21,9
Toplam	507	100,0

Eğitim düzeyi, anketle ele alınan pek çok konuda olduğu gibi, karı-koca arasının düzeltilmesine olan inançta da anlamlı ($P = ,05$ $P < ,05$) bir değişken olarak karşımıza çıkmaktadır. Tahsili ilkökul düzeyinde olan katılımcılar %72,6 oranında, duanın bu konuda etkili olacağına katıldıklarını beyan ederlerken, ortaokul ve lise düzeyinde tahsile sahip olanlarda bu oran %53,5'e ve üniversite düzeyindekilerde %52,5'e düşmektedir (bkz. Tablo 33). Okur-yazarlardaki oran ise, ilkökul düzeyindekilere yakın çıkmıştır. Üstteki iki düzeyin (üniversite ve üzeri düzeyi ile ortaokul-lise düzeyi) birbirine yakın ve alttaki iki düzeyin (okur-yazar düzeyi ile ilkökul düzeyi) de birbirlerine yakın olması, bu tabloda dikkat çeken bir diğer husus olmuştur. Karı-koca arasının düzelmesi ya da bozulması konusundaki sorumluluğun insanlarda olduğu, insanlar üzerine düşeni yaparlarsa yuvalarını koruyabilecekleri düşüncesinin hakim olduğu anlaşılmaktadır. Bu düşüncenin gelişiminde eğitim almanın ve alınan eğitimin özelliklerinin etkili olduğu söylenebilir.

Tablo 33: Eğitim Düzeyi ile Duanın Karı-Koca Arasını Düzeltmedeki Etkisine İnanma Arasındaki İlişki

		Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Toplam
Üniversite ve üzeri	F	50	34	93	177
	%	28,2	19,2	52,5	100
Ortaokul-lise	F	43	50	107	200
	%	21,5	25,0	53,5	100
İlkokul	F	13	13	69	95
	%	13,7	13,7	72,6	100
Okur-yazar	F	5	5	25	35
	%	14,3	14,3	71,4	100
Toplam	F	111	102	294	507
	%	21,9	20,1	58,0	100

$P = ,05$ $P < ,05$

Ankette, örneklem grubuna duayla karı-koca arasının düzeldiğine şahit olup olmadıkları sorulmuş, Tablo 34’te görüldüğü gibi, katılımcıların %12,4’ü (63 kişi) kendi hayatında, %25’i (127 kişi), etrafında ve %0,4’ü (2 kişi) hem kendi hayatında hem de etrafında şahit olduğunu bildirmiştir. Ancak şahit olmayanların oranı %62,1’i (315 kişi) bulmaktadır. İnananlarla, şahit olanlar arasında böyle bir farkın ortaya çıkması, bozuk olan karı-koca arasının duadan ziyade başka yöntemlerle düzeltilmeye çalışılmasıyla açıklanabilir. Bir başka deyişle, bu konuda dua ilk akla gelen yöntem değildir. Öte yandan, günümüzde araları bozulan eşler, eski uygulamalar yerine, kolayca boşanma kararı almaktadır. Bunun da duayla karı-koca arasının düzelmesine şahit olma oranını düşürdüğü söylenebilir. Bununla birlikte, yaklaşık %37’yi bulan şahit olma oranı ise önemli bir sonuçtur.

Tablo 34: Dua Sayesinde Karı-Koca Arasının Düzeldiğine Şahit Olma

	Frekans	Yüzde
Evet, hayatımda şahit oldum	63	12,4
Evet, etrafımda şahit oldum	127	25,0
Hem kendi hayatımda hem etrafımda şahit oldum	2	,4
Hayır, şahit olmadım	315	62,1
Toplam	507	100,0

Duanın karı-koca arasının düzelmesine vesile olduğuna şahit olabilmek için, öncelikle evlilik deneyimi yaşamak gerektiği açıktır. Bu nedenle, bu hususu etkileyecek birinci önemli değişkenin medeni hal olması, yaş faktörünün ise bunun ardından anlamlı ikinci değişken olması beklenebilir. Ancak, bizim araştırmamızda bu değişkenlerin içinde bulunduğu anlamlı bir istatistiksel ilişki saptanmamıştır.

4.2.8. Duanın Ders ve Sınavlardaki Başarıya Etkisi

Dünyevi istek duaları içerisinde, en çok başvuru alan hususlardan bir diğeri de eğitimde başarı sağlanmasıdır. Yapılan araştırmalar, insanların okul başarısı için dua ettiğini ortaya koymaktadır.⁴⁰ Dualar, kimi zaman kişinin kendisi, kimi zaman da yakınları için, dersleri anlamak, sınavlarda başarı elde etmek ve yüksek mezuniyet ortalamasına sahip olmak gibi hususlarda yapılmaktadır. Bazı bilim adamları, üçüncü bölümdeki “Dua ve Hayatta Başarı” başlığında yer verildiği üzere, duanın okul

⁴⁰ Mebrure Doğan, a.g.t., s. 85-88.

başarısındaki etkisinin gerçek olup olmadığını tespit etmek maksadıyla, uzun zamana yayılan külfetli deneyler yapmışlardır. Bu deneylerden bir kısmı (B. A. Williams ve arkadaşlarının 1998’de yaptıkları araştırma gibi⁴¹) duanın okul başarısını olumlu yönde etkilediğini ortaya koyarken, diğer bir kısmı ise (R. H. Williams’ın 1996’da yaptığı araştırma gibi⁴²) böyle bir etkiyi tespit edememiştir.

Günlük hayatın içerisinde önemli bir yere sahip olan bu olguya, anketimizde de yer verilmiştir. Duanın, okul derslerinde ve sınavlarda başarı sağladığına dair inancın, halk arasında yaygın oluşu, araştırmamızın bulguları arasındadır. Tablo 35’te de görüldüğü gibi, katılımcıların 30,4’ü (154 kişi) bu soruya “Kesinlikle katılıyorum” ve %35,1’i (178 kişi) “Katılıyorum” seçeneklerini işaretleyerek cevap vermiştir. Katılımcıların %11, 2’si (57 kişi) katılmadığını ve %7,1’i (36 kişi) kesinlikle katılmadığını belirtmiş, %16,2’si (82 kişi) ise kararsızlık ifade etmiştir. Bu sonuçlara göre duanın okul derslerinde ve sınavlarda başarıyı etkileyip etkilemediğine dair soruya, toplamda katılımcıların %65,5’i müspet yanıt verirken sadece, %34i5’i olumsuz yanıt vermiştir.

Tablo 35: Dua Sayesinde Ders ve Sınavda Başarılı Olmaya İnanma

	Frekans	Yüzde
Kesinlikle katılıyorum	154	30,4
Katılıyorum	178	35,1
Kararsızım	82	16,2
Katılmıyorum	57	11,2
Kesinlikle katılmıyorum	36	7,1
Toplam	507	100,0

Araştırmamızda, eğitim düzeyi ile dua sayesinde ders ve sınavlarda başarılı olmaya inanma arasında anlamlı ($P=,003$ $p<,005$) bir ilişki saptanmıştır. Tablo 36’da da görüleceği gibi, okur-yazarlar arasında bu inanca katılanların oranı %77,1(27 kişi) olurken, ilkökul düzeyindekilerde bu oran %72,6 (69 kişi), ortaokul ve lise düzeyindekilerde %67,0 (134 kişi), üniversite ve üzeri düzeydekilerde ise %57,6 (102 kişi) olarak ortaya çıkmaktadır.

⁴¹ J.A.W. Day, a.g.t. s. 8, 29.

⁴² B.a.: R.H. Williams, a.g.t.

Tablo 36: Eğitim Düzeyi ile Dua Sayesinde Ders ve Sınavlarda Başarılı Olmaya İnanma Arasındaki İlişki

		Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Toplam
Üniversite ve üzeri	F	48	27	102	177
	%	27,1	15,3	57,6	100
Ortaokul-lise	F	35	31	134	200
	%	17,5	15,5	67,0	100
İlkokul	F	8	18	69	95
	%	8,4	18,9	72,6	100
Okur-yazar	F	2	6	27	35
	%	5,7	17,1	77,1	100
Toplam	F	93	82	332	507
	%	18,3	16,2	65,5	100

P=,003 p<,005

Tablo 37’de görüldüğü üzere, katılımcıların %27,6’sı (140 kişi) dua sayesinde ders veya sınavlarda başarıya kendi hayatında, %24,7’si (125 kişi) etrafında ve %3,7’si (19 kişi) hem kendi hayatında hem de etrafta şahit olduğunu, %44’ü (223 kişi) ise hiç şahit olmadığını belirtmektedir. Duanın böyle bir etkisine şahit olanların oranı toplamda %56’yı bulurken, şahit olmayanların oranı, %44’te kalmaktadır.

Tablo 37: Duanın Ders ve Sınavlarda Başarı Sağladığına Şahit Olma

	Frekans	Yüzde
Evet, hayatımda şahit oldum	140	27,6
Evet, etrafımda şahit oldum	125	24,7
Hem kendi hayatımda hem etrafımda şahit oldum	19	3,7
Hayır, şahit olmadım	223	44,0
Toplam	507	100,0

Duanın, okul başarısını etkilediğine şahit olma konusunda cinsiyet değişkeni anlamlı olmasa da dikkat çekici bir farka neden olmaktadır. Buna göre, bu konuda erkek katılımcılar arasında şahit olduğunu beyan edenlerin oranı %39,6, kadınlar arasında ise %31,9 olarak ortaya çıkmıştır.

4.2.9. Duayla Çocuk Sahibi Olma

Gerek insan gerekse diğer canlılar açısından çocuğun dünyaya gelmesi, dışarıdan bakıldığında basit ve kolay gibi görünen, ancak çok hassas süreçleri ihtiva eden karmaşık bir olaydır. Öncelikle anne ve babanın fizyolojilerinin bebek yapmaya

uygun olması gerekmektedir. Sonrasında, spermin anne rahmindeki yumurtayı döllemesi, embriyonun meydana gelmesi, belli bir gelişimin sonrasında kalp ve beyin başta olmak üzere çeşitli organların oluşumu son derece karmaşıktır. Bu aşamalardan herhangi bir tanesinde meydana gelen aksama bebeğin problemlili olarak dünyaya gelmesine sebep olabildiği gibi, hayatının sona ermesine de neden olabilir. İslam başta olmak üzere, semavi dinlerin inananları, bütün bu hassas düzenin işleminde Tanrı'nın rolünün bulunduğunu ve duanın, sözü edilen işlemlerin sağlıklı bir şekilde gerçekleşmesinde etkili olduğunu düşünmektedir. Tezin üçüncü bölümündeki “Çocuk Sahibi Olma ve Dua” başlığında ele alındığı üzere, dua sayesinde çocuk sahibi olduğuna dair çok sayıda bireysel tecrübe kaydı bulunmaktadır. Dahası Cha ve arkadaşları duanın bu tür bir etkisini ortaya koyan deneysel bir çalışmaya imza atmışlardır.⁴³

Bizim anketimizde de bu konudaki inanç ve tecrübeleri tespit etmeye yönelik sorular yer almıştır. Bunlar aynı zamanda katılımcıların en fazla ilgisini çeken sorular olmuştur. Tablo 38’de de görüldüğü üzere, duayla çocuk sahibi olunabileceği düşüncesine “Kesinlikle katılıyorum” diyenlerin oranı %22,9 (116 kişi) olarak belirlenirken, “Katılıyorum” diyenlerin oranı %29,6 (150 kişi) olmuştur. Katılmadığını söyleyenler %13,6 (69 kişi), kesinlikle katılmadığını söyleyenler ise %7,7’lik (39 kişi) bir orana sahiptir. Kararsızlar ise, katılıyorum diyenlerin ardından %26,2’lik (133 kişi) oranla en kalabalık ikinci grup olmuştur. Bu inanca katılma oranı toplamda %52,5’i bulurken, katılmayanlar ise ancak %21,3 olmuştur.

Tablo 38: Dua Sayesinde Çocuk Sahibi Olmaya İnanma

	Frekans	Yüzde
Kesinlikle katılıyorum	116	22,9
Katılıyorum	150	29,6
Kararsızım	133	26,2
Katılmıyorum	69	13,6
Kesinlikle katılmıyorum	39	7,7
Toplam	507	100,0

⁴³ Robert Clyde Connerley, a.g.t., s. 26.

Anket sonucunda, katılma ve katılmama seçenekleri kendi aralarında birleştirilerek değerlendirildiğinde, gelir seviyesi ile duayla çocuk sahibi olunacağına inanma arasında anlamlı bir ilişki ($P=,045$ $p<,05$) tespit edilmiştir. Katılımcıların büyük çoğunluğunun olumlu görüş bildirdikleri bu konuda, Tablo 39’da da görüldüğü gibi, 2500 TL üzeri geliri olan katılımcıların %20,5’i (18 kişi), 1500-2500 TL gelir düzeyindekilerin %16,3’ü (24 kişi), 700-1500 TL gelir düzeyindekilerin %14,4’ü (31 kişi) “Katılmıyorum” seçeneğini işaretlemiştir. Asgari ücret, yahut daha aşağı bir gelir düzeyine sahip olanlar arasında bu düşünceye katılmama oranı ise %5,6 (3 kişi) olarak şekillenmiştir.

Tablo 39: Gelir Düzeyi ile Dua Sayesinde Çocuk Sahibi Olmaya İnanma Arasındaki İlişki

		Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Toplam
2500 TL ve üzeri	F	18	11	59	88
	%	20,5	12,5	67,0	100
1500-2500 TL	F	24	34	89	147
	%	16,3	23,1	60,5	100
700-1500 TL	F	31	30	154	215
	%	14,4	14,0	71,6	100
0-Asgari ücret	F	3	11	40	54
	%	5,6	20,4	74,1	100
Toplam	F	76	86	342	504
	%	15,1	17,1	67,9	100

$P=,045$ $p<,05$

Dua sayesinde çocuk sahibi olduğuna şahit olup olmadıkları sorulan katılımcılardan, Tablo 40’da görüldüğü gibi, %12,6’sı (64 kişi) kendi hayatında, %24,3’ü (123 kişi) etrafında ve %06’sı (3 kişi) hem kendi hayatında hem de etrafında şahit olduğunu belirtmiştir. Katılımcıların %61,9 (314 kişi) gibi büyük çoğunluğu ise böyle bir duruma hiç şahit olmadığını ifade etmiştir. Çocuk sahibi olamama, hayatın içinde önemli bir problem olarak bireyleri hayli etkilemekte ise de, toplumun görece küçük bir kısmının birinci dereceden problemi olarak görünmektedir. Bu nedenle, duayla çocuk sahibi olunabiliyorsa da bu, herkesin şahit olması muhtemel olmayan tecrübelerdendir. Bununla birlikte şahit olduğunu söyleyenlerin oranının yaklaşık %37 olması, önemli bir bulgudur.

Tablo 40: Dua Sayesinde Çocuk Sahibi Olmaya Şahit Olma

	Frekans	Yüzde
Evet, hayatımda şahit oldum	64	12,6
Evet, etrafımda şahit oldum	123	24,3
Hem kendi hayatımda hem etrafımda şahit oldum	3	,6
Hayır, şahit olmadım	314	61,9
Toplam	504	99,4

Ankete katılan 507 kişiden 64'ünün (%12,6) kendi hayatlarında şahit olduklarını belirtmelerinin üzerinde durmak istiyoruz. Anketin sonundaki bireysel tecrübe anekdotlarından da anlaşıldığına göre, kendi hayatında şahit olduğunu belirtenlerin aslında abla, ağabey, kız, oğul gibi birinci derece yakınlarının başından geçen durumları, kendi hayatları olarak zikretmişlerdir. Çünkü onlar, çocuk sahibi olmak için çekilen sıkıntıları yakınlarıyla birlikte bizzat yaşamış ve dualarda aktif bir şekilde bulunmuşlardır. Bu nedenle gerçekleştiğine şahit oldukları dualar arasında kendi duaları da yer almaktadır.

Ankette, yaş değişkeniyle duanın çocuk sahibi olmada etkili olduğuna şahitlik arasında anlamlı bir ilişki ($P=,024$, $P<,05$) tespit edilmiştir. Ancak ilginç bir şekilde, beklentilerin tersine bir oran karşımıza çıkmaktadır. Buna göre, Tablo 41'de görüldüğü gibi, son yetişkinlik dönemindekiler arasında duayla çocuk sahibi olmaya şahit olanların oranı %9,1 (1 kişi), orta yetişkinliktekiler arasında %33,1 (49 kişi), ilk yetişkinlikteiler arasında ise %40,2 (136 kişi) olmuştur. Bir başka deyişle yaş arttıkça duayla çocuk sahibi olunduğuna şahit olma oranı azalmaktadır. Bu durumu sağlıklı bir şekilde yorumlamak için, başka çalışmaların da yapılmasına ihtiyaç olduğu açıktır.

Tablo 41: Yaş ile Dua Sayesinde Çocuk Sahibi Olmaya Şahit Olma Arasındaki İlişki

		Hayır, şahit olmadım	Evet, şahit oldum	Toplam
Son yetişkinlik	F	10	1	11
	%	90,9	9,1	100
Orta yetişkinlik	F	99	49	148
	%	66,9	33,1	100
İlk yetişkinlik	F	202	136	338
	%	59,8	40,2	100
Toplam	F	311	186	497
	%	62,6	37,4	100

P=,024, P<,05

4.2.10. Duayla Yitiğin Bulunması

Kaybolan bir şeyin dua edilerek bulunması tecrübi araştırmalara konu olan bir durum olmamakla birlikte, günlük hayatta zaman zaman karşılaşılan bir durumdur. Anketimizde yer alması uygun görülen bu yöndeki soru, katılımcıların oldukça ilgisini çekmiş, bu konuda başlarından geçen bireysel tecrübeleri yazanlar olmuştur. Tablo 42’de görüldüğü gibi, katılımcıların %23,1’i (117 kişi) bu soruya cevaben, “Kesinlikle katılıyorum” ve %26,6’ı (135 kişi) “Katılıyorum” seçeneğini işaretlemiştir. %16,4’ü (83 kişi) katılmadığını ve %10,5’i (53 kişi) kesinlikle katılmadığını belirtirken, %23,5’i (119 kişi) kararsız olduğunu ifade etmiştir. Bu tabloda katıldığını belirtenler kesinlikle katıldığını belirtenlerden daha fazla bir orana sahip olmuş, yine ikinci en büyük oran kararsızların olmuştur. Medeni hal, cinsiyet, gelir seviyesi, iş durumu ve yaş faktörleri, duayla yitiğin bulunmasına inançta anlamlı bir değişikliğe yol açmamaktadır.

Tablo 42: Dua Sayesinde Yitiğin Bulunmasına İnanma

	Frekans	Yüzde
Kesinlikle katılıyorum	117	23,1
Katılıyorum	135	26,6
Kararsızım	119	23,5
Katılmıyorum	83	16,4
Kesinlikle katılmıyorum	53	10,5
Toplam	507	100,0

Anket neticesinde, duayla yitiğin bulunması ile medeni hal arasında anlamlı olmamakla birlikte belli bir ilişki göze çarpmaktadır. Buna göre, bekarların %45,8’i söz konusu düşünceye katıldığını ifade ederken, bu oran, evliler arasında %53,2’ye

çıkılmaktadır. Evlilik kurumunun tek başına böyle bir etkiye sahip olamayacağı düşünülmüşse, ortaya çıkan ve zaten anlamlı olmayan bu ilişki tesadüf olarak yorumlanabilir. Öte yandan anketimizde eğitim düzeyi ile duayla yitiğin bulunmasına inanma arasında ise, istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki ($P=,022$ $p<,05$) tespit edilmiştir. Tablo 43'te görüldüğü gibi, üniversite düzeyi ile lise düzeyi katılımcılar sırasıyla %51,4 (91 kişi) ve %47 (94 kişi) gibi bir oran verirken ilkökul düzeyinde bu inanca katılanların oranı, %56,8 (54 kişi) ve okur-yazarlar arasında %37,1 (13 kişi) çıkmıştır. Okur-yazar olanlar bu inanca katılma konusunda düşük bir oran vermelerine rağmen katılmadıklarını değil daha çok kararsız (%40) olduklarını beyan etmişleridir. Ortada anlamlı bir ilişki bulunmakla birlikte, bu istatistik, eğitim seviyesi arttıkça bu hususa dair inançta azalmanın olacağı ön kabulünü desteklememektedir.

Tablo 43: Eğitim Düzeyi ile Dua Sayesinde Yitiğin Bulunmasına İnanma Arasındaki İlişki

		Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Toplam
Üniversite ve üzeri	F	56	30	91	177
	%	31,6	16,9	51,4	100
Ortaokul ve lise	F	55	51	94	200
	%	27,5	25,5	47,0	100
İlkokul	F	17	24	54	95
	%	17,9	25,3	56,8	100
Okur-yazar	F	8	14	13	35
	%	22,9	40,0	37,1	100
Toplam	F	136	119	252	507
	%	26,8	23,5	49,7	100

$P=,022$ $p<,05$

Dua ile yitiğin bulunmasına şahit olma konusunda, katılımcıların %19,1'i (97kişi) kendi hayatında, %18,7'si (95 kişi) etrafında ve %2'si (10 kişi) hem kendi hayatında hem de etrafında şahit olduğunu belirtmiş; %60,2'si (305 kişi) ise bu tür bir tecrübeye şahit olmadığını belirten seçeneği işaretlemiştir (bkz. Tablo 44). Yitiğin bulunması gibi nispeten az gündeme gelen bir konuda bile, yaklaşık her üç kişiden birinin şahit olduğunu belirtmesi dikkat çekicidir. Bu aynı zamanda, duanın hayatın içerisinde ne kadar yaygın bir dini davranış olduğunu da ortaya koymaktadır.

Tablo 44: Dua Sayesinde Yitiğin Bulunmasına Şahit Olma

	Frekans	Yüzde
Evet, hayatımda şahit oldum	97	19,1
Evet, etrafımda şahit oldum	95	18,7
Hem kendi hayatımda hem etrafımda şahit oldum	10	2,0
Hayır, şahit olmadım	305	60,2
Toplam	507	100,0

Ankette yaş ile dua sayesinde yitiğin bulunmasına şahit olma arasında anlamlı bir ilişki ($P=,022$ $p<,05$) saptanmıştır. Burada fark, ilk yetişkinlerle son yetişkinler arasında ortaya çıkmıştır. Tablo 45'te de görüldüğü gibi, son yetişkinler arasında duayla yitiğin bulunmasına şahit olanların oranı %36,4 olarak çıkarken, ilk yetişkinlerde bu oran %43,4 olmaktadır. Bu da, katılımcılar arasında gençlerin bu konuda daha fazla tecrübe yaşamış olduğuna işaret etmektedir. Yorumu zor görünen bu durum hakkında kesin bir kanaate ulaşmak için başka çalışmaların da yapılmasına ihtiyaç vardır.

Tablo 45: Yaş ile Yitiğin Bulunmasına Şahit Olma Arasındaki İlişki

		Hayır, şahit olmadım	Evet, şahit oldum	Toplam
Son yetişkinlik	F	7	4	11
	%	63,6	36,4	100
Orta yetişkinlik	F	103	47	150
	%	68,7	31,3	100
İlk yetişkinlik	F	192	147	339
	%	56,6	43,4	100
Toplam	F	302	198	500
	%	60,4	39,6	100
$P=,022$ $p<,05$				

4.2.11. Duayla Eş /Kismet Bulma

İnsanların çok sık başvurdukları bir diğer husus ise, evlenerek yuva kurma arzusudur. Özellikle, evlenme yaşı geldiği halde henüz kismet bulamamış kimselerin akınına uğrayan türbe görüntülerine, yahut bu uğurda, din istismarcılığı yapan sahte hocalara başvuran kimselere ilişkin görüntü ve haberlere, yazılı ve görsel medyada sıklıkla yer almaktadır. Her ne kadar yaptığımız araştırmalar sırasında bu konuya ilişkin yapılmış alan araştırmasına rastlanmamış olursa da, ifade edilen bu durum sebebiyle anketimizde, katılımcılara dua sayesinde kismet bulunabileceğine inanıp inanmadıkları ve bu yönde bir tecrübelerinin olup olmadığı soruldu. Neticede,

katılımcıların yarısından fazlasının duanın eş ve kısmet bulmada etkili olacağı inancını taşıdığı tespit edildi. Tablo 46’da da görüldüğü gibi, bu yöndeki soruya katılımcıların %23,3’ü (118 kişi) “Kesinlikle katılıyorum”, %29’u (147 kişi) “Katılıyorum” seçeneğini işaretleyerek cevap verirken; %15’i (76 kişi) katılmadığını ve %9,4’ü (48 kişi) kesinlikle katılmadığını belirtmiş, %23,3’ü (118 kişi) ise bu konuda kararsız kaldığını ifade eden seçeneği işaretlemiştir. Tabloya göre, ankette görüş belirtenler arasında bu inanca katılmayanlar, ancak ¼’ü teşkil edebilmiştir.

Tablo 46: Dua Sayesinde Eş-Kısmet Bulmaya İnanma

	Frekans	Yüzde
Kesinlikle katılıyorum	118	23,3
Katılıyorum	147	29,0
Kararsızım	118	23,3
Katılmıyorum	76	15,0
Kesinlikle katılmıyorum	48	9,4
Total	507	100,0

Konuyla ilgili olduğu düşünülen medeni hal ile duayla eş ve kısmet bulmaya dair inanç arasında, istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki ($P=,018$ $P<,05$) tespit edilmiştir. Buna göre, Tablo 47’de de görüldüğü gibi, bekarların %45,8’i (110 kişi) böyle bir düşünceye katıldığını ifade ederken, evliler arasında bu oran %58,1’e (155 kişi) çıkmaktadır. Bekarlarda bu konuda kararsız olduğunu belirtenlerin oranı da oldukça yüksek görünmektedir.

Tablo 47: Medeni Hal ile Dua Sayesinde Eş-Kısmet Bulmaya İnanma Arasındaki İlişki

		Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Toplam
Bekar	F	64	66	110	240
	%	26,7	27,5	45,8	100
Evli	F	60	52	155	267
	%	22,5	19,5	58,1	100
Toplam	F	124	118	265	507
	%	24,5	23,3	52,3	100

$P=,018$ $P<,05$

Duayla kısmet bulmaya dair inançla arasında anlamlı bir ilişki ($P=,021$ $P<,05$) saptanan bir diğer değişken, eğitim düzeyidir. Ancak, beklenenin aksine üniversite düzeyiyle ortaokul-lise düzeyleri arasında önemli bir fark saptanmamıştır. Tablo

48’de görüldüğü gibi, üniversite düzeyindeki katılımcıların %48’i (85 kişi), ortaokul-lise düzeyindeki katılımcıların %48,5’i (97 kişi) duayla kısmet bulunabileceği düşüncesine katıldığını ifade etmektedir. Öte yandan bu kanaat, ilkokul düzeyindekilerde %57,9’a (55 kişi), okur-yazarlar arasında ise %80’e (28 kişi) çıkmaktadır.

Tablo 48: Eğitim Düzeyi ile Dua Sayesinde Eş-Kısmet Bulmaya İnanma Arasındaki İlişki

		Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Toplam
Üniversite ve üzeri	F	49	43	85	177
	%	27,7	24,3	48,0	100
Ortaokul lise	F	53	50	97	200
	%	26,5	25,0	48,5	100
İlkokul	F	19	21	55	95
	%	20,0	22,1	57,9	100
Okur- yazar	F	3	4	28	35
	%	8,6	11,4	80,0	100
Toplam	F	124	118	265	507
	%	24,5	23,3	52,3	100

P=,021 P<,05

Duayla kısmet bulunduğuna şahit olup olmadıkları konusunda, Tablo 49’da da görüleceği gibi, katılımcıların %12’si (61 kişi) kendi hayatında, %22,3’ü (113 kişi) etrafında ve %08’i (4 kişi) hem kendi hayatında hem de etrafında şahit olduğunu beyan etmiştir. Katılımcıların %64’7’lik (328 kişi) büyük çoğunluğu ise böyle bir duruma şahit olmadığını beyan etmiştir.

Tablo 49: Dua Sayesinde Eş- Kısmet Bulmaya Şahit Olma

	Frekans	Yüzde
Evet, hayatımda şahit oldum	61	12,0
Evet, etrafımda şahit oldum	113	22,3
Hem kendi hayatımda hem etrafımda şahit oldum	4	,8
Hayır, şahit olmadım	328	64,7
Toplam	506	99,8

Duayla kısmet bulmaya dair inançta olduğu gibi, böyle bir duruma şahit olma konusunda da eğitim düzeyinin anlamlı (P= ,002 P<,05) bir değişikliğe neden olduğu tespit edilmiştir. Buna göre, eğitim düzeyi arttıkça duayla kısmet bulmaya şahit olduğunu belirtenlerin sayısı azalmaktadır. Üniversite ve üzeri eğitim düzeyindekilerin %27’7’si (49 kişi), ortaokul-lise düzeyindekilerin %34’ü (68 kişi)

ilkokul düzeyindekilerin %43,6'sı (41 kişi), okur-yazarların ise %57,1'i (20 kişi); bu soruya, "Evet, şahit oldum" seçeneğini işaretleyerek cevap vermiştir. Diğer değişkenler ise anlamlı bir fark ortaya çıkarmamıştır. (Bkz: Tablo 50)

Tablo 50: Eğitim Düzeyi ile Dua Sayesinde Kısmet Bulmaya Şahit Olma Arasındaki İlişki

		Hayır, şahit olmadım	Evet, şahit oldum	Toplam
Üniversite ve üzeri	F	128	49	177
	%	72,3	27,7	100
Ortaokul-lise	F	132	68	200
	%	66,0	34,0	100
İlkokul	F	53	41	94
	%	56,4	43,6	100
Okur-yazar	F	15	20	35
	%	42,9	57,1	100
Toplam	F	328	178	506
	%	64,8	35,2	100

P= ,002 P<,05

4.2.12. Kabir ve Türbelerde Edilen Duaların Etkisi

Araştırmalarımız esnasında, literatürde kabir ve türbelerde edilen duaların gerçekleşip gerçekleşmediğini test eden herhangi bir deneysel çalışmaya rastlanmamıştır. Bununla birlikte ülkemizde çeşitli türbelerde gerçekleştirilen anket ve mülakata dayalı, yalnızca katılımcıların konu hakkındaki fikirlerini öğrenmeye yönelik araştırmalar bulunmaktadır.⁴⁴ Bu araştırmalara göre, insanlar buralarda hastalıklar karşısında şifa bulmak, kısmet bulmak, çocuk sahibi olmak, iş bulmak, ders ve sınavlarda başarılı olmak, bozuk olan karı-koca arasını düzeltmek vb. işler için dünyevi istek duaları yapmakta ve dualarının gerçekleştiğine inanmaktadır.⁴⁵

⁴⁴ Ali Köse v.d. "Popüler Kültür, Popüler Dindarlık: Türk Toplumunda Türbe Fenomeni Üzerine Psiko-sosyolojik Bir Araştırma" **XVI. Ulusal Sosyal Psikiyatri Kongre Kitabı, 01-04 Temmuz Safranbolu/Karabük**, s. 201-217.; Rukiye İçli, "Sosyolojik Açından Ziyaret Fenomeni (Erzurum Abdurrahman Gazi Türbesi Örneği)", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum 2007; Asiye Altan, "Beykoz Yûşa Türbesi Bağlamında Türbe Ziyaretlerinin Psiko-Sosyal Yönden İncelenmesi", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2007; Aysun Özkan, "Türbe Ziyaretlerinin Psiko-sosyolojik Boyutu: Eyüp Sultan Türbesi Örneği", Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2009.

⁴⁵ B.a: Asiye Altan, a.g.t, s. 66-69; ayrıca b.a: Aysun Özkan, a.g.t, s. 63-64. Asiye Altan'ın araştırmasında katılımcıların yarıya yakını sözü edilen konularda dua ettiklerini ifade etmekte ve yine katılımcıların yarıya yakını dualarının kabul olduğunu belirtmektedir. Öte yandan Asiye Altan'ın araştırmasında katılımcıların yalnızca yaklaşık dörtte biri dualarının gerçekleştiğini ifade etmiştir.

Anketimizin uygulanması sırasında, katılımcıların en fazla tereddüt gösterdikleri ve cevaplarırken en çok soru sordukları konu, kabir ve türbelerde edilen dualar olmuştur. Kabirde yatan şahıstan mı, yoksa o şahıs vesile edinilerek Allah'tan mı istemenin kastedildiği sıkça sorulmuştur. Araştırmamız, itikadi veya felsefi bir sorgulamaya değil, mevcut davranışların ve tecrübelerin tespitine yönelik olduğu için, bu konudaki ayrımın fazla bir önemi bulunmamaktadır. Bununla birlikte, “Her ne niyetle olursa olsun türbelerde edilen duaların kabul olacağına inanıp inanmadıklarını ve böyle bir duruma şahit olup olmadıklarını” sorduğumuzu katılımcıların tamamına ifade ettik. Öte yandan, türbelerde edilen duaların gerçekleşeceğine inananların büyük çoğunluğu, aslında kabirde yatan kişiden değil, onun hürmetine Allah'tan istediğini belirtmişlerdir.

Tablo 51’de de görüldüğü gibi, kabir ve türbelerde edilen duaların gerçekleşeceğine katılımcıların %17,2’si (87 kişi) “Kesinlikle katılmıyorum” ve %24,5’i (124 kişi) “Katılıyorum” seçeneğini işaretleyerek cevap vermiştir. “Kesinlikle katılmıyorum” seçeneğini tercih edenlerin oranı %15,6 (79 kişi), “Katılmıyorum” seçeneğini işaretleyenlerin oranı ise %17 (86 kişi) olarak belirlenmiştir. Katılımcıların %25,8’i (131 kişi) ise kararsızlıklarını ifade etmiştir. Anketin uygulanması esnasında edinilen izlenime göre, insanların kararsız kalmalarının temel nedenlerinden biri, kabir ve türbelerde edilen dualar üzerindeki itikadi tartışmalardır.

Tablo 51: Kabir ve Türbelerdeki Duaların Gerçekleşeceğine İnanma

	Frekans	Yüzde
Kesinlikle katılıyorum	87	17,2
Katılıyorum	124	24,5
Kararsızım	131	25,8
Katılmıyorum	86	17,0
Kesinlikle katılmıyorum	79	15,6
Total	507	100,0

Kabir ve türbelerde edilen duaların etkili olacağına dair inançla eğitim düzeyi arasında kısmi bir ilişkinin ($P=,000$ $P<,05$) bulunduğu tespit edilmiştir. Buna göre, Tablo 52’de de görüleceği üzere, ortaokul-lise düzeyindeki katılımcılar ile ilkökul düzeyindeki katılımcılar birbirine yakın oranda (%42) bu inanca katıldıklarını

belirtirken, okur-yazar olanlar arasında bu düşüncede olanların oranı %82'ye çıkmaktadır. Üniversite düzeyindekiler ise %32,8 ile katıldığını en düşük oranda ifade eden grup olmuştur. Bu durumda miktarı ne olursa olsun, alınan eğitimin kabir ve türbelerde edilen dualara olan inancı azalttığını söylemek yanlış olmaz. Bu konuda daha net bir kanaate varmak için türbe ziyaretlerinde bulunanların eğitim düzeylerini ortaya koyan mevcut çalışmaların incelenmesi ve yeni çalışmaların yapılması gerekmektedir.

Tablo 52: Eğitim Düzeyi ile Kabir ve Türbelerde Edilen Duaların Gerçekleşeceğine İnanma İlişkisi

		Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Toplam
Üniversite ve üzeri	F	71	48	58	177
	%	40,1	27,1	32,8	100
Ortaokul lise	F	65	51	84	200
	%	32,5	25,5	42,0	100
İlkokul	F	26	29	40	95
	%	27,4	30,5	42,1	100
Okur- yazar	F	3	3	29	35
	%	8,6	8,6	82,9	100
Toplam	F	165	131	211	507
	%	32,5	25,8	41,6	100

P=,000 P<,05

Anketimizde, katılımcıların %12,8'i (65 kişi) kendi hayatında, %19,1'i (97 kişi) etrafında ve %2'si (10 kişi) hem kendi hayatında hem de çevresinde kabir ve türbelerde edilen duaların gerçekleştiğine şahit olduklarını belirtmişlerdir. %66,1'lik (335 kişi) bir oran ise, hayatlarında böyle bir durumla hiç karşılaşmadığını beyan edenlerin olmuştur (bkz: Tablo 53).

Tablo 53: Kabir ve Türbelerde Edilen Duaların Gerçekleştiğine Şahit Olma

	Frekans	Yüzde
Evet, hayatımda şahit oldum	65	12,8
Evet, etrafımda şahit oldum	97	19,1
Hem kendi hayatımda hem etrafımda şahit oldum	10	2,0
Hayır, şahit olmadım	335	66,1
Toplam	507	100,0

“Kendi hayatımda şahit oldum”, “Etrafımda şahit oldum” ve “Hem kendi hayatımda hem de etrafımda şahit oldum” seçenekleri birleştirilerek değerlendirme

yapıldığında, kabir ve türbelerde edilen duaların gerçekleştiğine şahit olma ile eğitim düzeyi arasında anlamlı bir ilişki ($P=,001$ $P<,05$) tespit edilmiştir. Tablo 54'te de görüldüğü üzere, üniversite ve üzeri düzeyde eğitim alanlar arasında böyle bir duruma şahit olanların oranı %30,5 (54 kişi), ortaokul-lise düzeyindekilerde bu oran %28,5 (57 kişi) olarak gerçekleşirken, ilkokul düzeyindekilerin %43,2'si (41 kişi) ve okur-yazarlar düzeyindekilerin ise %57,1'i (20 kişi) kabir ve türbelerde edilen duaların gerçekleştiğine şahit olduğunu bildirmiştir.

Tablo 54: Eğitim Düzeyi ile Kabir ve Türbelerde Edilen Duaların Gerçekleştiğine Şahit Olma Arasındaki İlişki

		Hayır, şahit olmadım	Evet, şahit oldum	Toplam
Üniversite ve üzeri	F	123	54	177
	%	69,5	30,5	100
Ortaokul lise	F	143	57	200
	%	71,5	28,5	100
İlkokul	F	54	41	95
	%	56,8	43,2	100
Okur- yazar	F	15	20	35
	%	42,9	57,1	100
Toplam	F	335	172	507
	%	66,1	33,9	100

$P=,001$ $P<,05$

4.2.13. Bedduaların Gerçekleşmesi

Tezin üçüncü bölümünde de geçtiği gibi, pek çok insan bedduaların gerçekleştiğine inanmakta ve buna şahit olduğunu belirtmektedir. İnsanlar üzerinde uygulamaması nedeniyle, bilhassa bitkiler ve çeşitli bakteri ve mantarlarının gelişiminin durmasına yönelik niyet ve bedduaların etkisinin araştırıldığı deneysel çalışmalar gerçekleştirilmiş ve bunların bir kısmında bedduaların etkili olduğu sonucuna varılmıştır. Mesela, Jean Barry'nin yaptığı çalışmada bu yönde sonuçlar elde edilmiştir.⁴⁶ Öte yandan, bedduaların gerçekleştiğine dair çok sayıda bireysel tecrübe kaydı da bulunmaktadır. Bizim yaptığımız ankette de, yapılan bedduaların gerçekleşeceğine dair inanç ve tecrübeye oldukça yüksek bir yüzde tespit edilmiştir. Tablo 55'te görüleceği üzere, katılımcıların %40'ı (203 kişi) bedduaların

⁴⁶ Larry Dossey, "Can Prayer Harm?", *Psychology Today*, March/April, 1997, s. 52; ayrıca bkz.: Larry Dossey, *Reinventing Medicine*, s. 246.

gerçekleşeceğine kesinlikle katıldığını ve %24,9'u (126 kişi) katıldığını belirtirken, %21,1'i (107 kişi) kararsızlık ifade etmiştir. Katılımcıların sadece %6,1'i (31 kişi) kesinlikle katılmadığını ve %7,9'u (40 kişi) katılmadığını işaret eden seçenekleri kullanmıştır. Söz konusu inançla yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi, gelir seviyesi ve medeni hal değişkenleri arasında anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir.

Tablo 55: Bedduaların Gerçekleşeceğine İnanma

	Frekans	Yüzde
Kesinlikle katılıyorum	203	40,0
Katılıyorum	126	24,9
Kararsızım	107	21,1
Katılmıyorum	40	7,9
Kesinlikle katılmıyorum	31	6,1
Toplam	507	100,0

Yapmış olduğumuz anket çalışmasında bedduaların gerçekleştiğine şahit olma oranı da hayli yüksek çıkmıştır. Buna göre, hayatında bedduaların gerçekleştiğine şahit olanların oranı %25,2 (128 kişi), etrafında şahit olanların oranı %38,3 (194 kişi) ve hem hayatında hem de etrafında şahit olanların oranı %4,3 (22 kişi) olarak tespit edilirken, hiçbir şekilde bedduaların gerçekleştiğine şahit olmadığını belirtenlerin oranı %32,1 (163 kişi) olmuştur. Genel bir bakış açısıyla ifade etmek gerekirse, hayatında bedduaların gerçekleştiğine şahit olanların oranı toplamda %67,8 (344 kişi) olarak tespit edilmiştir (bkz. Tablo 56). Diğer taraftan, anketin sonunda yer alan bireysel tecrübe örnekleriyle ilgili bölümde en fazla zikredilen konulardan biri, bedduaların gerçekleşmesi olmuştur. Bu tabloda yaş, cinsiyet, medeni hal, gelir seviyesi ve eğitim düzeyi değişkenlerinin hiçbiri bedduayla anlamlı bir ilişki içerisinde değildir.

Tablo 56: Bedduaların Gerçekleştiğine Şahit Olma

	Frekans	Yüzde
Evet, hayatımda şahit oldum	128	25,2
Evet, etrafımda şahit oldum	194	38,3
Hem kendi hayatımda hem etrafımda şahit oldum	22	4,3
Hayır, şahit olmadım	163	32,1
Toplam	507	100,0

4.2.14. Duayla Birlikte Kişisel Gayretler

Ankette duayla birlikte kişinin elinden gelen gayreti göstermesi gerekip gerekmediğine dair sorulan soru, diğer soruların tamamına verilen cevapları önemli ölçüde etkilemiştir. Bu, anketin uygulanmasını kolaylaştıran, fakat aynı zamanda sağlıklı bilgiye ulaşılmasını sağlayan bir soru olmuştur. Genel olarak, duanın gücüne inanan insanların, duayla birlikte kişinin elinden gelen gayreti de sarfetmesi gerektiği yönündeki kanaatleri net bir şekilde tespit edilmiştir. Tablo 57’de de görüleceği gibi, katılımcıların %80,3’ü (407 kişi) duayla birlikte gayretin de önemli olduğu fikrine kesin olarak katıldığını, %13,2’lik (67 kişi) bir kesim de katıldığını belirtmiş, kararsızların, katılmayanların ve kesinlikle katılmayanların oranı ise toplamda %6,6’da (33 kişi) kalmıştır.

Anketin uygulanması esnasında kesin olarak anlaşılmıştır ki; duaların, kişisel gayretin sonuç vermediği durumlarda etkisini gösterdiği, ancak kişisel gayretle istenen hedefe yaklaşıldıktan sonra, duanın isteği gerçekleştirdiği düşünülmektedir. Katılımcılara göre, dua olmadan gerçekleşmeyecek olan şey için sarfedilen gayretle duanın gücünün birleşmesi sonunda maksudun elde edilmesi mümkün olmaktadır. Başka bir deyişle, duanın gerçekleştiğine inanılan durumların çoğunda aslında gayretle duanın birbirini tamamladığı düşünülmektedir. Bununla birlikte hiçbir gayret olmadan da duanın gerçekleşebileceğini düşünenler de bulunmaktadır. Mesela, yağmur yağması gibi, kişinin gayretinin bir işe yaramayacağı durumlarda, tek etkenin duanın kendisi olduğu düşünülmektedir. Öte yandan, çalışmada üzerinde durulan değişkenlerin hiçbiri duanın yanı sıra kişinin elinden gelen gayreti göstermesi gerektiğine dair inançta anlamlı bir değişikliğe sebep olmamaktadır.

Tablo 57: Duayla Birlikte Kişisel Gayretin de Gerekli Olduğunu Düşünme

	Frekans	Yüzde
Kesinlikle katılıyorum	407	80,3
Katılıyorum	67	13,2
Kararsızım	11	2,2
Katılmıyorum	6	1,2
Kesinlikle katılmıyorum	16	3,2
Toplam	507	100

4.3. DUA DAVRANIŞINDA KATILIMCILARIN DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİNİN ETKİSİ

Demografik özelliklerin, duaların kabulüne dair inanç ve tecrübeyle olan ilişkisinin ortaya çıkarılmasının; esas itibarıyla, bizim tezimizin en önemli amacı olan dünyevi istek dualarının gerçekleşip gerçekleşmediğini tespit etme konusunda fikir vermesi söz konusu değildir. Bununla birlikte, Din Psikolojisi açısından önemli olması nedeniyle bu bilgileri de paylaşmak istiyoruz. Yukarıda, her bir dünyevi istek konusunda değişkenlerin anlamlı ilişkilere sahip olup olmadığı, yeri geldikçe belirtildi. Ancak burada, bunun da ötesine geçilerek, konuya yalnızca değişkenler bazında bakmanın yararlı olacağını düşünmekteyiz.

4.3.1. Yaşın Dünyevi İstek Duaları Üzerindeki Etkisi

Araştırmamızda, dünyevi istek dualarına ilişkin düşünce ve tecrübelerdeki durumun tespitinin amaçlanması nedeniyle, yaşın önemli bir değişken olacağı düşünülmüştür. Ancak, öngörülenin aksine, yaşın pek çok konuyla istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkisinin bulunmadığı saptanmıştır. Bununla birlikte, yaşla anlamlı bir ilişki içerisinde olan durumlar da bulunmaktadır.

Yaşın önemli bir değişken olarak karşımıza çıktığı konulardan biri yağmur duasıdır. Yaş ilerledikçe yağmur dualarının etkili olduğuna dair inanç da artmaktadır.⁴⁷ Aynı durum yağmur dualarının etkili olduğuna şahit olma oranlarında da ortaya çıkmaktadır.⁴⁸ Bu, kolaylıkla anlaşılabilir üzere, yaşam süresi uzadıkça insanların yağmura ihtiyaç duyulduğu kuraklık dönemlerine şahit olma olasılıklarının artmasına bağlı bir durum olacaktır. Mesela, yaşları 20 veya altı olan pek çok genç, 2007'deki kuraklığa kadar pek fazla yağmur duası tecrübesi yaşamamıştır. Zira o döneme kadar ülkemizde bu kadar belirgin bir kuraklık dönemi yaşanmamıştır. Ancak bu dönemde pek çok yerde yağmur dualarına çıkılmış, dolayısıyla tecrübeler de artmıştır.

⁴⁷ Bkz.: Tablo 26.

⁴⁸ Bkz.: Tablo 30.

Dua sayesinde derslerde ve sınavlarda başarıya şahit olma ile yaş arasında, anlamlı bir istatistik olmasa da, bir doğru orantının bulunduğu saptanmıştır. Şöyle ki, böyle bir duruma şahit olduğunu belirtenlerin oranları ilk yetişkinlikte yaklaşık %72 iken, orta yetişkinlikte yaklaşık %75 ve son yetişkinlikte yaklaşık %82'dir. Ancak bu artış istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır.

Yaş konusunda istatistiksel olarak anlamlı ve oldukça ilgi çekici bir bulguya, duayla çocuk sahibi olmaya şahit olma konusunda ulaşılmıştır. Buna göre, son yetişkinlik dönemindeki katılımcılar arasında böyle bu duruma şahit olma oranı yaklaşık %9 iken, orta yetişkinlik dönemindekilerde bu oran yaklaşık %31'e ve ilk yetişkinlik dönemindekilerde %40'a çıkmaktadır.⁴⁹ Daha önce belirtildiği gibi bu, yorumlanması zor bir tablodur ve üzerinde daha detaylı çalışmaların yapılması gerekmektedir.

Sonuç olarak, gerek dünyevi istek dualarına inanma gerekse bunların gerçekleştiğine şahit olma konusunda yaş, çok büyük bir önem arzetmemektedir.

4.3.2. Cinsiyetin Dünyevi İstek Duaları Üzerindeki Etkisi

Birçok konuda kadınların erkeklere oranla duanın etkisine daha fazla inandıkları ve bu konuda daha fazla tecrübeye sahip oldukları düşünülmektedir.⁵⁰ Nitekim Ahmet Albayrak, üniversite öğrencilerinin dua davranışları üzerine 2009'da yaptığı araştırmasında, kızların erkeklerden daha fazla dua ettiklerini tespit etmiştir.⁵¹ Araştırmamızda ise, varsayılanın aksine, cinsiyet ile dünyevi istek dualarının etkisine inanma veya şahit olma arasında anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir. Dua sıklığında istatistiksel olarak anlamlı sayılabilecek bir değişikliğe neden olan cinsiyet, ankette ele alınan konuların hiçbirinde istek dualarına dair kanaati ve dile getirilen isteklerin gerçekleşmesine şahit olma oranını anlamlı bir şekilde etkilememektedir.

⁴⁹ Bkz.: Tablo 41.

⁵⁰ Kate M. Lowenthal, **a.g.e.**, s. 27.

⁵¹ Ahmet Albayrak, **a.g.e.**, s. 143-144 .

İstatistiksel olarak anlamlı olmamakla birlikte, kimi alanlarda kadınların, kimi alanlarda ise erkeklerin dünyevi istek dualarının etkilerine biraz daha fazla inandıkları tespit edilmiştir. Buna göre, erkeklerin kadınlara nispetle duanın etkisine daha fazla inandıkları konular; maddi zenginlik, hastalara şifa, psikolojik rahatlama, çocuk sahibi olma ve kısmet bulmadır. Ayrıca türbelerde edilen duaların gerçekleşmesine erkeklerin daha fazla bir inanç besledikleri anlaşılmaktadır. Kadınların duanın etkilerine daha fazla inandıkları konular ise, ruh hastalıklarından kurtulma, yağmur yağması, karı-koca arasının düzelmesi, derslerde başarı, rızıkta bereket ve yitiğin bulunmasıdır. Öte yandan duayla birlikte kişinin elinden gelen gayreti sarfetmesi gerektiğine, kadınlar erkeklere oranla biraz daha fazla inanmaktadır. Söz edilen tüm maddeler toplamda cinsiyetin etkisinin ne şekilde olduğuna dair genellenebilir bir fikir vermekten uzaktır.

Dünyevi istek dualarının gerçekleşmesine şahit olma konusunda, cinsiyetle istatistiksel açıdan anlamlı ilişki içinde olduğu tek konu, derslerde ve sınavlardaki başarıdır. Kadınlar arasında böyle bir duruma şahit olduğunu belirtenlerin oranı, erkekler arasındaki orandan yaklaşık olarak %10 daha fazla görülmektedir. Bununla birlikte şahit olma konusunda kadınlarla erkeklerin, anlamlı olmamakla birlikte, bazı konularda birbirlerinden daha yüksek oranlar verdikleri saptanmıştır. Kadınların gerçekleştiğine daha fazla şahit olduklarını söyledikleri konular; maddi zenginlik, karı-koca arasının düzelmesi, rızıkta bereket elde edilmesi, yitiğin bulunması, bedduaların gerçekleşmesi ve psikolojik rahatlama. Öte yandan hastalıktan kurtulma, yağmur yağması, çocuk sahibi olma, kısmet bulma ve ruh hastalıklarından kurtulma, erkeklerin duayla elde edildiğine kadınlardan biraz daha fazla şahit olduklarını ifade ettikleri konulardır. Esas itibarıyla cinsiyetin, inancı ve dua sıklığını etkilemesi mümkün olabilirken, şahit olmayı ise fazlaca etkilememesi gerekir. Söz gelimi kadınlar daha fazla dua ediyor ve duanın etkisine daha fazla inanıyorlarsa, bu durumda onların duaların gerçekleştiğine şahit olduklarını daha fazla beyan etmeleri mümkündür. Kadınların, daha çok inandıkları ve daha sık dua ettikleri halde, duanın gerçekleştiğine, erkeklerden daha az veya onlar kadar şahit olduklarını beyan etmeleri halinde ise, ortaya bir çelişki çıkacaktır. Bu durumda kadınların dualarının gerçekleşmediği ya da gerçekleşse de kadınlar bunu inançlarının aksi bir şekilde,

gerçekleşmemiş gibi yorumladıkları anlaşılır. Aynı şekilde, kadınlar erkekler kadar inandıkları ve onlar kadar dua ettikleri halde duanın gerçekleştiğine daha fazla şahit olduklarını bildirmeleri de çelişki olurdu. O durumda ya kadınların dualarının erkeklerden daha fazla gerçekleştiğini ya da kadınların duygusal davranarak ortaya çıkan durumları dualarının kabulü olarak yorumladıklarını söylemek gerekecekti. Eğer bu doğru değilse, kadınların duanın gerçekleştiğini erkeklerden daha fazla ifade etmemeleri gerekir. Nitekim bu ankette erkeklerin duaya kadınlar kadar inandıkları ve kadınlar kadar şahit oldukları tespit edilmiş, başka bir ifadeyle çelişkili bir tablo ortaya çıkmamıştır. Sonuç itibarıyla, başlangıçtaki “kadınların duanın gerçekleştiğine erkeklerden daha fazla inandıkları” varsayımının anket tarafından desteklenmediği görülmüştür.

4.3.3. Eğitim Düzeyinin Dünyevi İstek Duaları Üzerindeki Etkisi

Eğitim düzeyinin, diğer değişkenlerle kıyaslandığında gerek inanç, gerekse şahitlikte en fazla anlamlı değişikliğe neden olan değişken olduğu tespit edilmiştir. Üniversite düzeyi, ortaokul-lise düzeyi ve ilkokul düzeyi arasında yapılacak bir değerlendirmede, genellikle birbiriyle tutarlı sonuçlar çıkmakta iken, okur-yazarların ifadeleri değerlendirmeye katıldığında, pek çok konuda tablolar arasındaki tutarlılık da ortadan kalkmaktadır.

Dua sayesinde maddi zenginlik ve refah elde etme ile eğitim düzeyi arasında anlamlı bir ilişkinin bulunduğu görülmektedir. Buna göre, eğitim düzeyi arttıkça duayla maddi zenginlik elde edileceğine dair inançta azalma meydana gelmektedir. Birbiriyle geçimsiz olan karı-kocanın duayla aralarının düzeltilebileceğine katılmada da aynı ters orantı dikkat çekmektedir. Ancak, bu konuda okur-yazar eğitim düzeyinde olanlar bambaşka bir yüzdeyle tablodaki yerini almaktadır.

Eğitim düzeyi arttıkça derslerde ve sınavlarda başarı elde edileceğine dair inançta da azalma olduğu görülmektedir. Okur-yazarlar arasında bu düşünceye katıldığını söyleyenlerin oranı %77,1 olurken, ilkokul düzeyinde bu oran %72'ye, üniversite düzeyindekilerde yaklaşık %57,6'ya düşmektedir.⁵² Benzer bir tablo, kabir

⁵² Bkz.: Tablo 36.

ve türbelerde edilen duaların gerçekleştiğine şahit olmada da ortaya çıkmaktadır. Üniversite ve üzeri eğitim seviyesinde olanlar arasında, bu konuya inananların oranı yaklaşık %33, diğer iki düzeyde olanların yaklaşık %42 olarak belirlenirken, bu oran okur-yazarlarda yaklaşık %83 olarak ortaya çıkmaktadır.⁵³

Duaların gerçekleştiğine şahit olmada, inançta olduğu gibi, eğitim düzeyinin önemli değişikliğe sebep olduğu bazı konular dikkat çekmektedir. Bunlardan biri de karı-koca arasının düzelmesidir. Eğitim düzeyi arttıkça, böyle bir duruma şahit olma oranı azalmaktadır. Benzer şekilde, duayla eş ve kısmet bulunduğu şahit olma konusunda da eğitim düzeyindeki artış, şahit olmayla ters orantılı olmaktadır. Duanın psikolojik olarak rahatlatması konusunda ise tam tersine, eğitim düzeyi arttıkça şahit olma oranında da artış görülmektedir. Bu, duanın etkisi konusunda yüksek öğrenim görenlerin az da olsa indirgemeci bir yaklaşıma sahip olduğu anlamına gelebilir. Fakat genel anlamda bakıldığında, eğitim düzeyinin, 15 inanç konusundan sadece 4'ünde (derslerde başarı, zenginlik ve refah, karı-koca arasının düzelmesi ve türbe duaları) ve 14 şahit olma konusundan sadece 1 tanesinde (kabir duaları) anlamlı değişikliklere neden olduğu görülmektedir. Bu da, eğitim düzeyinin dünyevi istek dualarının etkisine olan inancı ve bu yöndeki tecrübeleri büyük oranda etkilemediği anlamına gelmektedir.

Eğitim düzeyi yükseldikçe, duanın etkisine olan inanç ve dua sıklığı azalmakta, bu da duanın gerçekleşmesine şahit olmayı etkilemektedir. Eğitim seviyesinin artmasıyla duanın etkisine olan inancın ve dua sıklığının azalması, tabii olarak, alınan eğitimin nitelik ve içeriği ile de ilgili olmaktadır. Din bilimleri ağırlıklı bir eğitim ortamında, eğitim seviyesi arttıkça duaya olan inancın, dua sıklığının ve dolayısıyla duanın gerçekleştiğine şahit olmanın azalması, pek mümkün görünmemektedir. Ancak bu tespit, bu anketin sağladığı bulgulara dayanmamaktadır. Çünkü ankette, çeşitli sakıncaları göz önünde bulundurularak, hangi okullardan mezun oldukları ya da ne kadar din eğitimi aldıkları katılımcılara sorulmamıştır.

⁵³ Bkz.: Tablo 54.

4.3.4. Gelir Seviyesinin Dünyevi İstek Dualarına Etkisi

Gelir düzeyinin artmasıyla dua davranışında ve bu konudaki inanç ve tecrübelerde azalma olması beklenebilir. Ancak, bizim çalışmamızın bulguları pek çok konuda bu kanaati desteklememiştir. Ancak, gelir seviyesi arttıkça duayla şifa elde etmeye dair inançta belli oranda bir azalma göze çarpmaktadır. 2500 TL üzeri gelire sahip kimselerin, hastalıkların duayla iyileşebileceğine inancı yaklaşık %77 iken, en düşük gelir seviyesinde bu oran %90'ı aşmaktadır.⁵⁴ Burada gelir seviyesi düşük olanlarda ortaya çıkan oranın çok yüksek olduğu görülürken, gelir seviyesi yüksek olanlarda da oldukça yüksek çıktığı söylenebilir.

Gelir seviyesiyle, duanın hastalıklara şifa olacağına dair inanç arasındaki bu ilişkinin sebeplerinden biri, çok düşük gelirlilerin para harcayarak tedavi olma imkânlarının az olması sebebiyle hastalıklar karşısında duaya daha çok başvurmak zorunda kalmaları, yüksek gelirlilerin ise derhal maddi imkanlarını kullanarak tedavi olmaları olabilir.

İstatistiksel açıdan anlamlı olmamakla birlikte, gelir seviyesi arttıkça, duayla maddi zenginlik ve refah elde edileceğine dair inançta azalma meydana gelmektedir. Duaların gerçekleşmesine şahit olma konusunda ise, gelir seviyesinin anlamlı bir değişiklik yaratmadığı tespit edilmiştir.

Tüm veriler göz önünde bulundurulduğunda gelir seviyesinin dua davranışında, dünyevi istek dualarının etkisine olan inançta ve bu konulara dair tecrübelerde herhangi bir etkisinin olmadığı anlaşılmaktadır.

4.3.5. Medeni Halin Dünyevi İstek Duaları Üzerindeki Etkisi

Medeni halin, dünyevi istek dualarının etkisine olan inançta sadece iki konuda anlamlı bir değişikliğe neden olduğu tespit edilmiştir. Bunlardan biri, ruh hastalıklarının tedavisidir. Bekar katılımcıların yaklaşık %51'i bu düşünceye katıldığını belirtirken, evliler arasında bu yönde kanaat bildirenlerin oranı yaklaşık

⁵⁴ Bkz.: Tablo 15.

%65'tir.⁵⁵ Zaman zaman, aile içindeki şiddet, geçimsizlik vb. problemlerin evli kimselerde bir takım ruh hastalıklarını ortaya çıkarması mümkün olmakla birlikte, evlilik müessesesinin ruh hastalığını tetikleyen önemli bir tehdit olduğu iddia edilemez. Evlilerin, bekarlara göre daha ileri yaşlardaki bireylerden oluştuğu, dolayısıyla, tablonun böyle şekillenmesinde asıl etkili olan faktörün yaş olduğu akla gelmektedir. Ancak, yukarıda görüldüğü üzere yaş değişkeni bu konuda anlamlı bir değişiklik meydana getirmemektedir. Eğer ortaya çıkan istatistik, sadece bir tesadüften ibaret değilse, bu durumda evlilerin ruh hastalıklarının tedavisinde duanın etkili olabileceğine dair daha büyük bir inanç taşımalarının altında yatan nedenin ayrıca araştırılması gereken bir diğer konu olduğu söylenebilir.

Medeni halin, değişiklik meydana getirdiği ikinci konu ise yağmur duasının etkisine olan inançtır. Bu hususta duanın etkisine olan inanç, bekarlarda yaklaşık %47, evlilerde ise yaklaşık %62'dir.⁵⁶ Ancak burada evlilik müessesesinin bu inanca etki ettiği kanaatinden ziyade yaşın etkili olduğunu söylemek akla daha yatkındır. Nitekim daha önce de görüldüğü gibi, yaş arttıkça yağmur duasının etkisine olan inanç da artmaktadır.

Dünyevi istek dualarına inanç konusunda, medeni halin etkili olduğu bu iki konu dışındaki diğer 13 konunun 12'sinde evliler (anamlı olmamakla birlikte) daha fazla inanç beyanında bulunmuşlardır. Sadece kabir ve türbelerde edilen duanın etkisine dair inançta, bekar katılımcılar daha büyük bir yüzdeye sahip olmuştur.

Medeni halin etkisi açısından, dünyevi istek dualarının gerçekleştiğine şahit olma konusunda ise son derece ilginç bir tabloyla karşılaşmaktayız. Sadece kabir ve türbelerdeki duaların gerçekleşmesine şahit olma konusunda medeni hal faktörü, anlamlı bir değişiklik sağlamıştır. İnanç oranıyla tutarlı bir şekilde, bekarların yaklaşık %63'ü kabir ve türbelerde edilen duaların gerçekleştiğine şahit olurlarken, evlilerde bu oran %55 civarındadır.

⁵⁵ Bkz.: Tablo 21.

⁵⁶ Bkz.: Tablo 25 .

Dünyevi istek dualarının gerçekleştiğine şahit olma konusunda anlamlı olmayan farklardan da söz etmek gerekir. Buna göre evliler, duanın yağmur yağmasında, bitkilerin gelişiminde, rızkın bereketlenmesinde, eş ve kısmet bulmada, psikolojik rahatlama elde etmede ve ruh hastalıklarının iyileşmesinde bekarlardan daha fazla şahit olduklarını belirtmişlerdir. Evliler ayrıca bedduaların gerçekleştiğine de bekarlardan daha fazla şahit olduklarını beyan etmişlerdir. Öte yandan bekarlar; zenginlik elde etme, şifa bulma, karı-koca arasının düzelmesi, derslerde ve sınavlarda başarı sağlama, çocuk sahibi olma, yitiğin bulunması konusunda duanın etkili olduğuna evlilerden daha fazla şahit olduklarını ifade etmişlerdir. Ancak bunlar anlamlı istatistikler olarak tespit edilmediği gibi bekarların bazı konularda evlilerden daha fazla şahit olduklarını ifade etmelerinin tesadüf dışında makul bir açıklaması bulunmamaktadır.

Sonuç olarak, dünyevi istek dualarının gerçekleşeceğine inanma ve gerçekleştiğine şahit olma konusunda evliliğin toplamda anlamlı bir değişken olduğu söylenemez.

4.4. DİĞER BULGULAR

4.4.1. Dünyevi İstek Dualarının Etkisine En Fazla ve En Az İnanılan Durumlar

Tablo 58’de de görüldüğü üzere, “Kesinlikle katılıyorum” seçeneğinin en fazla tercih edildiği konu, 407 kişinin (%80,3) işaretlediği, duaların gerçekleşmesi için kişinin aynı zamanda elinden gelen gayreti göstermesi gerektiğine olan inançtır. Buradan anlaşılmaktadır ki, insanlar duanın gücüne inanmakla birlikte, atıl durmayıp çalışmak, aktif olmak gerektiğini düşünmektedir. Bu da örneklemin pasif ibadetten ziyade, aktif ibadeti benimsediğinin bir işareti olarak kabul edilebilir. “Kesinlikle katılıyorum” seçeneğinin en fazla işaretlendiği ikinci düşünce ise, 341 kişi (%67,3) ile duanın psikolojik olarak rahatlatıcı bir etkisinin olduğudur. Duaların şifa verici etkisi ise katılımcıların 293 kişiyle (%57,8), en fazla işaretlediği üçüncü konudur. “Kesinlikle katılıyorum” ve “katılıyorum” seçenekleri birleştirilmek suretiyle değerlendirildiğinde de insanların en fazla katıldıkları konunun yine 474 kişiyle (%93,4) duaların gerçekleşmesi için kişinin elinden gelen gayreti göstermesi olduğu

görülmektedir. Bunu 462 kişiyle (%91,1), duanın kişiyi psikolojik olarak rahatlattığı düşüncesi ve 443 kişiyle (%87,3), duanın hastalara şifa verici etkisinin bulunduğu düşüncesi takip etmektedir.

Tablo 58: “**Kesinlikle Katılıyorum**” Seçeneğinin En Fazla Tercih Edildiği Durumlar

Dünyevi İstek Konusu	Frekans	Yüzde
Duaların gerçekleşmesi için, duayla birlikte kişinin elinden gelen gayreti göstermesi gerektiğini düşünüyorum	407	80,3
Dua sayesinde psikolojik rahatlama hissedeceğine inanıyorum	341	67,3
Duanın hastalara şifa vereceğine inanıyorum	293	57,8

İnsanların kesinlikle katılmadıklarını ifade ettikleri konuların başında ise, Tablo 59’da görüldüğü üzere, 79 kişiyle kabir ve türbelerde edilen duaların gerçekleşeceğine dair inançtır. Bunu 58 kişiyle duayla eş ve kısmet bulunacağına kesinlikle katılmayanlar takip ederken, bunun hemen ardından 53 kişiyle duayla yitiğin bulunacağına kesinlikle katılmadığını ifade eden grup gelmektedir.

Tablo 59: “**Kesinlikle Katılmıyorum**” Seçeneğinin En Fazla Tercih Edildiği Durumlar

Dünyevi İstek Konusu	Frekans	Yüzde
Kabir ve türbelerde edilen duaların gerçekleşeceğine inanıyorum	79	15,5
Evlenmek isteyen kimselerin dua sayesinde eş/kısmet bulabileceğine inanıyorum	58	11,4
Kaybolan bir şeyin (eşya, para, hayvan veya insan) dua vesilesiyle bulunacağına inanıyorum	53	10,4

“Kesinlikle katılmıyorum” ve “Katılmıyorum” seçenekleri birleştirildiğinde, insanların bu seçenekleri en fazla tercih ettikleri düşünceler arasında ilk sırayı 165 kişiyle kabir ve türbelerde edilen duaların gerçekleşeceğine dair inanç, ikinci sırayı 136 kişiyle yitiğin bulunacağına olan inanç, üçüncü sırayı ise 124 kişiyle eş ve kısmet bulunacağına olan inanç almaktadır.

Katılımcıların en fazla kararsızlık ifade ettikleri inanç konusunda ise ilk sırayı, Tablo 60’da da görüldüğü gibi, 133 kişinin (%26,2) “Kararsızım” seçeneğini işaretlediği duayla çocuk sahibi olmaya dair inanç almaktadır. İkinci sırada 131 kişinin (%25,8) işaretlediği kabir ve türbelerde edilen duaların gerçekleşmesi, üçüncü sırada ise 130 kişinin (%25,6) işaretlediği duayla ruh hastalığının giderilebileceği

inancı bulunmaktadır. Bunların yanı sıra yağmur duası, eş ve kısmet bulmak için dua ve yitiğin bulunması için yapılan dua insanların en fazla tereddüt ettikleri inançlardır.

Tablo 60: “Kararsızım” Seçeneğinin En Fazla Tercih Edildiği Durumlar

Dünyevi İstek Konusu	Frekans	Yüzde
Çocuğu olmayan kimselerin dua sayesinde çocuk sahibi olabileceklerine inanıyorum	133	26,2
Kabir ve türbelerde edilen duaların gerçekleşeceğine inanıyorum	131	25,8
Duanın psikolojik olarak rahatlatıcı etkisinin bulunduğuna inanıyorum	130	25,6
Kaybolan bir şeyin (eşya, para, hayvan veya insan) dua vesilesiyle bulunacağına inanıyorum	119	23,4
Yağmur duasının yağmur yağmasında etkili olabileceğine inanıyorum	118	23,2
Evlenmek isteyen kimselerin dua sayesinde eş/kısmet bulabileceğine inanıyorum	118	23,2

Dünyevi istek dualarının etkilerine dair inanç konusunda, katılımcılara düşünceleri sorulan 15 konunun tamamında, katılma seçeneklerini işaretleyenlerin sayısının, katılmama seçeneklerini işaretleyenlerin sayısını geçtiği tespit edilmiştir. Sadece bu sonuç bile örneklemimizin dünyevi istek dualarına olan inancının yüksek olduğunu göstermeye yetecek bir veridir. Bu da Türk halkının yaşamı içerisinde duanın ne denli önemli bir fenomen olduğu konusunda fikir vermektedir. Tablo 61’de görüleceği üzere, ankette inanç ve düşünceleri tespiti yönelik sorularda toplam 7602 görüş bildirilmiştir. Buna göre “Kesinlikle katılıyorum” seçeneği 2936 kez işaretlenirken, “Katılıyorum” seçeneği 2136 kez, “Kararsızım” seçeneği 1296 kez, “Katılmıyorum” seçeneği 725 kez, “Kesinlikle katılmıyorum” seçeneği ise, 509 kez işaretlenmiştir. Bu durumda ankette işaretlenen seçeneklerin %38,62’si “Kesinlikle katılıyorum”, %28,09’u “Katılıyorum”, %17,04’ü “Kararsızım”, %9,53’ü “Katılmıyorum” ve %6,69’u “Kesinlikle Katılmıyorum” olarak saptanmıştır. Katılma ve katılmama seçenekleri kendi aralarında birleştirildiğinde ise, katıldığını ifade edenlerin oranı %66,7, kararsızlık ifade edenlerin oranı %17 ve katılmadığını ifade edenlerin oranı %16,2 olarak şekillenmiştir.

Tablo 61: Dünyevi İstek Duaların Etkilerine İnanma Konusunda İşaretlenen Seçeneklerin İstatistiği

	Frekans	Yüzde
Kesinlikle Katılıyorum	2936	38,62
Katılıyorum	2136	28,09
Kararsızım	1296	17,04
Katılmıyorum	725	9,53
Kesinlikle Katılmıyorum	509	6,69
Toplam	7602	99,97

4.4.2. Şahit Olma ve Olmama Seçenekleri Bakımından Dünyevi İstek Duaları

İnanç ve tecrübe, birbirinden farklı kavramlardır. Bir konuya şahit olanların sayısı ona inananların sayısından daima azdır. Daha önce de bahsedildiği gibi, mesela, Kur'an'da ve Hz. Peygamber'in hadislerinde yer alan açık deliller nedeniyle cinlerin varlığına inanma konusunda Müslümanlar arasında herhangi bir ihtilaf söz konusu değilken, hayatında cinlerle ilgili tecrübesi olanların sayısı oldukça azdır. Dünyevi istek dualarının etkisine şahit olma konusunda da bu durum geçerlidir. Yukarıda ortaya konulan bilgilerden anlaşıldığı üzere, örneklemin çok büyük bir çoğunluğu, her konuda dünyevi istek dualarının etkilerine inanmaktadır. Fakat bu etkilere şahit olanların sayısı, inananlardan daha azdır.

Ankette sorulan 14 konu içerisinde 6 konuda, katılımcıların duaların gerçekleştiğine kendi hayatlarında veya etraflarında şahit olduklarını belirtenlerin sayısı, şahit olmadıklarını belirtenlerin sayısından fazla çıkmıştır. Şahit olanların sayısının daha fazla olduğu konular, duayla rızık elde etme, şifa bulma, psikolojik olarak rahatlama, derslerde başarı sağlama ve bedduaların gerçekleşmesidir.

En fazla şahit olunan durum, Tablo 62'de de görüldüğü gibi, 444 kişiyle dua sayesinde sağlanan psikolojik rahatlama. Bunu, 344 kişinin gerçekleştiğine şahit olduğunu belirttiği beddualar, onu da 330 kişinin şahit olduğunu ifade ettiği dua sayesinde şifa bulma izlemektedir.

Tablo 62: En Fazla Şahit Olunan Konuların İstatistiği

Dünyevi İstek Konusu	Frekans	Yüzde
Duanın psikolojik olarak rahatlattığına şahit olduğunuz mu?	444	88
Bedduaların gerçekleştiğine şahit oldunuz mu?	344	67,9
Dua neticesinde hastalıktan kurtulmaya şahit oldunuz mu?	330	65,1

İnsanların şahit olduklarını en az ifade ettikleri konu ise, Tablo 63'te de görüldüğü üzere, 159 kişiyle (%21,4) yağmur duasının etkili olmasıdır. Bunu, 172 kişinin (%33,9) şahit olduğunu belirttiği türbelerde edilen duaların gerçekleşmesi takip etmektedir. Öte yandan, duayla kısmet bulunması, çocuk sahibi olunması ve karı-koca arasının düzeltilmesi de duanın etkili olduğuna en az şahit olunan konular arasında yer almaktadır.

Tablo 63: En Az Şahit Olunan Konuların İstatistiği

Dünyevi İstek Konusu	Frekans	Yüzde
Yağmur duasının gerçekleştiğine şahit olduğunuz mu?	159	21,4
Türbelerde edilen duaların gerçekleştiğine şahit oldunuz mu?	172	33,9
Dua sayesinde eş (kısmet) bulunduğu şahit oldunuz mu?	175	35,3
Dua sayesinde çocuk sahibi olduğuna şahit oldunuz mu?	190	38,1
Dua sayesinde karı-koca arasının düzeldiğine şahit oldunuz mu?	192	38,9

Tablo 64'te de görüldüğü gibi, toplamda 7090 kişinin görüş bildirdiği bu bölümde, kendi hayatlarındaki şahitlikleriyle etraflarındaki şahitlikleri birleştirildiğinde, katılımcıların 3644 kez (%51,4) "Hayır, şahit olmadım" seçeneğini ve 3446 kez (%48,6) "Evet şahit oldum" seçeneğini işaretlediği tespit edilmiştir.

Tablo 64: Dünyevi İstek Dualarının Etkilerine Şahit Olma ya da Olmama Konusunda İşaretlenen Seçeneklerin İstatistiği

	Frekans	Yüzde
Evet, şahit oldum	3446	48,6
Hayır, şahit olmadım	3644	51,4
Toplam	7090	100

Toplamda herhangi bir dua tecrübesine şahit olanların ve olmayanların oranları incelendiğinde, Tablo 65'te de görüleceği gibi, dünyevi istek dualarının

gerçekleştğini gösteren son derece önemli bulgular ortaya çıkmaktadır. Ankete katılanların %94,3'ünün (478 kişi) ankette sorulan konulardan en az bir tanesinde duanın gerçekleştiğine şahit olduğu anlaşılmaktadır. Buna göre, ankete katılanların; %5,7'si (29 kişi) hiçbir dua tecrübesine şahit olmadığını belirtirken, %3,6'sı her bir konuya ilişkin bir tecrübe yaşadığını ya da buna şahit olduğunu bildirmiştir. Sadece bir konuda tecrübe yaşadığını belirtenlerin oranı %6,1 (31 kişi), iki konuda yaşadığını belirtenlerin oranı yine %6,1 (31 kişi) olarak karşımıza çıkmaktadır. Burada, işaret edilmesi gereken önemli bir durum daha vardır. Şahitliğe ilişkin sorulan 14 soru içerisinde 13.'sü, katılımcıların dua sayesinde psikolojik rahatlama elde edip etmediklerini anlamaya yöneliktir. Bu soru, bu son tablo oluşturulurken değerlendirme dışı tutulmuştur. Çünkü katılımcıların, duanın gerçek etkisine inanarak mı yoksa indirgemeci bir yaklaşımla mı bu soruya yanıt verdiklerini anlamak mümkün olmamaktadır.

Tablo 65: Herhangi Bir Duanın Gerçekleştiğine Şahit Olma veya Olmamaya Dair İstatistik

Şahit Olunan Konu Sayısı	Frekans	Yüzde
0	29	5,7
1	31	6,1
2	31	6,1
3	46	9,1
4	56	11,0
5	52	10,3
6	46	9,1
7	48	9,5
8	41	8,1
9	38	7,5
10	30	5,9
11	21	4,1
12	20	3,9
13	18	3,6
Toplam	507	100,0

Tezimizin temel varsayımlarından bir tanesi, dünyevi istek dualarının etkilerinin görülmesi, aynı zamanda insanların dua etmelerinin **nedenini** de teşkil ettiği şeklindedir. Anketin sonuçlarına bakıldığında bu varsayımın tutarlı olduğu, duaların gerçekleştiğine şahit olmakla dua sıklığı arasında anlamlı bir ilişkinin ($P= ,000 P< ,05$) bulunduğu tespit edilmiştir. Ancak, burada yapılan testte beklenen değerlerin

%60,7'sinin 5'ten küçük olması nedeniyle sonuçlar güvenilir olarak yorumlanamamaktadır.⁵⁷ Bununla birlikte, Tablo 66'da ortaya konulan veriler tek tek analiz edildiğinde yorumlanabilir ve önemli sonuçlara ulaşılmaktadır. Buna göre, dua sıklığındaki artışa paralel olarak, gerçekleştiğine şahit olunan konu sayısı da artmaktadır. Hal böyle olunca, nadiren dua ettiğini söyleyen 23 kişi, toplam 78 konuda duanın gerçekleştiğine şahit olduğunu ifade ederken; ara sıra dua ettiğini belirten 80 kişi, 323 konuda duanın gerçekleştiğine şahit olduğunu ifade etmiştir. Öte yandan, sık sık dua ettiğini beyan eden 401 kişi, toplamda 3003 konuda duanın gerçekleştiğine şahit olduğunu bildirmiştir. Ortalamalar hesaplandığında, nadiren dua edenler, kişi başı ortalama 3,3 durumda, ara sıra edenler, 4 durumda duanın gerçekleştiğine şahit olurken, bu rakam sık sık dua edenlerde kişi başı 7,4'e çıkmaktadır. Bir başka açıdan bakılacak olursa, bu aynı zamanda, duanın etkilerine şahit olma oranı arttıkça dua sıklığının da attığı anlamına gelmektedir.

⁵⁷ Şener Büyüköztürk, **Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı, İstatistik, Araştırma Deseni, SPSS Uygulamaları ve Yorum**, Ankara, Pegem A Yayıncılık, 2. Baskı, 2002, s.139.

Tablo 66. Dualarının Gerçekleştiğine Şahit Olmanın Dua Sıklığıyla İlişkisi

Şahit olunan konu sayısı	Dua sıklığı				Toplam	
	Hayir	Evet, nadiren	Evet, ara sıra	Evet, sık sık		
0	F	0	3	11	15	29
	%	,0	13,0	13,8	3,7	5,7
1	F	3	3	11	13	30
	%	100	13,0	13,8	3,2	5,9
2	F	0	2	9	21	32
	%	,0	8,7	11,3	5,2	6,3
3	F	0	6	7	33	46
	%	,0	26,1	8,8	8,2	9,1
4	F	0	3	7	45	55
	%	,0	13,0	8,8	11,2	10,8
5	F	0	2	13	38	53
	%	,0	8,7	16,3	9,5	10,5
6	F	0	1	6	39	46
	%	,0	4,3	7,5	9,7	9,1
7	F	0	1	2	45	48
	%	,0	4,3	2,5	11,2	9,5
8	F	0	1	6	34	41
	%	,0	4,3	7,5	8,5	8,1
9	F	0	0	4	35	39
	%	,0	,0	5,0	8,7	7,7
10	F	0	1	1	27	29
	%	,0	4,3	1,3	6,7	5,7
11	F	0	0	1	20	21
	%	,0	,0	1,3	5,0	4,1
12	F	0	0	1	19	20
	%	,0	,0	1,3	4,7	3,9
13	F	0	0	1	17	18
	%	,0	,0	1,3	4,2	3,6
Toplam	F	3	23	80	401	507
	%	100	100	100	100	100

P= ,000 P< ,05

4.5. DEĞERLENDİRME

Tezin üçüncü bölümünde, dünyevi istek duaları ile ilgili tüm dünyada yapılmış alan araştırmaları, deneysel çalışmalar, bireysel tecrübeler, serdedilen görüşler ve dinlerin yaklaşımı hakkında geniş bilgi verilmiş, dünyevi istek dualarının etkileri konusunda tüm veriler ışığında üç temel yargıya varılmıştı. Bunlardan birincisi, insanlar tüm dünyada dünyevi istek dualarına inanmaktadır. İkincisi, bilimsel araştırmalar çerçevesinde yapılan tecrübi çalışmaların çoğunluğu, dünyevi istek dualarının gerçekleştiği yönünde sonuçlar vermiştir. Üçüncüsü, dünyanın her yerinde çeşitli din ve kültürlerden insanlar hayatlarında dünyevi istek dualarının gerçekleştiğine dair bireysel tecrübeler yaşamakta ve bu tecrübelerini aktarmaktadır. Bütün bunlardan yola çıkarak, dünyevi istek dualarının istenilen konunun lehinde etkiler meydana getirdiği kanaatine ulaşıldığı belirtilmişti. Tezin bu son bölümünde ise, İstanbul'da 18 yaş üzeri toplam 507 kişi üzerinde yapılan araştırma ve bu araştırmada elde edilen bulgular ortaya konuldu. Bu bölümün amacı, üçüncü bölümde yapılan üç temel tespitin ve bunlara dayanılarak ortaya konulan nihai düşüncenin, bu çalışmayla desteklenip desteklenmediğinin ortaya konulmasıydı.

Araştırmamızın üzerinde ilk durulacak bulgusu, örneklemin dua davranışının sıklığıdır. Katılımcıların %99'4'ünün değişik sıklıklarla da olsa, dua ettiği tespit edilmiştir. Bu, istatistiksel olarak çok büyük bir oran teşkil etmektedir. Ülkemizde yapılan diğer araştırmalarla kıyaslandığında, onlardan biraz daha yüksek olmakla birlikte, tezde çeşitli vesilelerle vurgulandığı üzere, duanın hayatın içerisindeki yaygın ve temel bir fenomen olduğunu açıkça göstermektedir. Diğer taraftan anketimizin, *örneklemin büyük bir bölümünün dua ettiği* hipotezinin anketin sonuçları tarafından da desteklendiği anlaşılmaktadır.

Ülkemiz insanının tarihten günümüze dine olan yakınlığı, adeta dinle yoğrulmuş yapısı nedeniyle duanın etkilerine inanması beklenen bir durum olarak değerlendirilmiş, bu nedenle anketimizde, *katılımcıların dünyevi istek dualarının etkilerine inandıkları*, hipotez olarak belirlenmiştir. Neticede ise, ele alınan her konuda örneklemin dünyevi istek dualarının etkili olduğuna büyük ölçüde inanmakta olduğu tespit edilmiştir. Böylelikle tezimizde belirlenen hipotezin yanı

sıra, yukarıda ifade edilen *tüm dünyada insanların dünyevi istek dualarının etkilerine inandığı* yargısının anketimiz tarafından da desteklendiği anlaşılmaktadır.

Katılımcıların, en fazla inandıklarını ifade ettikleri konuların başında, duanın psikolojik olarak rahatlatıcı etkisi gelmektedir. Duanın diğer konulardaki etkilerine inanmayanların dahi psikolojik olarak rahatlatıcı bir etkisi olduğuna inanması, duanın Din Psikolojisini yakından ilgilendiren sübjektif yönüne ilişkin ilgi çekici bir bilgi vermektedir. Öte yandan tezimizde üzerinde en fazla durulan konu olan, “duanın sağlık üzerindeki etkileri”nin, anketimizde insanların en fazla inandıkları konulardan biri olduğu saptanmıştır. Bu, hem hipotezimizin anket tarafından desteklendiğini, hem de duanın sağlıkla olan ilişkisinin detaylı şekilde işlenmesinin isabetli bir tutum olduğunu göstermektedir.

Anketimize katılanların önemli bir kısmı dünyevi istek dualarının gerçekleştiğine şahit olduğunu belirtmektedir. Burada hayatında duaların gerçekleştiğine hiç şahit olmayanların oranı, yalnızca %5,7 olarak tespit edilmiştir. Bu sonucun bir diğer anlamı, katılımcıların tamamına yakınının hem dünyevi istek dualarına inandığı, hem de hayatlarında en az bir kere buna şahit olduğudur. Bu, aynı zamanda **anketimizin en dikkat çekici ve önemli bulgusudur**. Çünkü bu bulgu, bir taraftan araştırmamızın “*katılımcıların önemli bir kısmı dünyevi istek dualarının gerçekleştiğine şahit olmuştur*” şeklindeki alt hipotezinin, diğer taraftan da, “*Kişinin kendisi veya başkası için, dünyevi ihtiyaçlara yönelik lehte ya da aleyhte yaptığı duanın etkisi söz konusudur*” şeklindeki temel hipotezin anket tarafından desteklendiğini göstermektedir.

Ankette, en fazla işaretlenen seçenekler arasında ilk üç sırayı, inanç konusuna benzer şekilde, şahit olma konusunda da duanın psikolojik etkisi, şifa sağlayıcı etkisi ve bedduaların gerçekleşmesi almıştır. Başka bir ifadeyle, katılımcıların çok büyük bir kısmı, duanın psikolojik olarak rahatlatıcı ve şifa verici etkisine ve bedduaların gerçekleştiğine inandığı gibi, buna şahit olduğunu da bildirmiştir. Diğer yandan, etkisine en az inanılan konular sıralamasında listenin başında yer alan; kabir ve türbe dualarının etkisi, duayla çocuk sahibi olma, kısmet bulma ve yitiğin bulunması, en az şahit olunan konular sıralamasında da listenin ilk

sıralarında yer almaktadır. Bu durum, anketin bulguları arasında belli bir tutarlılığın bulunduğu bir işaretidir. Bulgular, aynı zamanda, bir konudaki inancın, o konuda yaşanan tecrübelerden kaynaklandığı düşüncesini desteklemesi bakımından önemle üzerinde durulması gereken hususlardandır. Zira bu, tezimizde savunulan, **“insanların dünyevi istek dualarına başvurmalarının en önemli nedenlerinden birinin, duaların gerçekleştiğine şahit olmalarıdır”** şeklindeki en temel hipotezlerden birinin, anketimiz tarafından desteklendiği anlamını taşımaktadır.

Anketimizde, bir kısmına tezin üçüncü bölümünde yer verilen, dünyevi istek dualarının gerçekleştiğine dair pek çok bireysel tecrübe örneği tespit edilmiştir. Katılımcılar; sağlık, dersler ve sınavlarda başarı, bitkiler, hayvanlar, yitiğin bulunması, çocuk sahibi olunması gibi pek çok konuda duanın etkili olduğuna dair başlarından geçen bireysel deneyimleri aktarmıştır. Bu da üçüncü bölümde bireysel tecrübeler bazında ulaşılan sonucun bizim araştırmamız açısından da geçerli olduğunu gösteren bir başka husustur.

Sonuç olarak, gerçekleştirilen bu anket, dua davranışının yaygın olduğu, insanların dünyevi istek dualarının etkilerine inandıkları ve duaların gerçekleştiğine dair pek çok bireysel tecrübenin bulunduğu neticesine ulaşılması nedeniyle, üçüncü bölümde varıldığı ifade edilen **“dünyevi istek dualarının gerçekleşmesi söz konusudur”** şeklindeki yargıyı ve tezde kabul edilen temel hipotezi desteklemektedir.

SONUÇ

Dünyevi istek dualarına din psikolojisi çerçevesinden yaklaşıldığı bu çalışmada genel bir dua fenomenolojisi araştırmasının yanı sıra, dünyevi istek duasının arka planında yer alan psikolojik süreçlere ve bu duaların gerçekleşip gerçekleşmediğine ilişkin araştırmalara yer verilmiştir. Bu kapsamda gerek Türkiye’de gerekse dünyada yapılmış çok sayıda tecrübi çalışma mercek altına alınmıştır. Varılan sonuçların sağlamasını yapmak üzere bir de anket çalışması gerçekleştirilmiştir.

Yapılan araştırma neticesinde, dünyevi istek dualarının tarih boyunca olduğu gibi, bugün de tüm dua türleri arasında en yaygın tür olduğu, hemen her din ve gelenekten insanın bir şekilde bu dualara başvurduğu tespit edilmiştir. Gerek ülkemiz özelinde, gerekse tüm dünyada (en fazla da Amerika’da) yapılan alan araştırmaları, insanların sağlık başta olmak üzere, eğitim ve iş hayatında başarılı olmak, maddi kazanç sağlamak, sağlıklı sosyal ilişkiler geliştirmek amacıyla, kısacası mutlu bir yaşam için, her alanda istek dualarına başvurduklarını göstermektedir.

Dünyevi istek dualarının Din Psikolojisini ilgilendiren iki temel yönü bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, insanları bu dua türüne başvurmaya iten ve duanın yapısına etki eden psikolojik süreçler; ikincisi ise, yine bu davranışın yapılmasında etkili olduğunu varsaydığımız gerçek etkiler, başka bir ifadeyle meyvelerdir.

Duanın arka planında yer alan psikolojik süreçler, tezimizin ikinci bölümünde ele alınmıştır. Araştırmamızın “*Dünyevi istek dualarının yapılmasına sebep olan çeşitli psikolojik süreçler bulunmaktadır*” şeklindeki temel hipotezlerinden birinin doğru olup olmadığını görmek üzere yapılan çalışmalar sırasında, bilim adamlarının bu konuda çeşitli düşünce ve kuramlar ortaya attıkları tespit edilmiştir. Kimi din psikologları; duanın insanın fitratında yer aldığını, kişinin fitri bir ihtiyaç olarak Tanrı’ya ve dine yöneldiğini ileri sürmektedir. Dinin en merkezi unsuru olan dua da, bu durumda, insan fitratında yer alan en temel dini ihtiyaç olmaktadır. Bu ihtiyaç

sebebiyle, insanlar sıkıntı ve zorluk dönemlerinde olduğu gibi, sevinç ve mutluluk dönemlerinde de Tanrı'ya yönelmektedirler.

Din Psikolojisinde, duanın arka planında yer alan süreçler konusunda ortaya atılan bir başka düşünceye göre, kişinin çocukluk döneminde yakın çevresiyle olan ilişkileri, onun ileride din ve Tanrı yönelimine sahip olup olmayacağını, olacaksa bu yönelimin hangi tarzda olacağını etkilemektedir. Bu aynı zamanda, çocukluk dönemi ilişkilerinin, çocuğun dua eden biri olup olmayacağını, dua edecekse nasıl bir dua üslubu benimseyeceğini de etkilediği anlamına gelmektedir.

Hangi dönemde, hangi yakınlarla olan ilişkinin çocuğun dua davranışını etkilediği ise, yine din psikologları arasında tartışmalı görünmektedir. Mesela, *Freudcu* anlayışta, çocuğun bu tür yöneliminin şekillendiği dönem, 3-5 yaşlarına denk gelen *fallik* dönemdir. Bu dönemin etkin figürü ise *babadır*. Diğer taraftan, *Nesne-İlişkileri Ekolü'*ne mensup psikologlarca benimsenen teoriye ve bu ekolle dolaylı ilgisi bulunan *Bağlanma Teorisi'*ne göre, çocuğun dua davranışlarının ortaya çıkmasında ve şekillenmesinde kritik dönem, 0-2 yaşlarına denk gelen süt çağıdır. Bu dönemde etkin ve başat figür ise annedir; daha sonra baba ve diğer bakıcılar gelmektedir. Bu yakınlarla geliştirilen ilişkiler, kişinin ileride dindar olup olmayacağı, Tanrıyı nasıl algılayacağı ve onunla nasıl bir dua ilişkisi kuracağı konusunda belirleyici olacaktır.

Analitik psikolojinin kurucusu Jung ve diğer bir takım psikologlar ise, Tanrıyla olan ilişkinin ortaya çıkış ve şekillenmesini, dolayısıyla dua davranışını, çocukluk dönemine değil, çok daha öncesine, ataların sahip olduğu Tanrı anlayışlarına ve onlar tarafından benimsenen üsluba bağlamaktadır. Bu anlayışa göre, insanların Tanrıya inanmalarının ve O'na dua etme ihtiyacı hissetmelerinin arka planında, atalarından kollektif bilinçdışı vasıtasıyla aldıkları kalıtımsal mirasın etkisi söz konusudur.

Dua davranışının arka planında, sahip olunan kişilik tiplerinin etkisi olduğu görüşü de psikologlar arasında oldukça revaç bulan ve ağırlıklı olarak Jung'un kişilik tipolojisinden hareketle gerçekleştirilmiş pek çok araştırmaya konu olan bir düşüncedir. Buna göre, insanın sahip olduğu mizacı, onun nasıl bir dua üslubu

benimseyeceğinde etkili olmaktadır. Kişinin sahip olduğu kişilik yapısının kaynağı ise, ayrı bir tartışma konusunu teşkil etmektedir.

Kimi davranışçı psikologlar ise, bilinçaltı ya da bilinç dışının etkin olduğu bu açıklama modellerinden farklı olarak, insanların dua davranışında bulunmalarını şartlı reflekslerle açıklamaktadır. İndirgemeci kabul ettiğimiz bu anlayışta, dua davranışı fitri olmayıp, insanlara uyarıcı-tepki mekanizması içerisinde, çocuklukta bir şekilde kazandırılmıştır. Yanlış yönlendirmeye kişiye kolayca kazandırılabilir olan bu davranışı, doğru bir çalışmayla tamamen söndürmek de mümkündür.

Dua davranışının arka planında yer alan psikolojik süreçler konusunda, rol-alma ve birlikte yönelim teorilerinden de yararlanılmaktadır. Bu teorilerde; kişinin bilhassa çocukluk döneminde, evde anne-babasıyla ve kardeşleriyle, dışarıda arkadaşlarıyla ve diğer insanlarla iletişim kurarken, onlardan neleri isteyip neleri istememesi gerektiğini öğrendiği, bu kazanımın da ileride Tanrı'dan neleri isteyip neleri istemeyeceği konusunda fikir sahibi olmasını sağladığı ileri sürülmektedir. Öte yandan, önemli dini figürlerin hayatları incelenerek, onların Tanrı'yla nasıl münasebetler kurduğunu, nasıl dua ettiğini, Tanrı'dan neleri isteyip neleri istemediğini öğrenebilir. Bu kazanım dahi kişiye ne şekilde dua etmesi gerektiği konusunda fikir verebilir. Bir başka ifadeyle kişinin; çevresindeki insanların ve önemli dini figürlerin rolünü alması, onun diğer dini davranışlarını olduğu gibi, dua davranışını da önemli ölçüde etkiler.

Dua davranışının açıklanmasında başvurulan teorilerden bir diğeri de yükleme teorisidir. İnsanların günlük hayatlarında kendilerine ve başkalarına ait davranışları yorumlama ve hayatı anlamlandırmada başvurdukları yükleme alışkanlıkları, onların Tanrıyla ilişkilerinde de nasıl yüklemeler yapacaklarını etkilediği düşünülmektedir. Kişinin yükleme alışkanlıklarını bilmek, onun dua davranışına nasıl bir yükleme yapacağımız konusunda bize fikir verebileceği gibi, onun kendi dualarına nasıl yüklemeler yaptığını da anlamamızı sağlayabilir. Dolayısıyla kişinin hangi durumlarda dua yapıp, hangi durumlarda yapmayacağı konusunda da tahminde bulunabiliriz.

Ortaya konulan bu ve benzeri yaklaşımlardan da yararlanmak suretiyle, tezimizde varılan kanaat ise, tüm bu fikirleri sentez edici niteliktedir. Buna göre, yeryüzünde insanların her dönemde ve her coğrafyada dua etmelerinin arka planında gerçekten de bilinçdışı bir takım psikolojik unsurlar yatmaktadır. Bilhassa bunun insan fitratında yer alan bir tapınma güdüsünün ve dua yöneliminin varlığıyla açıklanması oldukça makuldür. Bununla birlikte, çocukluk döneminde yakınlarla ve çevreyle kurulan ilişkinin; kişiye, bir şekilde bağlanmayı ve istekte bulunmayı öğrettiği ve bunun da bilinçdışı olarak insanların dua davranışlarını etkilediği görülmektedir. Diğer taraftan, benimsenen dinin, mensubu olunan toplumun geleneklerinin etkisiyle, yaşam içerisinde dua davranışında bir takım şekilsel farklılıkların meydana geldiği; anne-babanın ya da çevredeki diğer insanların kişinin nasıl bir Tanrı ve dua anlayışı benimseyeceğini önemli derece etkilediği açıktır. Yine, sahip olunan kişilik tipinin, günlük yaşamın her alanında etkili olduğu gibi, dua davranışında da etkili olduğu da inkar edilemez. Bu durumda, ortaya atılan teorilerin tamamında haklı yönlerin bulunduğu görülmektedir. Fakat hiçbir teorinin de bu evrensel dua davranışını tek başına tam olarak açıklayamayacağı aşikardır.

Tarafımızdan benimsenen kanaati şöyle özetlemek mümkündür: Dua fitri bir davranıştır. Ancak, doğumdan sonra yaşam boyunca edinilen bir takım bilgi, görgü ve kazanımlar bilinçli veya bilinçdışı olarak dua davranışımızı etkilemektedir. Öte yandan, psikolojik arka plan bireyden bireye ve toplumdan topluma farklılık arzedebilir.

Yaptığımız araştırmalar neticesinde ortaya çıkan bir başka gerçek de, bu konuya ilişkin yapılan araştırmaların yeterli sayıda olmadığı ve belli inanç kesimleriyle sınırlı kaldığıdır. Dolayısıyla, duanın arka planında yer alan psikolojik süreçlerin yeterince anlaşılabilmesi için, araştırmaların çeşitli din, kültür ve toplumlara yayılarak, çok daha kapsamlı bir şekilde gerçekleştirilmesine ihtiyaç bulunmaktadır.

Duanın Din Psikolojisini ilgilendiren ikinci ve en önemli boyutu ise tezimizin Üçüncü Bölümde ele alınan etkiler boyutu, başka bir deyişle, duanın gerçekleşip

gerçekleşmediği konusudur. Birinci boyutla da ilişkili olduğu kabul edilen bu boyut, bu tezde araştırılması birinci planda düşünülen konudur.

Dünyevi istek dualarının etkilerini iki yönlü düşünmek mümkündür. Birincisi, duanın hedeflenmeyen, dolaylı etkileri -ki diğer dua türleri ve genel olarak dindarlık ve maneviyat benzer etkilere sahiptir- ikincisi ise duada dile getirilen taleplerin gerçekleşmesidir. Din Psikolojisini daha fazla ilgilendiren birinci türden etkiler din psikologları tarafından çokça ele alınırken, ikinci türden etkiler genellikle ihmal edilmiştir.

Çalışmamızda, genelde dindarlık ve manevi yaşamın, özelde ise duanın (istek duası dışındaki dualar) insanın ruh ve beden sağlığını olumlu yönde etkilediği bulgusuna ulaşılmıştır. Bu aynı zamanda, araştırmamızın, *“Doğrudan sağlık için yapılmasa da dua etmenin bizzat kendisi, duayı eden kimselerin ruhsal ve bedensel sağlıklarını olumlu etkilemektedir”* şeklindeki alt hipotezinin doğrulanması anlamına gelmektedir. Zira, dinlerin insanlara kazandırdığı bir takım olumlu fikir ve hisler bulunmaktadır. Mesela, hayatın anlamlı olduğu; burada işlenilen her şeyin bir karşılığının görüleceği ve adaletin sağlanacağı başka bir dünyanın bulunduğu; hiçbir zaman yalnız olunmayıp, daima her şeyden haberdar olan, kişiyi gören ve gözetten bir Tanrı'nın var olduğu fikri, kişiyi ruhsal olarak kuvvetli kılmaktadır. Ayrıca, aynı inançtan kimselerle olan birlikteliğin getirmiş olduğu güven duygusu ve sosyal etkileşim, insanları önemli ölçüde rahatlatmakta, bu da ruh ve beden sağlıklarını olumlu yönde etkilemektedir.

Bu araştırmanın en önemli vurgusu ise, din psikologlarının ilgisini daha az çeken, duanın doğrudan etkileri üzerine yapılmış ve en temel tezi bu konuda ortaya konulmuştur. Çünkü dünyevi istek dualarının gerçekten etkili olup olmadığını bilmenin, aslında duanın neden tüm insanlığın ortak dini davranışlarından biri olduğunu anlamaya yardımcı olacağı; hatta şükür duası başta olmak üzere, diğer dua türlerini de anlamayı kolaylaştıracağı düşünülmektedir.

Dünyevi istek dualarının gerçekleşip gerçekleşmediğini ortaya koymak üzere dört temel veri kaynağından yararlanılmaktadır. Bunlardan bir tanesi, dinlerin temel kaynaklarıdır. Buralardaki ifadeler din psikologları için önemli referanslar olmuştur.

Öte yandan önemli din adamı, düşünür ve araştırmacıların fikirleri de, diğer bir veri kaynağını teşkil etmektedir. Anket, mülakat, test ve deneyleri kapsayan tecrübi çalışmalar ise, en önemli veri kaynaklarından biri konumundadır. Bilhassa dua deneyleri bilim çevrelerinde oldukça önemsenmiş ve yapılan çalışmaların sonuçları büyük yankılar bulmuştur. Son olarak, tüm dünyada insanlar tarafından yaşanan bireysel dua tecrübelerinden yararlanılması, duanın gerçekleşip gerçekleşmediğini anlamada yardımcı olacak bir başka veri kaynağıdır.

Bizim araştırmamızda, bu dört kaynak üzerinde ayrıntılı ve kapsamlı bir çalışma gerçekleştirilmiştir. Semavi dinler başta olmak üzere, dinlerin neredeyse tamamında, açık bir şekilde, dünyevi istek dualarının gerçekleşeceğinin vaz'edildiği ve inananlara dua etmelerinin öğütlediği tespit edilmiştir. Öte yandan, dünya genelinde yapılan anket ve mülakat çalışmaları; insanların, dinlerinin emirleri doğrultusunda duaya yöneldiklerini ortaya koymaktadır. Bu da, tezimizin *“Türkiye’de ve dünyada insanlar dünyevi istek dualarının gerçekleştiğine inanmaktadır”* şeklindeki temel hipotezlerinden birinin doğrulandığını göstermektedir.

Fikir adamlarının düşünceleri gözden geçirildiğinde ise, farklı kanaatlerin ileri sürüldüğü görülmektedir. Pozitivist anlayışa sahip bazı fikir adamları, Tanrı’ya ve O’nun kainatla ilişkili olduğuna inanmamaları sebebiyle, yapılan dünyevi istek dualarının gerçekleştiğini kabul etmemekte yahut meydana gelebilecek etkilerin ototelkin ya da plasebo etkisi olduğunu ileri sürmektedir. Önemli din psikologlarının da içinde bulunduğu, bir kısım düşünürler ise, Tanrı’yı ve O’nun kainata müdahalesini reddetmediği halde, konuya kulun iradesiyle Tanrı’nın iradesinin karşılaşması çerçevesinden bakmaları sebebiyle; duanın reel etkileri olabileceğini, ancak mesela, dua sayesinde şifa bulma durumunu, kişinin kendisini psikolojik olarak motive etmesine, başka bir ifadeyle, kendini kandırmasına (plasebo etkisine) bağlamaktadır. Hal böyle olunca, yağmur duası gibi psikolojik olarak açıklanamayacak konularda, duanın etkisini kökten reddetmektedirler. Azımsanamayacak sayıdaki bir kısım düşünür ise, dünyevi istek dualarının gerçekleştiğini kabul etmekte, fakat etkin mekanizma konusunda farklı açıklamalar getirmektedir. Kısacası, düşünürler

arasında dünyevi istek dualarının gerçekleşip gerçekleşmediği konusunda, mevcut bir fikir birliğinden bahsetmek mümkün görünmemektedir.

Duanın etkilerini sınamada başvurulan veri kaynakları arasında, üzerinde en fazla tartışma yürütüleni, büyük bir kısmı sağlık üzerinde yapılmış olan deneysel çalışmalardır. Yapılan deneysel çalışmalardan bir kısmında, dünyevi istek dualarının sağlık üzerinde duada istendiği şekilde etkili olduğu sonucuna ulaşılamamıştır. C. Joyce ve R. Welldon'un (1965), S. O'Laoire'nin (1993), Thurman ve arkadaşlarının (2000), A. Lok'un (2006) ve J. A. Astin ve arkadaşlarının (2006) yaptıkları çalışmalar bunlardan bazılarıdır. Öte yandan, duaların gerçekleştiğini gösteren çalışmaların sayısı çok daha fazladır. 1988'de R. Byrd'in kalp hastaları üzerinde yaptığı, olumlu sonuçlara ulaşılan, çığır açıcı dua deneyiyle başlayan süreçte, pek çok deney yapılmış ve dünyevi istek dualarının etkili olduğunu gösteren sonuçlara ulaşılmıştır. E. Targ'ın (1998), W. S. Harris ve arkadaşlarının (1999), M. G. Meraviglia'nın (2001), E. Bruce ve arkadaşlarının (2004) ve M. Kurtus'un (2009) yaptığı deneyler, bunlardan yalnızca bazılarıdır. Deneysel çalışmaların çoğunluğunun olumlu sonuçlar vermesi sebebiyle, bu deneylerin dünyevi istek dualarının gerçekleştiğini ispatladığını kolaylıkla söyleyebiliriz. Bazı dua deneylerinin olumsuz sonuç vermesi ise, bu kanaatte hiçbir değişiklik meydana getiremez. Zira, bu miktardaki deney sonucunun tesadüf olarak yorumlanması mümkün değildir. Ayrıca, bütün dualar gerçekleşiyor olsaydı, bu konunun araştırılmasına zaten gerek kalmazdı. Netice itibarıyla, araştırmamızın, "*Dua deneyleri, duaların etkili olduğunu göstermektedir*" şeklindeki hipotezinin doğrulandığı görülmektedir. Diğer taraftan, yapılan dua deneylerine pozitivist bilim çevrelerinin ve bazı tutucu dindar kesimlerin karşı çıktıkları da bilinmektedir. Pozitivist bilim çevreleri, hem bu deneylerin yapılmasına karşı çıkmakta, hem de duaların etkili olduğunu reddetmektedir. Sözü edilen dindar kesim ise; duanın etkili olduğuna değil, dua araştırmalarına karşı çıkmaktadır. Onlara göre bu, Tanrı'yı laboratuara sokarak teste tabi tutmaktır. Tezimizde her iki yaklaşımın da pek çok yönden hatalı olduğu ortaya konmuştur.

Son olarak, araştırmamızın, "*Bireysel tecrübeler, dünyevi istek dualarının etkili olduğunu göstermektedir*" şeklindeki hipotezi; tespit ettiğimiz, çeşitli dinlere mensup çok sayıda kişiye ait, muhtelif konularda kaydedilmiş bireysel tecrübe

anekdotlarıyla doğrulanmıştır. Bu bireysel tecrübe örneklerinin bir kısmı, tezin üçüncü bölümünde yeri geldikçe aktarılmıştır.

Temel dini metinler, insanların buna ilişkin inançları, düşünürlerin kanaatleri, yapılan dua deneyleri ve bireysel tecrübeler bir arada değerlendirildiğinde, dünyevi istek dualarının etkili olduğu görüşünün daha isabetli olduğu kanaatine varılmıştır.

Tezin Dördüncü Bölümünde, varılan bu kanaatin sağlamlasını yapmak üzere bir de anket çalışması gerçekleştirilmiştir. İstanbul genelinde 18 yaş üzeri 507 yetişkin üzerinde uygulanan ankette, katılımcılara duanın hastalıklar karşısında şifa bulma, yağmur yağması, rızık kazanma, hayatta başarı elde etme, eş ve kısmet bulma, çocuk sahibi olma gibi konularda etkili olduğuna inanıp inanmadıkları ve duanın bu türden etkilerine şahit olup olmadıkları sorulmuştur. Neticede ise, oldukça çarpıcı bulgulara ulaşılmıştır.

Anket çalışmamızda da yukarıda ifade edilen kanaati kuvvetli bir şekilde destekleyen sonuçlar elde edilmiştir. Katılımcıların %99,4'ünün değişik sıklıklarla da olsa dua ettiği, bunların %79,1'nin ise sık sık dua ettiği tespit edilmiştir. Oldukça yüksek çıkan bu oran; duanın, hayatın içerisindeki çok yaygın ve temel bir fenomen olduğunu açıkça göstermektedir. Bu sonuçlar, anketimizle ilgili olarak belirlenen, “örneklem büyük bir bölümü dua etmektedir” şeklindeki hipotezi de fazlasıyla desteklemektedir.

Katılımcıların önemli bir bölümü, ele alınan her konuda dünyevi istek dualarının etkili olduğuna büyük ölçüde inanmaktadır. Katılımcılar inançlarını toplamda %66,7 oranında ortaya koymuşlardır. Bu oran bazı konularda çok daha büyük rakamlara ulaşmaktadır. Örneklemin, mesela, dua sayesinde psikolojik olarak rahatlamaya inanma oranı, %91; şifa bulmaya inanma oranı, %84,7 ve rızıkta bereket elde edileceğine inanma oranı, %86,2'yi bulmaktadır. Bu rakamlar, tezimizin, “*Katılımcıların çoğunluğu, ankette ele alınan konuların tamamında (maddi zenginlik, ruhsal ve bedensel sağlık, psikolojik rahatlama, yağmur, bitkilerin gelişimi, kari-koca arasının düzelmesi, derslerde ve sınavlarda başarı, kısmet bulma, çocuk sahibi olma, beddualar, türbe duaları, duanın yanı sıra gayret) dünyevi istek*

dualarının etkili olduğuna inanmaktadır” şeklindeki alt hipotezini de desteklemektedir.

Anket çalışmamızda, katılımcılara dünyevi istek dualarının gerçekleştiğine şahit olup olmadıkları da sorulmuştur. Katılımcıların yine önemli bir bölümü, farklı konularda dünyevi istek dualarının etkilerine şahit olduklarını beyan etmiştir. Buna göre, katılımcıların %94,3’ü; ankette sorulan konulardan en az bir tanesinde, duanın gerçekleştiğine, kendi hayatında veya etrafında şahit olduğunu, %5,7’si ise hiçbir dua tecrübesine şahit olmadığını belirtmiştir. Katılımcıların %3,6’sı her bir konuya ilişkin bir tecrübe yaşadığını ya da buna şahit olduğunu bildirmiştir. Böylelikle, anketimizin *“Katılımcıların önemli bir kısmı dünyevi istek dualarının gerçekleştiğine şahit olmuştur”* şeklindeki hipotezinin de anket bulgularınca desteklendiği görülmektedir. Bu aynı zamanda, insanların, duanın etkisine olan inançlarının rasyonel bir temele oturduğunu göstermektedir.

Anketimizin en fazla önemseydiğimiz hipotezlerinden biri de *“Duanının gerçekleştiğine daha fazla şahit olduğunu belirtenler, daha sık dua etmektedir”* şeklindedir. Anket bulguları, bu hipotezi de desteklemektedir. Zira, ortalamalar hesaplandığında; nadiren dua edenler, kişi başı ortalama 3,3 durumda, ara sıra edenler ise 4 durumda duanın gerçekleştiğine şahit olurken, bu rakam sık sık dua edenlerde kişi başı 7,4’e çıkmaktadır. Bu, duanın etkilerine şahit olma oranı arttıkça, dua sıklığının da attığı anlamına gelmektedir. Buradan da, *“İnsanların dünyevi istek dualarının etkili olduğunu düşünmelerinin ve bu dualara yönelmelerinin sebeplerinden biri, duaların gerçekleştiğine şahit olmalarıdır”* temel hipotezinin doğrulandığı anlaşılmaktadır.

Ankete katılanlardan bir kısmı başlarından geçen bireysel tecrübeleri yazılı olarak bildirmiştir. Tezin, *“Dünyevi istek dualarına insanların başvurmalarının nedenlerinden biri, insanların bu duaların etkili olduğunu gözlemlemeleridir”* şeklindeki en temel hipotezlerinden birinin bu şekilde desteklediğinin saptanması ise, anket çalışmasının bir başka önemli vurgusu olmuştur.

Gerek literatür taramasının gerekse anket çalışmasının neticesinde, dünyevi istek dualarının etkili olduğu ve bunun tesadüflere dayalı bir etki olmadığı, pek çok

zaman duaların gerçekleşmesini sağlayan zorlayıcı bir durumun olduğu anlaşılmıştır. Ancak bu, yapılan her duanın gerçekleştiğini iddia ettiğimiz anlamına kesinlikle gelmemektedir. Bu araştırma yapılırken; hiçbir şekilde Allah'ın varlığını, gücünü ve evrene müdahale edici olduğunu ispatlama veya Allah'ı teste tabi tutma amacı güdülmediği gibi, varılan bu sonucun da bunları yaptığı asla ileri sürülmemektedir. Sadece, Din Psikolojisi bakış açısıyla bir çalışma gerçekleştirilmiş ve bu çerçevede bir durum tespiti yapılmıştır.

Burada, tez çalışmamız vesilesiyle ortaya çıkan bir ihtiyaca da işaret etmek istiyoruz. Çalışmamızdaki bize göre en önemli artılarından biri, yapılan çok sayıda deneysel çalışmayı inceleme ve tartışma imkanımızın olmasıdır. Zira dünyevi istek dualarının etkilerinin araştırılmasında başvurulabilecek en önemli yöntemin, bilimsel deneyler olduğunu; şayet, bir takım kriterler yerine getirilebilirse, dua deneylerinin duaların gerçekleştiğini ispatlamada kullanılabileceğini düşünmekteyiz. Bu tür deneyler, ancak maddi ve manevi pek çok imkanın bir arada olmasıyla gerçekleştirilebilmektedir. Her şeyden önemlisi, ekip çalışması bu deneylerde en fazla gereksinim duyulan husustur. Ne var ki, ülkemizde bir doktora tezinde bu tür imkanların elde edilmesi mümkün değildir. Bu nedenle tezimizde, Din Psikolojisi çalışmalarında oldukça değerli görülen bir başka yöntem olan anket çalışmasıyla iktifa edilmiştir. Anketler önemli olmakla birlikte, anketlerin yanı sıra deneylerin de yapılması, daha mükemmel çalışmaların ortaya çıkmasını sağlayabilir.

Bu araştırma, Türkiye'de dünyevi istek dualarının etkilerini ortaya koyma adına yapılmış ilk çalışma durumundadır. Bu nedenle, ereve genel tutulmuş, dünyevi istek dualarının, sağlık, eğitim, meslek hayatı, sosyal yaşam vb. alanlardaki etkileri araştırılmıştır. Ancak, bir doktora tezinin tek başına bu konuyu aydınlatmaya yetmeyeceği, konu üzerinde gelecekte daha lokal, daha ayrıntılı ve daha gelişmiş teknikler kullanılarak çok sayıda çalışma yapılması gerektiği açıktır.

KAYNAKÇA

- Acıpayamlı, Orhan: “Türkiye’de Yağmur Duası ve Psiko-sosyal Metotla İncelenmesi”, **Yağmur Duası Kitabı**, , Haz. M. Sabri Koz, İstanbul, Kitabevi Yay., 2007.
- Ahmed b. Hanbel: **Müsned**, Mısır, Müesseset-ü Kurtuba, C. VI.
- Albayrak, Ahmet: “Dindarlık Tipleri Açısından Dua Formları”, **Marife Dergisi**, Yıl: 7, sayı: 2, güz 2007.
- Albayrak, Ahmet: **Üniversite Gençlerinin Dua tutum ve Davranışları**, Rize, Karadeniz Bas. Yay., 2009.
- Altan, Asiye: “Beykoz Yûşa Türbesi Bağlamında Türbe Ziyaretlerinin Psiko-Sosyal Yönden İncelenmesi”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2007
- Altıntaş, Yusuf (b.h.): **Yahudilikte Kavram ve Değerler**, İstanbul, Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın, 2001.
- Ames, E.S.: **Psychology of Religious Experience**, USA, Houghton Mifflin Company, 1910.
- Argyle, Michael: **Psychology and Religion, An Introduction**, USA, Routledge, 2000.
- Argyle, Michael: “İbadet ve Dua”, Uludağ Üniversitesi, **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, çev. Mustafa Koç, Sayı: 21, Yıl: 2006/2.
- Arpaguş, Safi: **Mevlana ve İslam**, İstanbul, Vefa Yayınları, 2007, (Mesnevi, I, 166 b. (2083-85).
- Artun, Erman: “Adana Yağmur Yağdırma Törenlerinde “Boğa Dede, Bulut Dede ve Tosun Dede Kültü”, **Yağmur Duası Kitabı**.
- Astin, John A., et al: “The Efficacy of Distant Healing for Human Immunodeficiency Virus- Results of a Randomized Trial”, **Alternative Therapies in Health and Medicine**, November/December, 2006, vol.: 12, nr.: 6.
- Attâr, Feridettin: **Tezkireu’l Evliya**, Haz.: Süleyman Uludağ, İstanbul, Erdem Yayınları, 1991.

- Aviles, J. M., et al: “Intercessory Prayer and Cardiovascular Disease Progression in a Coronary Care Unit Population: A Randomized Controlled Trial”, **Mayo Clinic Proceedings**, December, 2001, C.: 76.
- Baesler, E. James: “Prayer and Relationship with God II: Replication and Extension of the Relational Prayer Model”, **Review of Religious Research**, September, 2002, vol.: 44, nr.: 1.
- Bayındır, Abdulaziz: **Kur’an Işığında Aracılık ve Şirk**, İstanbul, Süleymaniye Vakfı Yayınları, 2005.
- Bayraklı, Bayraktar: **Kur’an Tefsiri**, İstanbul, Bayraklı Yay., 2001, C. II.
- Bebek, Adil: **Din ve Düşünce Açısından Dua**, İstanbul, Rağbet yay., 1998.
- Beit-Hallahmi, B. & Argyle, M.: **Religious Behaviour, Belief and Experience**, London, Routhledge, 1997.
- Blythe, Teresa A.: **50 Ways to Pray**, Abingdon Press, Nashville, 2006.
- Braud, William G.: “Emprical Explorations of Prayer, Distant Healing, and Remote Mental Influence”, **Journal of Religion and Physical Research**, April, 1994, vol.: 17, nr.: 2.
- Brown, L.B.: **Human Side of Prayer**, Birmingham, Alabama, Religious Education Press, 1994.
- Bruce, Erin: “Effect of Therapeutic Touch and Healing Prayer on the Serenity Level of Terminally Ill Onchology Patient”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Faculty of D’Youville College, USA, 2004.
- Bryd, Randolph C.: “Positive Therapeutic Effects of Intercessory Prayer in a Coronary Care Unit Population, **Southern Medical Journal**, 1988, vol.: 81, nr.: 7.
- Buhari: **Sahih**, (Fethu’l Bari) Mektebetü’l- Maarif, Riyad, c: XI
- Bussy, Ann Moir: “Contemplative Prayer”, **Encyclopedia of Psychology of Religion**, eds, Leeming, David A.: Kathryn Madden, Stanton Marlan, Spring Science + Business Media, USA 2010.
- Butler, Mary Elizabeth: “The Longitudinal Effects of Intercessory Prayer on Quality of Life for People with Mild to Moderate Multiple Sclerosis”, Minesota University, Yayınlanmamış Doktora Tezi, USA, 2007.

- Büyüköztürk, Şener: **Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı**, İstatistik, Araştırma Deseni, SPSS Uygulamaları ve Yorum, Ankara, Pegem A Yayıncılık, 2. Baskı, 2002.
- Capps, Donald: “Don’t Forget to Pray for Yourself”, **Catholic**, USA, June, 1995, nr.: 60.
- Capps, Donald: “İstek Duası (Petitionary Prayer) Psikolojisi”, çev. Ümit Horozcu, k. **İlahiyat Fak. Dergisi**, yıl: 2005, sayı: 12.
- Carrel, Alexis: **Dua**, çev: M. Alper Yüçetürk, İstanbul, Yağmur Yay., 2001.
- Casterline, Gayle L.: “The Experience of the Act of Praying”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, USA, May, 2006.
- Cavendish, Roberta, et al: Nurses Enhance Performance Through Prayer, *Holistic Nursing Practice*, 2004, nr.: 18.
- Certel, Hüseyin: **Din Psikolojisi**, Ankara, Andaç Yay., 2003.
- Choi, Kyung Amy: “The Relationship Among Adult Attachment, Attachment to God, And Prayer”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Biola Üniversitesi, USA, 2006.
- Cilacı, Osman: “Dua”, *DİA*, C. IX.
- Clark, W. Houston: **The Psychology of Religion**, New York, The Macmillan, Company, 1958.
- Cole, Allan Hugh: “Prayer”, *Encyclopedia of Psychology of Religion*, eds, David A. Leeming, Kathryn Madden, Stanton Marlan, USA, Spring Science + Business Media, 2010.
- Collins, F. Carl: “The Use of Prayer and the Self-Reported Anxiety and Depression of Retired Adults”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Walden Üniversitesi, USA, 2003.
- Connerley, R. Clyde: “Distant Intcessory Prayer as an Adjunct the Psychotherapy with Depressed Outpatients: A Small-Scale Investigation”, Union Institute and University, Yayınlanmamış Doktora Tezi, USA, 2003.
- Conti, James M.: “The Effects of Intercessory Prayer And Transpersonal Positive Visualization on a Hemodialysis Population”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Massachusetts Üniversitesi, USA, 1999.

- Cooper, A. Elizabeth: "An Investigation of the Relationships Among Spirituality, Prayer and Meditation, And Aspects of Stress and Coping", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Wright Institute Graduate School of Psychology, USA, 2003.
- Cynthia, Cohen B., et al.: "Prayer as Therapy", **The Hastings Center Report**, May/June, 2000, nr.: 30
- Çağrı, Mustafa: "Dua, Literatür", DİA, C. IX.
- Çelebi, İlyas: "Muska (Kalam)", DİA, C. XXXI.
- Çıplak, Nilgün: "İçel'de Yağmur Yağdırma Törenleri", **Yağmur Duası Kitabı**
- Day, J. A. Williams: "A Developmental Study of the Effect of Intercessory Prayer on Family Relationships", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Spalding Üniversitesi, Lusville, Kentucky 2002.
- Day, Kirk Patrick: "The Effect of Intercessory Prayer on the Physical Health of College Students", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Spalding Üniversitesi, USA, 2004.
- Day, Michael Alan: "A Study of the Developmental Effects of Additional Intercessory Prayer on Worldview in College Students", Yayınlanmamış Doktora tezi, Spalding Üniversitesi, USA, 2006.
- Dein, S. & Littlewood, L.: "The Psychology of Prayer and the Development of the Prayer Experience Questionnaire, Mental Health", **Religion and Culture**, January, 2008, vol.:11, nr.: 1.
- Demirci, Kürşat: "Muska", DİA, C. XXXI.
- Doğan, Mebrure: "Duanın Psikolojik ve Psikoterapik Etkileri", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi Uudağ Ün. İlahiyat Fak., Bursa, 1997.
- Dossey, Larry & Huford, D.J.: "Are Prayer Experiments Legitimate? Twenty Criticism", *Expolore*, March 2005, vol.: 1, nr.: 2.
- Dossey, Larry: **Reinventing Medicine: Beyond Mind-Body to New Era of Healing**, New York, Harper Collins Publishers, 1999.

- Dossey, Larry: “Prayer and Medical Science: A Commentary on the Prayer Study by Harris et al and a Response to Critics”, **Archive of International Medicine**, June, 2000, çevrimiçi: <http://archinte.ama-assn.org/cgi/search?fulltext=prayer> erişim: 28.09.2008.
- Dossey, Larry: “Can Prayer Harm?”, *Psychology Today*, March/April, 1997, vol.: 30, nr.:2.
- Easternbrook, Gregg: “Can You Pray Your Way to Health”, çevrim içi: http://www.beliefnet.com/story/69/story_6991_1.html, son erişim 27.10.2007.
- Ebu Davud: **Sünen**, Riyad, Mektebetu'l- Maarif Li'n-Neşri ve't- Tervi', 1988.
- el-Cevherî, İsmail.b. Hammad: **Sihah**, Beyrut, Daru'l Maarife, 2005.
- el Fîruzâbâdî, Mecduddin Muhammed b. Ya'kub: **el Kâmusu'l-Muhît**, Beyrut, Daru İhyau't-Turasu'l-Arabî, C. II, 1997.
- el-İsfehâni, Ragîb: **Müfredat**, Beyrut, Daru'ş Şamiyye, 1997
- Ellison, C.: “Religious Involvement and Subjective Well-being”, **Journal of Health and Social Behaviour**, 1991, vol.: 32.
- Emmett, L.: “A Study of Traditional Prayer, Inner Healing Prayer and Psychological Well-Being Among Evangelical Christians”, California School Of Professional Psychology, Yayınlanmamış Doktora Tezi, USA, 1998.
- Epperly, Bruce G.: “Who Prays, A Process Relational Reflection on Petitionary Prayer”, *Encounter*, 2008, vol.: 69.
- es-Saîdî, Abdulkakim Abdullatif: **Ed-Dua Esrar ve Envar**, Kahire, Mektebetu Daru'l Arabiyyeti'l Kitab, 2001.
- Fesbach, Seymour, Bernard Weiner, Arthur Bohart: **Personality**, USA, D.C. Heath and Company, 1996.
- Francis Leslie J. & Astley, Jeff: “Psychological Perspectives on Prayer”, **Pastoral Psychology**, 2007, vol.: 54.
- Francis, L. & Robbins, M.: “Psychological Type and Prayer Preferences: A Study Among Anglican Clergy in the United Kingdom”, **Mental Health, Religion, Culture**, January, 2008, vol.:1, nr. 1.

- Freedman, Jonathan L. & O. Sears, David J., Carlsmith, Merrill: **Sosyal Psikoloji**, çev: Ali Dönmez, İstanbul, Ara yay., 1989.
- Galton, Francis: “The Statistical Inquiries into Efficiency of Prayer”, **The Fortnightly Review**, August, 1872.
- Gardner, Alexander: “Om Mani Padme Hüm”, **Encyclopedia of Buddhism**
- Greeley, Andrew: **The Catholic Imagination**, England, University of California Press, 2000.
- Green, Michael Williams: “The Therapeutic Effects of Distant Intercessory Prayer and Patients Enhanced Expectations Recovery Rates and Anxiety Levels of Hospitalized Neurosurgical Pituitary Patients”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, California Institute of Integral Studies, USA, 1993.
- Gündüz, Şinasi: **Sâbîler Son Gnostikler: İnanç Esasları ve İbadetleri**, Ankara, Vadi Yay, 1995.
- Gündüz, Şinasi: **Din ve İnanç Sözlüğü**, Ankara, Vadi Yayınları, 1998.
- Gürses, İbrahim: “Yükleme Teorisi ve Din İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme”, **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, yıl: 2008, cilt: 17, sayı: 2.
- Harkness, E.F., et al.: “A Randomized Trial of Distant Healing for Skin Warts”, **American Journal of Medicine**, 2000, vol.: 108, nr.: 6.
- Harris, William S., et al: “A Randomized, Controlled Trial of the Effects of Remote, Intercessory Prayer on Outcomes in Patients Admitted to the Coronary Care Unit” **Archives of Internal Medicine**, 1999, vol.:159, nr. 19.
- Hayta, Akif: “Anneden Allah’a Bağlanma Teorisi ve İslam’da Allah Tasavvuru”, **Değerler Eğitim Dergisi**, Aralık, 2006, cilt: 4, sayı: 12.
- Heiler, Friedrich: **Prayer, A Study in the History and Psychology of Religion**, Great Britain, Oxford University Press, 1932.
- Hıristiyan İnanç; Kutsal Kitaplara, Kilise Babaları ve Belgelerine Göre Açıklanan Hıristiyan Gerçekleri**, İstanbul, Müjde Yayıncılık, 1994.
- Hodge, Alexander: **Prayer and Its Psychology**, New York, Macmillan, 1931.

- Holm, Nils G.: **Din Psikolojisine Giriş**, çev. Abdulkerim Bahadır, İstanbul, İnsan Yay., 2004.
- Hood, R.W., Hill, P.C. & Spilka, B.: **The Psychology of Religion, An Empirical Approach**, USA, The Guilford Press, 2009.
- Hood, R.W., Belzen, Jacop A.: “Research Methods in the Psychology of Religion”, **Handbook of the Psychology of Religion and Spirituality**, eds: R. F. Paloutzian, C. L. Park, The Guilford Press, USA, 2005.
- Hökelekli, Hayati: **Din Psikolojisi**, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., 2001.
- Iys, Celâl: **Zikir ve Dua**, Kahire, Daru’ş-Sa’b, 1998.
- İbn Mâce: **Sünen**, C. II, Riyad, Mektebtü’l İslami, 1986
- İbn-i Ebi Şeybe: **El-Musannef fi’l Ehadisi ve’l Asar**, Suudi Ariabistan, Mektebetu’ruşd, 1983, C. V.
- İbn-i Hanbel: **Müsned**, Mısır, Daru’l- Maarif, 1958, C.II.
- İbn-i Manzur: **Lisânu-l Arab**, C. XIV, Beyrut, Dâru Sâdır, 1994
- İçli, Rukiye: “Sosyolojik Açıdan Ziyaret Fenomeni (Erzurum Abdurrahman Gazi Türbesi Örneği)”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum 2007.
- İkbal, Muhammed: **İslam’da Dini Tefekkürün Yeniden Teşekkülü**, çev. Ahmet Asrar, İstanbul, Bir yay., 1984.
- Jacobson, Jennifer L.: “An Exploratory Study Regarding the Effects of Praying for Others on Physical and Mental Health in Older Adults”, Yayınlanmamış Doktora tezi, Spalding University, USA, 2002.
- James, William: **The Varieties of Religious Experience**, Great Britain, Collins Clear Type Press, 1960.
- Johnson, David Orme: “Medical Care Utilization and the Transcendental Meditation Program”, **Psychosomatic Medicine**, 1987, nr.: 49.
- Joyce, C.R.B. & Welldon, R.M.C.: “The Objective Efficiency of Prayer”, **Journal of Chronic Diseases**, 1965, vol.: 18, nr.: 4.
- Jumonville, Robert Moore & Woods, Robert: “A Role Taking Theory of Praying the Psalms: Using the Psalms as a Model for Structuring the Life Of Prayer”, **Journal of Biblical Studies**, April, 2003.

Katolik Ansiklopedisi, çevrimiçi: 21.03.2008,

<http://www.newadvent.org/cathen/02361c.htm>

Karacoşkun, M. Doğan: “Okul Öncesi Dönem Çocuklarında Dua”, **Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, yıl: 2005, cilt: IX, sayı: 1.

Karagöz, İ., Yiğit, Y. Akar M., Koç Z., Akbaş B.: **Kulluğun Özü, İbadetin Ruh Dualar**, Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı, 2006.

Katolik kilisesi Din ve Ahlak İlkeleri, çev. Dominik Pamir, İstanbul, Yayıncılık Matbaacılık, 2000.

Kessler, Amanda Udis: “Heartwork: A Loving Meditation on Various Forms of Prayer” çevrim içi: 21.07.2008

<http://www.whosoever.org/v3i3/heartwork.html>

Kıyıklık, Hasan: “Kur’an’ın Işığında İnanan İnsanın Duasına Psikolojik Yaklaşımlar”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, Kayseri, 1994.

Kızmaz, Mustafa: “Dinin Hastalar Üzerindeki Etkisi”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şanlıurfa, 1998.

Kiehne, Anne-Merie: “The Lived Experiences of Nurses Who Prayed for Their Patients: A Phenomonological Inquiry”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Temple Üniversitesi, USA, 2003.

Kimberly, Judy A.: “An Application of Attribution Theory in Persons Willingness and Obligation to Disclose HIV- Positive Status to Family Members”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Texas Tech Üniversitesi, USA, 1996.

King, Ursula: “A Response to Reflections on Buddhist and Christian Religious Practices”, **Budhist-Chiristian Studies**, 2002, nr.: 22.

Kirkpatrick, Lee. A.: “Attachment, Evolution, an The Psychology of Religion”, **Archive for The Psychology of Religion**, 2006, nr.: 28.

- Koç, Mustafa: “Ergenlik Döneminde Dua ve İbadet Psikolojisi Üzerine Teorik Bir Yaklaşım”, **C. Ü. İlahiyat Fak. Dergisi**, Haziran, 2003, C. VII.
- Kosofsky, Scott-Martin: **The Book of Customs: A Complete Handbook of Jewish Year**, New York, Harper Collins Publishers, 2004.
- Köse, Ali ve ark.: “Popüler Kültür, Popüler Dindarlık: Türk Toplumunda Türbe Fenomeni Üzerine Psiko-sosyolojik Bir Araştırma” **XVI. Ulusal Sosyal Psikiyatri Kongre Kitabı**, 01-04 Temmuz Safranbolu/Karabük.
- Krucoff, Mitchel W., et al: “Music, Imagery, Touch, And Prayer as Adjuncts to Interventional Cardiac Care: The Monitoring and Actualisation of Noetic Trainings (MANTRA) II Randomised Study”, **Lancet**, 2005, vol.: 366, nr.: 9481.
- Krucoff, Mitchell W., et al: “Integrative Noetic Therapies as Adjuncts to Percutaneous Intervention During Unstable Coronary Syndromes: Monitoring and Actualization of Noetic Training (MANTRA) Feasibility Pilot” **American Hearth Journal**, November, 2001, vol.: 142, nr.: 5.
- Kuiper, Judith T.: “The Experience of Practicing Centering Prayer: A Heuristic Inquiry”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Cincinaty Üniversitesi, USA, 2004.
- Kurtus, E.M.: “Hearth Rhytym Coherence and Affective State of Prayer Agent as Differentiated by Personal or Intercessory Prayer”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Capella University, USA, 2009.
- Kvaal, Steven: “An Exploratory Study of Prayer as a Coping Mechanism for Chronic Pain”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Roosevelt Üniversitesi, USA, 2003.
- Ladd, K. L. & Spilka, B.: Inward, Outward, and Upward: Cognitive Aspects of Prayer, **Journal For The Scientific Study of Religion**, 2006, nr.: 45.
- Launay, Robert: “Knowledgeable Muslims” **Reviews in Anthropology**, 1998, vol.: 27, nr.: 2.

- Leibovici, Leonard: “Effect of Remote, Retroactive Intercessory Prayer on Outcomes in Patients with Bloodstream Infection: Randomised Controlled Trial”, **British Medical Journal**, December, 2001, Health Module.
- Lesniak, Karen T.: “The Effect of Intercessory Prayer on Wound Healing in Nonhuman Primates”, **Alternative Therapies in Health and Medicine**, November/December, 2006; vol.:12, nr.6.
- Levin, J.S. & Schiller, P.L.: “Is There a Religious Factor in Health”, **Journal of Religion and Health**, 1987, vol.: 26, nr.:1.
- Loehr, Franklin: **The Power of Prayer**, USA, Signet Books, 1969.
- Lok, April Minatrea: “The Effects of Intercessory Prayer on the Psychological Well-Being of College Students”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kansas University, 2001.
- Lowenthal, Kate M.: *The Psychology of Religion, A Short Introduction*, England, Oneworld, 2004.
- M. Daglian, W. Cadge: “Blessings, Strength, and Guidance: Prayer Frames in a Hospital Prayer Book”, **Science Direct, Poetics**, 36.
- Marinier, Pierre: **Dua Üzerine Düşünceler**, çev: Sadık Kılıç, İzmir, Nil Yayınları, 1991.
- Martin, Dan: “On the Origin and the Significance of Prayer Wheel: According to Two Nineteenth-Century Tibetan Literary Sources”, 1987, **Journal of the Tibet Society**, nr.: 7.
- Masters, Kevin S.: “Research on the Healing Power of Distant Intercessory Prayer: Disconnect Between Science and Faith”, **Journal of Psychology and Theology**, 2005, vol.: 33, nr.: 10.
- Maxwell, Gail: “Esoteric Art, South and South East Asia, **Encyclopedia of Buddhism**, ed. Buswell, Robert E.: USA, Macmillan Reference USA, Thomson Gale, 2003.
- McCaffrey, A.M. et al: “Prayer for Health Concerns”, **Archive of International Medicine**, 2004, nr.: 164.
- Me'lûf, Luwis: el Muncid, Beyrut, Fi-l Lugati ve'l – A'lâm, El Mektebetu'l-Şarkiyeye, 1997.

- Meraviglia, Martha Gene: “The Mediating Effects of Meaning in Life and Prayer on the Physical and Psychological Responses of People Experiencing Lung Cancer”, Yayınlanmamış Doktora tezi, Teksas Üniversitesi, USA, 2001.
- Mitchell, Donald W.: “A Christian Response to Buddhist Reflections on Prayer”, **Buddhist-Christian Studies**, 2002, nr.: 22.
- Monroe, Deborah J.: “Prayers of Adoration, Confession, Thanksgiving and Supplication”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kuzey Texas Üniversitesi, USA, 2004.
- Mosley, Glenn & Hill, Joanna: **The Power of Prayer**, London, Templeton Foundation Press, 2000.
- Murray, Michael J.: Does Prayer Change Things?, Franklin and Marshall College, çevrim içi: <http://server1.fandm.edu/departments/Philosophy/staticpages/Murray/prayer.pdf>, erişim: 18.05.2008.
- Müslim, **Sahih**, Nevevi Şerhi, Beyrut, el-İhya Et Turasu'l- Arabi, 1929, C. V.
- Myers, David G.: **Social Psychology**, North America, McGraw Hill Companies, 1996.
- Nesai: **Sünen**, Beyrut, Daru'l- Kutubi'l- İlimiyye, 1991, c. IX
- Nelson, J.M.: **Psychology, Religion and Spirituality**, USA, Springer Science+Business Media, 2009.
- O'Laoire, Sean: “An Experimental Study of the Effects of Intercessory Prayer at-a Distance on Self Esteem, Anxiety and Depression”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Institute of Transpersonal Psychology, California, 1993.
- O'Sullivan, Trish: “Meditation” **Encyclopedia of Psychology of Religion**, David A. Madden, Leeming, Kathryn: Stanton Marlan eds, USA, Springer Science + Business Media, 2010.
- Oxman, Thomas E., et al.: “Lack of Social Participation or Religious Strength and Comfort as Risk Factors of Death After Cardiac Surgery in the Elderly”, **Psychosomatic Medicine**, 1995, nr.: 57.
- Övündür, Ahmet: “Kur'an-ı Kerimde Dua”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya, 1996.

- Özen, Adem: **Yahudilikte İbadet**, Ayıışığı Kitapları, İstanbul, 2001.
- Özkan, Aysun: “Türbe Ziyaretlerinin Psiko-sosyolojik Boyutu: Eyüp Sultan Türbesi Örneğı” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2009.
- Palmer, Martin: **World Religions**, London, Times Books, 2004.
- Parladır, Selahaddin: “Dua”, DİA, C. IX
- Paşaoğlu, Sibel: “Türkiye’de Yaşayan Musevi Cemaatinde Çeşitli Törenlerde Okunan Dualarda Türk Müziğı Makamlarının Kullanılması ve Bunun Temelinde Yatan Nedenler”, Abant İzzet Baysal Ün. Sos. Bil. Enst., Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2000.
- Pazarlı, Osman: **Din Psikolojisi**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1968
- Poloma, Margaret M. & Pendleton, Brian F.: “Exploring Types of Prayer and Quality of Life. A Research Note”, **Review of Religious Research**, September, 1989, vol.: 31, nr.: 1.
- Rath, Linda R.: “Intercessory Prayer as an Intervention for Stress in Critically Ill Neonates”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Texas Üniversitesi, USA, 2006.
- Rezaei, Mahboubeh, et al: “Prayer in Iranian Cancer Patients Undergoing Chemotherapy”, **Complementary Therapies in Clinical Practice**, 2008, nr.: 14.
- Rickerhauser, D. Ronald: “Prayer as a Treatment Modality in Patient Healthcare: Physicians’ Spiritual Beliefs and Religious Practices and their Relationship to Patient Health”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Texas Pan American University, USA, 2004.
- Riggs, Thomas: **Encyclopedia of Religious Practices**, vol.: II, USA, Thomson Gale, 2006.
- Roberts, L., Ahmed I., Hall S., Davison A: “Intercessory Prayer for the Alleviation of Ill Health” **The Cochrane Library**, 2009, nr.: 3.
- Roeckhelen, J. E.: “Attribution Theory”, **Elsevier’s Dictionary of Psychological Theories**, USA, Elsevier BV., 2006.
- Sarıkcıoğlu, Ekrem: **Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi**, Isparta, Fakülte Kitabevi, 2004.

- Schaaf, Nancy: “Prayer and Prayer Beads: Meditation Tool”, çevrimiçi: http://www.associatedcontent.com/article/6616/prayer_and_beads_meditation.html?page:2, erişim: 30.12.2008
- Schafer, David: “Prayer and Healing at St. Luke’s”, **The Humanist**, January/February, 2000, Proquest Religion.
- Schimmel, Annemarie: **İslam’ın Mistik Boyutları**, İstanbul, Kabalcı Yay. 2001.
- Schorn, Joer: “How Does God Answer Prayer”, **U.S. Catholic**; May, 2008, vol.: 73, nr.: 5.
- Sergaves, Mark A.: “A Qualitative Analysis of the Meaning, Values, Beliefs, and Practices Related to Glossolalia in Glossolalic Members of United Pentecostal Churches”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Capella Üniversitesi, USA, 2005.
- Shumsky, Susan: **Germinating Plants: Nine Steps to Creating That Get Results**, USA, Celestial Arts, 2006.
- Spinks, G. Stephen: **Psychology and Religion**, Great Britan, Methuen &CO Ltd, 1963.
- Spring, Heather J.: “Encountering God, A Grounded Theory of Prayer in Illness”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Florida University, USA, 2002.
- Şeriati, Ali, **Dua**, çev: Mustafa Saruhan, İstanbul, Yeni Zamanlar Yay., 2006.
- Taberani: **el Mu’cemu’l-Kebir**, Suriye, Mektebetu’l-Ulum ve Hikem, Tahkik: Hamdi b. Abdulmecid Selefi, 1983, C. II.
- Tanabe, G.J.: “Mijiao (Esoterik) Scholl”, **Encyclopedia of Buddhism**, edt. Robert E. Buswell, Macmillan Reference USA, Thomson Gale, 2003.
- Tantâvî, Mahmud Seyyid: **al-Dua**, Mısır, Daru’l-Gad al- Arabî, 1993.
- The Seeker’s Glossary of Buddhism**, Sutra Translation Committee of the United States and Canada, USA, 1998.
- Thouless, Robert H.: **An Introduction to the Psychology of Religion**, Cambridge University Press, Great Britain, 1971
- Toprak, Mehmet: “Cevşen”, DİA, C. VII.

- Tumpkin, Joseph LeFarn: “Effectual Prayer: A Vital Key to Effective Christian Life and Ministry”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Oral Robert Üniversitesi, USA, 1992.
- Ünal, Nurten: “Dini İnanç, İbadet ve Duanın Umutsuzlukla İlişkisi”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bil. Ens., Bursa, 1998.
- Ünlü, Selman: **Bir Kutsal Dilekçe Dua**, İstanbul, Rehber Yayınevi, 2005.
- Vasegh, Sasan: “Psychiatric Treatments Involving Religion: Psychotherapy from an Islamic Perspective”, **Religion, Spirituality in Psychiatry**, eds: Philippe Huguelet, Harold G. Koenig, Cambridge University Press, USA, 2007.
- Vetter, G.B.: **Magic and Religion: Their Psychological Nature, origin, an Function**, NewYork, Philosophical Library, 1958.
- Walsh, Birrel Thomas: “The Practise of Praying for Others; Eight Examples from Late Twentieth-Century America”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Faculty of California Institute of Integral Studies, California, USA, 1999.
- Water, M.N.: “Ancestors”, **Encyclopedia of Buddhism**, ed. Robert E. Buswell, Macmillan Reference USA, Thomson Gale, 2003.
- Weld, Devereaux Chester: “A Survey of Primarily Christian Clients’ Preferences Concerning the Intervention of Prayer at Faith-Based Counseling Agencies”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Argosy University, USA, 2006.
- Welker, Maureen Lavelle: “Review of the Literature on Effects of Prayer on Patient Outcomes”, Yüksek Lisans Tezi, California State University, USA, 2001.
- Westphal, Merold: “Prayer as the Posture of the Decentered Self”, ed. B.E. Benson, N. Wizba, **The Phenomenology of Prayer**, New York, Fordham University Press, 2005.
- Wiegand, Catherine Elizabeth Kurek: “The Effects of Prayer on Anxiety and Performance”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Purdue University, USA, 2004.

- Wierzbicka, Anna: “What is Prayer? In Search of a Definition”, **Human Side of Prayer**, ed: L. B. Brown, Birmingham, Alabama, Religious Education Press, 1994.
- Williams, Russel H.: “An Emprical Investigation into the Beneficial Effects of Long Distance Intercessory Prayer On Student Retention and Grade Point Average”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Spalding University, USA, 2001.
- Wirth, D. P & Mitchell, B. J.: “Complementary Healing Theraphy for Patients with Type I Diabetes Mellutus”, **Journal of Scientific Explorations**, 1994, vol.: 8, nr. 3.
- Witter, Jeanne P.: “The Effect of Expentancy Regarding the Efficiacy of Intercessory Prayer on the Subjective Experience of Pain by Cronic Pain Patients”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Miami University, USA, 1996.
- Woodmansee, Marlena F.: “Mental Health and Prayer: an Investigation of Prayer, Temprament and the Effects of Prayer on Stress When Individuals Pray for Others”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Spalding Üniversitesi, Kentucky, USA, 2000.
- Wulff, David M.: **Psychology of Religion**, USA, John Willey & Sons inc., 1997.
- Yaran, Cafer Sadık: Dini Tecrübe ve Meûnet, İstanbul, Rağbet Yayınları, 2009.
- Zinn, Kabat J, Lipworth L, Burney R.: “The Clinical Use of Mindfulness Meditation for the Self-regulation of Chronic Pain”, **Journal of Behavioral Medicine**, 1985, nr.: 8.

EKLER

Ek 1: Özgeçmiş

Ek 2: Anket soruları

ÖZGEÇMİŞ

14 Nisan 1978’de İstanbul’da doğdu. 1994’te Sarıyer İmam Hatip Lisesinden, 2001’de İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu. Aynı yıl, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde Yüksek Lisansa başladı. “Din Psikolojisi Açısından William James ve Görüşleri” konulu tezini 2004’te bitirdi. Aynı yıl yine İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde Doktora başlamıştır. Dini tecrübe ve dua konusunda çalışmaları bulunmaktadır.

DÜNYEVİ İSTEK DUALARININ ETKİLERİ

Bu anket, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsüne bağlı olarak yürütülen, “Din Psikolojisi Açısından Maddi İstek Duaları” başlıklı doktora çalışması kapsamında hazırlanmıştır. Anketin amacı, Türk insanının dünyevi istek dualarına bakışını ve bu duaların gerçekleşip gerçekleşmediğini tespit etmektir. Ankette elde edilecek veriler, sadece akademik çalışmalarda kullanılacaktır. Katılımcıların anket sorularına verdikleri kişisel cevaplar gizli kalacaktır. **Lütfen anket formlarına isimlerinizi yazmayınız.**

Sorulan sorulara cevap verirken lütfen **aklınıza ilk gelen seçenek veya seçenekleri** işaretleyiniz. Anketteki her bir soru, araştırmamız açısından çok önemli olmasından dolayı, lütfen elinizden geldiğince tüm sorulara cevap vermeye çalışınız.

Anketimize göstermiş olduğunuz ilgiden dolayı çok teşekkür ederiz. Saygılarımla.

Araş. Gör. Ümit Horozcu

İstanbul Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Din Psikolojisi Anabilimdalı

Dua eder misiniz?	☐ Evet, sık sık	☐ Evet, ara sıra	☐ Evet, nadiren	☐ Hayır etmem
-------------------	--	---	--	--------------------------------------

Aşağıdaki ifadelere ne kadar katıldığınızı işaretler misiniz? (Lütfen her satırda bir kutucuğu işaretleyiniz)

	Kesinlikle katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle katılıyorum
1. Dua sayesinde maddi zenginlik ve refah elde edileceğine inanıyorum	☐	☐	☐	☐	☐
2. Duanın hastalara şifa vereceğine inanıyorum	☐	☐	☐	☐	☐
3. Dua sayesinde kişinin psikolojik rahatlama hissedeceğine inanıyorum	☐	☐	☐	☐	☐
4. Ruh hastalığına yakalanmış birinin duayla tedavi edilebileceğine inanıyorum	☐	☐	☐	☐	☐
5. Yağmur duasının yağmur yağmasında etkili olabileceğine inanıyorum	☐	☐	☐	☐	☐
6. Araları bozuk olan karı-kocanın dua sayesinde arasının düzeleceğine inanıyorum	☐	☐	☐	☐	☐
7. Dua sayesinde kişinin derslerinde/sınavlarda başarılı olabileceğine inanıyorum	☐	☐	☐	☐	☐
8. Dua sayesinde kişinin sevdiğine (eş, sevgili, akraba, dost vb.) kavuşabileceğine inanıyorum	☐	☐	☐	☐	☐
9. Dua sayesinde rızıkta/kazançlarda bereket elde edileceğine inanıyorum.	☐	☐	☐	☐	☐
10. Çocuğu olmayan kimselerin dua sayesinde çocuk sahibi olabileceğine inanıyorum	☐	☐	☐	☐	☐
11. Kaybolan bir şeyin (eşya, para, hayvan veya insan) dua vesilesiyle bulunacağına inanıyorum.	☐	☐	☐	☐	☐
12. Evlenmek isteyen kimselerin dua sayesinde eş/kısmet bulabileceğine inanıyorum.	☐	☐	☐	☐	☐
13. Kabir ve türbelerde edilen duaların gerçekleşeceğine inanıyorum.	☐	☐	☐	☐	☐
14. Yapılan bedduaların gerçekleşebileceğine inanıyorum	☐	☐	☐	☐	☐
15. Duaların gerçekleşmesi için, kişinin aynı zamanda elinden gelen gayreti göstermesi gerektiğini düşünüyorum	☐	☐	☐	☐	☐

Aşağıdaki sorulara ilişkin olarak size en uygun cevabı işaretler misiniz. (Biden fazla seçeneği işaretleyebilirsiniz.)

	Evet, kendi hayatımda şahit oldum	Evet, etrafımda şahit oldum	Hayır, şahit olmadım.
1. Dua sayesinde zenginlik ve refah elde edildiğine şahit oldunuz mu?	☐	☐	☐
2. Dua neticesinde hastalıktan kurtulmaya şahit oldunuz mu?	☐	☐	☐
3. Yağmur duasının gerçekleştiğine şahit oldunuz mu/yağmur yağdı mı?	☐	☐	☐
4. Dua sayesinde karı-koca arasının düzeldiğine şahit oldunuz mu?	☐	☐	☐
5. Dua sayesinde derslerde/sınavlarda başarılı olduğuna şahit oldunuz mu?	☐	☐	☐
6. Duanın bitkiler üzerinde etkili olduğuna şahit oldunuz mu? (tarladaki ürünün verimli olması, saksıda çiçek büyümesi, bahçedeki ağacın meyve vermesi vs.)	☐	☐	☐
7. Dua sayesinde rızık elde edildiğine/rızık bereketlendiğine şahit oldunuz mu?	☐	☐	☐
8. Dua sayesinde çocuk sahibi olduğuna şahit oldunuz mu?	☐	☐	☐
9. Kaybolan bir şeyin (eşya, para, hayvan veya insan) dua sayesinde bulunduğu şahit oldunuz mu?	☐	☐	☐
10. Dua sayesinde eş (kısmet) bulunduğu şahit oldunuz mu?	☐	☐	☐
11. Bedduaların gerçekleştiğine şahit oldunuz mu?	☐	☐	☐
12. Yatır ve türbelerde edilen duaların gerçekleştiğine şahit oldunuz mu?	☐	☐	☐
13. Duanın psikolojik olarak rahatlatığına şahit oldunuz mu?	☐	☐	☐
14. Duanın ruh hastalıklarını iyileştirdiğine şahit oldunuz mu?	☐	☐	☐

Yaşınız:				
Medeni haliniz	☐ Evli	☐ Bekar	☐ Boşanmış	☐ Eşini kaybetmiş
Cinsiyetiniz:	☐ Erkek	☐ Bayan		
Eğitim durumunuz:	☐ Okur-Yazar	☐ İlkokul	☐ Ortaokul-Lise	☐ Üniversite ve üzeri
Ailenizin aylık geliri:	☐ 0-Asgari Ücret	☐ 700-1500tl	☐ 1500-2500 tl	☐ 2500 tl ve üzeri
İş Durumunuz:	☐ Çalışıyor	☐ İşsiz	☐ Emekli	☐ Ev hanımı
Başınızdan geçen çarpıcı bir dua tecrübesi (mucizevi bir şekilde duanızın gerçekleştiği bir tecrübe) varsa kısaca yazarmısınız?				
.....				
.....				
.....				